

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ
ПРАВ ЛЮДИНИ
У СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*Тези науково-практичного семінару
7 грудня 2012 р.*

Львів
2012

УДК351.74:342.7
ББК 67.401.133+67.911.11
3-12

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 28 листопада 2012 р.)*

Упорядники:

Брич Лариса Павлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач навчально-наукової лабораторії ННППЕ
Львівського державного університету внутрішніх справ

Забзалюк Дмитро Євгенович,
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. начальника кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

3-12   Забезпечення органами внутрішніх справ європейських
стандартів прав людини у своїй діяльності: тези науково-
практичного семінару (Львів, 7 грудня 2012 р.). – Львів:
Львівський державний університет внутрішніх справ,
2012. – 260 с.

Тези опубліковано в авторській редакції.

УДК351.74:342.7
ББК 67.401.133+67.911.11

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2012

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ОРІЄНТАЦІЯ НА ЄВРОСТАНДАРТИ

Шановні колеги! Вітаю Вас у Львівському державному університеті внутрішніх справ на науково-практичному семінарі «Забезпечення органами внутрішніх справ європейських стандартів прав людини у своїй діяльності» – заході, на якому досліджується чи не найголовніша одвічна проблема юриспруденції.

У другій половині ХХ ст. права людини визнано як цінність, що належить усьому міжнародному співтовариству, й обґрунтовано в міжнародному та європейському праві як стандарт, до якого мають прагнути всі народи і держави.

Проблема порушення прав людини та основоположних свобод органами державної влади нині є актуальною не тільки для України, що викликає занепокоєння не лише суспільних інституцій, а й державних структур. За даними щорічних звітів про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, станом на 31 грудня 2011 р. в Європейському суді на розгляді загалом знаходилося 10750 справ проти України. Порівняно з іншими державами за кількістю справ на розгляді Європейського суду Україна у 2011 р. перебувала на п'ятому, а у 2010 р. – на четвертому місці. Випереджають нашу державу в цьому «табелі про ранги» Росія, Туреччина, Італія та Румунія.

За період, відколи Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), Європейський суд констатував порушення прав людини та основоположних свобод, гарантованих цією Конвенцією, вчинені саме працівниками міліції, в понад п'ятдесяти справах. Голова Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності В. Швець, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, представники Кабінету Міністрів, Міністерства юстиції України, правозахисних громадських організацій, які взяли участь у слуханнях, що відбулися 1 грудня 2010 р. у Комітеті Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності на тему «Про дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ», наводили конкретні факти, статистику порушень, що обмежують основні права людини*. Задля справед-

---

* Комітетські слухання проти міліцейських катувань: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pouad.com/?p=7333; У комітеті з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності відбулися слухання на тему «Про дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: jurliga.ligazakon.ua/news/2010/12/34367.htm

ливості варто зазначити, що проблема протиправних дій правоохоронних органів існує не лише щодо діяльності органів внутрішніх справ. І Європейський суд у рішеннях проти України констатує порушення прав людини, гарантованих Конвенцією, не лише працівниками міліції. Однак турбота про імідж правоохоронних та правозахисних структур зобов'язує нас розглядати проблему саме в сегменті діяльності представників нашого відомства.

Стан справ у сфері забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ не може не турбувати наукову громадськість, зокрема науковців нашого навчального закладу, що належить до системи МВС України. Це не лише наша громадянська, наукова і освітня позиція. Долучитися до розроблення заходів наукового забезпечення вирішення цієї проблеми зобов'язують нас і вказівки керівництва МВС України. Завдання науковців полягає у тому, щоби проаналізувати і Конвенцію, і величезну прецедентну практику Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого визнана Україною в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції; а також донести ці знання до курсантів і студентів нашого університету, а також і до дипломованих практичних працівників органів внутрішніх справ. Водночас важливо проаналізувати і виявити закономірності, характерні для деформацій, що існують у діяльності органів внутрішніх справ щодо дотримання ними прав людини та основоположних свобод.

Залучення до роботи семінару на шляху «Забезпечення органами внутрішніх справ європейських стандартів прав людини» у своїй діяльності не лише теоретиків, а й практиків дає змогу визначити конкретні кроки, що необхідні для неухильного забезпечення європейських стандартів прав людини в діяльності органів внутрішніх справ.

Отож, щиро вітаю Вас із можливістю поспілкуватися в колі однодумців, бажаю скористатися нагодою і створити ширококомаштабну мережу інформаційного взаємообміну для вирішення спільних проблем.

Успіху вам, цікавих ідей, плідної роботи!

Валерій Серeda,

*перший проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ
з навчально-методичної та наукової роботи,
кандидат юридичних наук,
полковник міліції*

Розділ I

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

О.О. Біяк

ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І ТА ЇХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Однією із найактуальніших проблем, які виникають в суспільстві є протидія насильству в сім'ї. Саме протидія насильству в сім'ї є одним із головних завдань кожної правової соціальної держави, що гарантує право на життя, здоров'я, особистий розвиток людини і громадянина. Низький соціально-економічний рівень життя населення України, соціальні негаразди сьогодення є основними причинами вчинення насильства в сім'ї, яка виступає першою і основною ланкою суспільства. У сфері сімейних відносин розвиваються і прогресують негативні тенденції, які згодом виливаються і за межі сімейного ладу – у суспільство. І саме тоді проблема боротьби з вчиненням насильства в сім'ї та його протидії стає не особистою проблемою одного із членів сім'ї, над яким вчиняється насильство, а розглядається на державному рівні, потребує пошуків правових механізмів її вирішення.

Протидія в сім'ї традиційно складається з двох взаємообумовлених елементів: а) боротьба з сімейним насиллям, як з явищем; б) попередження вчинення насильства в сім'ї.

Проблема боротьби з насильством в сім'ї як з явищем передбачає застосування чинного законодавства України та міжнародно-правових актів, які регулюють суспільні відносини в системі протидії насильства в сім'ї до тих осіб, які систематично порушують вказані норми, вчиняючи своїми діями порушення і обмеження прав, свобод, законних інтересів, загрозу та шкоду життю та (чи) здоров'ю жертви сімейного насильства.

Вчинення насильства в сім'ї є передумовою і причиною застосування до правопорушника норм адміністративного чи кримінального законодавства. Але постає питання: з метою уникнення порушень особистих прав громадян, загрозу їх життю та (чи) здоров'ю, які є

жертвами сімейного насилля, а чи не краще посилити роботу в напрямі попередження насильства в сім'ї, щоб не допускати самої проблеми, а не вирішувати її тоді, коли вона вже існує?

В Україні існують передбачені законодавством суб'єкти протидії насильства в сім'ї, одним із завдань яких є не лише боротьба з цим явищем, а й попередження його вчинення. Передусім, щоб визначити систему профілактики насильства в сім'ї та визначити місце в цій системі суб'єктів протидії, насамперед, відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 грудня 2001 р. необхідно розглянути повноваження органів місцевого самоврядування у справі протидії насильству у сім'ї крізь призму їх взаємодії з центральними органами виконавчої влади, комплексно дослідити організацію та діяльність з протидії насильству у сім'ї з боку недержавних інституцій, системно дослідити форми і методи діяльності у зазначеному напрямі українських благодійних та громадських організацій, юридичних клінік, кризових і реабілітаційних центрів, опрацювати особливі засади організації кризових, реабілітаційних та інших центрів, що створені громадськими організаціями та діють у тісній співпраці з державними органами та установами.

Органи та установи, які здійснюють попередження насильства в сім'ї, на думку О.В. Ковальнової, умовно можна поділити на такі, що *зобов'язані* (курсив наш – О.Б.) здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ї та *не зобов'язані*, але можуть сприяти попередженню насильства в сім'ї. Проте, відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» органами та установами, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї є: 1) спеціально уповноважені органи виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї; 2) відповідні підрозділи органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї (підрозділи та сектори дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції в справах дітей); 3) органи опіки та піклування щодо попередження насильства в сім'ї; 4) кризові центри, які створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами та об'єднаннями громадян; 5) центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Попри вказаний значний перелік суб'єктів протидії насильству в сім'ї, найчастіше та найтісніше з проблемою протидії сімейного насилля стикаються органи внутрішніх справ (надалі – ОВС), а саме дільничні інспектори міліції (надалі – ДІМ) та служба кримінальної міліції в справах дітей (надалі – КМСД), які в межах своїх повноважень не лише виявляють

причини та умови, що сприяють вчиненню насильства в сім'ї, а й вживають усіх заходів щодо їх усунення. Повноваження щодо попередження насильства в сім'ї органів та установ які відносяться до групи суб'єктів протидії сімейному насиллю, зазначені в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» передбачені цим Законом, Інструкцією щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та ОВС з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї та іншими нормативно-правовими актами.

Але, враховуючи обмеженість кола повноважень підрозділів ДІМ та КМСД, недосконалість адміністративно-правової регламентації форм і методів їх діяльності щодо протидії сімейному насильству вимагає пошуку більш ефективних правових механізмів реалізації їх правосуб'єктності у зазначеній сфері адміністративних правовідносин, дослідження світових та європейських механізмів протидії родинному насильству.

Діяльність ОВС з протидії насильству в сім'ї має комплексний характер і включає в себе заходи соціально-економічного, педагогічного, психолого-корекційного та правоохоронного характеру. З цього приводу справедливо зазначає Н.Б. Шамрук, що діяльність правоохоронних органів в цій сфері має досить важливе значення завдяки тому, що вони наділені можливістю застосовувати заходи примусу до осіб, які вже вчинили прояви насильства.

Таким чином, проблема адміністративно-правової регламентації протидії сімейному насильству в Україні, має як теоретичне, так і практичне значення для удосконалення регламентації адміністративно-правового статусу МВС у сфері протидії насильству в сім'ї як одного з основних суб'єктів протидії сімейному насильству, його форм та методів здійснення профілактичної та адміністративно-юрисдикційної діяльності, адміністративно-правових засад взаємодії з державними та недержавними суб'єктами у зазначеній сфері адміністративно-правових відносин.

Н.Р. Васильчак

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ХАБАРНИЦТВА, ВЧИНЕНОГО СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ МИТНИХ ОРГАНІВ

Дотримання та неухильне виконання законів є загальним принципом кримінально-правової політики України. Боротьба зі злочинністю і, зокрема, зі злочинами у сфері службової діяльності в сучасних умовах

розглядається як один з пріоритетних напрямів внутрішньої політики України, яка спрямована на захист прав, свобод та законних інтересів громадян. Проблема хабарництва турбувала завжди всі суспільства і держави, адже вона є складовою частиною посадової злочинності, не менш давньої, як історія держави і права. В сучасному світі, і в Україні в тому числі, ця проблема постає більш гостро, оскільки перешкоджає цивілізованому вирішенню питання державного життя та правильній побудові суспільних відносин. Для України боротьба з хабарництвом на сьогоднішній день є дуже актуальною проблемою, оскільки побудова правової держави має на меті створити таку правову систему, при якій будь-яка особа чи організація не буде зазнавати обмежень, не передбачених законом, і завжди матиме змогу правомірним шляхом захистити свої інтереси, порушені чиновником будь-якого рівня.

С. Ожегов трактує поняття «корупція»: «підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів» [1, с. 70]. Серед найтипівіших проявів корупції Ю. Тихомиров називає підкуп чиновників, хабарництво за законне чи незаконне надання благ і переваг, протекціонізм – сприяння працівникам на підставі родичання, земляцтва, особистої відданості та приятельських стосунків [2]. Найчастіше під корупцією розуміють підкуп і продажність посадових осіб, що позначається кримінально-правовим поняттям «хабарництво» [3].

Поняттям хабарництва в митних органах охоплюється три самостійні склади злочину, які посягають на єдиний родовий об'єкт – систему суспільних відносин у сфері державного чи громадського управління. Соціально-економічні умови розвитку суспільства на нинішньому етапі зумовили ріст кількості злочинів, пов'язаних з даванням та одержанням хабарів. Особливо гостро це проявляється у сферах у діяльності службових осіб митних органів. Хабарництво в митних органах дезорганізує нормальну роботу апарату управління, дискредитує їх діяльність, негативно впливає на моральний стан суспільства, загрожує процесам реформування економіки і відродження української державності, зневір'ює перед громадянами верховенство Закону, підриває авторитет держави.

Хабарництво – родове поняття, що охоплює три взаємопов'язані склади злочину: одержання хабара (ст. 368 КК України); дачу хабара (ст. 369 КК України); провокацію хабара (ст. 370 КК України).

Одержання хабара означає прийняття службовою особою митних органів від іншої особи матеріальних цінностей, отримання майнових вигод або користування послугами майнового характеру за діяння, яке вона повинна була чи могла вчинити або сприяла вчиненню чи вчинила на користь іншої особи завдяки службовому становищу. Давання хабара полягає у передачі службовій особі митних органів майна, права на майно або вчиненні на її користь дій майнового характеру за виконання чи неви-

конання дії, яку та повинна була або могла виконати з використанням службового становища чи наданої їй влади [4, с. 853–860].

Окремий склад злочинних дій, пов'язаних з даванням-одержанням незаконної винагороди, передбачено ст. 370 КК України. Це провокація хабара, тобто свідоме створення службовою особою митних органів обставин і умов, що зумовлюють пропонування або одержання хабара, щоб потім викрити того, хто дав або взяв хабара [4, с. 860].

У особистому житті службової особи митних органів на вчинення нею хабарництва може вказувати спосіб життя: значне перевищення розходів над офіційними доходами; встановлення фактів дорогого ремонту квартир, придбання особистого транспорту, будівництва дач, гаражів, інших робіт в інтересах службової особи за рахунок коштів підконтрольних чи підпорядкованих осіб; забезпечення службової особи митних органів, членів його сім'ї путівками, квартирами та іншими благами із фонду підприємства і т.д.

На нинішньому етапі початкового накопичення капіталу основними характерними рисами хабарників є почуття безвідповідальності і правовий нігілізм. В умовах недосконалості економічних і політичних реформ відбувається все більше зближення осіб, які володіють великими коштами, часто здобутими шахрайським чи іншим протиправним способом, пов'язаних зі злочинним світом, і службових осіб митних органів, наділених відповідними функціями, які бажають збагачення. Останні нерідко займають досить високі посади і мають владні повноваження для надання переваг у розвитку тієї чи іншої бізнес-структури, оскільки зацікавленість у цьому має обопільний характер.

На думку Б. Волженкіна, «корупція – соціальне явище, яке полягає в розпаді влади, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус і авторитет займаної посади з корисливою метою для особистого збагачення або в групових інтересах» [5].

Будь-яке протиправне діяння негативно оцінюється суспільством, а злочини, вчинені у системі митних органів, викликають загострену реакцію оточуючих і незалежно від ступеня їх суспільної небезпеки відносяться до категорії більш нетерпимих та засуджуваних вчинків, особливо, коли мова йде про порушення, які поєднані з виконанням службових обов'язків.

Під час дослідження в зазначеному напрямі, ми з'ясували, що в умовах функціонування незалежної України найбільш слабкою ланкою боротьби з хабарництвом в митних органах є відсутність дійової системи попередження та розкриття цих діянь, що дозволяє говорити про певні прогалини в кримінальному, кримінально-процесуальному законодавстві та організаційній діяльності відповідних управлінських

структур. Зокрема, норми законодавства, що регулюють відносини в галузі посадової діяльності, в переважній більшості залишаються репресивними, не враховують нові соціально-економічні зміни і тому, на нашу думку, статті кримінального закону, що передбачають відповідальність за хабарництво, потребують перегляду та удосконалення.

Сьогодні здійснюється активна робота щодо запобігання корупції та хабарництва. Так, розширюється перелік суб'єктів корупції і хабарництва, встановлюються антикорупційні обмеження на державній службі, запроваджуються перевірки під час взяття на державну службу, вводиться заборона на отримання подарунків пов'язаних зі службою, передбачається декларування майнового стану службовців і близьких родичів, запроваджується антикорупційна експертиза тощо. Ефективна протидія хабарництва в митних органах значною мірою залежить від того, наскільки глибоко пізнана її сутність, що є актуальною проблемою в теоретичному і практичному плані. Важливість з'ясування сутності хабарництва в митних органах для практичної діяльності полягає в тому, що від правильного її розуміння залежить формування стратегії й тактики протидії корупції, цілей, визначення засобів їх досягнення, рівня нормативного, матеріального, фінансового та іншого забезпечення.

---

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов; под. ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1990. – 270 с.

2. Тихомиров Ю.А. Современная теория административного права / Ю.А. Тихомиров // Государство и право. – 2004. – № 11. – С. 24–30.

3. Матіос А.В. Адміністративна відповідальність посадових осіб / А.В. Матіос. – К.: Знання, 2007. – 223 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с.

5. Волженкин Б.В. Коррупция / Б.В. Волженкин. – Спб.: С.-Петербург. юрид. ин-т Генер. Прокуратуры РФ, 1998. – 260 с.

Р.Я. Демків

ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Треба зазначити, що процес приведення законодавства і правозастосовчої практики у відповідність до міжнародних актів щодо

захисту прав людини в Україні дещо сповільнився. Достатні з погляду правової держави стандарти захисту прав людини в певних випадках, у тому числі і в сфері кримінально-процесуальної діяльності, гарантуються лише Конституцією України, деякі норми якої досі не набули механізму реалізації в національному законодавстві [1, с. 32].

Правозастосовочому процесу в Україні притаманні, щонайменше, такі негативні риси:

а) наявність норм, особливо при регулюванні економічних відносин, що були прийняті ще в період тоталітарного режиму;

б) прогальність, безсистемність, суперечності чинного законодавства;

в) незабезпеченість повної реалізації положень Конституції в поточному законодавстві;

г) суперечливість чинних законів міжнародним пактам, ратифікованим державою, незважаючи на те, що останні є нормами прямої дії.

Це негативно позначається на стабільності правозастосування, юридичній практиці, що в свою чергу негативно впливає на формування тих правових полів, які сприяли економічному зростанню країн з перехідною економікою, реальній забезпеченості прав і свобод громадян, проголошених конституціями цих країн.

Зважаючи на це, методологія правозастосування повинна враховувати і, понад те, нівелювати негативні явища, які є характерними для масиву законодавства тієї чи іншої країни. Важливим щодо цього є формування пріоритетних напрямків тих галузей законодавства, які насамперед сприятимуть становленню соціально орієнтованих ринкових відносин, реальності конституційного захисту прав і свобод громадян, ефективності боротьби зі злочинністю тощо.

Проблематика методології правозастосування включає в себе й розробку правил подолання внутрісистемних і позасистемних юридичних колізій, які особливо притаманні незавершеним правовим системам держав з перехідною економікою. До таких юридичних колізій справедливо включають колізії між міжнародними пактами та конституціями і нормативними актами або окремими юридичними нормами, що регулюють конкретні суспільні відносини; колізії в нормативних масивах (безсистемність правотворчості, суперечності у нормативних актах тощо); колізії, обумовлені різноманітними (суперечливими) тлумаченнями законів юрисдикційними органами в процесі правозастосування. Вкрай недопустимими є колізії між законами і підзаконними актами, між Конституцією, міжнародними пактами і всіма іншими актами [2, с. 32].

Внаслідок ідеологічного плюралізму при прийнятті закону і в практиці його застосування можливі також різного роду психологічні колізії між ідеологічними установками суб'єктів, наділених правом прийняття юрисдикційних актів, і тими ідеологічними установками, які втілені в даному юридичному акті. Зазначене породжує в правозастосуванні таке небезпечне явище, як правовий нігілізм, який в тому чи іншому конкретному випадку може прийняти і таку небезпечну форму, як «відмова від правосуддя», що є прямим недотриманням вимог Основного Закону держави.

Із зазначеного випливає актуальність судової реформи, яка повинна забезпечити не тільки доступність суду, ефективність захисту прав і законних інтересів учасників процесу, надійність і правомірність актів правосуддя, але й заміну репресивної ролі судів на їх головну функцію захисту права і закону, захисту прав і законних інтересів громадян. Щодо цього винятково позитивне значення має функція нагляду прокурора за законністю, що, зокрема, має принципове значення для розбудови системи адміністративної юстиції. Зрозуміло, що доступ до світового та європейського досвіду в галузі кримінально-процесуальних механізмів не пов'язаний з їх дзеркальним копіюванням без урахування реалій сучасного рівня розвитку української державності та прогресивних нормативних звичаїв і традицій, сформованих в нашому суспільстві.

Саме в процесуальних механізмах стикаються інтереси суб'єктів основних прав, інших осіб і суспільства в цілому. В силу цього визначення меж основних прав, умов їх реалізації і порядку вирішення можливого конфлікту – об'єктивна потреба функціонування соціуму, з одного боку, і свободи особистості, з іншого. Визначення границь припустимості обмеження основних прав і свобод, зафіксованих в Конституції України, у всіх випадках повинно бути поставлене під контроль суду. Вказані в Конституції України обмеження цих прав повинні переслідувати мету – знайти розумний компроміс між суспільною необхідністю і захистом законних інтересів власника цього права (наприклад, права на недоторканність особистості). При цьому важливо, щоб мета, мотиви, фактичні і правові засади можливих обмежень були формалізованими і вираженими в тому чи іншому законі, а не в (відомчих) актах. Здається, що саме це положення є найважливішим правилом імплементації норм міжнародного права, в тому числі і положень Загальної декларації прав людини, в національне законодавство [3, с. 32].

Вказані обмеження повинні відповідати нормам моралі. Звідси доцільно дати офіційне тлумачення мети «забезпечення справедливих вимог моралі» та цілей обмеження прав і свобод людини, а також роз-

робити зміст поняття «загальноприйняті норми моралі». Це є актуальним у зв'язку з тим, що подібні обмеження можуть мати місце не тільки на рівні закону, але й при правозастосуванні на рівні його реалізації. В міжнародних актах правомірність обмежень визнається на певних засадах і з гарними намірами [4, с. 32]. При імплементації норм вказаного міжнародного акта право громадян на судовий захист не може бути обмеженим ні за яких обставин. Це право є найважливішим елементом правового статусу громадянина і в сфері кримінальної юстиції. У зв'язку з цим доцільно наголосити, що правовий статус особи є однією з фундаментальних категорій кримінально-процесуальної теорії, яка в національному законодавстві повинна повністю відповідати міжнародним пактам і договорам, що ратифіковані Верховною Радою України.

Аналіз норм розділу II Конституції України дає підстави виділити дві групи заперечуючих норм. До першої треба віднести ті, які сформульовані у вигляді жорсткої заборони на здійснення відповідних дій. До другої слід віднести заборони, що припускають можливість вилучення з встановленого припису. Саме ці можливості і повинні бути точно визначені в законодавстві і мають відповідати міжнародним стандартам у сфері судочинства.

Отже, підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що імплементація норм та стандартів Європейського права у національне законодавство у правоохоронній сфері поки що перебуває на початковому етапі. Прискорюючи процес входження до європейських структур, Україна взяла на себе зобов'язання у надзвичайно стислі терміни здійснити докорінну перебудову національного законодавства. Проте українська сторона не уявляла та й не могла уявити всю складність переходу до відкритої, демократичної держави.

---

1. Хаабаш М. Проблеми імплементації міжнародних стандартів прав людини // Український часопис прав людини. – 1995. – № 2.

2. Рудой К.М. Впровадження в практичну діяльність ОВС міжнародних правових актів // Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави» 14–15 жовтня 2004 року. – Одеса, 2004 – Ч. 1 – С. 103–105.

3. Січкач В.О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційно-правовий аспект). – Ірпінь, 2007. – 212 с.

4. Human Rights. International instruments. Chart of Ratifications as at 31 December 1994. – NY and Geneva: UN.

5. Human Rights. A Compilation of international Instruments. – NY and Geneva: UN, 1994.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Означене конституційне положення визначає основоположні важелі діяльності держави щодо забезпечення прав і свобод людини.

За 20 років Незалежності України принципи прав людини, закладені в законодавстві, міжнародних зобов'язаннях та Конституції України, поки що так і залишилися прожектами та дороговказами державного й соціального будівництва, але не стали реальними підвалинами громадянського суспільства та механізмами державного управління.

Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. У 1991 році Україна, ставши незалежною державою, зробила перший крок на шляху до ствердження демократичності, верховенства права.

Так в Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно статті 22 Основного Закону держави права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Ч. 3 ст. 22 Конституції України підкреслює, що за прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Права людини і громадянина в Україні можуть обмежувати тільки у випадках, прямо передбачених Конституцією і з метою:

- врятування життя людей та майна;
- запобігання злочинів чи його припинення;
- забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту;
- забезпечення охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей;
- запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно.

Закони України надають усім громадянам у випадку порушення їхніх прав і свобод або незгоди з діями органів влади і посадових осіб, звертатися в судові інстанції. Ст. 55 Конституції говорить, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Також кожний

громадянин має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України по правах людини. Після використання всіх національних засобів правового захисту громадяни мають право звертатися за захистом своїх прав і свобод у відповідні міжнародні судові установи або міжнародні організації, членом або учасником яких є Україна. Крім цього, кожний має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушення і протиправних зазіхань.

Права людини і громадянина мають особливу значимість у житті суспільства ще і тому, що вони сприяють комунікації між індивідами і соціальними групами, між особистістю і державою. Нерозуміння цього унеможливує адекватну оцінку всієї системи складних політичних, соціальних, економічних, міжнародних відносин, не сприяє звільненню людини від надмірної залежності від держави. Права людини і громадянина є визначальним чинником статусу людини в суспільстві й цивілізованій діяльності людей, задоволення їх потреб і інтересів. Реалізація конституційних прав і свобод людини й громадянина неможлива без ефективної організаційно-виконавчої діяльності державних органів і посадових осіб.

Права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальним и та рівними для всіх людей.

Отже, це, по-перше, певні свободи людини, тобто її спроможність діяти певним чином або ж утримуватися від певних учинків з тим, аби забезпечити собі (й своїй сім'ї) належне існування, розвиток, задоволення тих потреб, що сформувались. І, якщо йдеться саме про основні права, то слід мати на увазі такі можливості, без котрих людина не може нормально існувати. Що значить «нормально»? Відповідь на це питання зумовлюється біологічною й соціальною обґрунтованістю потреб людини.

По-друге, зміст та обсяг можливостей людини залежать насамперед від можливостей усього суспільства, головним чином від рівня його економічного розвитку. І з цього боку права людини – явище соціальне: породжуються вони самим суспільством.

По-третє, ці можливості за їх основними, «початковими» показниками («дозами») мають бути рівними, однаковими в усіх людей.

По-четверте, вони не повинні відчувуватися, відбиратись, ліквідуватися будь-ким, не можуть вони бути і «дарунком» з боку держави або будь-якої іншої організації чи особи.

Розуміння прав людини як її певних можливостей має місце, так чи інакше, у працях багатьох юристів, суспільствознавців. Що ж до інших

інтерпретації даного поняття у сучасній науковій літературі, зазначимо лише, що вони можуть бути зведені у найзагальнішому вигляді до таких:

- 1) права людини – це певним чином внормована її свобода;
- 2) права людини – це певні її потреби чи інтереси;
- 3) права людини – це її вимоги про надання певних благ, скеровані суспільству, державі, законодавству;
- 4) права людини – це певний вид (форма існування, спосіб вияву) моралі.

З наведеного вище розуміння прав людини стає очевидним, що центральним, стрижневим їх елементом є певні можливості людини – можливості діяти певним чином чи утримуватися від певних дій задля задоволення її потреб та інтересів.

А.Б. Дмитрик

ПІДСУДНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ЗМЕНШЕННЯ БЮДЖЕТНИХ АСИГНУВАНЬ

Одним із заходів впливу за порушення бюджетного законодавства, який відзначається дієвістю, вважається зменшення розпорядникам бюджетних коштів бюджетних асигнувань. Такий захід передбачає позбавлення повноважень розпорядника бюджетних коштів на взяття бюджетного зобов'язання на відповідну суму на строк до завершення поточного бюджетного періоду. Виконання рішення здійснюється шляхом внесення змін до розпису бюджету (кошторису) в частині фактичного зменшення обсягу бюджетних асигнувань на суму вчиненого порушення бюджетного законодавства та у разі необхідності з подальшим внесенням змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет) [1].

Відповідно до статті 124 БК України рішення про застосування зменшення бюджетних асигнувань може бути оскаржено в органі, що його виніс, або в суді. Розглядати такі справи належить адміністративним судам, оскільки спори щодо застосування суб'єктом владних повноважень до бюджетних установ на виконання владних управлінських функцій примусових заходів впливу у вигляді зменшення бюджетних асигнувань вважаються публічно-правовими спорами, на які відповідно до п. 1 ч. 2 статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) поширюється юрисдикція адміністративних судів.

Визначення конкретного адміністративного суду, до якого оскаржується рішення про застосування зменшення бюджетних асигну-

вань, здійснюється на підставі правил про підсудність. Підсудність справ адміністративним судам – це інститут адміністративно-процесуального права, норми якого залежно від сукупності ознак і властивостей адміністративної справи, компетенції суду та інших критеріїв визначають, в якому адміністративному суді і в якому складі цього суду вона повинна розглядатися у першій, апеляційній чи касаційній інстанції [2, с. 11]. Тобто підсудність розмежовує компетенцію між окремими ланками системи адміністративних судів і між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення адміністративних справ.

Стаття 18 КАС України повноваження щодо вирішення адміністративних справ у першій інстанції надає місцевим загальним судам, що при розгляді адміністративних справ діють як місцеві адміністративні суди, окружним адміністративним судам та Вищому адміністративному суду України. В окремих випадках судами першої інстанції можуть виступати апеляційні адміністративні суди. Аналіз повноважень адміністративних судів, що розглядають справи у першій інстанції, дозволяє стверджувати, що основними критеріями розмежування предметної підсудності адміністративних справ, є предмет публічно-правового спору та суб'єктний склад такого спору. За цими критеріями ні Вищий адміністративний суд України (відповідно до ч. 4 статті 18 КАС України як суду першої інстанції йому підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України), ні апеляційні адміністративні суди не наділені компетенцією розглядати справи щодо оскарження рішень про застосування зменшення бюджетних асигнувань.

Можуть ж розглядати такі справи місцеві загальні суди або окружні адміністративні суди. При цьому критерієм розмежування їх компетенції у вирішенні справ щодо оскарження рішень про застосування зменшення бюджетних асигнувань є віднесення суб'єкта владних повноважень – відповідача до системи державних органів чи місцевого самоврядування.

Ч. 1 статті 18 КАС України передбачає, що місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні: 1) адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, крім тих, які підсудні окружним адміністративним судам; 2) усі адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;

3) усі адміністративні справи щодо спорів фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг;

4) адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у справах, зазначених вище.

Окружним адміністративним судам підсудні адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, обласна рада, Київська або Севастопольська міська рада, їх посадова чи службова особа, крім випадків, передбачених в окремих нормах КАС України, та крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки та справ, які підсудні місцевим загальним судам як адміністративним судам.

Відповідачем у справах щодо оскарження рішень про застосування зменшення бюджетних асигнувань будуть суб'єкти владних повноважень, які прийняли рішення про застосування такого заходу впливу. Відповідно до ч. 2 статті 118 БК України та п. 3 Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів [1] рішення про зменшення бюджетних асигнувань головному розпоряднику коштів державного бюджету приймає Міністр фінансів, головному розпоряднику коштів місцевого бюджету – керівник місцевого фінансового органу, розпоряднику бюджетних коштів нижчого рівня – головний розпорядник коштів відповідного бюджету.

Міністр фінансів очолює систему органів Міністерства фінансів України, які мають правовий статус органів державної влади. До цієї системи належать Головне фінансове управління обласної, Київської міської та фінансове управління Севастопольської міської державної адміністрації, фінансове управління районної, районної у м. Києві та фінансовий відділ районної у м. Севастополі державної адміністрації [3]. При цьому ці органи відповідно до норм БК України вважаються місцевими фінансовими органами – установами, що відповідно до законодавства України здійснюють функції з складання, виконання місцевих бюджетів, контролю за витрачанням коштів розпорядниками бюджетних коштів, а також інші функції, пов'язані з управлінням коштами місцевого бюджету. Тобто усі зазначені суб'єкти належать до державних органів, що зумовлює подання адміністративного позову щодо оскарження рішень їх керівників про зменшення бюджетних асигнувань до окружного адміністративного суду.

Однак не усі місцеві фінансові органи мають статус органу державної влади. Відповідно до п. 36 ч. 1 статті 2 БК України для цілей цього кодексу Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим віднесено до місцевих фінансових органів, а сільський голова забезпечує виконання функцій місцевого фінансового органу, якщо такий орган не створено згідно із законом.

Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим належить до органів влади Автономної Республіки Крим, які мають свої особливості адміністративної процесуальної правосуб'єктності порівняно з органами державної влади. Серед таких особливостей В.М. Бевзенко зазначає, що вони в адміністративних судах здійснюють адміністративну процесуальну правосуб'єктність, перебуваючи у правовідносинах із обмеженим колом суб'єктів, та мають правові підстави участі в адміністративному судочинстві, які дещо різняться від правових підстав участі в судочинстві органів державної влади [4, с. 365]. Однак більшість елементів правового статусу органів влади Автономної Республіки Крим та органів державної влади є схожі. Ці та інші фактори зумовили віднесення адміністративних справ, у яких однією зі сторін є орган влади Автономної Республіки Крим, у тому числі й Міністерство фінансів Автономної Республіки Крим, до підсудності окружних адміністративних судів. Тому рішення керівника Міністерства фінансів Автономної Республіки Крим про зменшення бюджетних асигнувань також слід оскаржувати до окружного адміністративного суду.

Оскарження ж рішення про зменшення бюджетних асигнувань до місцевого загального суду (як адміністративного суду) здійснюється у випадку, якщо таке рішення було прийнято сільським головою (представником місцевого самоврядування), який забезпечував виконання функцій місцевого фінансового органу. Також адміністративний позов подається до місцевого загального суду у випадку оскарження рішень окремих головних розпорядників – виконавчих органів та апаратів місцевих рад (секретаріату Київської міської ради), головних управлінь, управлінь, відділів та інших самостійних структурних підрозділів виконавчих органів місцевих рад. Такі особи відповідно до п. 3 ч. 2 статті 22 БК України можуть бути головними розпорядниками за бюджетними призначеннями, визначеними рішеннями про місцеві бюджети [5, с. 351].

Гарантованість права особи на звернення до суду за захистом багатов чому залежить від її процесуальної активності. Право на адміністративний позов хоча теоретично і існує завжди, але реально ним користуються далеко не всі, оскільки для його реалізації мало знати, що є таке право, потрібно знати, як його можна здійснити. Для оскарження рішення про зменшення бюджетних асигнувань важливим є правильне визначення адміністративного суду першої інстанції, до якого необхідно подавати

адміністративний позов. Більшість рішень про зменшення бюджетних асигнувань приймають державні органи, що зумовлює віднесення справ про оскарження таких рішень до предметної підсудності окружних адміністративних судів. Однак можливі випадки розгляду зазначеної категорії справ й місцевими загальними судами, якщо оскаржують рішення представників місцевого самоврядування.

---

1. Про затвердження Порядку зменшення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2011 року № 255 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 20. – Ст. 832.

2. Ватаманюк Р.В. Інститут підсудності в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Р.В. Ватаманюк. – Львів, 2011. – 17 с.

3. Про затвердження типових положень про Головне фінансове управління обласної, Київської міської та фінансове управління Севастопольської міської державної адміністрації, про фінансове управління районної, районної у м. Києві та фінансовий відділ районної у м. Севастополі державної адміністрації: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1204 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1600.

4. Бевзенко В.М. Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В.М. Бевзенко. – Харків, 2010. – 463 с.

5. Назар Ю.С. Предметна підсудність адміністративних справ щодо оскарження рішення про застосування зупинення операцій з бюджетними коштами / Ю.С. Назар. – Матеріали звітної науково-практичної конференції факультету з підготовки слідчих (Львів, 23 березня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 348–352.

С.С. Єсімов

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ГРОМАДЯН У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Проблеми захисту прав людини у виконавчому провадженні обумовлена новаціями в правозастосовному процесі. Протягом останніх п'яти років накопичений як позитивний, так і негативний матеріал, що свідчить як про недосконалість законодавства, так і про неправомірні дії по його здійсненню. Цей досвід, безсумнівно, потребує теоретичному осмисленні. По-новому постає питання про актуальність розглянутої проблеми і у зв'язку з прийняттям Інструкція про проведення виконавчих дій.

У науковій літературі виконавче провадження розглядають як предмет виконавчого права, а не як самостійна галузь.

Органами примусового виконання можуть бути недержавні організації, які вчиняють дії на підставі ліцензії в рамках особливого законодавства. Досить поширена думка про те, що органи примусового виконання є державними і процесуально підпорядковані суду. Практика останніх 10 років реформування суспільства і судової системи дає підстави вважати, що майбутнє виконавчого провадження піде по шляху поєднання перших двох позицій. До цього, на наш погляд, підштовхує аналіз зарубіжних моделей виконавчого провадження та вітчизняної практики.

На користь змішаної моделі виконавчого провадження свідчать: наявність неринкових методів управління економікою, розвиток елементів громадянського суспільства і, як наслідок, поява структур щодо захисту інтересів громадян.

Про необхідність перетворень у виконавчому провадженні свідчать і деякі ознаки кризи державної виконавчої служби. У цьому зв'язку поява конкурентоспроможних виконавців судових актів, що діють в рамках закону і під контролем суду, підвищило б ефективність виконавчого провадження. Разом з тим, обсяг приватно практикуючих виконавців не повинен перевищувати 50%, в іншому випадку відбудеться втрата державних пріоритетів. Як справедливо відзначав свого часу. Ш.Л. Монтеск'є, діалектика цивільних і політичних законів така, що зникнення однієї зі сторін веде або до анархії (при зникненні політичних законів), або до тоталітаризму (при порушенні цивільних законів).

Вивчення та узагальнення накопиченого досвіду захисту прав громадян у виконавчому провадженні представляє великий інтерес, оскільки дозволяє глибше розкрити закономірності розвитку виконавчого права та сутність правовідносин, що виникають у виконавчому провадженні, виявити найбільш ефективні методи захисту прав не тільки стягувача та боржника, а й інших осіб, що беруть участь у виконавчому провадженні.

Особливу значимість в сучасних умовах набуває література, яка висвітлює зарубіжну практику виконавчого провадження, оскільки механізми приватного права починають займати своє місце у цій дійсності.

В роботах українських учених захист прав людини розглянуто не тільки кризи призму Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, але й виявлені загальні принципи судової практики щодо захисту прав адміністративного характеру. Розкриваючи протиріччя, що виникають у виконанні міжнародних правових актів, доцільно відзначити значимість уніфікації норм права в міжнародному та національному розрізі з позиції ролі виконавчого провадження. У вказаному аспекті виконавче провадження являє собою юридичну гаран-

тію захисту прав людини, оскільки сприяє відновленню порушених прав на основі компетентної діяльності виконавчої служби, що діє на основі законодавства і знаходиться під контролем суду.

Відповідно гарантії захисту прав людини у виконавчому провадженні, з огляду на національне законодавство, доцільно розділити на дві групи:

перша група – гарантії, що забезпечують повноту судового захисту, шляхом реалізації прав і обов'язків, встановлених в судових актах та актах інших адміністративно-юрисдикційних органів;

друга група – процесуальні гарантії безпосереднього здійснення захисту прав людини в ході виконавчого провадження.

Аналізуючи принципи виконавчого права як гарантії захисту прав учасників виконавчого провадження доцільно виділити принцип єдності інтересів особистості і суспільства, оскільки сучасне законодавство сприяє перетворенню людини з пасивного об'єкта на активного суб'єкта виконавчого провадження. У той же час повинні бути збережені пріоритети суспільства як гаранта від свавілля.

Практика показує, що в сучасних умовах наростає необхідність створення асоціації державних виконавців. Її функціонування, на наш погляд, дозволило б: забезпечити однакове застосування законодавства, використовувати накопичений досвід, підвищити рівень правосвідомості населення, залучити громадян до захисту прав людини на громадських засадах.

В умовах становлення ринкових відносин у всіх сферах життя по-новому постають проблеми захисту прав стягувача у зв'язку із затримкою у виплаті боржником грошових сум. Інфляція, тривале користування боржником чужими грошовими коштами диктують необхідність включити в законодавство норму, що передбачає сплату боржником відсотків за користування чужими грошовими коштами.

З метою більш повного захисту прав державних виконавців необхідно передбачити використання відеозапису при здійсненні таких виконавчих дій, як опис і арешт майна та інших, які проводяться із залученням працівників міліції. У разі скарги на дії виконавця технічні засоби можуть послужити вагомим гарантом, що підтверджує правомірність поведінки посадової особи. Як вже пропонувалося в літературі, необхідно також підвищити розміри матеріальної винагороди виконавців, пропорційно своєчасності та ефективності стягнення.

Підтримуючи ідею введення інституту приватно практикуючих виконавців, необхідне збереження пріоритетів державної служби примусового виконання рішень юрисдикційних органів в співвідношенні 50-50. Необхідність такого співвідношення впливає з того, що державна служба здатна захистити права більшої кількості людей. З іншого

боку, у громадян має бути вибір, якщо вони володіють необхідними засобами.

Складності виконання окремих виконавчих документів диктують необхідність спеціалізації державних виконавців доцільно розділяти на виконавців, що реалізують виконавчі документи немайнового характеру і майнового. Останні можна поділяти на дві групи: виконавців, що здійснюють стягнення з громадян і виконавців, що здійснюють стягнення з юридичних осіб. Кожна група повинна мати помічника, що займається технічною стороною виконавчого провадження (забезпечення транспорту, взаємозв'язок з банками та іншими кредитними організаціями, податковими органами).

Проблема захисту прав людини у виконавчому провадженні переживає нову хвилю актуальності у зв'язку з перебудовою всього різноманіття структурних елементів суспільства в напрямі творення правової держави. Але найголовніше полягає в активізації самих громадян у захисті порушених або оскарженого прав. Проблема захисту прав громадян стала переростати з відомчої в загальнодержавну і навіть міжнародну, оскільки громадяни отримали право звертатися до Європейського суду. Останній фактор, у випадку несвоєчасного або недобросовісного виконання судового рішення може, як показала практика, значно погіршити фінансове становище держави.

Д.Є. Забзалюк

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДУХОВНОЇ ОПІКИ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність даної проблеми має не лише науково-пізнавальний інтерес, але й практичну значимість, коли йдеться про процеси реформування правоохоронних органів України на сучасному етапі. Насамперед, вартий уваги такий її аспект, як співвідношення християнських моральних цінностей з обов'язками, які покладаються на правоохоронця, зобов'язаного охороняти права та свободи громадян, забезпечувати громадський порядок та законність в державі.

Необхідність запровадження духовної опіки в органах внутрішніх справ зумовлено низкою обставин. По-перше, осягнення незалежності України спричинило стрімкий інтерес суспільства до минулого й, передусім, до історії капеланства українських військових формувань різних часів. По-друге, зміна державно-політичного статусу України

1991 року, спричинила докорінну зміну церковно-державних відносин, бурхливе зростання громадського інтересу до релігії, ролі Церкви в суспільстві та його складової – правоохоронної системи. По-третє, суттєве занепокоєння викликає ситуація із підготовкою майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах системи МВС України через відсутність належного виховного процесу, що може призвести та й вже призводить до деформації моральних цінностей. По-четверте, духовна опіка для українців завжди відігравала важливе, якщо не вирішальне значення в підтримці морально-бойового духу та вихованні загальнолюдських цінностей.

Традиції українського військового капеланства сягають в далеку минувшину – часи дружин перших київських князів та зародження українського війська. Перед великими походами київські князі організовували великий молебень за участю ієрархів церкви. Зустрічаються свідчення про наявність священників безпосередньо у війську в період походів і битв [1, с. 54].

Набагато ширше вкорінюється церква у козацьке військо доби Запорізької Січі. Зауважимо, що в період феодалізму, по-суті, весь світ був віруючим. Релігією був перейнятий внутрішній і зовнішній світ людини. Потужний фактологічний історичний матеріал свідчить, що запорізькі козаки були глибоко віруючими людьми й дотримувалися християнської православної віри. Гасло боротьби за православну віру було одним із головних у ході національно-визвольної війни 1648–1654 рр. під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Зрештою, у ті часи усі збройні конфлікти і війни набували релігійного характеру.

За підрахунками О. Апанович, до кінця існування Січі в межах Волиностей Війська Запорізького було 44 постійні церкви і 13 каплиць. Крім того, кожна паланка або формування козаків мали похідні церкви, які обслуговувалися польовими духовниками [2, с. 213]. При церквах діяли школи, шпиталі, притулки для старих і убогих. Вони були центрами духовного, культурно-освітнього життя українського козацтва.

Героїчну сторінку вписали українські військові капелани і в часи національно-визвольних змагань початку ХХ століття, зокрема, збройних формувань Української Галицької Армії та армій Української Народної Республіки та Гетьманату. Головні обов'язки військових священників зазначеного періоду полягали у здійсненні богослужінь у звичайні та святкові дні, організації урочистих молитов перед початком бойових дій і панахид по вбитих у бою, перебуванні під час бою в бойових порядках частини, організації проведення поховань, проведенні регулярних бесід з особовим складом, організації полкових бібліотек, повідомленні рідним про загибель вояків, організації в бойових підрозділах товариств допомоги сім'ям загиблих, виявленні прикладу для всіх військовиків.

Один з дослідників даної проблеми В. Марчук слушно відзначив, що «виховна і просвітницька діяльність Української церкви в військовому середовищі в періоди національно-визвольних змагань завжди позитивно відбивалася на боєздатності армії» [3, с. 408].

Таким чином, існування інституту військових священників в українських збройних формаціях стало закономірним явищем, притаманним збройним силам усіх християнських народів.

Зважаючи на позитивну роль інституту капеланства у військових формаціях України в різні історичні часи, а також на досвід інших держав світу, останнім часом зростає число прихильників впровадження подібної системи у Збройних Силах та правоохоронних органах України. Але до реалізації означеної проблеми існує чимало перепон, зокрема поліконфесійність населення України. Проте, завдання зміцнення морально-бойового духу захисників Вітчизни вимагають активного пошуку впровадження відносин між правоохоронною системою і церквою, адекватним вимогам демократичного суспільства, поєднання духовних інтересів правоохоронців із національно-державними.

Сподіваємося, що піднята проблема сприятиме подальшим спеціальним студіям, а також стане в нагоді командирам і капеланам окремих підрозділів в удосконаленні навчально-виховної роботи в силових структурах незалежної України і, зокрема, органах внутрішніх справ. Тим більше, що капеланська служба вже відновлена на рівні окремих частин і гарнізонів, а також у ряді навчальних закладів Міністерства оборони України.

---

1. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Вид. 4. – Львів, 1992. – 702 с.

2. Апанович О. Розповіді про Запорізьких козаків. – Київ, 1991. – 213 с.

3. Марчук В. Церква. Духовність. Нація. – Івано-Франківськ, 2004. – 460 с.

О.В. Захарова

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ

Для визначення змісту криміналістичного опису особи за зовнішніми ознаками можна використовувати різні терміни, а саме: узнавання, розпізнавання, ототожнення, ідентифікація. Щоб визначити, який термін є більш прийнятним для виконання цього завдання, необхідно в'яснити зміст цих понять.

М.О. Головацький вказує, що узнавання – це складний психофізіологічний процес, під час якого людина зіставляє об'єкти реальної дійсності, які сприймаються у цей момент, із зафіксованими раніше суб'єктивними образами, і робить висновок про наявність або відсутність тотожності між ними. Процес узнавання включає декілька етапів: сприймання, запам'ятовування і розпізнавання.

Під час розпізнавання як завершального елементу узнавання людина порівнює ознаки об'єкта, який вона сприймає в цей час, з ознаками об'єкта, який вона сприймала раніше, і робить висновок про наявність чи відсутність між ними тотожності. Можна сказати, що розпізнавання також є складовим елементом і такої слідчої дії, як пред'явлення для впізнання! Однак у цьому випадку висновок про тотожність не робиться, оскільки це робить остання стадія впізнання, яку так і можна назвати – висновок про наявність чи відсутність тотожності або результат впізнання.

У криміналістиці термін «розпізнавання» найчастіше використовується науковцями для визначення поняття «криміналістична діагностика».

В.О. Снетков термін діагностика вживає у значенні розпізнавання, а сама криміналістична діагностика розглядається як вчення про закономірності розпізнавання криміналістичних об'єктів за їхніми ознаками.

Термін «діагностика», за Ю.Г. Коруховим, має три значення: розпізнавання, розрізнення і визначення. Криміналістична діагностика акумулює всі ці значення і може бути визначена як окремий метод пізнання механізму злочину на основі його відображення на об'єктах матеріального світу.

Одна група вчених опис ознак зовнішності людини подає у главах «Ідентифікація особи за ознаками зовнішності».

Іншої точки зору притримується група авторів під керівництвом П.Д. Біленчука, які ознаки зовнішності людини виділяють у главі «Розшук і ототожнення людини за ознаками її зовнішності».

Таку ж точку зору поділяє і В.П. Колмаков, який ознаки зовнішності людини подає у розділі «Криміналістичне ототожнювання людини за зовнішніми ознаками».

Однак М.В. Терзівєв зазначає, що ототожнення особи за ознаками зовнішності є одним із способів судової ідентифікації. Криміналістична ідентифікація полягає у встановленні індивідуально визначеного об'єкта за його відображеннями в інших об'єктах і частинах самого об'єкта.

Того ж дотримується і З.Г. Самотина, яка вказує, що поширеним методом ідентифікації особи є криміналістичне ототожнення людини за ознаками зовнішності. Ототожнення особи за ознаками зовнішності можна визначити як галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки зовнішності і методи їх використання для встановлення особи людини в різноманітних випадках слідчої і судової практики.

На наш погляд, є правильним і доцільним визначати ідентифікацію змістом опису особи за ознаками зовнішності, виходячи із визначень терміна ідентифікації і визначень видів ідентифікації з використанням методики словесного портрета [8, с. 288].

Відомо, що кожний об'єкт неповторний, індивідуальний навіть серед собі подібних. Тому в процесі криміналістичної ідентифікації фактично встановлюється тотожність об'єкта самому собі за його відображеннями. Таким чином, ідентифікувати об'єкт – означає встановити за залишеними відображеннями його тотожність із самим собою в різні періоди часу або в різних його станах [2, с. 135].

Ознаки зовнішності особи можуть встановлюватися різними суб'єктами, різноманітними методами. Однак найбільш поширеним і найбільш повним із них є метод словесного портрета. У науковій літературі можна зустріти такі види ідентифікації з використанням методики словесного портрета:

- 1) ідентифікація особи шляхом пред'явлення її для впізнання;
- 2) ідентифікація особи шляхом безпосереднього співставлення її зовнішності з фото- чи ізопортретом (використовується під час перевірки особи, викликаного на допит свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного чи обвинуваченого шляхом порівняння його зовнішності з фотокарткою у документі, який посвідчує особу);
- 3) ідентифікація особи шляхом безпосереднього співставлення його зовнішності зі «словесним портретом», який є в наявності;
- 4) ідентифікація особи шляхом співставлення словесного портрета з фотозображеннями (часто застосовується під час розшукових заходів). У цих випадках раніше складений «словесний портрет» особи, яка розшукується, співставляється з фотознімками осіб, яких перевіряють, або комбінованими портретами;
- 5) ідентифікація шляхом співставлення «двох словесних портретів» (може проводитися якщо для проведення розшукових заходів не вдається отримати фотокартку розшукуваного).

Однак може виникнути запитання, чи є сама слідча дія пред'явлення для впізнання ідентифікацією. Адже такий її вид, як пред'явлення для впізнання трупа, згідно з криміналістичною тактикою, проводиться в єдиному виді. У цьому випадку немає порівняльного дослідження об'єктів, що є обов'язковим для вищеподаних визначень поняття ідентифікації.

М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко зазначають, що пред'явлення для впізнання є слідчою дією, суть якої полягає у пред'явленні раніше допитаному свідку, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому людини, предмета, тварини, трупа або його частини з метою встановлення його тотожності, схожості або відмінності з об'єктом, який особа,

що впізнає, сприймала раніше у зв'язку з обставинами події, що розслідується. Тобто змістом цієї слідчої дії є ідентифікація об'єкта.

Суть впізнання об'єкта полягає у його ідентифікації за чуттєво-конкретними відображеннями у пам'яті. Особливо важливо відрізнити пред'явлення для впізнання від простого пізнання, яке знаходить своє відображення у слідчих діях (обшук, допит та ін.), а також у деяких розшукових заходах. Наприклад, коли під час допиту, пред'являють фотографію групи осіб із пропозицією допитуваному назвати відомих йому там осіб; потерпілий зустрів і затримав злочинця на вулиці; впізнав розшукуваного по портретах у газетах, оголошеннях на стендах у міліції і т.п. Факти такого узнання відображаються у протоколах відповідних слідчих дій або в рапортах співробітників міліції, які здійснили затримання.

До оперативних ідентифікаційних дій необхідно віднести: оперативно-розшукові ідентифікаційні дії, здійснювані в ході оперативно-розшукових заходів (далі ОРЗ); оперативно-розшукові впізнання (об'єктів за описом; об'єктів за зображенням, фотографією, синтетичним портретом); оперативно-розшукове впізнання за участю особи, що впізнає; випадкове впізнання [11, с. 102–108].

---

1. Жолнович І. Криміналістичний опис особи за ознаками зовнішності (дискусійні аспекти) / І. Жолнович // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. – 2002. – С. 287–289.

2. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.М., Россинская Е.Р. Криміналістика. – М., 1999. – 990 с.

3. Колмаков В. П. Сущность и задачи идентификации личности в советской криминалистике // Ученые записки Харьковского юридического института. – 1955. – Вып. 6. – С. 102–108.

Х.С. Климко

ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Розвиток Української держави як соціальної інституції передбачає її подальшу демократизацію, розвиток концепції демократичного соціального партнерства, злагоду, постійне зростання відповідальності держави перед людиною, наявність політичної волі держави, політичних партій, лідерів для узгодження рішень, досягнення розумних компромісів в ім'я загального блага всіх і кожного.

Існує органічна єдність демократичної та соціально-правової держави. Як демократична вона обстоює свободу, як вищу цінність, сприяє рівному доступу кожного до власності, рівних виборів, рівності прав щодо здійснення політичної влади, забезпечення багатоманітності політичного й культурного життя. Як правова – забезпечує організацію соціального й державного життя на засадах права, гарантує правопорядок, сприяє досягненню особою самостійності й відповідальності за свої дії, раціональну обґрунтованість юридичних рішень, стабільність правової системи. Як соціальна – визнає людину найвищою соціальною цінністю, гарантує її гідність, надає соціальну допомогу тим, хто її потребує для забезпечення кожному гідного рівня життя; перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення бачить у забезпеченні громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Сучасний світ неможливо уявити без прав і свобод людини, що ґрунтуються на засадах рівності, справедливості і мають універсальний характер. Становлення й розвиток прав людини розкриває тип цивілізації, оскільки відносини людини й держави – найважливіша ознака, що характеризує природу тієї чи іншої цивілізації, а державу – як правову або неправову [1, с. 175]

Особливу роль серед органів системи виконавчої влади, на які покладено захист прав і свобод людини, відіграють правоохоронні органи, зокрема органи внутрішніх справ. До компетенції міліції входить захист життя, здоров'я, прав і свобод, власності громадян, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань. Органи міліції забезпечують особисту безпеку громадян, попереджають правопорушення, охороняють громадський порядок, розкривають злочини, розшукують злочинців, піклуються про безпеку дорожнього руху, захищають власність, виконують кримінальні покарання. Вимоги працівника міліції обов'язкові для виконання всіма громадянами і посадовими особами.

Діяльність органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод людини багатоаспектна, результати її залежать не тільки від професіоналізму та самовідданості співробітників міліції, а й від ступеня довіри до них з боку широких верств населення, налагодження співпраці правоохоронних підрозділів та окремих працівників з громадськими об'єднаннями та громадянами. Вона включає в себе як запобігання злочинів, відновлення та забезпечення прав і свобод людини, так і повагу та дотримання їх самими органами внутрішніх справ.

На забезпечення принципу верховенства права в нашому суспільстві спрямовано правоохоронну діяльність, завдання якої полягають у захисті проголошеного Конституцією України суспільного ладу держави, економічної та політичної систем, прав і законних інтересів громадян,

підприємств, установ, організацій, суб'єктів усіх форм власності, економічної та територіальної цілісності України. Особливе місце серед завдань правоохоронної діяльності посідає захист прав та свобод людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки [3, с. 49–51].

Щодо втілення конституційного принципу верховенства права в розвиток системи органів внутрішніх справ слід зазначити, що згідно зі ст. 3 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. діяльність міліції ґрунтується на принципі законності. Вітчизняні вчені визначають законність у сфері виконавчої влади як верховенство законів, їх обов'язковість, недопущення протиставлення законності і доцільності, як нерозривний зв'язок законності й культури та їх єдність.

Дія принципу законності у сфері управління органами внутрішніх справ має певні особливості. Вона зумовлена, насамперед, специфікою зазначеної сфери під час проведення організаційно-правових заходів, спрямованих на забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки, прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій від злочинних посягань. Тому вимоги законності в діяльності органів внутрішніх справ повинні бути непорушними і дотримуватись усіма суб'єктами управління на всіх його рівнях без будь-яких винятків. Передусім зазначені вимоги стосуються тих актів управління, що регулюють діяльність органів внутрішніх справ, але за своєю суттю є незаконними. З урахуванням принципу законності вони мають відповідати нормам чинного законодавства України.

Проте в рамках закону можна вирішувати різні питання суто формально, а можна й так, щоб повною мірою забезпечити ефективність правових норм відповідно до демократичних принципів справедливості, гуманізму та визнання людини найвищою цінністю держави, у цьому й полягає сутність принципу верховенства права. На нашу думку, принцип верховенства права необхідно закріпити в Законі України «Про міліцію».

Для того, щоб механізм взаємодії органів внутрішніх справ з населенням запрацював, в основу його вихідних положень доцільно покласти нові засади, які мають спиратися на широке залучення громадян до взаємодії з цими органами через індивідуальну форму спілкування. Тільки повернення довіри до працівників міліції й усвідомлення всіма членами суспільства необхідності надання допомоги цим органам у боротьбі зі злочинністю, надасть можливість залучити до цієї роботи найбільш свідому частину населення.

На втілення в життя вище наведених вимог, а також на створення правових засад для функціонування, розвитку партнерських відносин між міліцією та населенням, максимальне використання позитивних форм і методів їх взаємодії щодо подолання негативних протиправних явищ у суспільстві, налагодження їх ділової співпраці,

створення організаційно-правової системи участі населення в охороні громадського порядку, створення системи формування позитивної громадської думки щодо стану правопорядку та діяльності міліції чільне місце в діяльності їх органів повинен посісти принцип гуманізму. Гуманізм трактується як система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність, що спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей. Принцип гуманізму крізь призму його втілення в діяльність органів внутрішніх справ має знайти своє застосування поєднанням вимогливості й довіри, любові й поваги до людини з нетерпимістю до всіх форм приниження та пригноблення особи.

Права та свободи людини як найбільша суспільна цінність набуває особливості актуальності на сучасному етапі розвитку суспільства, їх гарантії та забезпечення – головний обов'язок працівників правоохоронних органів, зокрема міліції.

---

1. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарєв, О.Н. Слюсаренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001.

2. Права людини в діяльності української міліції – 2009. – Х.: Права людини, 2010.

3. Шмельова Г. Юридичні механізми забезпечення прав людини / Г. Шмельова // Право України. – 1994. – № 10.

4. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003.

М.В. Ковалів

ПОНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ, СВОБОД І ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Питання прав і свобод людини і громадянина нині є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому.

Закріплені в Конституції даної держави права, волі й обов'язки людини й громадянина називаються «основними» або «конституційними». Назва «конституційні» пов'язане з тим, що Конституція є правовою формою їхнього закріплення. Назва «основні» обумовлюється тим, що вони є фундаментальними для забезпечення правового статусу

людини й громадянина, служать правовою базою для інших прав (похідних, не менш важливих).

Конституція України у Розділі II закріплює права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Це ті конституційні можливості і необхідні моделі поведінки особи, які містяться в Основному Законі України і є основою для установалення галузевих, колективних та індивідуальних правил поведінки людини і громадянина. Названі можливості знаходяться у постійній взаємодії і співвідносяться між собою. Щоб дослідити їх співвідношення, необхідно вирішити такі завдання: по-перше, визначити поняття свободи; по-друге, охарактеризувати співвідношення конституційних прав, конституційних свобод, конституційних обов'язків.

Конституційні права, свободи та обов'язки є ядром правового статусу особи, основою інших прав.

Вихідним поняттям у проблемі конституційних прав, свобод та обов'язків є свобода людини. За відсутності у людини свободи вона не може володіти і реально користуватися своїми правами. Головним гарантом свободи у демократичному суспільстві є держава.

Вчення про свободу передбачає аналіз загальносоціального і юридичного розуміння цього явища. Свобода може бути досліджена як природний стан самої людини, як найвища її соціальна цінність, як право на свободу, як конституційна свобода. Соціальне розуміння свободи передбачає її співвідношення з мораллю, справедливістю, солідарністю, соціальною відповідальністю, недискримінацією, соціальним регулюванням, що обмежується системою соціальних норм. Юридичне розуміння свободи ґрунтується на співвідношенні з правом і її обмеженні правом.

Розуміння свободи передбачає формулювання її ознак: 1) можливість людини мати власний вибір, що не залежить від будь-якої зовнішньої сили; 2) дається людям від природи; 3) має визначені межі; 4) враховується роль верховенства права при визначенні її меж.

Ознаками свободи людини є те, що вона вільна від народження і ніхто не має права порушувати її права. Серед конституційних прав виділяють права людини і права громадянина, акцентуючи увагу на пріоритетності прав людини.

Конституційні права людини і громадянина – це гарантовані Конституцією та державою вид і міра можливої поведінки людини і громадянина у суспільстві та державі з метою задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, закріплених у Конституції та інших нормативно-правових актах.

Конституційні свобод людини і громадянина – це їх спроможність діяти відповідно до своїх інтересів і мети, можливість власного,

незалежного вибору того чи іншого рішення. Це встановлена і гарантована законом сфера автономії громадянина по відношенню до держави, державної влади і інших громадян.

Конституційні права і свободи це її невід'ємні можливості, які належать особі від народження, є основою правового статусу, закріплені в конституції держави і мають найвищий юридичний захист.

Відмінність між правом і свободою лежить у процесі їх реалізації. При реалізації свободи ніхто не може втручатися у внутрішній світ людини і громадянина. Право більшою мірою пов'язане з: а) необхідністю позитивних дій з боку держави; б) правомочністю людини на участь у діяльності окремих політичних і економічних структур. Він визначає окремо конституційні права і свободи і окремо – конституційні обов'язки.

Основні права і свободи можна поділити на три групи залежно від характеру відносин, що виникають між індивідом і державою, а також між самими індивідами. По-перше, як фізична особа людина наділяється певними особистими правами і свободами. По-друге, індивід як член громадянської спільноти наділяється певними політичними правами і свободами. І, нарешті, по-третє, особа як учасник економічних відносин наділяється певними соціально-економічними правами і свободами.

Я.М. Когут

ПРИНЦИПИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Незважаючи на те, що поліцейське право у радянський період розглядалось як рудимент буржуазної науки (в основі якої лежала поліцейська держава як насильницький режим), основні положення поліцейського права й надалі відображаються в теорії і практиці адміністративної діяльності органів внутрішніх справ України.

У сучасній науці поліцейське право – це сукупність правових норм, призначених для регулювання суспільних відносин у зв'язку та з приводу практичної реалізації приписів органів виконавчої влади [1, с. 16].

Еволюція поліцейсько-правової теорії визначає правовий статус поліцейської діяльності. Теорія виникнення держави має в своїй основі потребу забезпечення безпеки суспільства та окремої особи. Найважливішим фактором становлення демократичної держави є можливість застосування нею санкціонованого примусу та контроль за додержанням заборони нелегітимного примусу. Держава закономірно має монополію на застосування заходів примусу, що відповідним чином впливає на правопорядок.

Примус – це метод соціального управління, що охоплює сукупність способів і засобів безпосереднього або ж опосередкованого зов-

нішнього впливу суб'єкта управління на об'єкт управління та полягає у цілеспрямованому обмеженні (скасуванні) свободи його функціонування (розвитку) в інтересах усього суспільства [2, с. 67].

Монополія держави щодо застосування заходів примусу реалізується, насамперед, державними органами, що відносяться до військового типу, озброєних органів виконавчої влади (поліції чи міліції). Проте, призначенням цих органів є не тільки застосування «сили».

На думку В. Гвоздецького міліція має керуватися новою філософією поліцейської діяльності, в основі якої – перехід від реактивної моделі, тобто реагування на злочини та їх розслідування, а також покарання злочинців, до проактивної моделі – служіння громадянам з акцентом на попередження злочинів та співпрацю міліції з населенням на основі системи «міліція – народ – партнери». Тому, значно зростає значення міліції в питаннях так званої соціальної компетенції, зокрема, тісного співробітництва з державними установами, муніципальними, громадськими та політичними організаціями й окремими громадянами. В основу наукових досліджень у галузі поліцейстики мають бути покладені основні функції поліції, зокрема превентивна, репресивна, соціальна [3].

Досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями відносно правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності. Поки що поліцейсти і кримінологи навіть розвинених країн, не говорячи вже про держави з нестабільною соціально-політичною і економічною обстановкою, не виробили ще достатньо чітких критеріїв оцінки реальної (а тим більше перспективної) ефективності функціонування національних поліцейських систем, не мають всеосяжного уявлення про майбутній розвиток злочинності, і це, мабуть, навряд чи можливо найближчим часом [4, с. 140–156].

Для високорозвинених демократичних держав характерна наявність доктрини діяльності поліції, загальнонаціональних і регіональних програм її реалізації, що включають юридичні, організаційно-управлінські і інші взаємозв'язані заходи, що мають достатнє фінансове забезпечення [5, с. 253].

У будь-якій державі поліція, поряд з армією, органами забезпечення безпеки, пенітенціарними установами, належить до матеріальних придатків виконавчої влади. Зміни, що відбулися в нашому суспільстві в останні роки, дозволили переосмислити роль і значення поліції в закордонних країнах, відмовитися від односторонньо-догматичного погляду на поліцію як на каральний орган, призначений повсякденно й повсюдно здійснювати політику пануючого класу специфічними методами безпосереднього примусу [6, с. 6].

У країнах, орієнтованих на демократичний шлях розвитку, поліція розглядається винятково як правоохоронний орган, призначений

для забезпечення «контролю над злочинністю», стримування її за допомогою застосування тих засобів, які встановлені законом [7, с. 5].

Законодавство, що регулює діяльність поліції (міліції), має бути обов'язково гармонізоване з домінуючими суспільними цінностями, а концептуальним ядром сучасної поліцейської парадигми має стати безумовне визнання примату прав і свобод людини та громадянина в публічно-правових відносинах [8, с. 191].

Тому, процес реформування системи МВС України повинен починатись із визначення домінуючих принципів поліцейської діяльності.

Радою Європи в 2001 році було прийнято Європейський кодекс поліцейської етики. Згідно з цим Кодексом, головними цілями поліції в демократичному суспільстві, регульованому принципом верховенства права, є: захист і дотримання основних прав і свобод людини в тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема в практиці Європейського суду з прав людини.

Сьогодні процес реформування органів внутрішніх справ є невід'ємною частиною демократизації суспільного життя та побудови правової держави. Зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування системи МВС, курс країни на євроінтеграцію а отже чітка відповідність роботи міліції (поліції) європейським стандартам, детермінують відхід від радянської моделі і потребує переходу на якісно нові засади практичної діяльності, від каральних до соціально-сервісних функцій. Це можливо на підставі дотримання принципів поліцейської діяльності.

Ці принципи зумовлюють потребу поетапного перетворення системи МВС у цивільне відомство європейського типу, та визначають такі основні завдання: забезпечення дотримання принципів верховенства права в діяльності органів внутрішніх справ; створення та запровадження механізмів унеможливлення використання органів внутрішніх справ у політично-партійних, групових чи особистих інтересах; забезпечення створення ефективної системи реагування на злочини та інші правопорушення; створення дієвих механізмів запобігання корупції в діяльності ОВС; розробка, з урахуванням міжнародного досвіду, нових внутрішніх та зовнішніх критеріїв та методик оцінювання функціональної діяльності органів внутрішніх справ.

Проте, сучасне трактування принципів поліцейської діяльності повинно виходити за межі сфери їх чинності в рамках правотворчості й правозастосування. У правотворчості вони мають значення як теоретична основа, що визначає зміст правових норм, а у правозастосуванні їх функція обмежується виключно потребою тлумачення норм.

З цього приводу К.С. Бельський запропонував акцентувати увагу на тому, що принципи поліцейської діяльності охоплюють об'єк-

тивно сформовані закономірності, традиції, правові норми та етичні правила, які поступово усталилися у сфері поліцейської діяльності й покликані забезпечувати стабільність та ефективність функціонування поліцейського апарату [9, с. 40].

Отже, процес реформування системи МВС України повинен базуватися на принципах забезпечення пріоритету прав і свобод людини, верховенства права, додержання Конституції та законів України; дотримання принципів і норм міжнародного права; взаємодії з органами влади, місцевого самоврядування, громадськістю тощо.

Проте, принципи поліцейської діяльності не повинні обмежуватись їх застосуванням виключно у межах правових норм, а повинні впливати на процес формування ідеології служіння українському народові, реально впливати на формування іміджу та громадської думки.

До таких принципів, в основі яких лежить верховенство права, на наш погляд, слід віднести принципи поліцейської діяльності, зокрема ввічливості, толерантності та поваги до особи, принцип негайного усунення помилок, принцип солідарності, взаємодопомоги і дисципліни, професіоналізму, компетентності, науковості, принцип чесності та справедливості, принцип підтримання позитивних традицій.

---

1. Антонов И.П. Полицейское право: быть или не быть? / И.П. Антонов // Юридическое образование и наука. – 2001. – № 3. – С. 34–39.

2. Сальников В.П. Убеждение и принуждение в деятельности органов внутренних дел: пособие / В. П. Сальников, В. П. Федоров. – Л.: ВПУ, 1989. – 91 с.

3. Гвоздецький В.Д. Становлення поліцейстики як науки про поліцейське право. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2010_4/gvozdet.pdf

4. Губанов А.В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка / А.В. Губанов. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – 365с.

5. Діяльність поліцейських апаратів в умовах розвитку демократичного суспільства / О.С. Юнін // Митна справа. – 2012. – № 4, ч. 2, кн. 2. – С. 249–253.

6. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: дис. ... канд. юрид. наук / О.М. Бандурка. – Харків: Укр. юрид. академія, 1994. – 158 с.

7. Битяк Ю.П. Переконавання і примус в державному управлінні. Адміністративна відповідальність: конспекти лекцій / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, А.Т. Комзюк. – Харків: Укр. Юрид. Академія, 1994. – 44 с.

8. Бандурка О.М. Принципи діяльності поліції (міліції) в поліцейському праві сучасних зарубіжних держав / О.М. Бандурка // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 2. – С. 191–205.

9. Бельский К.С. Полицейское право: лекционный курс / К.С. Бельский; под ред. канд. юрид. наук А.В. Куракина. – М.: Изд. «Дело и Сервис», 2004. – 816 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В системі державних органів України, що реалізують повноваження із забезпечення прав людини, особливе місце займають органи внутрішніх справ.

Права і свободи людини залежно від ступеня їх функціонального забезпечення органами внутрішніх можна класифікувати на такі групи:

перша група – права і свободи, забезпечення яких здійснюється виключно органами внутрішніх справ, або спільно з іншими державними органами за ініціативою органів внутрішніх справ. До цієї групи необхідно віднести права людини: на життя, на повагу до її гідності тощо.

друга група – права і свободи, до забезпечення яких органи внутрішніх справ залучаються іншими державними органами і установами або органами місцевого самоврядування. До цієї групи можуть бути віднесені такі права як право на страйк, право на працю, право на житло тощо.

третьа група – це ті основні права і свободи забезпечення яких покладено на інші державні інституції, а органи внутрішніх справ забезпечують їх у межах покладених на них функцій боротьби зі злочинністю та охороною громадського порядку. До цієї групи належать: право на освіту, право на підприємницьку діяльність, право на відпочинок тощо [1, с. 15].

До кожної з цих груп набір організаційно-правових засобів і методів щодо їх забезпечення органами внутрішніх справ визначається окремо.

Під «забезпеченням конституційних прав і свобод людини» розуміють систему загальних умов та спеціальних (юридичних) засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію, а в необхідних випадках – охорону [2, с. 195–196].

Стаття 1 Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. визначає, що міліція в Україні є державним озброєним органом виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.

Функції міліції по забезпеченню прав людини, визначені у ст. 2 даного Закону, ними є:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;

- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень;
- участь у поданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків [3].

Міліція виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності із Законом. Вона у своїй діяльності поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення, захищає права людини, незалежно від її соціального походження майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань.

Не зважаючи на те, що органи внутрішніх справ повинні захищати права людини, вони також мають право обмежити права і свободи людини, але в межах чинного законодавства та тимчасово, якщо без цього не можуть бути виконані покладені на них обов'язки та зобов'язання.

Статтю 5 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод передбачено випадки обмеження прав людини, а саме:

- законне ув'язнення людини після засудження її компетентним судом;

- законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

- законний арешт або затримання особи, здійснене з метою до провадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

- затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою до провадження його до компетентного органу;

- законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

- законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [4].

Для забезпечення законності у діяльності органів внутрішніх справ діє ціла система заходів захисту особи, права якої порушено. Така особа має право звернутись до суду із заявою про відшкодування завданої шкоди, а працівники ОВС, які перевищили свої службові обов'язки несуть відповідальність передбачену чинним законодавством.

Підсумовуючи вище наведене, можна констатувати, що забезпечення прав і свобод людини у діяльності органів внутрішніх справ вимагає удосконалення, що обумовлено змінами, які відбуваються, зокрема гуманізацією діяльності міліції та чинного законодавства, і в тому числі методів і засобів забезпечення прав і свобод людини.

---

1. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія. – Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – 448 с.

2. Витрук Н. В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод / Витрук Н. В. // Конституционный статус личности в СССР / под ред. Б. Н. Топорнина. – М.: Юрид. лит-ра, 1980. – 256 с.

3. Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

А.С. Крижановський

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕФЕРЕНДУМ

В юридичній науці широко дискутуються питання довкола інституту референдуму. В Україні останнім часом такі дискусії серйозно пошквалились. Це зумовлено демократизацією суспільних відносин, визнанням права людини на волевиявлення одним з основоположних прав людини. У сучасній науці дискусії зводяться до: правової природи інституту референдуму, підстав застосування референдуму, процесуальних питань, способів регулювання процедур і механізмів референдного процесу, а також питання щодо юридичної відповідальності при порушенні виборчого законодавства.

Застосування в Україні референдуму як форми безпосередньої демократії може свідчити про вірно обраний шлях нашої держави до створення демократичної та правової держави.

Референдум посідає одне з ключових місць в системі збалансування публічної влади.

Тому, аналізуючи забезпечення в Україні принципу народного суверенітету, реалізацію вимоги народовладдя, оцінюючи об'єктивний рівень демократизації її політичної системи, видається актуальним і важливим звернутись до висвітлення проблем розвитку референтного права в Україні та проблем які виникають на даному підґрунті [1, с. 97].

Законодавець зовсім недавно почав проявляти інтерес до проблеми урегулювання питань оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виборчого процесу. Свідченням актуальності цієї теми є закріплення у нових виборчих законах розділів, присвячених процедурі оскарження. У літературі терміном «виборчі спори» охоплюють спори, які виникають під час виборчої кампанії, так і під час проведення референдумів [2, с. 101].

Протягом тривалого часу процес удосконалення референтного законодавства не супроводжувався внесенням змін до правових актів, якими встановлювалась юридична відповідальність за відповідні порушення. А відсутність відповідальності в умовах недостатньо високого рівня правової культури громадян була однією з причин нехтування вимогами закону під час підготовки та проведення референдуму. Саме це обумовило необхідність удосконалення інституту юридичної відповідальності за порушення референтного законодавства. Тому, були внесені зміни до КУпАП та КК України, в яких зазначається відповідальність за порушення законодавства про референдум.

Однак, попри те, що останніми змінами до КУпАП значно розширено перелік адміністративних правопорушень, а також збільшено кількість суб'єктів, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, поза межами законодавчого регулювання лишилось велике коло осіб, які мають право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосується процесу виборів депутатів, не врегульовано деякі аспекти загального виборчого права. Так, при проведенні дослідження цього законодавчого акта виявляється, що законодавець чомусь розмежував адміністративну за перешкоджання вільному здійсненню громадянами права обирати і бути обраним депутатом та відповідальність за порушення законодавства щодо проведення референдуму. Прикладом може слугувати встановлення адміністративної відповідальності за порушення порядку подання відомостей про виборців чи списків виборців, які мають право брати участь у проведенні референдуму, та за ведення протизаконної передвиборчої агітації у день проведення референдуму, тоді як ці ж самі порушення, допущені при проведенні виборів депутатів, залишилися поза увагою [3, с. 30].

Сьогодні відповідальність за порушення референтного законодавства передбачена як в самих виборчих законах безпосередньо (наприклад, - відповідальність засобів масової інформації у вигляді зупи-

нення дії ліцензії, відповідальність партій і блоків, кандидатів – суб'єктів виборчого процесу у вигляді оголошення попередження, скасування рішення про реєстрацію всіх або окремих кандидатів тощо), так і Кримінальним кодексом та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Та на сьогодні є ще не врегульовані положення КК України та КУпАП, вони по-різному визначають підстави юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства і законодавства про референдуми. Зокрема, злочинам проти виборчих прав громадян в КК України «присвячено» три окремі статті – 157–159, тоді як кримінальна відповідальність за порушення законодавства про референдуми передбачена лише однією статтею (стаття 160 КК України). Враховуючи, що процедури підготовки та проведення виборів і референдумів загалом дуже схожі а об'єкти посягань – приблизно рівнозначні за своєю цінністю, потреби у розмежуванні злочинів та проступків на ті, що посягають на виборчі права громадян, і ті, що посягають на право громадян на участь у референдумі, з нашої точки зору, немає. Практична необхідність у удосконаленні інституту відповідальності за виборчі порушення також породжує низку проблем. Таким чином, практичне вирішення проблеми удосконалення інституту відповідальності за порушення виборчого законодавства лежить в площині пошуку балансу між доцільним (у тому числі, науково обгрунтованим) та реальним (тобто таким, що буде підтримане політичними силами в парламенті і главою держави). В Україні є велика кількість нормативно-правових документів, що регулюють виборчі процеси. Крім того, перед кожною виборчою кампанією традиційно змінюється виборче законодавство, породжуючи ряд проблем:

- законодавчі акти часто містять суперечливі норми;
- зміни вносяться непродумано, керуючись ситуативною вигодою для окремих політичних сил;
- у законодавстві немає уніфікованого підходу до технічних питань, пов'язаних із процедурою голосування;
- неузгодженість законодавства відкриває можливості для політичної корупції;
- а також недосконалість інституту юридичної відповідальності за порушення референтного законодавства.

Ці проблеми у референтному праві породжують низку спорів.

Запобігання виникнення спорів має сприяти удосконаленню референтного законодавства та забезпечення його стабільності. У цьому напрямі важливо вирішити два головні завдання:

Прийняття єдиного кодифікованого виборчого акта, який би спростив пошук необхідної норми, яка регулює відповідні виборчі

правовідносини. Це сприяло б оперативності і повноті судового розгляду справи і прийняття обгрунтованого рішення;

Використання єдиної термінології, узгодженість термінів у законодавстві та Конституції України [2, с. 96]. Тож сьогодні потрібна розробка цілісної національної концепції референтної демократії, потрібне дослідження правосуб'єктності українського народу, гарантій того, що він матиме змогу здійснювати свої конституційні права [4, с. 107].

Станом на сьогодні зроблено ряд кроків у напрямі практичного вирішення усіх цих проблем.

Вирішити ці проблеми можна. Треба прийняти Виборчий кодекс України – один базовий документ, що регулюватиме процедуру виборів на різних рівнях. Таке удосконалення виборчого законодавства розв'яже низку гострих політичних проблем, спростить регулювання виборчого процесу. Це зокрема розробка проекту Виборчого кодексу, такий нормативно-правовий акт дасть змогу систематизувати виборче законодавство, створити правову базу, за якою замість кількох законів діятиме один. Однак доки такий кодекс буде розроблений та ухвалений, у першу чергу, потрібно, на нашу думку, окреслити права та обов'язки органів влади у ході передвиборчої кампанії, а також чітко вписати порядок оскарження у суді дій органів державної та місцевої влади. Зрозуміло, треба визначити юридичну та адміністративну відповідальність працівників цих органів за виявлені порушення під час виборів.

Для того, щоб змінити ситуацію, не потрібно шукати унікальних рецептів. У жодній із європейських країн така виборча модель, як в Україні, не використовується. Прийняття Виборчого кодексу – це нагальна внутрішньополітична потреба, це – наближення вітчизняного виборчого законодавства до загальноприйнятих європейських норм.

Без прийняття Виборчого кодексу неможливе оздоровлення політичної системи та оновлення країни.

Прийняття Виборчого кодексу дозволить впорядкувати чинні законодавчі акти, що регулюють процес референдуму, усунути неузгодженості й протиріччя між ними, систематизує інститут відповідальності а найголовніше – створить умови для проведення прозорих та демократичних референдумів в Україні.

На нашу думку, саме прийняття Виборчого кодексу було б міцним підґрунтям для подальшої уніфікації вітчизняного виборчого законодавства, удосконалення інституту виборів та референдуму.

---

1. Шимко О.Р. Актуальні проблеми розвитку референдного права України: стан і перспективи / О.Р. Шимко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 10. – С. 97–105.

2. Ластовка О.А. Проблематика правової регламентації питань організації та проведення референдумів в Україні / О.А. Ластовка // Наше право. – № 2. – 2009. – С. 106–107.

3. Янюк Н. Вибірчі спори як предмет судового розгляду: окремі проблеми теорії і практики / Н. Янюк / Вісник ЛНУ ім. Франка. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 101–107.

4. Недосконалість законодавства про референдум як один із основних чинників зловживання владою в процесі референдуму / О. Ющенко // Юридична Україна. – 2009. – № 45. – С. 30–35.

М.І. Крочук

РОЛЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Становлення української держави відбувається в умовах глобальних суспільних змін, які зумовлюють нові реалії та вимоги до життєдіяльності сучасної людини. Виходячи з філософського тлумачення людини як найвищої цінності суспільства, потрібно надавати їй можливості для активної діяльності та реалізації своїх здібностей і талантів, а відтак демократичні перетворення повинні передбачати гармонізацію суспільних відносин, у тому числі запроваджуючи принцип гендерної рівності.

Досвід цивілізованих держав свідчить про те, що з розбудовою демократичних інститутів, формуванням громадянського суспільства невід’ємно пов’язані процеси утвердження гідного становища особи в суспільстві незалежно від її раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, статі тощо [1, с. 3].

Проблема гендерної рівності не може розглядатися поза межами права, оскільки його онтологічною сутністю є рівна міра свободи всіх і кожного: як жінки, так і чоловіка. В умовах сьогодення право повинно реалізуватися в ракурсі врахування особливостей, які властиві кожній статі, що у свою чергу веде до рівного розподілу політичних, економічних, соціальних та інших можливостей. Термін «гендерна рівність» у контексті суспільних соціально-економічних перетворень трактується як умова рівності перед законом, рівних можливостей (включаючи рівність в отриманні винагороди за рівнозначну працю, а також у доступі до людських ресурсів) щодо вираження своїх інтересів незалежно від статі людини. Тобто в даному контексті рівність передбачає, що чоловіки й жінки мають свободу обирати різні (або схожі) ролі і різні (або схожі) кінцеві результати – відповідно до своїх намірів, цілей, бажань та переваг [2, с. 6]. Гендерна рівність також означає рівну при-

сутність, наділення владою і участь обох статей в усіх сферах суспільного і приватного життя. Гендерна рівність не стосується лише жінок, вона не пропагує виключно жіночі права, вона стосується в рівній мірі чоловіків й жінок та відносин між ними [3, с. 22].

Звісно, рівність статей не означає їх біологічної ідентичності або ігнорування фізичних можливостей, психічних та психологічних характеристик. Йдеться про інше – відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя чоловіків і жінок, спричиняти дискримінацію. Права людини – чоловіка і жінки, як і рівність між ними, потребують постійного захисту, охорони і зміцнення [4, с. 8]. За таких обставин є логічним питання: як забезпечити рівність чоловіка і жінки, котрі є відмінними за своєю анатомічно-фізіологічною природою? Вважаємо, що у даному випадку слід застосовувати принцип гендерної толерантності, згідно якого біологічні особливості чоловіка і жінки не повинні нівелюватися у праві. Керівною засадою даного принципу повинно стати наступне твердження: жінки та чоловіки є рівними, але відмінними, однак вони рівноправні у своїй відмінності. Неабияку роль у реалізації принципу гендерної толерантності відіграє категорія гендерного паритету, що являє собою обов'язкове врахування відмінностей в умовах, ситуаціях і потребах не лише жінок і чоловіків, а й різних демографічних та соціальних груп населення, що зумовлює необхідність мобілізації зусиль у таких сферах суспільного життя як трудова діяльність і ринок праці, освіта і навчання, соціальний захист, підтримка материнства й дитинства, захист прав людини тощо [5, с. 5].

Україна, яка обрала стратегію європейського вибору, активно впроваджує в законодавство стандарти рівності прав і свобод жінки та чоловіка. У прийнятому базовому Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» сформульовано можливі шляхи та механізми дискримінації за ознакою статі. Стаття 22 вищезазначеного закону «Оскарження дискримінації статі та сексуальних домагань» містить положення про те, що особа, яка вважає, що стосовно неї було застосовано дискримінацію за ознакою статі, має право звернутися зі скаргою до правоохоронних органів.

Відтак, у ракурсі розвитку гендерно-орієнтованої державної політики сучасне суспільство вимагає від правоохоронця подолання у масовій свідомості низки гендерних стереотипів, що відповідають патріархальній ідеології; застосування превентивних заходів до дій та бездіяльності, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для чоловіків і жінок; викорінення гендерного розриву – розбіжностей між чоловіками та жінками в реалізації доступу до різноманітних соціальних благ: освіти, зайнятості тощо.

Органи внутрішніх справ мають стати носіями та реалізаторами гендерної культури, що поєднує в собі збалансовану стратегію забезпечення умов людського життя, творення нових цінностей, спрямованих на людський розвиток. Адже ХХІ століття вимагає існування такого гармонійного світу, в якому немає місця жодній нерівності, а гендерна рівність власне і є фундаментальною соціальною цінністю нарівні зі свободою, справедливістю, толерантністю.

---

1. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: Юридична думка, 2010. – 352 с.

2. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – 2-е вид., допов., уточ. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2003. – 129 с.

3. Фулей Т.І. Основи гендерної рівності: навчально-методичний посібник для суддів / Т.І. Фулей. – К.: Тютюкін, 2010. – 240 с.

4. Дорожкіна І.В. На шляху подолання дискримінації щодо жінок та гендерного насильства: Інформаційно-практичний посібник / І.В. Дорожкіна, В.В. Ковальчук. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2009 – 88 с.

5. Законотворчість. Розробка місцевих програм розвитку / Програма сприяння Парламенту II: Програма розвитку законотворчої політики. – К.: Москаленко О.М. ФОП, 2011. – 67 с.

П.М. Лепісевич

РІВЕНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЛІЦІЮ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Забезпечення прав і свобод громадян у службовій діяльності поліції (міліції) – проблема складна й актуальна, вона з суто філософсько-правової, етичної все більше переміщається в політичну площину, про що свідчить низка нормативно-правових документів міжнародного рівня. Особливої гостроти вона набула у нашій державі. Права людини є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світу. Адже саме стан справ у сфері забезпечення свобод громадянина є тим критерієм, за яким оцінюють рівень демократичного розвитку будь-якого суспільства. Ці норми права зобов'язують дотримуватися прав людини як працівників поліції зарубіжних країн, так і українських правоохоронців.

Сучасна філософія взаємовідносин громадян і поліції (міліції) орієнтує останніх на пошук шляхів цивілізованого і гуманного відно-

шення до гідності, честі та достоїнства будь-якої людини. Так, у ст. 3 Європейської конвенції про захист прав людини наголошено, що ніхто не повинен піддаватися тортурам або нелюдському ставленню, що принижує людську гідність. Метою поліції, згідно з положеннями, передбаченими Європейським кодексом поліцейської етики, прийнятим у грудні 2001 р. Комітетом Міністрів Ради Європи, є забезпечення громадського спокою, дотримання закону та порядку в суспільстві; захист та дотримання основних прав та свобод людини у тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема, в Європейській конвенції про права людини; попередження злочинності та боротьби з нею; надання допомоги та послуг населенню.

На підставі П'ятої поправки до Конституції США жодна людина не може під дією примусу змусити свідчити проти себе у кримінальній справі. Конституція закріплює, зокрема, право особи на користування допомогою адвоката для захисту. Якщо особа не має змоги винайняти адвоката, його мають призначити безкоштовно. Жодна сила чи примус не мають бути застосовані для отримання визнання, що гарантує кожному громадянину й захищає його від свавілля поліції. Поліцейський зобов'язаний повідомити затриманого про причини арешту, згідно з ордером на затримання. У найкоротший термін такий ордер має бути пред'явлено арештованому тощо.

У США діють суворі санкції щодо правопорушень у службовій діяльності поліцейськими органами і підрозділами. Це такі факти, що дискредитують працівника: зв'язок зі злочинними елементами, нетерплячість щодо представників різних релігійних конфесій, нечесність, бійка, зловживання алкогольними напоями, вживання наркотиків, словесна образа громадян і колег. За ці та інші правопорушення працівників поліції притягають до кримінальної або адміністративної відповідальності та звільняють зі служби.

У найбільш демократично розвинутих країнах діяльність поліції перебуває під пильним оком громадськості. Так, у прийнятому королівською комісією документі про створення столичної поліції в Англії задекларовано те, що суспільне благо бажає, щоб поліція була сильною й ефективною для підтримання громадського порядку і попередження злочинності. Водночас воно вимагає, аби влада поліції контролювала і була обмеженою, щоб незаконно не обмежувати свободу особистості. Рішенням цієї проблеми є компроміс. Поліція має бути могутньою, але не тиранічною; ефективною, але не надто прискіпливою; вона має бути невід'ємною силою держави і підлягати контролю.

Отже, у практиці вітчизняного кримінального законодавства часто трапляються випадки незаконного розуміння і тлумачення працівниками міліції певних понять і термінів, допущено чимало помилок

під час кваліфікації злочинців та адміністративних порушень. Побудова ефективної сучасної системи щодо конституційного захисту прав та свобод громадянина України вимагає нового, філософського переосмислення сутності й місця людини в соціумі – як найвищої соціальної цінності, формування нових моделей взаємовідносин міліції та населення, підготовки працівників міліції нової формації, що відповідає міжнародно-правовим стандартам етики поліцейського. Питання прав і свобод людини та громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюють рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства загалом, зокрема і в діяльності поліції (міліції) всіх демократичних держав світу. На підставі вищевказаного можна зробити такі висновки: по-перше, міліція, як єдиний елемент політичної системи, виконує важливу соціально-правову і політичну функцію з захисту прав і свобод громадян, Інтересів суспільства та держав від незаконних посягань; по-друге, на стан забезпечення і зміцнення законності в ОВС суттєво впливає політика держави, спрямована на вдосконалення їх службово-професійної діяльності, тісно пов'язаної з правовою і кадровою політикою. Суттєвим недоліком державної політики та ідеології, а також ЗМІ, є недостатня увага піднесення престижу і ролі міліції, виховання в суспільстві поваги до правоохоронців, формування в них честі, гідності, патріотизму, вірності присязі та своєму народу; по-третє, на стан функціонування ОВС, забезпечення ними громадського порядку й законності суттєво впливає політико-правова діяльність керівників і лідерів політичних партій, рухів, суспільно-громадських об'єднань під час проведення політичних і громадських акцій, що може призвести до злочинів як з боку учасників, так і з боку міліції; по-четверте, особливий склад органів і підрозділів внутрішніх справ бере активну участь у громадсько-політичному житті суспільства, особливу відповідальність покладено на нього під час організації та проведення виборчих кампаній; міліція незалежна від впливу партій та громадських об'єднань, що ставлять політичну мету, а забезпечує законність і правопорядок, виконуючи важливе соціально-політичне завдання. Крім того, дехто з працівників міліції став депутатом різних рівнів, що зобов'язує їх виконувати важливі соціально-політичні функції; по-п'яте, через бурхливі процеси в політичному житті України, міліція, об'єктивно беручи в них участь як орган, який забезпечує законність, правопорядок і безпеку, також долучається під час проведення мітингів, інших політичних і громадських акцій, чим відволікаються її значні сили, а це збільшує службові навантаження, підвищує морально-психологічну напругу,

створює реальні можливості конфліктів з учасниками громадсько-політичних акцій; по-шосте, нині на стан і функціонування адміністративно-службової діяльності ОВС все більше впливає не лише внутрішня й зовнішня політика держави; представники міліції є активними учасниками миротворчих процесів, провадять активну боротьбу з транснаціональною злочинністю. Міжнародні політичні контакти сприяють об'єднанню зусиль держав та їх правоохоронних органів у боротьбі з загальним злом – злочинністю, створюють чималі можливості для обміну професійним досвідом з правоохоронцями інших країн.

Отже, поліція (міліція) – невід'ємний атрибут держави та її політичної системи.

---

1. Адміністративне право України: підруч. / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

2. Бандурка О. М. Інтерпол: міжнародна організація кримінальної поліції. – Х.: Основа, 2003. – 324 с.

3. Боротьба з тероризмом / В.А. Ліпкан, Д.Й. Никифорчук, М.М. Руденко. – К.: Знання України, 2002. – 254 с.

4. Гель А.П. Правоохоронні органи України: Курс лекцій / А.П. Гель, Г.С. Семаков, Д.П. Цвігун. – К.: МАУП, 2000. – 240 с.

5. Законодавство України про судову і правоохоронну діяльність: збірник нормативних актів / відп. ред. В. С. Стефанюк. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.

6. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 336 с.

7. Оболенский Ю.Б. Некоторые теоретические и практические аспекты предупреждения органами внутренних дел конфликтных ситуаций при проведении массовых мероприятий // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 1. – С. 163–175.

8. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підруч. / О.С. Захарова, В. С. Ковальський, В. С. Лукомський та ін.; відп. ред. В. Маляренко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.

Р.І. Любунь

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян – це предмет турботи держави, її органів,

організацій, установ та посадових осіб. Надзвичайно важливого значення ці питання набувають для органів внутрішніх справ. Захист прав та свобод людини за законом, значимість принципу верховенства закону для такого захисту – ці фактори вказують на важливість професіоналізму в роботі правоохоронних органів, що означає ефективність і законність у їх діяльності. Для міліції, як правоохоронного органу, основними функціями є попередження та виявлення злочинів, підтримка й відновлення громадського порядку. Ці функції є спільними для більшості поліцейських структур у Європі та в усьому світі.

Чільне місце в системі регулювання діяльності органів внутрішніх справ у сфері реалізації європейських стандартів прав людини відводиться Конституції України. Її норми регулюють найважливіші відносини в державі, які мають політичний, економічний, соціальний, державний або будь-який інший характер.

З огляду на специфіку діяльності поліції і для спрямування її в потрібному напрямку 17 грудня 1979 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Кодекс поведінки осіб з підтримання правопорядку. Резолюція 34/169, згідно з якою було прийнято цей кодекс, включає в себе такий припис: «... Як і всі інші органи системи кримінального судочинства, кожний орган охорони порядку повинен представити громадськості в цілому, нести перед нею відповідальність і бути їй підзвітним» [1, с. 62]. Ця резолюція затвердила правовий статус поліції, а також її взаємовідносини із суспільством.

Права людини не потрібно купувати, заробляти чи успадковувати. Вони вважаються «невід’ємними», через те ніхто не має права їх відняти, вони є в кожній людині, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового станового чи іншого статусу. Права людини є невіддільними від її гідності тому, за будь-яких умов співробітники органів внутрішніх справ повинні поважати закон і дотримуватись його, виконувати покладені на них законом обов’язки, служити спільноті та захищати всіх осіб від протизаконних дій, пам’ятаючи про покладену на них високу професійну відповідальність. Кожен співробітник органів внутрішніх справ – чоловік чи жінка – це людина, і тому на них поширюються такі самі права, як і на усіх людей. Ці права невіддільні і невід’ємні. Але міліція відіграє особливу роль у правозахисному законодавстві, між нею і державою встановилися привілейовані відносини з тих причин, що міліція є необхідною для суспільства.

Важливим чинником під час захисту та відстоювання людських прав будь-якої особи є повага та захист людської гідності [2, с. 288].

Співробітники органів внутрішніх справ не є соціальними працівниками і соціальні права не входять у рамки їх компетенції та

обов'язків, але вони постійно спілкуються з людьми різних прошарків суспільства і роблять свій внесок у підтримку безпеки для всіх громадян. Деякі підрозділи регулярно зустрічаються з місцевою владою для обговорення соціальних проблем – такі зустрічі можна вважати як зразок внеску міліції в поліпшення життя суспільства.

Виходячи з міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини, головними принципами в діяльності працівників органів внутрішніх справ слід вважати законність, недискримінацію, відповідальність вимогам демократичного суспільства та гуманність. Вони не повинні вдаватися до корупційних діянь, а навпаки, протидіяти будь-яким діям такого роду та суворо карати за них.

Захищаючи громаду слугуючи їй органи внутрішніх справ не мають права піддавати дискримінації жодну особу на основі раси, статі, релігії, мови, кольору шкіри, політичних переконань, національного походження, власності, народження тощо [3, с. 36].

Не повинно вважатися протизаконним вжиття правоохоронними органами певних додаткових заходів, спрямованих на забезпечення умов для жінок (включаючи вагітних і таких, які щойно народили), підлітків, осіб похилого віку, хворих та інших осіб, які потребують особливого ставлення відповідно до міжнародних стандартів прав людини.

Кожна дія і кожне обмеження прав мають бути лише такими, що відповідають вимогам демократичного суспільства. Обмеження на здійснення прав та свобод може бути тільки тоді, коли це необхідно для забезпечення визнання та поваги прав інших і дотримання у демократичному суспільстві необхідних умов моральності, громадського порядку та загального добробуту, тому кожен правоохоронний орган має представляти всю громаду в цілому, відповідати та звітувати перед нею за свою діяльність.

---

1. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: Прийнято резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. // Док. ООН A/RES/34/169 // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції і пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. – Амстердам-Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. – С. 62.

2. Капицын В.М. Права человека и механизмы их защиты: учебное пособие. – М.: ИКФ «ЭКМОС», 2003. – ст. 288.

3. Демиденко В.О. Права і свободи людини та громадянина в Україні: проблеми сьогодення і перспективи // Наук. Вісн. Нац. акад. внутр. справ України. – 2000. – № 32. – Ст. 36.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У РОБОТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Як впливає зі змісту ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини визнані «основою основ» у діяльності держави. Оскільки норми Конституції є нормами прямої дії, то виконання цієї норми лежить в основі діяльності органів держави, в тому числі і правоохоронних органів, провідне місце серед яких займають органи внутрішніх справ [1].

Основні права людини – це певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей [2, с. 5].

Міліція в Україні – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань (ст. 1 ЗУ «Про міліцію»). В ст. 2 даного закону серед одного із основних завдань міліції визначено – забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів [3].

Діяльність міліції із забезпечення охорони і захисту прав і свобод має зовнішній і внутрішній бік.

Зовнішній бік діяльності органів внутрішніх справ із забезпечення реалізації прав особи, характеризується тим, що міліція:

а) виконує свої завдання неупереджено, у точній відповідності із законом;

б) поважає гідність особи і виявляє до неї гуманне ставлення;

в) захищає права людини і громадянина, незалежно від походження, майнового та іншого стану, расової та національної належності, громадянства, віку, мови та освіти, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань;

г) не розголошує відомості, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність, якщо виконання обов'язків не вимагають іншого;

г) тимчасово, у межах чинного законодавства, обмежує права і свободи особи, якщо без цього неможливо виконати покладені на неї обов'язки;

д) забезпечує право на захист та інші юридичні права затриманих і взятих під варту;

е) створює умови для реалізації прав, охороняє і захищає особистість від правопорушення, вживає всіх передбачених законом заходів до поновлення порушеного права.

Внутрішній бік діяльності міліції характеризується тим, що вона:

а) у межах своїх завдань і функцій, своєї компетенції виконує свої обов'язки;

б) застосовує заходи фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на законних підставах;

в) використовує правові та організаційні форми і методи при забезпечення прав людини і громадянина;

г) її працівники не повинні самі порушувати закони, права і свободи особи [4, с. 293].

Конкретними методами діяльності міліції у сфері реалізації прав та свобод громадян є – створення умов для реалізації громадянами їх прав; профілактика порушень прав громадян; припинення порушення прав громадян; поновлення порушених прав громадян; притягнення до юридичної відповідальності порушників прав громадян [5, с. 10–11].

Можна виділити три основні види порушень прав людини з боку працівників міліції: тиск чи погроза застосування насильства до затриманої або якоїсь іншої особи. Такі протиправні дії трапляються тоді, коли працівникові, що проводить допит, не вдається отримати потрібну інформацію законним способом. Фабрикування доказів пов'язано з усними свідченнями, які ніколи не давалися затриманою особою під час допиту або з речовими доказами, що були підкинуті особі при затриманні або у приміщення, де проводився обшук. Під час допиту затриманій особі пропонується угода, згідно з якою вона отримує свободу в обмін на певні свідчення або винагороду [5, с. 12–13].

На думку К. Левченко, найактуальніше завдання МВС щодо дотримання прав людини – це насамперед приведення відомчої нормативно-правової бази до норм міжнародних документів у галузі прав людини та Конституції України; запровадження експерименту стосовно щоденного фіксування стану здоров'я утриманих в ПТТ; розробка та запровадження нового порядку обліку скарг населення та статистичної звітності, який би відображав скарги на катування та жорстоке поводження (ставлення) з боку працівників міліції; внутрішній моніторинг справ, поданих українськими громадянами до Європейського Суду з прав людини, які стосуються порушень Європейської конвенції про основні права та свободи з боку працівників ОВС; створення інституту виділеної скарги [6, с. 8–9].

О.В. Негодченко запропонував таку класифікацію прав і свобод людини на підставі їх функціонального забезпечення органами внутрі-

шніх справ: перша група – права і свободи, забезпечення яких здійснюється винятково органами внутрішніх справ або спільно з іншими державними органами за ініціативою органів внутрішніх справ; друга група – права і свободи, до забезпечення яких органи внутрішніх справ залучаються іншими державними органами та установами; третя група – права і свободи, забезпечення яких покладено на інші державні інституції, а органи внутрішніх справ забезпечують їх у межах покладених на них функцій боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку [7, с. 16].

На погляд А. Хальоти, змістом кожної з форм діяльності ОВС із забезпечення конституційних особистих прав і свобод людини та громадянина є сукупність однорідних, конкретних дій їх співробітників, пов'язаних зі створенням сприятливих умов використання особистостями благ індивідуальної свободи, усунення негативних факторів, що створюють труднощі щодо реалізації особистих прав і свобод, а також із забезпеченням умов для здійснення особистих прав людини [8, с. 44].

Отже, підсумовуючи вище наведене можна констатувати, що діяльність органів внутрішніх справ по забезпеченню прав і свобод людини є одним із пріоритетних завдань нашої держави на сьогоднішній день та вимагає постійного удосконалення чинного законодавства.

---

1. Конституція України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Рабінович П.М. основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. – Видання 5-те, зі змінами. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.

3. Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/565-12>

4. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с

5. Гіда Є.О. Загальнолюдські стандарти прав людини і забезпечення їх реалізації в діяльності міліції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / Є.О. Гіда; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К, 2000. – 16 с

6. Левченко К. Порушення прав людини не є внутрішньою проблемою органів внутрішніх справ / Катерина Левченко // Міліція України. – 2006. – № 10. – С. 8–9.

7. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ. Організаційно-правові засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07 / О.В. Негодченко; Нац. ун-т внутрішніх справ. – Харків, 2004. – 36 с

8. Хальота А. Методи діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню реалізації прав людини / А. Хальота // Право України. – 2001. – № 5. – С. 43–46.

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

Практика Європейського Суду з прав людини виконує функцію надзвичайно важливого інструменту при захисті прав людини. Значна кількість рішень, які було винесено за роки діяльності Суду суттєво вплинули на національне законодавство країн-членів Ради Європи та практику його застосування. Цінність рішень полягає в тому, що вони мають значення не лише для країни, відносно якої констатовано наявність порушень прав та свобод людини, але й для інших країн-учасниць, які на підставі позитивного досвіду висновків Європейського суду з прав людини та прикладів виконання таких рішень можуть заздалегідь передбачити можливі проблеми, пов'язані з забезпеченням прав та свобод на національному рівні.

Однак у науці існує дискусія, що спричинена відсутністю єдності думок з приводу правової природи рішень Суду, з приводу того, чи є вищезгадані рішення джерелом права.

Ю. Зайцев, Г. Куц, І. Ліщина, В. Павлюк, П. Рабінович, Н. Раданович, О.Толочко аналізують рішення Суду крізь призму доктринального погляду на судову практику, що історично склався в країнах континентальної Європи, і за яким судова практика не є джерелом права. Конвенція не передбачає юридичних підстав для надання цим рішенням статусу прецеденту в розумінні англійської доктрини.

На думку інших українських учених, зокрема В. Палюка, С. Шевчука та ін., рішення Європейського суду з прав людини по своїй суті є прецедентними. О. Климович вважає, що за своєю юридичною природою рішення Суду є офіційним тлумаченням стосовно конкретної справи, а саме тлумачення Конвенції, здійснене Судом у мотивувальній частині рішень щодо конкретних держав, стає «джерелом права Конвенції» [1, с. 1]. О.І. Романюк не погоджується з такою позицією, оскільки вважає, що наразі скоріш Конвенція є джерелом права, а рішення Суду можна назвати джерелом її тлумачення. Варто зазначити, що в Європі, більшість держав якої належить до романо-германської правової системи, питання застосування рішень Суду вирішено наступним чином: практика Європейського Суду з прав людини є своєрідним тлумаченням норм, виділенням суті положень Конвенції, що полегшує безпосереднє її застосування. Інакше кажучи, справи Суду офіційно не вважаються прецедентами, однак є єдиним джерелом динамічного тлумачення Конвенції [2, ст. 2].

На думку Попова Ю. практика Суду не завжди є обов'язковою для національного судочинства. Оскільки континентальний прецедент не передбачає обов'язковості, то і віднесення того чи іншого правового феномену до джерел права не означає автоматично, що він передбачає обов'язковість. Зазначене положення Закону не створює регулювання, а тому не є нормою, а є теоретичним висновком (хоч і вірним), якому місце не у законі, а в підручнику.[3, с. 2]

Неоднорідність поглядів на правову природу рішень Європейського Суду спричинила твердження, що так зване право Суду являє собою дещо середнє між прецедентним правом у його традиційному розумінні та стало сформованою на континенті традицією щодо судової практики як визначеної, однакової, послідовної, ustalеної позиції судів з тих чи інших питань правозастосовчої діяльності [4, с. 2].

Рішення Європейського Суду з прав людини можна розглядати як нібито новий вид джерела права, який «випадає « зі стандартної класифікації джерел права, до якої впродовж століть звикли правники, – прецедент (англійський стандарт) і кодифікована норма [5, с. 2].

17.07.1997 року Україною ратифіковано Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. У відповідності до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Крім того якщо міжнародним договором, який вступив у законну силу в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори і угоди»). Тим самим Україна визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

Лінію під дискусіями було проведено Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до статті 17 якого практика Європейського суду становить джерело права при розгляді справ вітчизняними судами: «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права». Це положення свідчить про новий підхід до розуміння джерел права, не характерний для країни «континентальної системи права» (якою є Україна), і для якої рішення судів не є джерелом права (на противагу «прецедентній системі права»). З положень цієї статті закону випливає, що національні суди в Україні можуть і повинні використовувати положення рішень Європейського суду при розгляді судових справ певної категорії

Окрім того, Пленум Верховного Суду України, акцентуючи увагу на практиці Європейського суду з прав людини, додатково наголо-

сив, що, « враховуючи положення статті 9 Конституції України та беручи до уваги ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції та прийняття Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 року; далі – Конвенція) та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права»

Наголосив на необхідності застосування під час судочинства, зокрема в адміністративних справах, не лише Конвенції, а й практики Європейського суду і законодавець, приймаючи в 2005 році КАС України.

Так, у частинах 1 і 2 ст. 8 цього Кодексу визначено, що суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду.

Отже, вищенаведене дає підстави констатувати, що на сучасному етапі прецедентна практика Європейського суду з прав людини – це офіційне джерело права з усіма відповідними наслідками, незважаючи на те, щодо якої країни винесене те чи інше рішення. Застосування українськими судами практики Європейського Суду з прав людини повинно стати подальшою запорукою істотних змін у правовій системі держави задля захисту конституційних прав і свобод людини.

---

1. Климович О. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини Судами України // Адвокат – 2002. – № 2. – С. 38–40.

2. Кононенко В. Рішення Європейського суду з прав людини як прецедент тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Право України. – 2008. – № 3. – С. 131–134.

3. Попов Ю. Забезпечення виконання зобов'язання: прощання з міфом // Право України. – 2008. – № 12. – С. 118–125

4. Ісмайлов К.Ю. Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на систему джерел права України // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 51. – С. 71–76.

5. Шишкіна Є. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини / Є. Шишкіна // Право України. – 2005. – № 4. – С. 102–104.

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ ОВС ТА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНСПЕКЦІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ БЮДЖЕТНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

В умовах створення нової концепції правового регулювання відносин у сфері публічних фінансів одним із важливих завдань є дослідження дієвих механізмів попередження зловживань з бюджетними ресурсами. Адже статистичні дані свідчать про поширеність таких правопорушень. Лише за I квартал 2012 р. правоохоронці виявили 3,3 тис. злочинів у сфері бюджетних зловживань. Попередньо встановлена сума збитків – більше 800 млн. грн. [1]. Прийняття у 2010 році Бюджетного кодексу України (далі – БК України) – це важливий крок до розвитку норм бюджетного права та удосконалення законодавчого регулювання матеріальних і процесуальних бюджетно-деліктних відносин. БК України та прийняті відповідно до нього нормативно-правові акти з окремих питань відповідальності у сфері бюджетної діяльності містять сукупність норм, спрямованих на організацію профілактичної роботи контролюючих та правоохоронних органів.

8 липня 2010 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Бюджетного кодексу України» були внесені зміни та доповнення до Кримінального кодексу України (далі – КК України), Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та ряду інших законодавчих актів. Кримінальну відповідальність передбачено за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (стаття 210 КК України), а також за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (стаття 211 КК України).

Адміністративна відповідальність настає за сукупність діянь, які кваліфікуються як порушення бюджетного законодавства. Зокрема, накладення адміністративних стягнень на винних осіб передбачено за: зарахування доходів бюджету на будь-які рахунки, крім єдиного казначейського рахунка (за винятком коштів, що отримуються установами України, які функціонують за кордоном), а також акумулювання їх на рахунках органів, що контролюють справляння надходжень бюджету; зарахування доходів бюджету до іншого, ніж визначено БК України чи законом про Державний бюджет України, бюджету, в тому числі

внаслідок здійснення поділу податків і зборів (обов'язкових платежів) та інших доходів між бюджетами з порушенням визначених розмірів; розміщення тимчасово вільних коштів бюджету з порушенням вимог БК України; створення позабюджетних фондів, порушення вимог БК України щодо відкриття позабюджетних рахунків для розміщення бюджетних коштів; порушення порядку або термінів подання, розгляду і затвердження кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету, затвердження у кошторисах показників, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями тощо. Крім того, адміністративна відповідальність відповідно до ч. 5 статті 164-12 КУпАП також наступає за:

- нецільове використання бюджетних коштів;
- здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням всупереч БК України чи закону про Державний бюджет України;
- видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону.

У цих випадках злочин відрізняється від адміністративного правопорушення лише однією кваліфікуючою ознакою – для притягнення до кримінальної відповідальності необхідно, щоб предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах. Очевидно, що причини та умови скоєння як адміністративних деліктів, так і злочинів у сфері бюджетної діяльності, однакові. Досудове слідство у кримінальній справі провадиться слідчими органів внутрішніх справ, а провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснює Державна фінансова інспекція. При цьому як підрозділи Державної фінансової інспекції, так і ОВС законодавство зобов'язує здійснювати профілактику зазначених правопорушень.

Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» одним з головних завдань Державної фінансової інспекції України (до 2010 року – Державної контрольно-ревізійної служби України) є розроблення пропозицій щодо усунення виявлених під час здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, виконанням місцевих бюджетів недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому. Крім цього Державна фінансова інспекція керується ст. 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Запобігання адміністративним правопорушенням». При здійсненні комплексу заходів щодо розкриття злочинів у бюджетній сфері працівники оперативних підрозділів та слідчі ОВС керуються пп. 6, 7 ст. 10 Закону України «Про міліцію», які зобов'язують працівників міліції вживати заходів до усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопо-

рушень, проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів.

Зазначена профілактична діяльність потребує тісної взаємодії суб'єктів, про що відзначають дослідники діяльності обох державних органів. Зокрема, на думку І.С. Дребота, робота підрозділів Державної фінансової інспекції з попередження фінансових порушень є частиною усієї системи управління державними ресурсами, а її успішність, передусім, визначається рівнем взаємодії та співпраці з іншими органами державної влади, суб'єктами господарювання, засобами масової інформації, наявністю у цій взаємодії надійного зворотного зв'язку [2]. У свою чергу організація взаємодії з підрозділами Державної фінансової інспекції та постійний аналіз інформації про стан і динаміку вчинення таких адміністративних правопорушень, як використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню, вважається необхідною умовою для ефективної роботи підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю [3, с. 309]. Однак нормативно-правове забезпечення взаємодії ОВС та Державної фінансової інспекції обмежується питаннями розгляду звернень правоохоронних органів, призначення, організації та проведення ревізій за ними, передачі їм матеріалів ревізій за власною ініціативою органів Державної фінансової інспекції, зворотного інформування про результати розгляду переданих матеріалів, виділення спеціалістів органів Державної фінансової інспекції, та інших питань [4], що практично не торкаються проблем спільної профілактичної діяльності.

Разом з тим, необхідність взаємодії Державної фінансової інспекції та ОВС у попередженні правопорушень у бюджетній сфері обґрунтовується наступним. Обидва державні органи мають спільну профілактичну мету – усунення причин та умов, які однаковою мірою впливають на вчинення й адміністративних деліктів, і злочинів. Теорія управління визначає в такому випадку певні вимоги щодо ефективності діяльності з досягнення спільної мети. Серед цих вимог – недопущення дублювання профілактичних заходів за допомогою диференціації функцій учасників спільних дій та узгодженість дій за ціллю, часом і місцем реалізації. Кожний суб'єкт наділений певною компетенцією, відповідно з якою здійснює свою діяльність притаманними йому методами. Якщо одна із взаємодіючих сторін буде вирішувати питання, які не належать до її компетенції, чи замість запланованої взаємодії самостійно здійснюватиме заходи, це не тільки не прискорить досягнення спільної мети, але й може призвести до негативних наслідків. Так, посилення на початку 90-х років тенденцій боротьби із злочинністю за допомогою засобів державного примусу і відповідно зменшення ролі громадськості (тобто замість комплексного,

громадського та державного впливу діяв тільки останній) призвело у сукупності з іншими негативними явищами до значного зростання кількості правопорушень.

У сфері протидії порушенням бюджетного законодавства існує потреба комплексного профілактичного впливу за допомогою засобів, наданих різним державним суб'єктам. У випадку здійснення провадження у справі органами внутрішніх справ та при наявності підстав доцільно використовувати комплекс заходів впливу за порушення бюджетного законодавства (зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення бюджетних асигнувань тощо), застосування яких є компетенцією Державної фінансової інспекції. Крім того, важливим є налагодження взаємодії за допомогою проведення координаційних нарад, участі у спільних профілактичних заходах, розробленні узгоджених рішень у сфері попередження порушень бюджетного законодавства.

---

1. Більшість злочинів у бюджетній сфері пов'язані з держзакупівлями // Дзеркало тижня. – 12.04.2012. – № 13.

2. Дребот І.С. Головне – не виявити, а попередити фінансове правопорушення / І.С. Дребот // Фінансовий контроль. – 2005. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/34497>.

3. Антонов Р.К. Організація й тактика діяльності підрозділів ДСБЕЗ щодо попередження злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню / Р.К. Антонов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 4. – С. 306–316.

4. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України: наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, МВС України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України № 346/1025/685/53 від 19.10.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2962.

С.В. Нагачевський

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПІДПРИЄМЦІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Серед найважливіших проблем сучасного економічного розвитку України є вирішення проблем підвищення ефективності підприємництва щодо використання державних фінансових ресурсів для забез-

печення сталого економічного зростання національної економіки. Одним із засобів державного регулювання економіки є функціонування системи державних закупівель. Державним закупівлям відводиться перспективного та важливого макроекономічного регулятора, за допомогою якого можливе формування повноцінного конкурентного середовища, здійснення стабілізаційної політики в країні тощо.

Останніми роками сфера державних закупівель в Україні переживає складні часи, що має дуже негативні наслідки для розвитку підприємництва в цілому. Тому діяльність з протидії правопорушенням вчинюваним під час проведення державних закупівель, на сьогоднішній день, є одним з пріоритетних напрямків діяльності ОВС.

Стан сфери державних закупівель в Україні викликає занепокоєння не тільки у представників правоохоронних органів, бізнес-організацій та української громадськості, а й у представників міжнародних організацій та фондів, при цьому своє занепокоєння такі організації висловлюють через досить відчутні для економіки України фінансові санкції.

Перехід України до ринкової економіки, розвиток підприємництва, заохочення конкуренції, розширення зовнішньої торгівлі сприяли створенню нових можливостей для злочинної діяльності у сфері економіки. У даному виді злочинів з'являються більш складні та витончені способи вчинення, підвищується їх суспільна небезпечність. Особливе місце серед них посідає так звана «білокомірцева злочинність» (злочини керівників банківських установ, комерційних структур, державних службовців тощо) [1, с. 71].

Сьогодні в Україні існує велика проблема у відсутності достатньої теоретичної бази у сфері державних закупівель, чим і підтверджується актуальність проведення досліджень у цій галузі. Відсутність термінології і класифікації у цій сфері призвела до неправильного використання понятійного апарату та помилок замовників при розробці тендерної документації і оцінці тендерних пропозицій, необґрунтованого вибору переможця торгів і укладання з ним договору. Таким чином, від рівня розвитку правового інституту закупівель за державні кошти безпосередньо залежить ефективність значної частини витратків бюджетної системи та розвиток підприємництва.

Процес проведення закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти на сьогодні занадто криміналізований та є серйозним джерелом корупції. Слід зазначити, що офіційні статистичні данні про правопорушення, пов'язані з проведенням процедури закупівель за державні кошти на державних та приватних підприємствах, не відображають реального становища справ боротьби зі злочинністю у зазначеній сфері. На нашу думку, більшість злочинів зазначеної сфери

мають латентний характер тому, що при порушенні законних прав підприємців під час проведення торгів щодо державних закупівель такі факти не фіксуються.

Дані злочини, як правило, вчиняються членами комітетів з конкурсних торгів, особами, які здійснюють приймання товарів (виконаних робіт, послуг) або керівниками відокремлених структурних підрозділів залізниці, які досконало володіють знаннями щодо проведення процедур закупівель за державні кошти, адже згідно з ч. 2 ст. 11 Закону № 2289-VI «Всі члени комітету з конкурсних торгів повинні пройти навчання спеціалістів у сфері здійснення державних закупівель», окрім цього на державних підприємствах існують внутрішні накази, які регулюють дані питання, як правило, вони повністю відповідають вимогам Закону [2].

Дані злочини як правило вчиняються керівниками підприємств постачальників (учасників торгів) або довіреними особами. Як правило ці особи мають вищу освіту та володіють спеціальними знаннями щодо предмету закупівлі (товарів, робіт і послуг). Також вказані особи володіють певними знаннями та навичками щодо способів приховування недоліків наданих послуг.

З боку замовників торгів здійснюється: визначення переможцем учасника, який не відповідає кваліфікаційним критеріям; проведення оцінки пропозицій конкурсних торгів всупереч переліку критеріїв та методиці; придбання у результаті проведення конкурсних торгів непридатних до використання або експлуатації устаткування, товарно-матеріальних цінностей; здійснення закупівлі товарів, робіт або послуг без проведення процедур передбачених Законом № 2289-UI, у разі, якщо сума договору перевищує встановлену законодавством межу; незаконний поділ замовником предмету закупівлі на частини, з метою уникнення процедур передбачених Законом № 2289-VI; підписання службовою особою замовника завідомо неправдивого акту виконаних робіт; невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків щодо прийняття товарів за кількістю та якістю [3, с. 143].

З боку учасників торгів та постачальників здійснюється: штучне збільшення цін на предмет закупівлі, шляхом використання посередницьких структур між його виробниками та кінцевим споживачем; підроблення документів пропозиції конкурсних торгів, а саме: надання учасником торгів недостовірної інформації щодо його відповідності встановленим кваліфікаційним критеріям проведення конкурсних торгів; давання хабара службовій особі замовника за забезпечення перемоги в конкурсних торгах; підробка документів поставки, з метою отримання грошових коштів в судовому порядку; створення суб'єкта

підприємницької діяльності з метою отримання коштів по договору, не виконуючи при цьому умов зазначеного договору; реалізація замовнику недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції та товарів; підrobка документів, що підтверджують якість продукції, яка постачається; давання хабара службовій особі замовника за здійснення прийому неякісного товару.

В процесі дослідження встановлено, що основними причинами та умовами, які сприяють порушенню прав підприємців під час проведення закупівель товарів, робіт і послуг є:

- високий рівень корупції серед керівництва державних установ;
- недосконалість законодавства, яке регулює питання закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти;
- законодавча практика не відпрацювала надійного механізму притягнення до відповідальності за порушення законодавства, що регулює питання закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти;
- низький рівень контролю, з боку контролюючих органів, за законністю проведення конкурсних торгів);
- недоліки в організації і функціонуванні оперативних підрозділів ОВС (кадрові прорахунки, низький рівень матеріально забезпечення, відсутність чіткого розмежування обов'язків щодо оперативного обслуговування);
- відсутність об'єктивних критеріїв оцінки витрат на проведення закупівлі товарів, робіт і послуг;
- відсутність у працівників правоохоронних органів певних специфічних знань, які притаманні сфері закупівель товарів, робіт і послуг підприємствами залізничного транспорту;
- відсутність чіткого механізму взаємодії між контролюючими органами;
- відсутність у оперативних працівників можливості доступу до мережі Інтернет;
- значна віддаленість об'єктів оперативного обслуговування від місця дислокації оперативного підрозділу.

---

1. Савчук Т. І. Поняття економічних злочинів та їх види / Т. І. Савчук // Право і безпека. – Харків. ХНУВС, 2009. – № 1. – С. 71–76.

2. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 01.06.2010 № 2289-VI.

3. Кальман О.Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття / О.Г. Кальман // Проблеми законності. – 2002. – Вип. 55. – С. 133–141.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Обраний інтеграційний курс України до Європейської спільноти, вимагає ефективного регулювання суспільних відносин та забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. На цьому «тернистому» шляху держава повинна здійснити не тільки реформування своєї економічної, фінансової та соціальної системи, але й реформування механізму діяльності правоохоронних органів, і в першу чергу органів внутрішніх справ. В останній час більшість громадян України (54%) не підтримують діяльність міліції. Про це свідчать результати опитування соціологічної службою Центру Разумкова. Повністю підтримують діяльність ОВС 5,5 % опитаних, підтримують окремі дії 32,4% [6].

На відмінно від тих країн, де ОВС розвивалися поступово й еволюційно, в Україні відбувалося прискорене формування правових основ діяльності міліції. Європейські держави на законодавчому рівні визначили сервісну модель поліції. Натомість вітчизняні органи внутрішніх справ залишаючись надмірно консервативними та закритими, були структурою, яка стояла над суспільством та не була зацікавлена у захисті інтересів окремих громадян [1].

Незважаючи на дію Концепції розвитку системи міністерства внутрішніх справ затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 р. № 456 [4], в якій було визначено основні принципи функціонування і розвитку системи МВС, діяльність органів внутрішніх справ залишалася «в рамках традиційного «силового» підходу, орієнтованого на боротьбу зі злочинністю як на основний вид правоохоронної діяльності» [1]. Згодом в Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 констатувалося, що система правоохоронних органів (у тому числі органів внутрішніх справ), створена як механізм переслідування і репресій, не була трансформована в інститут захисту і відновлення порушених прав осіб [5].

Основною метою нового етапу реформування органів внутрішніх справ, розпочатого у 2008 р., проголошено забезпечення прав і свобод людини, шляхом впровадження положень вітчизняного права, які пройшли перевірку часом і виправданні практикою, прогресивні інститути правових систем держав Європейського союзу, норми міжнародного права.

У даному контексті необхідно зазначити, що основою розвитку та подальшого реформування ОВС повинні виступати міжнародні та європейські стандарти у сфері захисту та забезпечення прав людини. Адже, існуючі нормативно-правові акти, що регулюють дану сферу, не є системними і недостатньо відображають сучасні соціальні реалії. Зокрема, вони не містять конкретизації та деталізації завдань, функцій та повноважень ОВС щодо забезпечення права і свобод людини крізь призму сучасних стандартів прав людини. До того ж у чинному законодавстві існує чимало колізій та прогалів між затвердженою сьогодні державною політикою у сфері забезпечення прав і свобод людини та право регулюючим інструментарієм втілення її в життя [2, с. 10]. Тому постає нагальна потреба скорегувати засади діяльності ОВС із міжнародними стандартами. Ідеться, насамперед про реалізацію основного завдання МВС України – реального, а не декларативного формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина [3, с. 3].

Виконуючи свої обов'язки, працівники правоохоронних органів зобов'язані дотримуватися міжнародних норм у галузі прав людини, ратифікованих державою в установленому порядку, а також рішень міжнародних організацій, до виконання яких приєдналася держава (ООН, ОБСЄ, Рада Європи та інші), про що в національних законодавствах мають бути відповідні положення. Принцип верховенства закону передбачає також першочергове закріплення в законодавчих актах максимально деталізованого спектру завдань, функцій і повноважень, що має зменшити ризик зловживання правоохоронцями власними дискреційними повноваженнями та, як результат, мінімізувати ризик порушення закону. Останнє положення є особливо актуальним для нормативної бази діяльності органів внутрішніх справ України, що відрізняється надзвичайною різноманітністю законодавчих, міжвідомчих і відомчих норм з дисбалансом на користь останніх, що на практиці призводить до суперечностей між законним і підзаконним рівнями регулювання роботи персоналу. Досить ефективною в цьому випадку, як свідчить практика європейських країн, є максимальна регламентація дій посадових осіб шляхом розроблення деталізованих нормативно-правових актів, настанов, рекомендацій, що передбачають усі можливі варіанти поведінки персоналу в стандартних і нестандартних ситуаціях.

Такими, формалізація міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав людини у законах, підзаконних та відомчих актах, які регламентують діяльність ОВС є першим етапом у забезпеченні міліцією, її посадовими та службовими особами прав і свобод людини і громадянина. Другим етапом виступає фактична реалізація та захист міжнародних стандартів у діяльності органів внутрішніх справ, які забезпечу-

вали б функціонування суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності на засадах непорушності міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

---

1. Мартиненко О. Запровадження основних принципів захисту прав людини у реформуванні органів внутрішніх справ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1241122911>

2. Небеська М.С. Органи внутрішніх справ як суб'єкти забезпечення прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку та громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / М.С. Небеська; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с. (С. 10)

3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06 квітня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1222.

4. Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 року № 456. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/456-96-%D0%BF>

5. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід виконання реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. - № 12. – Ст. 486.

6. Чи підтримуєте ви діяльність органів внутрішніх справ, міліції (динаміка 2005-2012 рр.). Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва з 10 по 15 серпня 2012 р. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3 %. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=172

Н.Я. Рудий

ДО ПИТАННЯ РЕФОРМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Реформування органів внутрішніх справ в Україні виникло відразу після проголошення її незалежності 24 серпня 1991 року та, на жаль, залишається актуальним і до сьогоднішнього дня. Адже проголошення України як демократичної, правової та соціальної держави у ст. 1 Конституції [1] це швидше напрямок розбудови за формою державно-правового режиму, а не доконаний факт. Реалізація цих напрямків у реальності можливе лише за умови глибокого та структурного переосмислення всіх сфер життєдіяльності посттоталітарного суспіль-

ства та повне або часткове ліквідування апарату управління та примусу, що дістався нам у спадок від Радянської держави.

Органи внутрішніх справ, зокрема міліція, виконували у Радянському Союзі роль карально-репресивного органу, що є нормальним явищем для тоталітарної держави, яка пріоритетом для правоохоронних органів ставить захист державних інтересів і аж ніяк не окремого громадянина чи суспільства загалом. Прийнятий ще у 1990 році і діючий з поправками до теперішнього часу Закон «Про міліцію» хоч і визначив основним завданням захист особистих та майнових прав громадян, але не вніс кардинальних, інституціональних змін у структуру МВС та підходи до реалізації поставлених перед ним завдань. А економічні (хронічне недофінансування МВС), соціальні (фактична ліквідація соціального захисту працівника міліції) та політичні (втягнення міліції у вирішення політичних конфліктів) проблеми потягнули за собою суттєве зниження авторитету та довіри до органів внутрішніх справ з боку суспільства.

Неодноразові спроби змінити існуючий стан речей закінчувалися або повною невдачею, або внесенням косметичних поправок до законодавства, що не відігравали суттєвої ролі та не мали бажаного ефекту на практиці.

Важливим кроком до справді діючих реформ є чітке визначення та визнання проблемних ділянок та системний підхід до вирішення цих проблем. Власне про це і пише у своєму блозі Міністр внутрішніх справ України Віталій Юрійович Захарченко: «На жаль, мушу визнати, що результати незалежних соціологічних досліджень для нас поки що невтішні, однак завдяки такій статистиці ми бачимо наші основні проблеми. Система МВС надто складна, щоб можна було її швидко реформувати. Це тривалий процес. Про його завершення можна буде говорити лише тоді, коли люди реально відчують поліпшення, передусім, сервісного обслуговування з боку міліції та твердо знатимуть, що правоохоронці своєчасно надають їм фахову допомогу у захисті прав і свобод» [2].

Розуміння нагальності потреби змін у МВС втілюється у Концепції реформування органів внутрішніх справ України, яка стала результатом діяльності 6 груп фахівців у конкретних напрямках роботи органів внутрішніх справ та пройшла обговорення науковців, соціологів, іноземних фахівців з даної проблематики, представників органів державної влади та безпосередньо МВС [3].

Зрозуміло, що дана концепція визначає стратегічні напрямки реформування органів внутрішніх справ і в процесі втілення, як на законодавчому, так і безпосередньо практичному рівні вимагатиме тактичних способів вирішення поставлених завдань, від яких і буде залежати ефективність реформ.

Тому щоб максимально втілити в життя такі важливі кроки як ліберизація, децентралізація, оптимізація структури та повна прозорість у роботі органів внутрішніх справ потрібно використовувати не лише власні напрацювання, але і позитивний міжнародний досвід, який можна адаптувати до українських реалій. Зрозуміло, що сліпе копіювання вирішення тих чи інших проблем як правило призводить до негативних наслідків, адже правоохоронні системи таких держав як США, Великобританія, Німеччина чи та ж Франція розвивалися на протязі багатьох століть у своєрідних історико-правових умовах. В контексті цього цікавим буде досвід реформування органів внутрішніх справ у пострадянських державах, особливо якщо він є позитивним.

Особливо цінним, на нашу думку, є досвід проведення реформ у Грузії, про що свідчить високий рейтинг довіри до поліції у цій країні зафіксований Міжнародним республіканським інститутом, а саме 84 відсотки, що є третім після церкви та армії [4].

Таких вражаючих результатів вдалося досягти за рахунок оптимального поєднання міжнародного досвіду та реалій діяльності грузинських правоохоронних органів, які зводилися до наступного:

1. оптимізація структури органів внутрішніх справ з суттєвим скороченням або повною ліквідацією окремих підрозділів (Державної автомобільної інспекції) та передоручення їх функцій іншим структурам (створення патрульної поліції яка забезпечує правопорядок на визначеній території включно з дорогами) Фактично штат МВС було скорочено з 75 до 27 тисяч працівників;

2. повне матеріально-технічне забезпечення працівників поліції з суттєвим підняттям заробітної платні (середньомісячна зарплата працівника МВС зросла з 56 доларів у 2003 році до 443 у 2007-му);

3. створена ефективна система контролю за діяльністю поліції, яка передбачає тотальний контроль за правоохоронцем, що зводить до мінімуму корупційні діяння, в разі вчинення яких невідворотність покарання (позбавлення волі на 10 років) та широке висвітлення в засобах масової інформації;

4. прийняття спеціального законодавства для боротьби з організованою злочинністю, що суттєво полегшило роботу спеціальним поліцейським підрозділам [5, с. 61–64].

Це лише окремі, найбільш яркі заходи, що були здійснені в Грузії в рамках реформи органів внутрішніх справ, але всі вони мали максимальний результат.

Звичайно, повторююсь, було б нерозумно копіювати їх один до одного, але очевидним є те, що українські органи внутрішніх справ потребують оптимізації структури та штату, повинен максимально діяти принцип фіскальної еквівалентності (якщо перед МВС ставлять-

ся певні завдання, то повинно в повному обсязі бути профінансовано затрати на їх виконання, включаючи належний рівень заробітної платні). При виконанні лише цих двох умов можливо говорити про формування тотального контролю за працівником органів внутрішніх справ та рішче присікання неправомірних дій з його сторони.

Отже, враховуючи вищенаведене, очевидним і незаперечним є факт нагальної потреби структурних та послідовних змін у органах внутрішніх справ України, остаточним результатом яких повинна бути висока оцінка їх діяльності та довіра з боку суспільства. І досягнення цього результату буде залежати від врахування у новому законодавстві позитивного міжнародного та вітчизняного досвіду та максимально чіткого його впровадження у життя.

---

1. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Блог Міністра внутрішніх справ України В.Ю. Захарченка. Тема: Реформування системи МВС продовжуватиметься [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/vitaliy-zaharchenko/reformuvannya-sistemi-mvs-prodovzhuvatimetsya>;

3. У МВС представлено проект концепції реформування відомства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/726298;jsessionid=ACB0CDFB225365C1DE28840EF6CC48ED>;

4. IRI, USAID, Baltik Surveys // The Gallup Organization, IPM Georgian National Study, September 27 – October, 2010 // www.iri.org;

5. Буракова Лариса. Чому Грузії вдалося. / Пер. з рос. – К.: Дух і Літера, 2012. – 264 с.

**О.І. Савайда,
О.З. Галамай**

ЗАСТОСУВАННЯ ЗВИЧАЄВИХ НОРМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Природне право, як основа буття будь-якого правового явища дедалі частіше набуває значної актуалізації в рамках львівської природно-правової школи права. Забезпечення правоохоронними органами європейських стандартів прав людини у своїй діяльності не є виключення, де повинно діяти та знаходити свою ефективну реалізацію природне право. В площині природного права, ми хотіли б звернути свою увагу, на можливість використання та застосування саме звичаєвих

норми права. Адже, саме вони є первинною природною основою, яка опираючись на принцип універсальності може втілити головні зародки європейських стандартів прав людини на теренах українського правознавства, а саме в професійній діяльності правоохоронних органів.

Як відомо, звичаєві норми беруть своє походження із норм природного права. Однак, основи природного права міститимуть, також і інші зовнішні чинники (вплив національної політики держави, розвиток суспільних відносин та їх ефективне регулювання органами державної влади, національно-ментальні елементи народу в різних гранях свого розвитку, наявність реально діючого громадянського суспільства та правових звичаїв, які є актуальними та дієвими в розвитку свобод та прав особи), що тісно будуть переплітатися із нормами звичаю та безпосередньо, із нормами національного права, які можуть бути використанні державними органами влади.

Забезпечуючи та впроваджуючи європейські стандарти прав людини в Україні, національними державними органами не потрібно забувати, що територіально та історично наша держава являється частиною Європи, отже є схожість в правовому та звичаєво-ментальному полі вказаних союзів чи держав.

Однак, потрібно помітити, що саме в застосуванні, забезпеченні та дотриманні органами внутрішніх справ, чи іншими правоохоронними органами повинна приділятися прискіплива увага саме нормам природного права й нормам звичаю, як частині національної правосвідомості. Використовуючи положення європейського законодавства потрібно обов'язково вважати на власні звичаєві здобутки, що безпосередньо та первинно міститимуть ті природно-звичаєві положення, що будуть притаманні саме нашій державі. Отже, в першу чергу, мають права на існування звичаєві норми права, які склалися історично на українській території.

Щодо європейської стандартизації по забезпечення права людини, то хотілося б помітити, що процес впровадження (в деякій мірі навіть і примусового насадження) інноваційних технологій може містити не зовсім відповідну форму та структуру реалізації правових положень, які могли б врегулювати та забезпечити права та свободи людини в Україні.

Безперечно, розвиток суспільства не стоїть на місці, запозичений правовий досвід провідних країн чи їх союзів передбачає ефективне розвинене середовище, в якому найактуальніше та прискіпливо відносяться до дотримання та забезпечення прав людини. Однак, стимуляція постійного правового вдосконалення, ще не говорить про доцільність та правильність їх дієвості в нашому національно-звичаєвому середовищі.

Тому, не потрібно забувати під час використання правової інноваційності інших держав, про свої особливі специфічні «грані» природно-правової матерії, а саме про звичаєві норми, які на природному рівні без будь яких перешкод зможуть урегулювати суспільно-правові конфлікти чи забезпечити навіть персоніфіковані вимоги по дотриманні права та свобод людини.

Й при цьому, правоохоронні органи безпосередньо виконуючи покладені на них зобов'язання, по дотриманню та забезпеченню прав людини і громадянина, повинні чітко та проінформовано застосовувати інтегроване європейське законодавство у свою діяльність, не забуваючи про природні основи свого власного законодавства та природознавства.

І.Р. Юрчак

СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ ОБОВ'ЯЗКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН

Кожній правовій системі, якою б ідеальною за своєю внутрішньо-організаційною формою та структурою вона не була, рано чи пізно доведеться вирішувати проблему конфлікту інтересів. Заклучатиметься така проблематика в тому, що неодмінно потрібно буде визначити межу між реалізацією права та виконання обов'язку, між відповідальністю та необхідністю, між законодавчо-визначеним приписом поведінки та звичаєвим правом, що сформувалось у тому чи іншому суспільстві, сім'ї, колективі, між визначеною мірою відповідальності за скоєний проступок чи злочин та випадками звільнення від такої відповідальності. Можна було б наводити ще достатньо багато таких прикладів, що призводять чи можуть призвести до відповідно дисбалансу у державі, але для більш детального розгляду зупинимось на деяких проблемних аспектах вищезазначеного, а саме проаналізуємо питання діяльності правоохоронних органів у сфері здійснення їх професійних обов'язків з приводу захисту прав, інтересів та свобод громадян. Розпочати варто було б з того, що фактично всі внутрішні та зовнішні функції держави безпосередньо або опосередковано повинні бути спрямовані на зміцнення і вдосконалення загально соціальних гарантій прав людини та громадянина. Згідно з цим усі державні органи, в тому числі правоохоронні, про яких ведемо мову, на виконання норм Конституції, більш конкретно і предметно в своїй діяльності мають реалізовувати дані положення Основного Закону нашої держави. Рівень розвитку свободи та демократії у суспільстві визначається не тільки формальним визнанням влади прав та свобод людини, включаючи офіційне при-

еднання до міжнародно-правових документів, що їх регламентують, але й багатьма іншими факторами. Одним з найважливішим серед них є наявність діючого, ефективного соціально-юридичного механізму реалізації прав та свобод, що містить гарантії їх забезпечення і захисту. У цьому механізмі вагоме місце, згідно з специфікою діяльності, звичайно ж, займають правоохоронні органи, зокрема органи внутрішніх справ.

У зв'язку з вищезазначеним варто зазначити, що в процесі правоохоронної діяльності мають місце суперечності, вирішення яких можливе, як видається, лише на найбільш високому, філософсько-правовому та теоретико-правовому рівнях, а не лише на рівні галузевих юридичних наук. Йдеться, насамперед, про суперечності між обов'язками держави щодо створення гарантії забезпечення прав та свобод громадян, системи правового захисту їх від злочинних посягань та особливостями правоохоронної діяльності, які передбачають в окремих випадках обмеження прав та свобод громадян, зокрема під час проведення правоохоронними органами заходів щодо розкриття злочинів. У цьому зв'язку показовим є питання, яке ставиться дуже чітко вітчизняними науковцями-криміналістами: кому саме віддається перевага в боротьбі із злочинністю – захисту прав та свобод людини або створенню умов для встановлення об'єктивної істини при розслідуванні кримінальних справ?

Для здійснення ґрунтовного аналізу даного питання та пошук аргументованих відповідей на нього варто було б ознайомитись і з досвідом іноземних держав та з тим яким чином вони долають труднощі у вирішенні гострих соціальних проблем у даній сфері.

Наведемо конкретні приклади для роздумів. У Німеччині гостро дебатується суперечливе нововведення. Телекомунікаційні компанії ФРН зобов'язано з 2008 р. зберігати протягом 6 місяців дані усіх телефонних з'єднань усіх громадян, а із 2009 р. – також дані Інтернет-сполучень, повідомляє «Deutsche Welle». Як захистити населення від терактів, і при цьому не звужити громадянських свобод? Перевірка електронної пошти, прослуховування телефонних розмов, збирання даних про особу – методи поліції, які дратують суспільство в країнах ЄС [1].

На перший погляд вищезазначені методи не є негативними, але чи не призведуть такі дії державних органів до того, що вони таким чином отримають своєрідний дозвіл держави на порушення недоторканності житла. Дискусійне питання і чи знайде ФРН аргументовані та переконливі відповіді на нього покаже тільки час та соціально-активні настрої населення ФРН, які або підтримають такі засоби для врегулювання суспільних відносин або ж відмовляться від них. Україні в даному випадку потрібно ретельно аналізувати досвід іноземних держав аби запозичити для себе ті організаційно-правові форми, які будуть в змозі врегулювати наболілі та конфліктні для неї та її громадян про-

блеми та питання. Для прикладу зазначимо, що невідкладного реагування потребує ситуація, котра склалась в Україні з приводу діяльності правоохоронних органів, а саме органів внутрішніх справ, у сфері виконання ними своїх професійних обов'язків з приводу захисту прав та свобод громадян. Адже, як бачимо, на превеликий жаль продовжують мати місце ганебні випадки порушення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ. Злочинність стала однією із загроз національній безпеці держави. Таке становище зумовлює численні звернення громадян за захистом до державних органів і вимагає рішучої активізації заходів протидії злочинним проявам усіх видів.

У зв'язку з вищенаведеним Колегія Міністерства внутрішніх справ України критично розглянувши підсумки оперативно-службової діяльності за минулий рік, прагнучи забезпечити надійний захист прав, свобод і законних інтересів громадян від злочинних посягань, висловлюючи занепокоєння загрозливими масштабами криміналізації всіх сфер суспільного життя, керуючись Конституцією України, законами України, актами Президента України та Уряду України, нормами міжнародного права, вважає за необхідне звернутися до особового складу з приводу нагальної потреби виконати поставлені перед ними професійні завдання, максимально наблизивши свою професійну діяльність до потреб громадян, перейшовши при цьому від декларацій щодо налагодження партнерських стосунків з населенням до реальних кроків у цьому напрямку [2].

Підсумовуючи вищенаведене, можемо прийти до висновку, що проблеми з приводу визначення балансу між забезпеченням безпеки громадян та гарантування їх свободи органами внутрішніх справ, є, і більш того існують у доволі гострій формі. Адже, завжди буде важко дати відповідь на наступне запитання: чи порушив працівник правоохоронних органів своїми діями права свободи громадян, чи такими діями, можливо, захищав їх, чи належно він виконував свої професійні обов'язки або ж проявив недбалість у їх виконанні, чи допускав зловживання своїм посадовим становищем.

Надати точні відповіді на поставлені вище запитання важко, можна тільки з впевненістю стверджувати, що наявність морально-етичних та філософсько-правових суперечностей, колізій у правоохоронній діяльності вимагає ґрунтовних досліджень і у практичній площині і на загальному теоретичному рівні.

---

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/avtoref/view/5805.html>;

2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cv.mvs.gov.ua/77-kervni ctvo-ukrayinskoji-mlcyi-viznachilo-proriteti-v-yiyi-robot.html>.

Розділ II

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ

О.І. Денькович

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ТЛУМАЧЕННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Динамічні зміни в українському законодавстві, спрямовані на глибшу імплементацію міжнародного законодавства в національну правову систему, зумовили переосмислення на законодавчому рівні значення рішень міжнародних судових установ. Зокрема, це відображено у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23.02.2006 року № 3477-IV (далі – Закон № 3477-IV), відповідно до якої Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, протоколи до неї, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (далі – Конвенція), та практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) суди застосовують як джерело права.

Незважаючи на вказаний законодавчий імператив, процес інтеграції практики ЄСПЛ у правозастосовну діяльність національних судів відбувається доволі повільно. Проте, не можна сказати, що вказане правило поширюється і на правотлумачну діяльність єдиного органу конституційного контролю – Конституційного Суду України (далі – КСУ).

Закон № 3477-IV докорінно змінив статус рішень ЄСПЛ, визнавши їх джерелом права. Проте, це не означає, що це призвело до радикальних змін у практиці діяльності КСУ. Адже Конвенція уже давно (ще до вступу в силу зазначеного закону) використовувалась єдиним органом конституційного контролю в процесі тлумачення правових норм, загалом, та кримінально-правових зокрема. Посилаючись на ст. 9 Конституції України, КСУ неодноразово (наприклад, рішення від

02.11.2004 року № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання), від 18.10.2000 № 11-рп/2000 (справа про свободу утворення профспілок) та ін.) зазначав, що Конвенція є частиною національного законодавства, а тому враховував її положення (виявлено 17 таких випадків). Більше того, у двох випадках (рішення від 29.12.1999 року (справа про смертну кару) та від 08.07.2003 року № 14-рп/2003 (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу) КСУ аналізував зміст правових норм на предмет відповідності не лише Конституції України, але й Конвенції. Так само КСУ застосовував конкретні рішення ЄСПЛ (рішення від 10.04.2003 року № 8-рп/2003 (справа про поширення відомостей) та від 10.10.2001 року № 13-рп/2001(справа про заощадження громадян) або ж практику ЄСПЛ загалом (рішення від 29.12.1999 року (справа про смертну кару), від 07.07.2004 № 14-рп/2004 (справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу), від 01.12.2004 року № 19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) як аргумент на підтвердження правильності власної правової позиції.

За період з набрання чинності Законом № 3477-IV (тобто з 30.03.2006 року) і до 30.11. 2012 року практику ЄСПЛ КСУ використовував у 21 із 136 прийнятих за цей період рішень. Якщо у 2006 році КСУ не ухвалив жодного рішення, то починаючи з 2007 і наступних років орган конституційного контролю активізував свою діяльність: у 2007 році КСУ ухвалив 13 рішень, у 3-х з яких є посилання на рішення ЄСПЛ, у 2008 – 27 і 3, у 2009 – 36 і 2, у 2010 – 23 і 3, у 2011 – 20 і 6, у 2012 – 17 і 4 рішення відповідно.

Однак спосіб використання цих рішень у правотлумачній діяльності КСУ порівняно з періодом до 30.03.2006 року не змінився: як і раніше, КСУ використовує конкретні рішення ЄСПЛ як критерій істинності, тобто для підтвердження правильності отриманого результату тлумачення норми права.

Разом з тим навряд чи ці кількісні показники належно відображають ступінь впливу практики ЄСПЛ на діяльність КСУ, адже предметом розгляду органу конституційного контролю є ширша категорія справ, ніж предмет розгляду ЄСПЛ, юрисдикція якого обмежена положеннями Конвенції. З'ясувати такий ступінь впливу доцільно шляхом змістового аналізу рішень КСУ на предмет використання практики ЄСПЛ в процесі інтерпретації правових норм, які регламентують ті, чи інші аспекти прав та свобод людини, закріплених у Конвенції.

Єдиний орган конституційного контролю тлумачення положень безпосередньо кримінального закону здійснював у шести рішеннях. У

4-х із цих рішень є посилання на Конвенцію або практику ЄСПЛ, однак такі посилання мають різний характер. Якщо у рішенні від 29.12.1999 № 11-рп/99 (справа про смертну кару) та рішенні від 26.01.2011 року № 1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) КСУ здійснює тлумачення положень кримінального закону у контексті рішень ЄСПЛ, то у двох інших рішеннях (від 19.04.2000 року № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) та від 02.11.2004 року № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) – обмежується посиланням на статті 7 та 6 Конвенції відповідно, ігноруючи конкретні рішення ЄСПЛ.

Стосовно ж тих рішень КСУ щодо тлумачення кримінального закону, у яких ні Конвенція, ні рішення ЄСПЛ не застосовувалися (рішення від 30.10.2003 року № 18-рп/2003 (справа про службових осіб підприємств, установ та організацій) та від 18.04.2012 року № 10-рп/2012 (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівника державної виконавчої служби), слід констатувати, що справи, у яких виносились вказані рішення, стосуються тлумачення певних понять, які вживаються у кримінальному законі, та прямо не пов'язані із правами, закріпленими у Конвенції. А тому відсутність посилань на практику ЄСПЛ та Конвенцію не є безумовним недоліком цих рішень.

До набрання чинності Законом № 3477-IV у рішеннях КСУ щодо тлумачення положень кримінального закону відсутні посилання на конкретні рішення ЄСПЛ. Однак КСУ лише не називає реквізитів таких рішень, однак змістовно їх використовує. Так, у рішенні від 29.12.1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару) орган конституційного контролю невідповідність смертної кари ст. 28 Конституції України, яка відтворює ст. 3 Конвенції, обґрунтовує тим, що ЄСПЛ підтвердив невідповідність смертної кари вказаній статті Конвенції. У зв'язку з відсутністю вказівки конкретного рішення ЄСПЛ, у якому наведене вказане розуміння ст. 3 Конвенції, правильні за своєю суттю твердження КСУ звучать голосливо.

Посилання на конкретні рішення ЄСПЛ у тлумаченні положень кримінального закону КСУ застосував лише один раз у рішенні від 26.01.2011 року № 1-рп/2011 (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі). У цьому випадку КСУ використав рішення у справах «Скоппола проти Італії» від 17 вересня 2009 року, заява № 10249/03, «Алакран Хумматов проти Азербайджану» від 18 травня 2006 року, заяви № 9852/03, № 13413/04, «Ткачов проти України» від 13 грудня 2007 року, заява № 39458/02. У кримінально-правовій літературі вже зазначали [1, с. 25–28], що вказані рішення невдало наво-

дяться КСУ і жодним чином не підтверджують його висновків. Більше того, орган конституційного контролю вибірково застосував рішення ЄСПЛ та залишив поза увагою ті рішення, які спростовують висновок КСУ, зроблений у рішенні від 26.01.2011 року № 1-рп/2011.

Таким чином аналіз рішень КСУ щодо тлумачення положень кримінального закону в аспекті застосування практики ЄСПЛ дає підстави для висновку про те, що хоча КСУ у випадках можливості застосування практики ЄСПЛ щодо тлумачення положень кримінального закону використовує її, сам вибір конкретних рішень ЄСПЛ є несистемним.

---

1. Задоя К.П. Рішення Конституційного Суду України в справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі в контексті прецедентної практики Європейського Суду з прав людини / К.П. Задоя // Адвокат. – 2012. – № 2. – С. 25–28.

Л.П. Брич

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МІЛІЦІЇ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом 2012 р. навчально-наукова лабораторія здійснювала вивчення стану дотримання працівниками міліції прав людини, гарантованих Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [1] (далі – Конвенція). Було використано різноманітні методи наукових досліджень: опитування у вигляді анкетування; наукового експерименту; в ході дослідження матеріалів кримінальних справ – аналізу, синтезу, індукції, дедукції, висунення гіпотез.

Для вивчення того, як бачать ситуацію з дотриманням європейських стандартів прав людини працівниками органів внутрішніх справ в Україні самі працівники цих органів було проведено їх анкетування (199 респондентів з Вінницької, Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької областей, більшість з яких (55,6%) мають стаж роботи в ОВС більше трьох до десяти років). За відомим принципом – *audiatur et altera pars* [нехай буде вислухана й інша сторона], який вважали основою об'єктивності ще судді древніх Афін, було запропоновано відповісти на запитання анкети професійним суддям, адвокатам, працівникам місцевого самоврядування – спеціалістам тих фахів, носіїв яких можна вважати експертами з досліджуваної проблеми, а також

представників інших категорій населення, як правило тих осіб, яким через певні життєві обставини (були потерпілими, підозрюваними, обвинуваченими у кримінальних справах) доводилось контактувати з працівниками органів внутрішніх справ. Репрезентативність анкетування професійних суддів за умови невеликої кількості опитаних (65) забезпечена широтою їхнього представництва. Опрацьовано заповнені анкети з тих судів, голови яких у відповідь на наше звернення надали свою згоду на проведення анкетування, а саме: Апеляційного суду Львівської області, Львівського окружного адміністративного суду, місцевих судів: Галицького, Личаківського, Сихівського районів міста Львова; Бориславського міського, Бродівського, Буського, Городоцького, Золочівського, Мостиського, Радехівського, Самбірського, Старосамбірського, Турківського, Червоноградського, Яворівського районів Львівської області. Окремий текст анкети був запропонований адвокатам, працівникам місцевого самоврядування, іншим категоріям населення (відгукнулося 280 респондентів-мешканців Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей, в основному адвокати та працівники місцевого самоврядування). Нами було опрацьовано у місцевих судах м. Львова матеріали кримінальних справ, що були підслідністю органів досудового слідства системи МВС за 2009, 2010, 2011 роки у Залізничному, Личаківському, Галицькому районних судах м. Львова.

В результаті проведеної роботи було виявлено таке:

Переважна більшість (63,7%) опитаних працівників міліції ствердили, що негативним іміджем міліція завдячує старанням журналістів, які через мас-медіа нав'язують суспільству негативний образ працівників органів внутрішніх справ. Так само вважають 23% респондентів-суддів та 6,6% опитаних представників інших категорій населення. Проте, ці твердження працівників органів внутрішніх справ не відповідають переважаючим настроям інших членів нашого суспільства. На те саме питання інші респонденти дали такі відповіді: 49% опитаних суддів і 60% опитаних адвокатів, працівників місцевого самоврядування та інших категорій населення, вважають, що причиною негативного іміджу працівників міліції в суспільній свідомості є непоодинокі грубі порушення прав людини і законності працівниками міліції. Водночас лише 9,69% респондентів-працівників ОВС визнали непоодинокі грубі порушення прав людини і законності одним з факторів, що обумовлює негативний імідж міліції в суспільній свідомості.

Переважна більшість опитаних працівників міліції (64%) заявили, що їм не відомі факти порушень прав людини з боку працівників органів внутрішніх справ. Також про гучну справу «пологівського маніяка» – Сергія Ткача, засудженого за звалтування і вбивства

29 жертв, не знав ніхто з наших-респондентів працівників міліції. Сергій Ткач зізнався, що він протягом десяти років згвалтував і вбив більше ста жертв. В той час працівники міліції насильством та різноманітними погрозами вимушували ні в чому не винних людей давати покавання про визнання своєї вини [2].

Таке невідання могло б бути виправдане інформаційним вакуумом, якби в такому знаходилися опитані нами респонденти. Проте – ні. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у рішеннях у справах проти України визнав дії (бездіяльність) працівників міліції порушенням тих чи інших прав людини, що закріплені у Конвенції*. Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності 1 грудня 2010 р. проводив слухання з порядком денним: «Про дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ», в ході якого голова Комітету В. Швець, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, інші високопосадовці та представники правозахисних громадських організацій висловлювали претензії до працівників органів внутрішніх справ в частині дотримання ними прав людини [3; 4]. На засіданні цього Комітету 12 січня 2011 р. були висунуті відповідні рекомендації для органів внутрішніх справ. Міністерство внутрішніх справ виявило стурбованість проблемою і вживає заходів для виконання рекомендацій, затверджених на засіданні вказаного вище комітету [5]. Оприлюднені спеціальні наукові дослідження, які фіксують факти порушень прав людини з боку працівників ОВС [6, с. 129–143; 7, с. 104–106; 8, с. 107–110; 9; 10].

Більшість опитаних працівників міліції рівень своєї обізнаності з європейськими стандартами прав людини оцінили як достатній (55% респондентів), 6% – як високий. Водночас, на запитання про конкретний зміст цих стандартів опитані працівники міліції виявили недостатні знання. Третина (32,6 %) з опитаних нами працівників міліції на запитання, якими джерелами регламентовано, хто може бути захисником у кримінальній справі, вважають, що таким актом є Кримінальний кодекс України. Однак, Кримінальний кодекс України не містить положень про вимоги до захисника у кримінальному процесі.

Знання того, що відповідні положення регламентовані, крім інших актів, ще й Конвенцією виявили лише 2,5 % респондентів-працівників ОВС. Про рішення ЄСПЛ, як джерело, в якому сформульовані відповідні положення щодо захисника у кримінальній справі, не знав

---

* В результаті аналізу текстів рішень ЄСПЛ, винесених у справах проти України, працівниками лабораторії виявлено понад 50 рішень, у яких певні дії (бездіяльність) працівників органів внутрішніх справ визнані порушенням прав людини.

ніхто. І це в той час, коли ще у 2000 р. Конституційний Суд України роз'яснив зміст права на вільний вибір захисника [11], а у 2009 р. – права на правову допомогу [12], що закріплені самою Конституцією України (ст. 59). Відповідне рішення винесене ЄСПЛ у справі проти України [13]. В цьому рішенні у справі «Загородній проти України», яке набуло статусу остаточного 24 листопада 2011 р. ЄСПЛ визнано порушенням права на справедливий суд та права вільного вибору захисника (пункти 1 і 3 ст. 6 Конвенції) недопущення до участі у кримінальній справі захисником фахівця у галузі права, який не має адвокатського свідоцтва.

На запитання, якими джерелами регламентовані вимоги щодо законності обшуку, отримано 19,8% відповідей, що це Кримінальний кодекс України, ще 6,6% – що це накази МВС. Лише 0,5% респондентів вказали на Конвенцію, і 2,55% – на рішення ЄСПЛ. Насправді ж з приводу законності (незаконності) обшуків існує багатуша прецедентна практика ЄСПЛ. По-перше, це величезний масив рішень ЄСПЛ, згідно з якими правовий статус житла визнається й за приватним офісом (приватних нотаріусів, адвокатів). Відповідно, визначено, що обшуки, проведені у таких приміщеннях без дотримання вимог закону, що забезпечують недоторканність житла, є порушенням права на недоторканність приватного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції. Щодо України це рішення у справі «Пантелеєнко проти України» [14]. По-друге, у рішеннях ЄСПЛ закріплено такі вимоги щодо законності обшуку, котрих не містив КПК України 1960 р. Зокрема, у рішенні від 7 червня 2007 р. у справі «Смірнов проти Росії» № 71362/01 сказано: «Ордер на обшук містив досить широкі формулювання й загальне посилання на будь-які предмети або документи, що можуть становити інтерес для розслідування кримінальної справи № 7806 без усяких обмежень. Постанова про проведення обшуку не містила інформації щодо розслідування кримінальної справи, причин обшуку й того, чому він може сприяти одержанню предметів і документів, що «становлять інтерес» для розслідування кримінальної справи. Тому Суд доходить висновку, що національні органи влади знехтували своїм зобов'язанням «навести важливі й достатні» мотиви для видання ордера на обшук» (п. 47). Далі у п. 48 цього рішення сказано: «Щодо способу проведення обшуку Суд, крім іншого, відзначає, що надто широко сформульована постанова про проведення обшуку давала міліції необмежену свободу дій у визначенні того, які документи «становлять інтерес» для розслідування в кримінальній справі. Це призвело до проведення великого обшуку: вилучені документи й предмети не обмежувалися лише тими, які мали стосунок до справ ... Окрім цього були вилучені записник, системний блок комп'ютера й інші матеріали,

зокрема довіреність клієнта на захист його інтересів в одному цивільному провадженні... Отже, порушено ст. 8 Конвенції» [15, с. 167–168]. А у рішенні ЄСПЛ від 22 грудня 2008 р. № 46468/06 у справі «Александрян проти Росії» у п. 218 сказано: «Суд доходить висновку, що серйозні недоліки ордеру на обшук ... вже самі по собі дають достатні підстави для висновку, що обшук приміщень заявника проведено з порушенням статті 8 Конвенції» [15, с. 167–168]. Описані у наведених рішеннях обставини, через які ЄСПЛ визнав факти порушення права громадян на недоторканність приватного життя (ст. 8 Конвенції) мали місце й під час проведення окремих обшуків в Україні. Це, зокрема, у справі № 1-473/10, вирок у якій постановлений Ворошиловським районним судом м. Донецька [16]. Опитані адвокати, представники місцевого самоврядування та інших категорій населення вказують, що такі випадки мали місце й у Львівській та Івано-Франківській областях. Так, всі з наших респондентів-адвокатів повідомили, що у їхній практиці мали місце різноманітні прояви, в яких виявлялася незаконність обшуків, що проводилися працівниками міліції: обшуки проводилися без постанови суду про дозвіл на обшук; без понятых; вилучалися предмети, документи, які не мали значення для встановлення істини у справі; постановою суду, на підставі якої проводився обшук не містила конкретного переліку речей, документів, речових доказів, щодо яких були підстави проводити обшук; проводилися у приміщеннях, які вважаються житлом, без дотримання встановлених законом вимог до обшуку житла. Судові рішення у цих справах ще не винесені. Слід зауважити, що наведені вище недоліки проведення обшуків є не лише порушенням ст. 8 Конвенції, вони підривають законність вироку суду, постановленого на підставі доказів, здобутих під час таких обшуків. Згідно з рішенням Конституційного Суду України № 12-рп/2011 [17] докази, здобуті під час таких обшуків повинні визнаватися не допустимими.

Повертаючись до проблеми співвідношення самооцінки працівників органів внутрішніх справ щодо стану їхньої обізнаності з європейськими стандартами прав людини і реального стану речей, зауважу, що лише один респондент у відповідь на запитання, як повинен діяти орган досудового слідства у разі виникнення сумнівів стосовно достовірності певного джерела доказів у кримінальній справі дав відповідь, яка узгоджується з правовою позицією ЄСПЛ, що висловлена ним у багатьох рішеннях, зокрема й у справі «Луценко проти України» (18 грудня 2008 р.), у п. 49 якого сказано: «У разі виникнення сумнівів стосовно достовірності певного джерела доказів відповідно зростає необхідність його підтвердження доказами з інших джерел» [18].

Жоден з респондентів-працівників міліції не відповів на запитання про те, які вимоги щодо застосування до особи такого запобіжного заходу як взяття під варту висуває ЄСПЛ.

В інших верствах суспільства не поділяють такої високої оцінки працівниками ОВС рівня своїх знань. Достатнім вважають рівень обізнаності працівників міліції з європейськими стандартами прав людини лише 15,3% опитаних суддів, а професійний рівень – 29%. Переважна ж більшість наших респондентів-суддів вказали на недостатність знань працівників міліції (80%), та недостатність їхнього професійного рівня (69%).

Тому комплекс заходів, що проводиться під егідою МВС України, щодо роз'яснення працівникам усіх рівнів органів внутрішніх справ змісту нового Кримінального процесуального кодексу України, в тексті якого є пряма вказівка на рішення ЄСПЛ як на обов'язкові для застосування джерела права в Україні є нагальною потребою часу.

Звісно ж, що знання стандартів прав людини цивілізованого світу потрібні не заради самих знань, а для втілення їх у життя. Половина (50,5%) працівників міліції, на запитання анкети, відповіли, що міліція активно запроваджує ці стандарти у свою роботу. Судді ж вважають, що органами внутрішніх справ європейські стандарти прав людини ігноруються (36,9%) і неохоче запроваджуються (33,8%), та повсякчасно порушуються (9%). З'ясувати ж, де знаходиться істина у цій полярності поглядів можна, проаналізувавши практику правозастосування.

В результаті вивчення кримінальних справ у судах було виявлено поодинокі випадки порушення прав людини в процесі застосування до неї такого заходу процесуального примусу як привід. Нами не виявлено, щоб ці порушення мали масовий характер. Проте, оскільки вони стосуються права людини на особисту свободу, такі порушення заповдіюють істотну шкоду охоронюваним законом суспільним відносинам. Наприклад, у справі № 1-116/11, досудове слідство у якій вів Залізничний РВ ЛМУ УМВС України у Львівській області, було застосовано привід до свідка на підставі постанови слідчого (а.с. 54 т. 1), у якій вказано: «приймаючи до уваги, що на неодноразові виклики ... К.М.В. не з'являється, чим перешкоджає встановленню істини по кримінальній справі». У чинному на той час законі це питання регламентовано так: ст. 166 КПК України 1960 р., яка регулює порядок виклику свідка для допиту, сказано, що свідок викликається до слідчого повісткою, яка вручається під розписку свідкові, а в разі його тимчасової відсутності – кому-небудь з дорослих членів його сім'ї, житлово-експлуатаційній організації, виконавчому комітету селищної або сільської Ради народних депутатів чи адміністрації за місцем його роботи. Свідок

може бути викликаний також телеграмою або телефонограмою. Відповідно до ч. 2 ст. 70, ст.ст. 135, 136, 166 КПК України 1960 р. привід може бути здійснений щодо свідка, який будучи повідомленим належним чином без поважних причин не з'явиться до слідчого. Проте, у матеріалах справи відсутні докази, котрі б підтверджували факт належного повідомлення про виклик свідка з боку слідчого і тим більше неодноразову неявку свідка за викликом слідчого. Більше того, у матеріалах справи наявні протоколи двох допитів цього свідка (а.с. 36 т. 1, а.с. 49 т. 1). Все це дає підстави стверджувати, що аналізована постанова про привід свідка є незаконною.

У іншій справі №1-329/11 слідчим того ж райвідділу як доказ належного повідомлення свідка про виклик до слідчого до матеріалів справи долучений корінець повістки (а.с. 70 т. 1), в якому зазначено, що повістка відправлена адресату поштою. Проте, ніяких поштових відміток на ньому, як і конвертів з поштовими штемпелями у матеріалах справи немає.

З вивчених нами 250 справ, що були підслідністю слідчих органів внутрішніх справ, розглянутих Личаківським судом у 2009 р., виявлено 16, у яких до підозрюваного чи обвинуваченого застосовувався запобіжний захід у вигляді взяття під варту; з понад 200 справ, розглянутих цим же судом у 2010 р., виявлено таких 24 справи; а з 250 справ у 2011 р., – 15, зі 130 справ у 2012 р., – 8 справ. У цих справах не виявлено явної змістовної суперечності подань слідчих про обрання такого запобіжного заходу з правовими позиціями ЄСПЛ. Це в основному були справи про корисливі злочини проти власності, вчинені повторно, та про злочини у сфері обігу наркотиків. Обставини цих справ дійсно давали слідчим підстави вважати, що перебуваючи на волі, обвинувачені продовжать свою злочинну діяльність. Так, наприклад, узгоджується з правовою позицією ЄСПЛ одне з мотивувань у поданні слідчого про обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу у виді взяття під варту (а.с. 50 т. 1), зокрема, попередня судимість підозрюваного за аналогічний злочин (крадіжку з проникненням у житло) є достатньою підставою вважати, що перебуваючи на волі він може продовжувати свою злочинну діяльність (справа № 1-338/09, а.с. 50 т. 1; № 1-105/09; а.с. 32 т. 1). Водночас у відповідних поданнях (справи № 1-338/09; № 1-473/10 – а.с. 65 т. 1; № 1-6/11 – а.с. 57 т. 1; № 1-232/11 – а.с. 108 т. 1; № 142-3786 2011 р.*) слідчі мотивували необхідність застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, посилаючись на тяжкість вчиненого злочину та припущення, що перебуваючи на волі об-

---

* Щодо цієї справи вказаний її номер на досудовому слідстві.

винувачений (підозрюваний) може чинити тиск на свідків, ухилятися від органів слідства та суду, перешкоджати встановленню істини у кримінальній справі, а також метою забезпечення виконання з ним процесуальних рішень, метою всебічного та повного проведення досудового слідства, що може бути ускладнене перебуванням обвинуваченого (підозрюваного) на волі. Ці припущення слідчих у наведених справах нічим конкретним не були обґрунтовані. До застосування запобіжного заходу у справі № 1-16/11 були допитані два свідки, жоден з котрих не скаржився на тиск з боку обвинуваченого, ще два свідки, допитані після взяття під варту також не вказували, що обвинувачений робив будь-які спроби чинити на них тиск. Наведені підходи прямо суперечать правовим позиціям ЄСПЛ, котрий у своїх рішеннях вказував на недостатність посилення на тяжкість вчиненого злочину як на підставу застосування до особи взяття під варту («Мамедова проти Росії» від 1 червня 2006 р. № 7064/05; «Каучор проти Польщі» від 3 лютого 2009 р. № 45219/06); обов'язковість наведення конкретних мотивів («Бойченко проти Молдови» від 11 липня 2006 р. № 41088/05); думка ж про ризики чинення тиску на свідків з боку підозрюваного (обвинуваченого) має ґрунтуватися на його конкретних вчинках (І.А. проти Франції від 23 вересня 1998 р. №28213/95) [15, с. 84–106].

В цілому по Україні ЄСПЛ констатував порушення права людини на свободу та особисту недоторканість, тобто порушення ст. 5 Конвенції, працівниками міліції у рішеннях у майже 30 справах, основна маса з яких припала на 2009, 2010 р.р.

Мені відома одна справа, яка стала особливо наглядним прикладом брутального порушення як європейських стандартів, так і норм національного законодавства [16] (матеріали справи оприлюднені в ході відкритого судового розгляду), оперативно-розшукові заходи у якій здійснювали органи УБОЗ, зокрема Макіївський ВБОЗ. Стержнем цієї кримінальної справи є матеріали, здобуті шляхом, так званої контрольованої поставки чаю з території Російської Федерації в Україну через державний кордон України. Але є підстави стверджувати, що здійснення цієї контрольованої поставки було не просто незаконним, а й містить ознаки злочину, передбаченого ст. 365 КК України «Перевищення влади або службових повноважень»: По-перше, свідком Б.С.В. – оперуповноваженим Макіївського ВБОЗ у судовому засіданні було заявлено, що всі дії з контрольованої поставки чаю контрабандним шляхом з території Російської Федерації на територію України здійснювалися ним з санкції прокуратури Донецької області. Проте такого документу у матеріалах кримінальної справи немає. Тобто, свідок Б.С.В. вчинив дії, що можуть вчинятися з особливого дозволу і

з особливим порядком їх проведення без дотримання такої процедури, які Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» ідентифікує як злочин, передбачений ст. 365 КК України.

Але такого дозволу й не могло бути в матеріалах справи. Адже прокурор чи заступник прокурора Донецької області, котрі повноважні підписувати такі документи, не могли (принаймні не повинні були) підписати документ, котрий дає дозвіл на завідомо злочинні дії. Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України. Іншими словами, як прийнято інтерпретувати це конституційне положення у правовій науці, державним органам та їх службовим особам, на відміну від фізичних осіб, дозволено робити тільки те, на що є прямий дозвіл у законодавстві і з дотриманням законодавством регламентованої процедури. Згідно ж зі ст. 3 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять, крім Конституції України та актів національного законодавства, міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна. Вчинення ж оперативно-розшукових заходів на території іноземної держави без погодження з її компетентними органами вважається порушенням суверенітету цієї держави і прямо заборонено ст. 4 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, до якої приєдналась й Україна. Тобто, Б.С.В. вчинено дії, які ніхто не має права вчиняти або дозволяти, що у наведеній вище постанові Пленуму Верховного Суду України розглядається як прояв перевищення влади або службових повноважень. Про те, що він усвідомлював незаконність своїх дій свідчить наявний у справі (а.с. 121 т. 9) документ – клопотання до компетентних органів РФ про надання допомоги, де не вказано, що П.Є.С. (завербований агент ВБОЗ) діяв в межах оперативно-розшукових заходів, а стверджується, що розслідується кримінальна справа, порушена за фактом перетинання П.Є.С. державного кордону контрабандним шляхом, тобто від органів державної влади Російської Федерації свідомо приховувався факт здійснення на території РФ оперативно-розшукових заходів державними органами України. Водночас, щодо самого П.Є.С. винесено постанову від 2 серпня 2010 р. про відмову у порушенні кримінальної справи (а.с. 142-149 т. 9).

Як стверджував у суді свідок – полковник УБОЗ Б.С.В. ця, так звана, «контрольована поставка чаю» була з самого початку і до кінця

спланованою і здійсненою під його контролем акцією. Іншими словами, провокацією з боку органів досудового слідства. А П.Є.С. у судовому засіданні свідчив, що поки до нього не прийшли працівники Макиївського ВБОЗ, він розводив свиней і займатися контрабандою не мав наміру. Докази, здобуті в результаті провокацій і підбурювання з боку органів досудового слідства ЄСПЛ визнавав неприйнятними, зокрема у справах: «Едвардз і Льюїс проти Об'єднаного Королівства» (Рішення від 27 жовтня 2004 р. № 39647/98 і 40461/98); «Худобін проти Росії» (Рішення від 26 жовтня 2006 р. № 59696/00); «Раманаускас проти Литви» (Рішення від 5 лютого 2008 р. № 74420/01); «Мілінієне проти Литви» (Рішення від 24 червня 2008 р. № 74355/01). Судові розгляди, здійснені з використанням таких доказів, та судові рішення, постановлені на їх основі, ЄСПЛ визнав несправедливими і констатував порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Усі констатовані ЄСПЛ порушення прав людини, вчинені, як працівниками органів внутрішніх справ, так і інших правоохоронних органів, мали бути присічені ще на стадії судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. Якби суди здійснювали правосуддя, дотримуючись букви і духу закону, то поправлення прав людини в українському суспільстві не розквітло б буйним цвітом. Більше десятка невинно засуджених за злочини «пологівського маніяка» – Сергія Ткача й та кількість заяв, поданих громадянами України до ЄСПЛ, яскраво свідчать про явні негаразди в судовій владі. Розробники теорії правової держави одностайні в тому, що високо значуще становище суду в державному й суспільному житті є одним зі стовпів, на якому тримається правова держава. Як зазначав голова Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності В. Швець на згаданих вище парламентських слуханнях, проблема порушення прав людини стосується не лише органів внутрішніх справ. Тож, долати її потрібно не лише в органах системи МВС України. Тож, цю комплексну проблему вирішити можуть лише комплексні заходи. Одним з таких заходів (дуже дієвим) може стати прийняття закону про автоматичну втрату статусу всіма службовими особами (слідчими, прокурорами, суддями всіх судових інстанцій, іншими), чії дії (бездіяльність) визнані ЄСПЛ порушенням прав людини. Як показало анкетування, ця ідея одержала сприйняття і підтримку в суспільстві. 87% опитаних адвокатів, працівників місцевого самоврядування та представників інших категорій населення висловилися за прийняття такого закону.

---

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.echr.coe.int.

2. Засудженого за злочин «пологівського маніяка» школяра два роки тримали за ґратами як невинного / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/zasudzyenogo-za-zlochyn-pologivskogo-maniyaka-shkolyaradva-roki-trimali-za-gratami-yak-nevinnogo.html>.

3. Комітетські слухання проти міліцейських катувань / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pogyad.com/?p=7333.

4. У комітеті з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності відбулися слухання на тему: «Про дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: liga.ligazakon.ua/news/2010/12/34367.htm.

5. Лист Департаменту кадрового забезпечення МВС України від 23 серпня 2011 р. № 6/7-4119.

6. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины / О.А. Мартыненко: монография. – Х.: Издательство ХНУВС, 2005. – 496 с.

7. Мартиненко О. Доступність для суспільного контролю розслідувань за фактами катувань та жорстокого поводження: актуальні завдання правоохоронних органів (виступ на міжнародній конференції) / О. Мартиненко // Право України. – 2011. – № 7. – С. 104–106.

8. Захаров Є. Роль громадських правозахисних організацій у боротьбі з катуваннями та поганим поводженням (виступ на міжнародній конференції) / Є. Захаров // Право України. – 2011. – № 7. – С. 107–110.

9. Окремі рішення Європейського Суду з прав людини проти України, які стосуються МВС. – Х.: Харківська правозахисна група, 2009. – 148 с.

10. Права людини в діяльності української міліції / [В.К. Батчаєв, Л.О. Ге-ма, П.В. Грибан та ін.]. – Київ-Харків: Права людини, 2011. – 354 с.

11. Рішення Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000 у справі про право вільного вибору захисника / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ccu.gov.ua.

12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ccu.gov.ua.

13. Case of Zagorodniy v. Ukraine / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ECHR.coe.int.

14. Рішення ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/0/19612.

15. Джеремі МакБрайд Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі МакБрайд. – К.: К.І.С., 2010, – 576 с.

16. Справа №1-473/10 / Архів Ворошиловського суду Донецької області, 2011 р.

17. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2011 у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ccu.gov.ua.

18. Рішення ЄСПЛ у справі «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/0/19612.

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СМЕРТНІЙ КАРІ У СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський вибір України, входження до європейського правового поля зумовили необхідність реформування її законодавства згідно з міжнародними актами про права людини та взятими на себе правовими зобов'язаннями, безумовного дотримання ратифікованих Верховною Радою України найважливіших європейських правових актів, зокрема, Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини та Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, які є документами прямої дії.

На сучасному етапі дуже важливо розглядати проблему принципу поваги до прав людини. Закріплення в різноманітних міжнародно-правових актах принципу поваги до прав людини та їх трансформація у внутрішньодержавне законодавство України визначило основні пріоритети покарань. Ставлення держави, її офіційних інституцій і в цілому суспільства до впровадження в Україні міжнародних стандартів із метою дотримання прав людини та правил поводження з ув'язненими та засудженими показує, що система покарань є одним із основних напрямів у пенітенціарній політиці Державної пенітенціарної служби України, бо вона впливає із суті суспільного і державного устрою країни. Головна її мета полягає не тільки в застосуванні до особи, яка вчинила злочин, покарання, але і в захисті інтересів потерпілого і суспільства в цілому. Таким чином, система покарань зводиться до того, що суспільство не відмовляється від засудженого як від свого члена, а прагне через різні форми та методи профілактично-виховного впливу виправити його, повернути до суспільно корисного життя.

Система виконання покарань вимагає такого поводження із засудженими, що не суперечить міжнародним стандартам, у тому числі не має на меті заподіяння їм фізичних страждань або приниження людської гідності, а навпаки виявляється в справедливому ставленні до них.

Засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі тримаються в умовах ізоляції з роздільним триманням засуджених чоловіків і жінок, які і раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі. На засуджених до покарання у виді довічного позбавлення волі, відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу, поширюються суттєві обмеження. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (прийняті на першому Конгресі ООН у 1955 р.) не мають

обов'язкового правового статусу в міжнародному праві і носять швидше рекомендаційний характер. Однак вплив стандартів на пенітенціарну практику різних країн має велике значення як для реалізації загальних принципів пенітенціарної політики, так і сучасного розвитку системи каяття та виправлення засуджених, вироблених світовим співтовариством.

Водночас їх правила сприяють тому, що їхнє дотримання і застосування звернене до всіх пенітенціарних систем незалежно від соціально-політичних, економічних, правових та інших умов життя тієї чи іншої країни, дозволяють стимулювати розвиток прогресивної гуманістичної

пенітенціарної політики та здійснення національної правової регламентації порядку та умов виконання покарань. На нашу думку, виконання кримінальних покарань не повинно підміняти собою мету покарання. Навряд чи можна погодитися із твердженням ряду науковців про те, що заподіяння засудженому моральних страждань і обмеження ряду особистих прав і побутових зручностей, що впливають з факту відбування покарання за вчинений злочин, суперечить процесу гуманізації системи покарань. Застосування до засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, засобів виправлення, якщо вони узгоджуються з національними та міжнародними нормами, не є порушенням конституційних прав людини.

Вищевикладене дозволяє нам зробити висновок, що пенітенціарна система має полягати в тому, що повинні бути нормативно закріплені не лише основні загальні підходи до виконання кримінальних покарань, а також регламентовано порядок урахування індивідуальних особливостей правопорушника та забезпечення цілеспрямованої діяльності суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин щодо запобігання вчиненню нових злочинів та формування в засуджених поваги до законів та правослухняної поведінки в суспільстві.

Включення довічного позбавлення волі до системи чинного законодавства як виду кримінального покарання зумовлено історичними процесами розвитку українського суспільства та відповідає тенденціям розвитку міжнародного законодавства про покарання.

Ще в Декларації про державний суверенітет України, наша держава визнала перевагу загальнолюдських цінностей перед класовими, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами національного законодавства. Загальна декларація прав людини проголошує, що кожна людина має право на життя, ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстоких, нелюдських, таких, що принижують його гідність, видів поводження та покарання. При вступі до Ради Європи в листопаді 1995 р. Україна зобов'язалася привести кримінальне та кримінально-виконавче

законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, а також ввести мораторій на виконання смертних вироків і дотримуватись Конвенції про захист прав людини та основних свобод людини 1950 р.

Тлумачення положень ч. 1 та ч. 2 ст. 27 Конституції України в контексті всіх інших положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не припускають смертної кари як виду покарання. На користь такого висновку свідчить тенденція практики застосування Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., ратифікованої Верховною Радою України, зокрема, положень ст. 3 Конвенції. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України.

Однак, проведене Л. Мостепанок опитування осіб усіх вікових категорій, різної статі та професій (працівники правоохоронних органів, державні службовці, військові, педагоги, робітники, студенти) стосовно ставлення до скасування смертної кари та заміни її довічним позбавленням волі засвідчило дещо інші викладені нижче результати.

Так, 63,2% опитаних вважають, що причиною вчинення злочинів у державі є низька економічна забезпеченість, 29,4% – недостатня соціальна захищеність, 27,9% – низька правова культура громадян і 27,9% – можливість уникнути покарання (респондентам дозволялося давати декілька вірних, на їхню думку, варіантів відповіді). Більшість опитаних (73,5%) вважають, що застосування більш жорстоких видів покарання може попереджувати вчинення злочинів, а не впевнені в даному положенні 26,5%. Але від вчинення злочинів значну частину опитаних (77,9%) стримують саме моральні переконання, лише 13,2% – страх та боязнь покарання, 8,8% усвідомлюють необхідність дотримання законів. Більша частина респондентів (61,8%) вважають, що застосування смертної кари було стримуючим фактором від вчинення злочинів, 28% схиляються до думки, що застосування довічного позбавлення волі є досить сильним стримуючим фактором від вчинення злочинів. 45,6% респондентів вважають, що застосування довічного позбавлення волі є більш гуманним, ніж застосування смертної кари, 51,5% мають абсолютно протилежну думку. У той же час, 35,3% опитаних вважають, що завдяки застосуванню довічного позбавлення волі в майбутньому зміняться кількісні показники злочинності, а саме: кількість вчинених злочинів зменшиться – вважають 22%, 10,2% дотримуються думки, що кількість злочинів збільшиться, залишиться незмінною – 42,6%. Схвалюють застосування довічного позбавлення волі 37% респондентів, аргументувавши свої відповіді таким чином: держава не має права позбавляти людину життя – 10,3%; довічне по-

збавлення волі – це гуманне покарання, що відповідає принципам правової держави – 10,3%; смертна кара не вирішує проблему злочинності – 19,1%; існує можливість судових помилок, які призводять до смерті невинних – 27,9%; смертна кара не виконує завдання покарання – не перевиховує і не виправляє злочинців, вона знищує їх фізично – 13,2%. Більшість опитаних (63%) не схвалюють застосування довічного позбавлення волі. Аргументи їх такі: запровадження довічного позбавлення волі було поспішним, політично необґрунтованим. Україна не готова до застосування цього виду покарання.

З огляду на результати опитування, автором зроблено висновок, що респонденти не завжди відповідально ставляться до формулювання відповідей на запитання, вказуючи в анкеті суперечливі дані. Тому значне врахування громадських позицій є ненадійним ґрунтом для прийняття юридичного рішення (результати соціологічного опитування можуть змінюватися залежно від формулювання питань та суперечити один одному, що і було видно в проведеному опитуванні).

Вищевикладене дозволяє нам зробити такі висновки.

По-перше, покарання – це наслідок вчиненого особою злочину, який залежить від того, які соціальні, політичні, культурні та моральні погляди панують у суспільстві. Види і система покарань є відображенням пануючих у тому чи іншому суспільстві поглядів на засоби протидії злочинності. Тому система покарань створюється і формулюється в законі згідно з поглядами розвитку суспільства.

По-друге, соціальна роль покарання, його реальна можливість бути справді дієвим засобом протидії злочинності безпосередньо пов'язані зі ставленням людей, до яких це покарання застосовується.

По-третє, роль довічного позбавлення волі як альтернативи смертній карі в кримінально-правовій політиці України відповідає сучасним уявленням про гуманізм у сфері застосування покарань та поведіння із засудженими.

По-четверте, призначення покарання у виді довічного позбавлення волі залишає засудженому право на життя, що є втіленням принципу поваги прав людини, сформульованому в Загальній декларації прав людини. Зміст даного заходу державного примусу відповідає принципу справедливості при застосуванні покарання, бо певним чином відображає співрозмірність злочину та кари.

---

1. Конституція України, прийн. на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996. – К.: ВЕЛЕС, 2011. – 63 с.

2. Кримінальний кодекс України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 240 с.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України. Офіц. видання. – К.: Атіка, 2004. – 96 с.

4. Європейські стандарти утримання в'язнів. Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 1998. – 58 с.

5. Львовчкін В. Проблеми реалізації нового кримінального законодавства кримінально-виконавчою системою / В. Львовчкін, О. Осауленко // Право України. – 2001. – № 11. – С. 125–128.

6. Трубников В.М. Уголовно-исполнительное право Украины. Особенная часть: учеб. пособие. / В.М. Трубников, В.П. Филонов, А.И. Фролов. – Донецк: Донецк. ин-т внутр. дел. - 1998. – 386 с.

М.З. Вовк

ВІК ЯК ЗАГАЛЬНА ОЗНАКА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

Дослідження питань віку суб'єкта злочину в кримінальному законодавстві зарубіжних держав обумовлено тим, що кримінальне законодавство України часто розвивалось під його певним впливом. Найперспективнішим у галузі порівняльних досліджень, враховуючи географічні та політико-правові особливості України, є вивчення кримінального права, в тому числі питань віку суб'єкта злочину, розвинутих Європейських держав.

В КК низки Європейських держав (Данії [1], Естонської Республіки [2], Литовської Республіки [3], Нідерландів [4], Франції [5]) суб'єктом злочину визнається не лише фізична особа, а й юридична особа. Ця проблема є однією з найбільш дискусійних як для вітчизняного так і для закордонного кримінального права і вимагає самостійного наукового дослідження. Потрібно лише відмітити, що досягнення встановленого законом віку, пов'язано з фізичною особою.

У проаналізованому кримінальному законодавстві Європейських держав не міститься спеціальної норми, що визначає поняття віку суб'єкта злочину. У КК одних держав (Естонська Республіка [2], Литовська Республіка [3], Республіка Польща [6]) лише передбачено вік, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, в інших (Данія [1], Швеція [7], Федеративна Республіка Німеччина [8], Іспанія [9]) міститься протилежне положення про те, що особа, не досягнувши певного віку, не підлягає кримінальній відповідальності, у третіх (Республіка Болгарія [10], Латвійська Республіка [11], Швейцарія [12]) використовуються обидва підходи. Лише КК Австрії і КК Бельгії взагалі не містять норми, яка вказувала б на «вікові межі» настання чи не настання кримінальної відповідальності [13, с. 196].

Норми, що визначають «вікові межі» настання чи не настання кримінальної відповідальності, в КК одних Європейських держав містяться у розділі, що присвячений принципам кримінальної відповідальності (у Главі III «Умови, що стосуються кримінальної відповідальності» КК Данії [1], у Главі I та у Главі I Розділу II, які іменуються «Принципи кримінальної відповідальності» відповідно КК Республіки Польщі [6] та КК Федеративної Республіки Німеччина [8]), в інших – суб'єкту злочину (у Главі III «Кримінально відповідальні особи» КК Республіки Болгарія [10]), у третіх – злочину (у Главі II «Злочин» КК Естонської Республіки [2], у Главі II «Злочинне діяння» КК Латвійської Республіки [11], у Главі I «Про злочини і санкції за злочини» КК Швеції [7]), у четвертих – особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх (у Розділі VIIIA «Особливі положення по відношенню до неповнолітніх» КК Нідерландів [4], у Розділі 4 «Неповнолітні» КК Швейцарії [12]).

На основі аналізу деяких КК Європейських держав можна виділити два підходи до питання встановлення «вікових меж» настання кримінальної відповідальності: єдиний та диференційований. Єдиний підхід полягає в тому, що КК встановлює одну «вікову межу», з досягненням якої особа підлягає кримінальній відповідальності. Відповідно до КК одних Європейських держав (Латвійської Республіки [11], Іспанії [9], Федеративної Республіки Німеччина [8]) вік, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності становить 14 років, інших (Данії [1], Швеції [7]) – 15 років.

Диференційований підхід, полягає в тому, що КК встановлює декілька «вікових меж» настання кримінальної відповідальності. В.М. Додонов зауважує, що диференціація віку, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, в більшості держав світу здійснюється за такими трьома основними принципами (критеріями): 1) залежно від складів злочинів встановлюється загальний та знижений вік, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, а в окремих державах ще й абсолютний або спеціальний; 2) залежно від правового режиму кримінальної відповідальності неповнолітнього – «дорослий» та ювенальний; 3) залежно від суб'єктивних якостей винного (принцип розуміння) – дві вікові межі: верхня (абсолютної безвідповідальності) та нижня (абсолютної відповідальності), між якими питання про відповідальність особи вирішується судом залежно від її фактичного рівня психічної зрілості (т. зв. вікова відносна осудність) [14, с. 150–152]. На нашу думку, запропонована автором диференціація віку, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, залежно від правового режиму кримінальної відповідальності неповнолітнього є сумнівною. За цим критерієм необґрунтовано виділяється «дорослий» вік, з досягненням якого особа може

підлягати кримінальній відповідальності, а це суперечить всім правилам логіки. Було би більш прийнятно, якщо слово «неповнолітнього» замінити словом «особи».

Потрібно звернути увагу і на те, що такий критерій диференціації віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, містить певні недоліки. В.М. Додонов зазначає, що одним із таких недоліків є те, що вік, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, часто не співпадає з віком кримінальної караності [14, с. 150]. А.В. Комарницький звертає увагу на те, що КК деяких держав, в тому числі і Європейських, (наприклад, Франція) надають можливість працівникам судових органів застосовувати не кримінальні (виховні) санкції до судження особою віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність [15, с. 178].

Диференційований підхід залежно від складів злочинів до встановлення віку, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, передбачений у КК Естонської Республіки [2], в КК Литовської Республіки [3], в КК Республіки Польща [6]. Відповідно до КК цих Європейських держав загальний вік, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності становить у Естонській Республіці 15 років, у Литовській Республіці – 16 років, а у Республіці Польща – 17 років. Знижений вік, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, за окремі, прямо передбачені КК, злочини становить у Естонській Республіці 13 років, у Литовській Республіці – 14 років, а у Республіці Польща – 15 років. Відмінність полягає також і у різному підході законодавців до переліку злочинів, за вчинення яких особа підлягає кримінальній відповідальності з досягненням зниженого віку. Перелік цих злочинів у КК більшості Європейських держав є вичерпним.

У КК Іспанії до встановлення віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, передбачений диференційований підхід залежно від правового режиму кримінальної відповідальності особи. Відповідно до ст. 20 КК Іспанії особи, які досягли 18 років, підлягають кримінальній відповідальності за КК («дорослий» вік). У разі вчинення такими особами злочину, до досягнення 18 років, вони підлягають відповідальності за законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх (ювенальний вік) [9].

У КК Республіки Болгарії до встановлення віку, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, передбачений диференційований підхід залежно від суб'єктивних якостей винного. Відповідно до ст. 31 КК Республіки Болгарія «кримінально відповідальною є повнолітня особа, яка досягла 18 років і вчинила злочин будучи осудною. Неповнолітня особа, яка досягла 14 років, але не

досягла 18 років, є кримінально відповідальною, якщо вона могла розуміти характер і значення діяння та керувати своїми вчинками» [10].

У КК деяких Європейських держав поряд із вказівкою на вік, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності, визначається правовий статус цих осіб: малолітній, неповнолітній, повнолітній. У КК Швейцарії неповнолітні поділяються на 3 вікові групи: діти (від 7 до 15 років), підлітки (від 15 до 18 років), особи молодого віку (від 18 до 25 років) [12]. У КК Республіки Польщі до осіб молодого віку належать особи, яким на момент вчинення забороненого діяння не виповнилось 21 року і до моменту винесення вироку в першій інстанції – 24 років [6].

Підсумовуючи все сказане вище, можна зробити висновок про те, що врахування як позитивного, так і негативного досвіду Європейських держав щодо окреслених питань сприятиме вдосконаленню чинного кримінального законодавства України.

---

1. Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие С.С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М.В. Ломоносова). Перевод с датского и английского канд. юрид. наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 230 с.

2. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред. и перевод с эстонского В.В. Запелова; вступ. статья канд. юрид. наук доц. СПбГУ Н.И. Мачнева – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 262 с.

3. Уголовный кодекс Литовской Республики // www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877.

4. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. докт. юрид. наук, заслуженный деятель науки РФ, проф. Б.В. Волженкин, пер. с англ. И.В. Мироновой. 2-е изд. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.

5. Уголовный кодекс Франции // www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018.

6. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашов, докт. юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецова; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. А.И. Лукашова, канд. юрид. наук, проф. Э.А. Саркисовой; перевод с польского Д.А. Барилевич – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

7. Уголовный кодекс Швеции / научные редакторы проф. Н.Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С.С. Беляев. Перевод на русский язык С.С. Беляева. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 320 с.

8. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: текст и научно-практич. комментарий. – М.: Проспект, 2010. – 280 с.

9. Уголовный кодекс Испании 1995 года // www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923

10. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А.И. Лукашова. Перевод с болгарского Д.В. Милушева, А.И. Лукашова; вступ. статья И.И. Айдарова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 298 с.

11. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой. Перевод с латшского канд. юрид. наук А.И. Лукашова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 313 с.

12. Уголовный кодекс Швейцарии / научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А.В. Серебренниковой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002 – 350 с.

13. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М.І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

14. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: Монография / под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы / В.Н. Додонов. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 448 с.

15. Комарницкий А.В. Основы ювенальной юстиции: учебник / А.В. Комарницкий. – СПб.: Знание, 2010. – 589 с.

Ю.О. Говор

ДО ПИТАННЯ ПРИЧИН, ЩО ПОРОДЖУЮТЬ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

В умовах сьогодення надзвичайної гостроти та актуальності набуває значення ефективного дотримання прав і свобод людини у діяльності органів внутрішніх справ України в площині відповідності європейським стандартам.

Останнім часом спостерігається значна кількість публікацій у ЗМІ, сюжетів на телебаченні, присвячених зазначеній тематиці, яка окрім того стала ще й предметом широкого громадського обговорення.

Однак чи можемо ми дати позитивну відповідь на запитання про безумовне дотримання прав та свободи людини зі сторони працівників органів внутрішніх справ? На жаль приходиться констатувати, що за гарними фразами та публікаціями реальність ще далека від ідеальної моделі дотримання прав та свобод людини і громадянина у роботі правоохоронних органів.

Безумовна реалізація в діяльності ОВС забезпечення європейських стандартів прав людини, це не лише данина традиції, але й нагальна вимога та потреба часу. І тому прагнення до розбудови громадянського суспільства та правової держави немислиме без принципового впровадження на всіх рівнях усвідомленого розуміння необхідності реалізації як конституційних положень, так і міжнародно-правових актів, що ратифіковані Верховною Радою України в сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Щоб запровадити дієвий механізм впровадження у повсякденну роботу працівників ОВС дотримання загальноєвропейських стандартів та принципів прав людини, необхідно виявити, з метою подальшого усунення, умови та причини, які стоять на перешкоді реалізації цього, без сумніву благородного, завдання.

До причин, які породжують такі порушення загалом відносять:

- недосконалість законодавства (суперечності, прогалини, відсутність уніфікації міжнародних і вітчизняних правових норм);

- недоліки організаційно-управлінської діяльності (нечіткість структурної побудови органів, служб, підрозділів, невідповідність їх завдань і функцій, розстановка сил і засобів та ін.);

- недостатньо високий рівень правосвідомості та правової культури (правовий нігілізм, ігнорування принципу верховенства права, настанова на карально-заstrашливий характер діяльності, недоврачування місцевих національних традицій та ін.);

- недоліки кадрової політики (низький професійний рівень підготовки кадрів, перепідготовки, проведення професійної атестації кваліфікаційними комісіями та ін.) [1].

Перелік зазначених причин безумовно не є вичерпним. До нього можна віднести й відсутність дієвого контролю зі сторони суспільства за роботою ОВС, низький рівень внутрішнього усвідомлення окремими працівниками того, що забезпечення європейських стандартів дотримання прав людини повинно бути домінуючим навіть над розкриттям найтяжчих злочинів тощо.

Очевидним є те, що усунення зазначених детермінант має носити системний та комплексний характер. Звичайно, що для таких цілей потрібні значні економічні ресурси. Хоча затрати спрямовані на реалізацію та впровадження у повсякденну діяльність ОВС європейських стандартів у сфері дотримання прав людини, здатні принести рясні плоди у вигляді зростання довіри населення до ОВС, їх взаємної співпраці, що в кінцевому підсумку сприятиме зменшенню рівня злочинності. Однак найперше такі зміни повинні відбутися у свідомості працівників ОВС щодо розуміння необхідності не через примус, а виключно керуючись внутрішнім імперативом службового обов'язку, стати наріжним каменем надійного захисту прав та свобод людини.

На сьогодні в системі МВС спостерігається позитивна динаміка щодо принципового підходу до питань активізування діяльності в напрямку запровадження дієвих механізмів реалізації на практиці захисту прав та свобод людини і громадянина. Цьому сприяє ряд заходів організаційно-розпорядчого характеру, зокрема видання відомчих нормативно-правових актів, спрямованих на профілактику та унеможливлення випадків вчинення співробітниками міліції порушення прав і

свобод людини та громадянина, безумовного домінування принципу законності тощо. Кожному випадку вчиненню в ОВС порушення прав людини надається принципова оцінка і до працівника який допустив зазначене, вживаються найжорсткіші заходи, незважаючи навіть на його попередні визначні досягнення.

Новій генерації правоохоронців, підготовку яких здійснюють у відомчих навчальних закладах МВС України, прищеплюють зі студентської лави глибоке розуміння сутності європейських стандартів прав людини, необхідності їх суворого дотримання у повсякденній діяльності органів внутрішніх справ.

Без сумніву робота з викорінення причин та умов порушення прав людини, які ще на жаль мають місце в діяльності ОВС, не є легкою. У той же час вона є цілеспрямованою та системною, що врешті-решт здатне їй гарантувати успіх та досягнення позитивного результату на шляху до реалізації та впровадження у повсякденну діяльність ОВС європейських стандартів дотримання прав людини.

---

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Підручник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/34/65/>

О.П. Горпинюк

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖЕНЬ ПРИВАТНОСТІ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відомо, що право на повагу до приватного життя (далі – приватність), як і будь-яке інше особисте немайнове право не є безмежним. Питання про правомірність застосування обмежень полягає у тому, чи можуть вважатись межі винятковими, крайніми заходами, які дозволяють втручатись в реалізацію свобод людини. Право на приватність має свої межі, визначені як в національному законодавстві, так і в Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція) [1]. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, суди України при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику Європейського Суду з прав людини як джерело права [2]. Дедалі частіше спостерігаємо використання положень практики Європейського суду в рішеннях національних судів. Видається, що найближчим часом уніфікація

судової практики в Україні здійснюватиметься завдяки практиці Європейського суду, принаймні, для цього є всі необхідні передумови, в т.ч. і на законодавчому рівні, зокрема йдеться про Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, згідно з яким закріплюється пріоритет міжнародних договорів [3].

У цьому зв'язку доцільно проаналізувати значення та особливості застосування підстав обмеження приватності, виходячи з практики Європейського суду з прав людини. Аналіз рішень Європейського суду з приводу розгляду втручання у приватність особи, дозволяє виокремити певні особливості тлумачення та специфіку застосування Судом підстав обмеження відповідного права. Коротко перейдемо до характеристики їх змісту.

Закон як підстава обмеження приватності. Відповідно до практики Європейського суду для того, щоб визнати, що органи державної влади діяли «згідно із законом» в розумінні Конвенції, належить встановити певну якість закону, а саме наявність одночасно таких фактів: 1) доступний (особа повинна мати можливість ознайомитись з нормативним актом); 2) передбачуваний (правова норма повинна бути чітко сформульована для того, щоб особа могла регулювати власну поведінку) [4, с. 87].

Недотримання закону як підстави обмеження приватності зустрічається при здійсненні незаконного контролю за кореспонденцією ув'язнених, здійснення незаконних обшуків, нецільового збору, збереження, використання інформації про осіб, примусовий збір біометричних даних, тощо. Зазначені порушення констатовано у численних справах, найбільш показовими є:

1. Відсутність чіткості і доступності закону, а також можливості його оскарження під час здійснення дискреційних повноважень державних органів, зокрема щодо контролю за кореспонденцією ув'язнених (Сергій Волосюк проти України від 12 березня 2009 року; Волохи проти України від 2 листопада 2006 року; Недбала проти Польщі від 15 червня 2000 року; Герцгфалви проти Австрії від 31 серпня 1992 року тощо).

2. Відсутність законодавчих гарантій, які надають можливість дитині бути інтегрованою в сім'ю з самого народження, незалежно від того, чи народжена вона в шлюбі. (Маркс проти Бельгії рішення від 13 червня 1979 року), Джонсон та інші проти Ірландії (рішення від 1986 року).

3. Неналежні гарантії національного законодавства щодо охорони навколишнього середовища, яке впливає на здоров'я особи і у цьому зв'язку на безпечність місця проживання громадян. Дубецька та інші проти України від 11 травня 2011 року (забруднення навколишнього середовища, спричиненого експлуатацією державної шахти № 8 «Великомостівська», та фабрики «Червоноградська» поблизу житла

заявників, що наражало їх на небезпеку захворювань); Фадеєва проти Російської Федерації, рішення від 9 червня 2005 року (недотримання законодавчих гарантій забезпечення безпечного житла при екологічній загрозі внаслідок господарської діяльності металургійного підприємства «Северсталь».

4. Існування юридичних норм (законодавство держав), які фактично були підставою для реального втручання у приватність: справи «Асоціація за Європейську інтеграцію і права людини» і Екімджієв проти Болгарії» від 28 червня 2007 року та «Йордакі та інші проти Молдови» від 10 лютого 2009 року.

Виходячи з рішень Європейського суду, закон вважається найважливішим обмежувачем права на приватність. Усі інші підстави розглядаються у поєднанні з доведенням законної мети. Якщо встановлено, що обмеження проводилось не у відповідності із законом, Європейський суд не вбачає необхідності розглядати наявність інших обмежувачів і визнає таке втручання неправомірним. Якщо ж Суд під час розгляду рішення констатував, що обмеження приватності проводилось на підставі національного законодавства, яке також відповідає усім вимогам, які висунуто до Закону як підстави обмеження, тоді Суд переходить до з'ясування того, чи було обмеження **«необхідним у демократичному суспільстві»** тобто, чи було воно обґрунтовано необхідністю захисту національної і громадської безпеки, економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Аналіз юридичної літератури та практики Європейського Суду дає зрозуміти, що не існує чіткого визначення обмежувача **«необхідний у демократичному суспільстві»**. Суд дозволяє державам в межах власного розсуду визначати, що є необхідним за певних обставин. Питання того, чи вийшла держава за межі розсуду залежить від права, порушення якого визнано, серйозності його порушення і досліджується у кожному конкретному випадку. Межі розсуду наявні як в національного законодавця, так і в державних органах, в тому числі судових, яким належить тлумачити й застосовувати чинні закони [5, с. 94–96].

Однак, зміст критерію **«необхідний у демократичному суспільстві»** окреслюється у рішеннях Суду. Так, завжди з'ясовуються три обставини: 1) чи відповідало втручання суспільній потребі»; 2) чи було втручання співрозмірне правомірній меті, що переслідувалась; 3) відповідність і достатність обґрунтування, наданого національними органами влади для виправдання втручання

«Необхідність у демократичному суспільстві» встановлюється разом з правомірною метою обмеження приватності. Більше того, сама держава, уряд визначають мету, на підставі якої відбулось втру-

чання у право особи. Уряд держав нерідко зазначає одразу кілька підстав обмеження. Суд лише контролює їх відповідність вимогам Конвенції і вказує з якими підставами згідний.

Таким чином, Суд встановлюючи, чи було втручання у право виправдане, виходить з того, що закон є найголовнішою підставою обмеження приватності, а він повинен бути чіткий, доступний та передбачуваний. Якщо закон не відповідає зазначеним вимогам, Суд не розглядає інші критерії, на підставі яких відбувалось обмеження права. У протилежному випадку, суд переходить до з'ясування, чи було втручання необхідне у демократичному суспільстві зважаючи на мету обмеження. Досягнення цього результату відбувається за рахунок встановлення суспільної необхідності втручання та співрозмірності меті обмеження, яка переслідувалась.

---

1. Європейська Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс] / офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

3. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV [Електронний ресурс] / офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у практиці судів України / Авторський колектив: А.Г. Ярема, Л.І. Григор'єва, В.І. Гуменюк, В.В. Кривенко, І.Л. Самсін, С.В. Шевчук, В.М. Філатов. – Київ, 2008. – 329с.

5. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя/ Автори: Н Ахтирська, В. Філатова, Т. Фулей, Х. Хембах. – К.: Істина, 2011. – 200 с.

**О.О. Дудоров,
Є.О. Письменський**

ЩЕ РАЗ ПРО ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РЕАЛІЇ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Забезпечення європейських стандартів прав людини є однією з ключових вимог до діяльності правоохоронних органів. Тому і не дивно, що ця проблематика стає предметом обговорення на різних науко-

вих форумах. Приємно, що в черговий раз на неї звернули увагу львівські науковці, адже сучасна Україна навряд чи може похизуватися ефективною системою захисту прав людини. З огляду на заявлену тему науково-практичного семінару, вважаємо за доцільне у черговий раз порушити питання правильності кримінально-правової кваліфікації як запоруки дотримання прав обвинувачених і потерпілих. Будучи членами Науково-консультативної ради при Верховному Суді України та готуючи наукові висновки, автори цих рядків неодноразово стикалися із ситуаціями явного нехтування принципами кримінально-правової кваліфікації. Зокрема, йдеться про такі з них, як *істинність*, який передбачає неприпустимість помилок у процесі кваліфікації завдяки всебічному вивченню всіх фактичних обставин вчиненого злочину і врешті-решт правильний вибір кримінально-правової норми, та *об'єктивність*, що у загальному вигляді вимагає мінімізації впливу суб'єктивних чинників на процес розслідування шляхом використання об'єктивно встановлених даних, забезпечення незалежності компетентних органів. Проілюструємо сказане на двох конкретних прикладах, пов'язаних із засудженням колишніх міліціонерів за вчинення службових злочинів.

1. Із заяви про перегляд ухвали колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України (далі – ВСУ) випливало, що засуджений А.З. вважав справу з обвинувачення його у вчиненні злочинів, передбачених ч 3 ст. 364 і ч. 2 ст. 368 КК, схожою за фактичними обставинами зі справою щодо особи, котрій так само інкримінувалися ч. 2 ст. 368 і ч. 3 ст. 364 КК, однак яка за вчинення останнього злочину була виправдана. Виправдовуючи цю особу, колегія суддів ВСУ визнала, що у діях засудженого відсутній склад злочину, передбаченого ст. 364 КК, оскільки дії, за вчинення яких було отримано хабар, носили законний характер. Відтак було зроблено висновок, що вчинене повністю охоплюється ст. 368 КК.

Із вироку Царичанського районного суду Дніпропетровської області вбачається, що А.З., керуючись корисливим мотивом та використавши своє службове становище, не склав протокол про адміністративне правопорушення. На відміну від справи, на яку посилався засуджений, А.З. вчинив незаконні дії: він порушив вимоги нормативних актів і свої функціональні обов'язки, не зареєструвавши виявлену ДТП і не склавши відповідного протоколу.

Постало, щоправда, питання, чи утворюють такі незаконні дії склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК. Суд, який розглядав кримінальну справу щодо А.З., і суди вищих інстанцій, які переглядали її, зробили висновок про наявність у поведінці А.З. зловживання службовим становищем, вчиненого працівником правоохоронного органу. Поняття істотної шкоди, вказаної у ст. 364 КК, у разі заподіян-

ня шкоди нематеріального характеру, як відомо, носить оціночний характер. При кримінально-правовій оцінці поведінки особи як службового зловживання не можна обмежуватись вказівкою на істотну шкоду певним правоохоронюваним інтересам: у процесуальних документах має наводитись належне обґрунтування наявності цієї ознаки. Як справедливо писав свого часу О. Светлов, вільне тлумачення оціночних ознак на кшталт істотної шкоди у складі злочинного зловживання владою або службовим становищем може призвести до необґрунтованого притягнення осіб до кримінальної відповідальності [1, с. 23]. «Ні теорії, ні практиці застосування кримінального законодавства про службові злочини поки що не вдалося виробити прийняттого поняття істотної шкоди в нематеріальному вимірі, або хоча б запропонувати більш-менш визначені критерії, які б дозволили найбільш точно формалізувати цю оціночну ознаку» [2, с. 80].

Вивчення матеріалів справи дало підстави констатувати наявність у діях А.З. всіх ознак зловживання владою або службовим становищем, за винятком однієї - суспільно небезпечних наслідків. На думку судів, ця ознака має місце, знаходячи свій прояв у підриві авторитету і престижу ОВС. Проте за такою логікою будь-яке службове зловживання та й взагалі будь-яке дисциплінарне правопорушення працівника ОВС має своїм наслідком підрив авторитету і престижу органів влади, оскільки ганьбить державу і систему її органів. У розглядуваному контексті, до речі, не варто переоцінювати значення роз'яснення, яке наводиться в абз. 3 п. 6 постанови Пленуму ВСУ від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» і згідно з яким істотною шкодою нематеріального характеру може визнаватись, зокрема, підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. Адже у цьому роз'ясненні одне оціночне поняття виражається за допомогою іншого.

Варто також звернути увагу на те, що з абз. 3 п. 6 (зокрема, з його другого речення) постанови Пленуму ВСУ від 26 грудня 2003 р. № 15 не можна однозначно сказати, чи є перераховані в ній конкретні наслідки (включаючи підрив авторитету і престижу державних органів) проявами «істотної шкоди» у будь-якому випадку їхнього спричинення. З урахуванням оціночного характеру ознаки «істотна шкода» у літературі зроблено слушний висновок про те, що порушення прав та свобод громадян, підрив авторитету та престижу органу державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки та умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів не в усіх випадках можуть свідчити про заподіяння істотної шкоди [3, с. 69].

Вважаємо, що про підрив авторитету та престижу ОВС, а, отже, про істотну шкоду державним інтересам як ознаку зловживання владою або службовим становищем можна вести мову лише у сукупності з іншими суспільно небезпечними наслідками матеріального або нематеріального характеру (наприклад, з приховуванням злочину), які у розглядуваній справі відсутні. На наш погляд, немає достатніх підстав визнавати підривом авторитету і престижу ОВС приховування факту незначного за суспільною небезпекою правопорушення

Таким чином, хоч і не можна визнати подібними згадані суспільно небезпечні діяння, на що посилався засуджений, і, відповідно, констатувати неоднакове застосування судами касаційної інстанції норм кримінального закону, був зроблений висновок про неправильність кримінально-правової кваліфікації дій А.З., а саме про безпідставність засудження його за ч. 3 ст. 364 КК. Злочинне посягання не може кваліфікуватися за нормою Особливої частини кримінального закону, якщо інша норма з числа інкримінованих цій же особі повністю охоплює вчинене. Одержання хабара за вчинення незлочинних діянь (зокрема, дисциплінарного проступку) не потребує додаткової кваліфікації за сукупністю з іншими злочинами.

2. Інша ситуація мала місце у кримінальній справі щодо Ч. і С., засуджених Шевченківським районним судом м. Києва за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 368 і ч. 3 ст. 364 КК. Із судових рішень, винесених щодо Ч. і С., вбачається, що спочатку ці службові особи, діючи умисно, з використанням свого службового становища і порушуючи встановлений порядок приймання, реєстрації та розгляду в ОВС заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються, приховали інформацію про злочини та осіб, які їх вчинили. При цьому не має принципового значення та обставина, чи містили дії Л., який і повідомив цю інформацію працівникам міліції Ч. і С. (інформацію про злочини проти власності, вчинені іншими особами), ознаки складів, передбачених ст. 198 і ст. 396 КК. Надалі Ч. і С. одержали хабар від Л. за кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 368 КК.

Поняття «істотна шкода» як обов'язкова ознака об'єктивної сторони частини службових злочинів (включаючи злочин, караний за ст. 364 КК), якщо вона не полягає у завданні матеріальних збитків, як вже зазначалось, залишається оціночною категорією. При цьому і в доктрині, і в судовій практиці (зокрема, п. 6 постанови Пленуму ВСУ від 26 грудня 2003 р. № 15) традиційно визнається, що істотна шкода державним інтересам може виражатись у тому числі у приховуванні злочинів.

Таким чином, поведінка Ч. і С. повинна розглядатись як реальна сукупність злочинів – сукупність злочинів, яка має місце у тому разі, коли особа вчиненими у різний час (окремими) діяннями вчиняє два

або більше злочини, які мають різні склади і кваліфікуються окремо (відповідно, за ч. 3 ст. 364 і ч. 2 ст. 368 КК). Посилання адвоката засуджених на вироблене доктриною і сприйняте практикою правило, згідно з яким у разі конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правової норми застосуванню підлягає остання (у розглядуваній ситуації це, на думку адвоката, ст. 368 КК), вважаємо недоречним. За конкуренції кримінально-правових норм один злочин одночасно містить ознаки двох або більше складів злочинів та охоплюється кількома кримінально-правовими заборонами. За наявності конкуренції, коли оцінюється один злочин, одночасне застосування кількох норм Особливої частини КК, справді, неприпустиме. Натомість для сукупності злочинів (а в діях Ч. і С. вбачаються ознаки і зловживання владою або службовим становищем, і одержання хабара) характерним є те, що жодна із кримінально-правових заборон не охоплює вчинене (два і більше злочини) повністю – воно може отримати належну кримінально-правову оцінку лише шляхом застосування кількох норм Особливої частини КК. «... сукупність злочинів і конкуренція кримінально-правових норм, як правило, взаємно виключають одна одну: перша з них має наслідком інкримінування особі на рівні кваліфікації кількох різних складів злочинів, а друга – в силу того, що поведінка особи визнається одиничним (єдиним) злочином, – лише одного його складу» [4, с. 75].

Також ми вказали на відсутність подібності суспільно небезпечних діянь, вчинені, з одного боку, Ч. і С., та, з іншого, особою, щодо якої було винесено ухвалу колегії суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 28 жовтня 2010 р. Як впливає із зазначеної ухвали, у діях особи, засудженої за ч. 2 ст. 368 КК, не вбачається сукупності злочинів - одержання хабара та зловживання владою або службовим становищем, оскільки рішення про закриття кримінальної справи за відсутністю складу злочину за фактом ДТП, учасником якої був хабародавець, носило законний характер. Видачу засудженим довідки про закриття кримінальної справи не слід визнавати дискредитацією ОВС і підривом їх авторитету, тобто істотною шкодою як обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 364 КК. Те, що хабародавець позбувся частини майна, переданого службовій особі як хабар, також неправильно розцінювати як заподіяння істотної шкоди правам і законним інтересам особи (у протилежному випадку будь-який випадок одержання хабара мав би автоматично кваліфікуватись додатково за ст. 364 КК через те, що правам і законним інтересам хабародавця заподіяно істотну матеріальну шкоду).

Отже, рішення колегії суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 28 жовтня 2010 р. виключити із судових рішень вказівку на ч. 3 ст. 364 КК є обґрунтованим. Таке рішення узгоджується із

роз'ясненням, наведеним у п. 3 постанови Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», згідно з яким вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів у тому разі, коли виконані службовою особою у зв'язку з одержанням хабара дії самі по собі є злочинними (службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем тощо).

З огляду на викладене, було зроблено висновок про те, що дії Ч. і С. кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 364 і ч. 2 ст. 368 КК, правильно, у зв'язку з чим виключати із судових рішень, винесених щодо цих осіб, рішення про кваліфікацію їх дій за ч. 3 ст. 364 КК нібито як зайву підстав немає.

---

1. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. – К.: Наукова думка, 1978. – 303 с.

2. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.Г. Хашев. – Дніпропетровськ, 2007. – 259 с.

3. Задоя К.П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / К.П. Задоя. – К., 2009. – 231 с.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-е вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2005. – 848 с.

О.В. Маслій

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА (У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2012 РОКУ)

Традиційно під джерелом права розуміють спосіб зовнішнього вияву правових норм, який засвідчує їх загальнообов'язковість [1, с. 23]. В юридичній науці існувала стала позиція, відповідно до якої під джерелами кримінально-процесуального права України розуміються форми закріплення кримінально-процесуальних норм, що регулюють кримінально-процесуальні відносини та встановлені органами державної влади під час реалізації ними функцій у законодавчій, виконавчій і судовій сферах, а також містяться в чинних міжнародних договорах та практиці Європейського Суду з прав людини [2, с. 35]. Щодо останнього виду джерел дискусія у юридичному середовищі тривала не дивлячись на те, що Законом України «Про виконання рішень та застосування практики

Європейського Суду з прав людини» на суди загальної юрисдикції по суті був покладений обов'язок при розгляді конкретних справ застосовувати практику Європейського Суду з прав людини.

Можливість такого широкого доктринального розуміння складових джерел кримінально-процесуального права попереднім процесуальним законодавством нічим не обмежувалась тому, що в КПК України 1960 року (зі змінами та доповненнями) не містилось спеціального визначання та переліку джерел кримінально-процесуального права. Натомість Кримінальний процесуальний Кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року (частина друга статті 1), встановлює, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість виконання яких надано Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Системний аналіз положень наведеного Закону дає підстави для висновку про можливість використовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, протоколів до неї та судові рішення Європейського Суду з прав людини як джерело (форму) права на всіх етапах провадження у судах України, на рівні з законами України та підзаконними нормативно-правовими актами і після введення в дію Кримінального процесуального кодексу України 2012 року.

Таким чином при судовому розгляді та прийнятті судових рішень мають враховуватись не лише закони України, а й Конвенція та судова практика Європейського Суду з прав людини. Зазначений підхід повинен сприяти впровадженню принципу верховенства права у діяльності органів судової влади в Україні. У рішеннях Європейського Суду часто містяться положення, за допомогою яких можна обрати найкращий шлях застосування національного законодавства з огляду на «дух закону», а не лише на його формальні приписи.

Аналіз практики Європейського Суду з прав людини у справах проти України дає підстави для висновків, що, не дивлячись на те, що головним завданням цього міжнародного суду є судовий контроль за дотриманням державами Ради Європи вимог і положень Європейської конвенції з основоположних прав людини, у більшості випадків рішення Суду зводяться до констатації щодо порушень правоохоронними і судовими органами процесуальних норм національного законодавства. З відповідними висновками, що тим самим порушуються конвенційні права людини і громадянина.

Найбільш стабільною і послідовною є практика Суду щодо реагування на дотримання розумних строків попереднього утримання під вартою під час слідства та судового процесу. У більшості випадків були визнані безпідставними доводи Уряду України про наявність об'єктивних причин для утримання обвинувачених під вартою до ос-

таточного розгляду їх справ судами. Не дивлячись на різні аспекти (фактичні обставини по справі) Суд, кожний раз виголошував, що пункт 4 статті 5 Конвенції забезпечує заарештованим особам право на перегляд матеріально-правових і процесуальних умов, які є суттєвими для забезпечення «законності» позбавлення свободи. Багатоаспектність цієї проблеми досліджена у справах «Слоєв проти України» остаточне рішення від 6 лютого 2009 року, «Доронін проти України» остаточне рішення від 12 червня 2009 року, «Руденко проти України», рішення від 25 листопада 2010 року [3, с.46].

Нормативне (загальнообов'язкове) значення має Рішення Європейського Суду від 2 грудня 2010 року у справі «Мурукін проти України», в якому чітко і однозначно викладена позиція щодо необґрунтованості подальшого утримання під вартою після набуття вироком законної сили особи, яка засуджена до обмеження волі [3, с. 77].

Продуктивною, у якості джерела кримінального процесу, є практика Європейського Суду з питань щодо дотримання процесуальних процедур у судових стадіях процесу. Так у рішенні від 15 травня 2008 року у справі «Надточій проти України» Суд дійшов висновку про поширення гарантій статті 6 Конвенції, які стосуються кримінального процесу на провадження у справах про порушення митних правил [4, с. 113].

Рішенням у справі «Мироненко і Мартенко проти України» від 10 грудня 2009 року, Суд повторив раніше сформульовану у справі «Солдатенко проти України» правову позицію про безпідставність при прийнятті рішення керуватися постановою Пленуму Верховного Суду України тому, що ці постанови на мають сили закону і не є обов'язковими до виконання судами та правоохоронними органами [4, с. 129].

Порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції Суд визнав рішення Апеляційного суду міста Києва з надуманих підстав здійснювати розгляд кримінальної справи про звинувачення в бандитизмі в закритому судовому засіданні [5, с.145]. Недотриманням принципу рівності сторін Євросуд визнав відсутність заявника під час розгляду справи у касаційній інстанції у той час, як прокурор брав участь у справі [4, с. 225]. 18 жовтня 2005 року Судом було визнано порушення вимог процесуального законодавства України в тому, що заявник не був належним чином повідомлений про дату і час слухання його скарги у Дніпропетровському обласному суді, чим порушено і відповідне процесуальне законодавство України і пункт 1 статті 6 Конвенції [5, с. 10].

Вагомим виявився внесок Європейського Суду з прав людини у забезпечення в Україні конституційного права кожного на судовий захист. Після виявлення порушень процесуального законодавства, яке регламентує участь захисника у кримінальній справі у справах: «Луценко проти України» рішення від 18 грудня 2008 року, «Шабельник

проти України» від 19 лютого 2009 року, «Корнев і Карпенко проти України» рішення від 21 жовтня 2010 року, «Леонід Лазаренко проти України» рішення від 28 жовтня 2010 року [6, с.40] Верховним Судом України були скасовані усі рішення судів першої та апеляційної інстанції і ці справи направлені на новий судовий розгляд.

Не тільки практичне значення для правильного правозастосування окремих норм кримінального процесуального законодавства, а й визначальні орієнтири для його удосконалення мали правові позиції Суду, в яких він неодноразово зазначав, що відповідно до українського законодавства прокурор не може вважатися посадовою особою, «якій закон надає право здійснювати судову владу», і його статус не може дати гарантій проти будь-якого свавільного або не виправданого позбавлення волі, оскільки він не наділений рисами «незалежності» та «безсторонності».

Дослідники практики Євросуду констатують, що однією з системних проблем, на які звертає увагу цей судовий орган, є порушення розумного строку розгляду українськими судами загальної юрисдикції, зокрема і кримінальних справ [7, с.105].

Аналіз різних поглядів з питання визнавати чи не визнавати рішення Європейського Суду з прав людини джерелом права, здійснений ще в 2002 році дає підстави для висновку, що не дивлячись на триваючу дискусію з цього приводу, суди в Україні з кожним роком більш широко застосовують у якості неофіційного прецеденту рішення цього Суду. Практично не викликає заперечень погляд, що правові позиції Європейського суду щодо розуміння конвенційних норм мають загальну дію і поширюються на невизначене коло осіб і на необмежену кількість подібних ситуацій, випадків [8, с. 21].

Наведене дає підстави для висновку, що не дивлячись на редакцію частини другої статті 1 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року рішення Європейського Суду з прав людини, в якій наведено перелік складових кримінального процесуального законодавства України, залишаються факультативним джерелом кримінального процесуального законодавства України.

---

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – К.: ІСДО, 1995.

2. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. – Харків: Право, 2010.

3. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі № 2(03)'2011 / гол. ред. Ю.Є. Зайцев. – К.: Юрінком Інтер, 2011.

4. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. № 3(04)'2011 / гол. ред. З. Бортновська. – К.: Юрінком Інтер, 2011.

5. Рішення у справі «Стрижак проти України» // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. № 1(02)'2011 / гол. ред. Ю.Є. Зайцев. – К.: Юрінком Інтер, 2011.

6. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі № 4(05) 2011 / гол. ред. З.Бортновська. – К.: Юрінком Інтер, 2011.

7. Кочетов В.І. Системні проблеми, пов'язані з порушенням розумного строку судового розгляду справ та виконання рішень суду (за матеріалами рішень Європейського суду з прав людини, винесених щодо України) / В.І. Кочетов // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Чернівці, 2009.

8. Куц Г. Застосування норм Європейської конвенції та прецедентної практики Європейського Суду з прав людини судами України / Г. Куц // Право України. – 2002. – № 2. – С. 21.

В.І. Мельник

ПАТРУЛЬНО-ПОСТОВА СЛУЖБА МІЛІЦІЇ ЯК МАЙБУТНІЙ ФОРПОСТ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Індикатором демократичної держави в сучасних умовах розвитку людства є без сумніву те, як працівниками органів влади, місцевого самоврядування та правоохоронних інституцій дотримуються права та свободи людини і громадянина у повсякденній діяльності.

Дотримання й захист прав людини у діяльності ОВС загалом і їх складової – міліції зокрема, повинно бути пріоритетним над іншими завданнями. Вказане зумовлює професійно-правове відношення працівників міліції під час виконання службових обов'язків до безумовного дотримання прав та свобод особи, які передбачені Конституцією України та міжнародно-правовими актами, ратифікованими Верховною Радою України.

За оцінками фахівців, що спеціалізуються на проблематиці дотримання прав людини, на даний час у роботі правоохоронних органів нашої держави ще досить часто зустрічаються випадки порушення прав громадян.

Тому важливе значення набуває впровадження у діяльність ОВС апробованих методів навчання працівників засадничим положенням правильного дотримання прав та свобод людини і громадянина у повсякденній діяльності.

Індивідуально-виховна робота із працівниками міліції, щодо необхідності розуміння ними дотримання у своїй службовій діяльності прав особи повинна проводитися безперервно та системно, однак вона не повинна зводитись до кадрового та вказівного тиску на працівників, а відбуватися за допомогою методу роз'яснювальних бесід, забезпеченням нау-

ково-методичною літературою. Досить важливе місце посідає обмін досвідом із поліцейськими європейських країн, що може здійснюватися за допомогою стажувань, практичних конференцій, рольових ігор тощо.

Власний досвід роботи автора в органах внутрішніх справ протягом тривалого часу на різних посадах, зокрема і в патрульній службі міліції показує, що найчастіше скарги громадян щодо порушення їх прав надходять на дії працівників ПСМ, які постійно контактують із громадянами.

Тому роботу із впровадження дієвого механізму дотримання європейських стандартів прав людини у роботі ОВС варто розпочати саме з підрозділу ПСМ.

Найперше, на нашу думку необхідно стимулювати працівника міліції гідною заробітною платнею, що унеможливить вчинення ним корупційних дій, об'єктом яких найчастіше виступають пересічні громадяни. Лише так можна спрямувати усю енергію рядових працівників в русло виконання завдань у строгій відповідності із законом. Другим важливим елементом на цьому шляху є зміна в підходах до оцінки роботи працівника ПСМ, зокрема відхід від т.з. показникової системи, що дозволить зосередити увагу на охороні правопорядку, наданні дієвої допомоги кожному громадянину та профілактиці злочинності.

Неодмінною умовою є також покращення матеріально-технічної бази патрульної служби міліції, і свідченням ефективності цього може бути зарубіжний досвід, для прикладу Грузії, де після реорганізації поліції та оснащення сучасним транспортом і технікою працівників патрульних підрозділів вдалося домогтися зниження рівня вуличної злочинності, підняти в рази рівень довіри населення до представників цієї служби, в яких громадськість побачила досить надійних помічників.

Дуже важливо під час систематичних навчань в системі службової підготовки працівників ПСМ зосереджувати увагу на розкритті сутності прав та свобод людини, європейських традиціях їх дотримання. Допоможуть відійти від формалізму в такому навчанні залучення до проведення занять правозахисників, представників неурядових громадських організацій, науковців, які досліджують проблематику пов'язану із дотриманням прав та свобод людини і громадянина. Видається, що ефективними будуть практичні заняття із залученням психологічної служби ОВС, де моделюватимуться різні життєві ситуації, в т.ч. екстремальні (що можуть мати місце в практичній діяльності працівників ПСМ) в ході яких прищеплюватимуться вміння та навички дотримання прав та свобод особи за будь-яких умов.

Зазначене без сумніву призведе до ефективного впровадження у роботі патрульної служби міліції дотримання високих європейських та міжнародних стандартів щодо захисту прав та свобод людини та громадянина.

Свідченням вміння на професійному рівні працівниками міліції дотримуватися європейських стандартів захисту прав людини під час службової діяльності є численні позитивні відгуки, що лунали із уст іноземних вболівальників та представників поліції європейських держав, які були присутніми у різних містах нашої держави, під час проведення фінальної частини чемпіонату із футболу ЄВРО 2012. Це не може не викликати почуття гордості за тих міліціонерів, які забезпечували охорону громадського порядку під час проведення вказаних вище спортивних змагань та вселяє віру й оптимізм у здатність без винятку кожного працівника міліції у професійній діяльності стати надійним гарантом захисту прав та свобод людини і громадянина.

В.В. Навроцька

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОВОКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Загроза протиправного цілеспрямованого усунення небажаної, «незручної» людини шляхом провокування вчинення злочину має велику суспільну небезпеку. Адже особа, дискредитована явно умисно, в результаті необґрунтованих, незаконно проведених заходів може втратити дуже багато: довіру, посаду, становище, престиж, а то й свободу (навіть якщо фактично буде невинною).

Проблема провокації злочинів далеко не нова. Класичним прикладом фальсифікації факту хабарництва, описаного в художній літературі є ситуація, згадувана в «Іліаді» Гомера. Одісей, відчуваючи, що авторитет Палімеда серед греків стає вищим, ніж його власний, вирішив знищити суперника. Заклики Палімеда припинити облогу Трої Одісей публічно витлумачив як зраду, обумовлену підкупом ворогів, і сам же ж сфабрикував докази: підкинув мішок із золотом в шатро Палімеда, а лист, написаний нібито до Палімеда про предмет підкупу та про дії, які начебто передбачалося вчинити натомість, вручив одному з полонених із дорученням віднести Палімеду. Але слуги Одісея умисно вбили послиця, а «виявлений» лист доставили своєму царю. Всі виправдання викликаного до царя нічого не розуміючого Палімеда з приводу листа, вбитого гінця, вилученого мішка з грішми не допомогли. Палімед – герой свого народу, людина, яка надала грекам масу неоціненних послуг, був безжалісно ними страчений. Останніми його словами були: «Істина, мені жаль тебе, ти померла раніше за мене» [1, с. 294–296].

Про вплив відомчих показників на діяльність працівників правоохоронних органів (що нерідко як дамоклів меч «висить» над ними)

говорити якимось чином прийнято. Хоча на окремі моменти, що стосуються цієї достатньо гострої проблеми, у юридичній літературі увага зверталася. Безумовно, значна частина представників правоохоронних органів (хочеться сподіватися, що таких більшість) віддає перевагу законності над доцільністю. Проте є й інша категорія людей, які з метою бажаної оцінки їх діяльності, кращої думки про себе, готові йти на порушення закону. На жаль, погоня за відомчими показниками спонукає не тільки до фальсифікації статистичних даних, але і до порушення прав осіб, прийняття необґрунтованих рішень.

Багато юристів притримуються думки щодо неприпустимості застосування провокації у боротьбі із злочинністю. Так, стверджується, що провокація пов'язана не з попередженням злочинів, а з їх здійсненням, вона носить характер підштовхування особи до вчинення злочину, що подібні дії ігнорують завдання правоохоронних органів по попередженню і припиненню злочинів, підміняючи її незаконним, у тому числі протиправним схиленням до їх вчинення [2, с. 26–30; 3, с. 18–19; 4, с. 17].

У той же час у літературі висловлюються й протилежні міркування, відповідно до яких провокація як форма боротьби із злочинністю можлива, що обумовлено розгулом злочинності, недовістю інших заходів [6, с. 27–28; 7, с. 88; 8, с. 5].

Слід зазначити, що не всі бачать відмінність між провокацією злочину та проведенням правомірного, суспільно-корисного експерименту по викриттю можливих злочинців (що зводиться, наприклад, до контрольованої дачі-отримання хабара, контрольованої закупівлі та постачання товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності).

Ініціювання незаконних дій посадовими чи іншими особами за чинним законодавством однозначно є протиправним. Негативне ставлення до подібних підбурювальних дій свого часу висловив й Європейський Суд з прав людини [далі – ЄСПЛ]. Так, Страсбургським судом (зокрема, у §2 Рішення ЄСПЛ «Калабро проти Італії» (*Calabro v. Italy*) №59895 від 21 березня 2002 р. [14, с.189], §38 Рішення ЄСПЛ «Мілінієне проти Литви» (*Miliniene v. Lithuania*) №74355/01 від 24 червня 2008 р.) [14, с.191], §67 Рішення ЄСПЛ «Раманаускас проти Литви» (*Ramanauskas v. Lithuania*) №74420/01 від 5 лютого 2008 р. [14, с. 190], §38-39 Рішення ЄСПЛ «Тейшейра де Каштру проти Португалії» (*Teixeira de Castro v. Portugal*)» №25829/94 від 9 червня 1998 р [14, с. 188–189], §46 Рішення ЄСПЛ «Едвардз і Льюїс проти Сполученого Королівства» (*Edwards and Lewis v. United Kingdom*)» №39647/98 і 40461/98 від 27 жовтня 2004 р. [14, с. 313], §133 Рішення ЄСПЛ «Худобін проти Росії» («*Khudobin v. Ryssia*») № 59696/00 від 26 жовтня 2006 р [14, с. 314–315], Рішення ЄСПЛ «Г.А. Ваньян проти Російської Федерації» від 15 грудня 2005 року [15, с. 44)] зверталася увага на

те, що якщо дії таємних агентів спрямовані на підбурювання до злочину, і нема підстав вважати, що він був би вчинений без їх втручання, то це... може бути названо провокацією ...».

Тому при проведенні експерименту по викриттю ймовірних злочинців, працівники правоохоронних органів не повинні виконувати роль підбурювача до злочинної діяльності чи штучного створення доказів вчинення злочину (схилення розроблюваної особи до вчинення злочину чи фальсифікація факту вчинення ним злочину). Їх роль повинна зводитися до відслідковування обставин злочину, фіксації подій і фактів протиправної діяльності та контролювання процесів, які уже розпочалися і які пов'язані з посяганням на об'єкт кримінально-правової охорони, а також попередження заподіяння негативних наслідків конкретним особам і суспільним відносинам.

Дії щодо проведення експерименту по викриттю тих, хто вчиняє суспільно-небезпечне діяння, жодним чином не повинні впливати на свідомість ймовірного злочинця, щодо якого здійснюється перевірка, та не можуть впливати на рішучість підозрюваних вчинити злочин взагалі, обумовити поведінку суб'єкта, формувати обставини, за яких злочин може бути вчинено. У протилежному випадку це слід трактувати як підбурювання, подібні дії ігнорують завдання правоохоронних органів, метою яких є припинення правопорушень, підміняючи її протиправним схиленням до вчинення злочинів.

Отож, діяльність працівників правоохоронних органів по проведенню правового експерименту та провокаційна діяльність, що зумовлює вчинення злочину – взаємовиключні поняття. Перший вид такої діяльності є правомірним та суспільно-корисним, інший же – таким, що тягне за собою кримінальну відповідальність.

Продовжуючи аналіз цієї проблеми, необхідно звернути увагу на наступну обставину. У законодавстві деяких держав (зокрема, у ст. 145 КК Грузії) передбачено кримінальну відповідальність не лише за провокацію хабара чи комерційного підкупу, але й за провокацію будь-якого іншого злочину. Такий підхід, на мою думку, є виправданим.

О.Я. Баєву видається логічним встановлення кримінальної відповідальності не лише за провокацію хабара чи комерційного підкупу, але й будь-якого іншого злочину (як мінімум, тяжкого чи особливо тяжкого) [16, с. 155]. Аналогічна точка зору відстоюється й українськими вченими. Зокрема, стверджується, що кримінально-правова норма, закріплена у ст. 370 КК України не є достатнім кримінально-правовим засобом протидії провокаційній діяльності з боку тих службових осіб, яких гонитва за відомчими показниками спонукає не тільки до фальсифікації статистичних даних, але і до порушення прав осіб, прийняття необґрунтованих рішень [17, с. 14].

Певно, є всі підстави погодитися з наведеним вище твердженням. Справді, кваліфікація за КК України подібної протизаконної діяльності, зніційованої працівниками правоохоронних органів як підбурювання на вчинення злочину, до якого намагалися схилити іншого, не дозволяє враховувати при цьому у повній мірі характер суспільних відносин, на які здійснюється посягання. Адже подібні дії завдають також шкоду й встановленому законом порядку здійснення службовими особами суду та інших правоохоронних органів своїх повноважень щодо реалізації мети та завдань правосуддя.

Продовжуючи, О.І. Альошина пропонує: виключити ст. 370 КК України «Провокація хабара» (зараз ст. 370 КК України в редакції Закону № 3207-VI від 7 квітня 2011 р. має іншу назву – «Провокація хабара або комерційного підкупу» – В.Н.), натомість доповнити розділ XVII цього Кодексу «Злочини проти правосуддя» ст. 383¹: «Провокація злочину службовою особою правоохоронних органів», що встановлює кримінальну відповідальність за провокацію такою службовою особою будь-якого умисного злочину [17, с. 15]. Однак зазначена рекомендація потребує певного коригування. Адже службова особа правоохоронних органів з метою притягнення людини до кримінальної відповідальності може здійснювати підбурювання й до вчинення *необережного* злочину (як у формі злочинної самовпевненості, так і злочинної недбалості). Окрім того, не виключене підбурювання й до вчинення забороненого кримінальним законом діяння неосудних чи осіб, що не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність (з метою застосування до них примусових заходів медичного чи виховного характеру тощо).

Із огляду на вищезазначене варто було б дещо змінити запропоновану О.І. Альошиною диспозицію ч. 1 ст. 383-1 КК України, виклавши її наступним чином: «Завідоме створення службовою особою правоохоронних органів обстановки, що викликає вчинення іншою особою діяння, забороненого цим Кодексом».

---

1. Іліада / пер. із старогрецької Б. Тена; Вступ. ст. і примітки А. Білецького; Худож.-оформлювач О.С. Юхтман. – Харків: Фоліо, 2006.

2. Волженкин Б. Провокация или оперативный эксперимент / Б. Волженкин // Законность. – 1996. – № 6.

3. Зибельштейн Н. Ответственность за дачу взятки при провокации / Н. Зибельштейн // Вестник советской юстиции. – 1925. – № 1.

4. Иванов В. Провокация или правомерная деятельность / В. Иванов // Уголовное право. – 2001. – № 3.

5. Комментарий к УПК РФ / под ред. А.В. Смирнова. – СПб.: Питер, 2003.

6. Егорова Н. Провокация взятки либо коммерческого подкупа / Н. Егорова // Российская юстиция. – 1997. – № 8.

7. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении / М.И. Ковалев. – Екатеринбург, 1999.
8. Никешин В.А. Некоторые аспекты доказывания по делам, связанным с организованной преступностью / В.А. Никешин // Российский следователь. – 2002. – №9.
9. Відповідальність за злочини у сфері службової діяльності: Питання кваліфікації злочинів, передбачених розділом XVII Кримінального кодексу України: навч. посіб. / Бантишев О.Ф., Рибачук В.І. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.
10. Навроцький В.О. Провокація хабара як можливий засіб боротьби з корупцією / В.О. Навроцький // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 4.
11. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія / М.І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004.
12. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ...д.ю.н.: спец. 12.00.08 / Мельник Микола Іванович. – К., 2002.
13. Мишин Г. Борьба со взяточничеством: некоторые аспекты совершенствования уголовной политики / Г.Мишин // Уголовное право. – 2000. – № 3.
14. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. Макбрайд. – К.: К.І.С., 2010.
15. Гаврилов Б. К вопросу о провокации преступлений (с учетом решений Европейского Суда по правам человека) / Б Гаврилов С. Боженок // Росийская юстиция. – 2006. – № 5.
16. Баев О.Я. Посягательства на доказательную информацию и доказательства в уголовном судопроизводстве (правовые и криминалистические средства предупреждения, пресечения и нейтрализации последствий: проблемы и возможные решения) / Баев Олег Яковлевич – М.: Юрлитинформ, 2010.
17. Альошина О.І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження): автореф. дис. ...к.ю.н.: 12.00.08: кримінальна право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Альошина О.І. – Дніпропетровськ, 2007.

С.О. Пришляк

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ, ЗОКРЕМА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ У СІМ'Ї В СВІТЛІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Жорстоке поведіння з дитиною виступає однією з ключових передумов, які спричиняють приналежність дітей до дітей групи ризику, оскільки насильство над дітьми, з одного боку, перетворюють дитину на жертву, яка страждає від насильницького ставлення до неї, з іншого боку – провокує їх деморалізацію, породжує агресивність та жорстокість з боку самої дитини, що призводить до їх можливих конфліктів з законом.

Міжнародно-правові засади запобігання жорстокому поводженню з дітьми на рівні ООН закладаються Загальною декларацією прав людини 1948 р. (ст. 5) [1], Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. [4]. У 1959 році ООН ухвалює документ, безпосередньо спрямований на захист дітей від насильства та порушення їх прав – Декларацію прав дитини, однак вона не має юридично обов'язкової сили та містить лише рекомендації державам-учасникам. 20 листопада 1989 р. ухвалюється Конвенція ООН про права дитини (Конвенція ООН про права дитини була ратифікована Україною Постановою Верховною Радою від 27 лютого 1991 р. та набула чинності для України 27 вересня 1991 р.) [5] – так звана «світова конституція прав дитини», яка проголошує право на рівень життя, достатній для забезпечення розвитку дитини, ліквідації насильства і ліквідації сексуальної та економічної експлуатації дітей.

Конвенція відіграє принципово важливу роль у викоринюванні насильства по відношенню до дітей. Низка її положень прямо спрямована на протидію жорстокому поводженню з дитиною та їх захист від всіх форм насильства, а саме: ст. 28 Конвенції, в якій вказується, що держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, які ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини; ст. 34 Конвенції, якою передбачено, що держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень; ст. 37 Конвенції, яка вказує на обов'язок всіх держав-учасниць забезпечити, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання; ст. 39 Конвенції, в якій йдеться про обов'язок держав-учасниць вживати всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів.

Спеціальною статтею, що спрямована на заборону жорстокого поводження щодо дитини, є ст. 19 Конвенції, в якій вказується, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» [2].

Заборонні жорстокого поводження з дітьми як з боку агентів держави, так і з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи значну увагу приділено також на регіональному рівні, зокрема Європейською Конвенцією про захист прав людини та основополож-

них свобод (1950 р.) (Конвенцію ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р.), а також прецедентним правом Європейського Суду з прав людини. Слід підкреслити, що Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика Європейського суду з прав людини (далі – Суду), тобто його прецедентне право, офіційно визнана джерелом права України (ст. 17 Закону).

Ст. 3 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод прямо передбачено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Європейський суд з прав людини визнав, що жорстоке поводження з дитиною, зокрема насильство над дітьми в сім'ї, яке не було вчасно попереджене чи зупинене державою, може призвести до порушення 3 статті Європейської конвенції, а також ст. 1 «Обов'язок дотримуватись прав людини», ст. 2 «Право на життя»; ст. 4 «Заборона рабства та примусової праці»; ст. 8 «Право на повагу до особистого та сімейного життя»; ст. 13 «Право на ефективні засоби правового захисту» і навіть ст. 14 «Заборона дискримінації».

Європейський суд однозначно визнав, що насильство в сім'ї завжди зачіпає інтереси дитини, навіть у разі, якщо відбувається між дорослими членами родини. Дітям належить право на особливий захист з боку суспільства від будь-якої з форм дискримінації чи пригноблення, а також від будь-якого зловживання владою у сім'ї. Систематичне вчинення насильства щодо дитини або в її присутності вважається вагомою підставою для обмеження або позбавлення кривдника його прав щодо дитини (права спілкування, проживання, інших форм контакту з дитиною тощо).

Про єдність стандартів ООН та Ради Європи у сфері попередження жорстокого поводження з дітьми свідчить той факт, що Суд розпочав посилатись у своїх рішеннях на Конвенцію ООН про права дитини. У справі «А проти Великобританії» Суд посилається безпосередньо на ст. 37 та ст. 19 Конвенції ООН про права дитини, про які йшлося раніше, та рекомендує державам здійснювати захист дітей, що перебувають під опікою батьків або інших осіб, від «усіх форм фізичного та психічного насильства». У вказаному рішенні Суд однозначно вказує на відповідальність держави за захист дітей від насильства як в сім'ї, так і в будь-якому іншому місці. Таким чином, ігнорування державою проблем насильства над дітьми в сім'ї або в інших приватних установах, невживання відповідних заходів з метою його попередження, розглядається як потурання таким діям з боку держави та може

розглядатися як порушення державою міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту дітей від катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання [6].

Міжнародне право прав людини приділяє окрему увагу запобіганню особливо небезпечним формам жорстокого поведінки з дітьми, якими, зокрема, виступають торгівля дітьми, дитяча проституція, дитяча порнографія, сексуальна експлуатація дітей та деякі інші. З метою протидії цим край небезпечними появам насильства по відношенню до дітей на рівні ООН був розроблений та відкритий для підписання Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (Протокол ратифікований Законом України «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії» від 3 квітня 2003 р.), а також Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Протокол був ратифікований Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітряю)» від 4 лютого 2004 р. та набув чинності для України 21 травня 2004 р.).

На попередження найгірших форм жорстокого поведінки з дитиною спрямована Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182, ухвалена в межах Міжнародної організації праці (Конвенцію ратифіковано Законом України № 2022-III від 5 жовтня 2000 р. Конвенція передбачає, що держави-учасниці вживають всіх заходів, у тому числі, розробляють та здійснюють програми дій, по ліквідації найгірших форм дитячої праці). 25 жовтня 2007 р. була відкрита для підписання Конвенція Ради Європи № 201 про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (Конвенція підписана від імені України паном О. Лавриновичем згідно з Розпорядженням Президента України 19 жовтня 2007 р. № 222/2007-рп.), щодо якої ведеться активна робота над приведенням законодавства України у відповідність до цієї Конвенції з метою створення належних умов для її ратифікації парламентом України [3].

Вказані міжнародні стандарти протидії жорстокому поведінки з дітьми в цілому знаходять своє втілення на рівні національного законодавства України. Так, ст. 28 Конституції України закріплює право кожної особи, у тому числі дитини, на повагу до її гідності та вказує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або

такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню. Аналогічне положення відтворюється в ч. 2 ст. 289 Цивільного кодексу України. У ст. 52 Основного Закону прямо вказується, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом.

10 травня 2002 р. Уряд України підписав Підсумковий документ Спеціальної Сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей». Цей документ визначив чотири пріоритетні напрямки діяльності, серед яких – «захист дітей від жорстокого поводження, насильства та експлуатації». Нещодавно було ухвалено Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини (Національний План затверджений Законом України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 5 березня 2009 р. № 1065-VI.), п. 4.7. якого безпосередньо присвячений проблемам «ліквідації торгівлі дітьми, сексуальної експлуатації, інших форм жорстокого поводження з ними».

Ключовим спеціальним актом законодавства у галузі захисту прав дитини та протидії усім формам насильства щодо неї виступає Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III, ст. 10 якого закріплює право на захист від усіх форм насильства та вказує, крім матеріального права, на процедурні засади захисту дитини від насильства та жорстокого поводження з нею.

Процедура розгляду скарг дітей на жорстоке поведження визначається Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поведження з дітьми або реальної загрози його вчинення (Порядок затверджений Наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України 16.01.2004 № 5/34/24/11 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 січня 2004 р. за № 99/8698), в якому містить єдине в національному законодавстві нормативне визначення жорстокого поведження з дитиною, яке означає «будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім'ї або поза нею» (п. 1.4. Порядку). При цьому слід звернути увагу на те, що поняття жорстокого поведження з дитиною визначено на рівні підзаконного нормативно-правового акту, а не на рівні закону, що викликає суперечки навколо можливості його використання на міжгалузевому рівні.

Предметом особливої уваги з боку суспільства та держави в останній час опинилася проблема попередження жорстокого поведження з дитиною в сім'ї. Основу законодавства України у сфері запобігання сімейному насильству, разом з Конституцією України, становить Закон

України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III, який визначає поняття насильства в сім'ї та виділяє чотири його види: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне, та розкриває зміст кожного із зазначених видів насильства (ст. 1 Закону). Отже, насильство в сім'ї, на відміну від наведено вище визначення жорстокого поводження з дитиною, не включає поняття соціального насильства.

Жорстоке поводження з дитиною, а також вдавання до будь-яких видів експлуатації дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва визнаються Сімейним кодексом України як підстави для позбавлення батьківських прав (відповідно, п. 3, п. 5 ст. 164 СК України) або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч. 1 ст. 170 СК України), також є кримінально караним діянням (ст. 150, 150-1, 304 КК України).

Таким чином, наведені положення національного законодавства свідчать, що попередження жорстокого поводження з дітьми юридично виступає одним з пріоритетів державно-правової політики України, проте законодавство у цій сфері характеризується:

– високим ступенем колізійності, яка проявляється вже на рівні визначення самого поняття «жорстоке поводження з дітьми» та його співвідношення з поняттями: «насильство над дітьми», «насильство в сім'ї», «експлуатація дитини», «сексуальна експлуатація», «торгівля дітьми», «залучення дитини до зайняття злочинною діяльністю, проституцією», «використання для жебракування»;

– неналежним забезпеченням матеріального права юридичними процедурами, які визначають порядок діяльності органів і служб, на які покладається протидія жорстокому поводженню з дітьми, передусім – органів внутрішніх справ (міліції).

---

1. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. // Права человека. Международная защита прав и свобод человека: сб. междунар. договоров. – М.: Юрид. лит., 1990. – С. 245.

2. Варьвдин В.А. Управление системой социальной защиты детства: учеб. пособие для студентов вузов / В.А. Варьвдин, И. П. Клеменович. – М., 2004. – 39 с.

3. Волкова С. Дітям-сиротам – нашу опіку // Вісник прокуратури. – 2003. – № 7. – 5–9 с.

4. Международные акты о правах человека – М.: Изд. группа Норма-инфра, 2000. – С. 320.

5. Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г. // Международные акты о правах человека. – М.: Изд. группа Норма-инфра, 2000.

6. Шелюг Н.І. З турботою про дітей // Соціальний захист. – 2005. – № 3. – 41 с.

УЧАСТЬ МІЛІЦІЇ У ПОПЕРЕДЖЕННІ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Попередження рецидивної злочинності займає одне із центральних місць в науці кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінології, у діяльності суспільства і держави. Стабільність показників рецидивної злочинності об'єктивно свідчить не тільки про суттєві недоліки в організації виправного процесу засуджених в установах виконання покарань, але й про несприятливий стан справ у сфері попереджувальної роботи щодо звільнених від відбування покарання. Динаміка рецидивної злочинності в Україні свідчить про неухильне її зростання. У 1991 р. було зафіксовано 22,8 тис. рецидивістів, у 2010 р. – уже 60,3 тис. Зростання майже в три рази [1, с. 56].

Істотних зрушень у протидії такому небезпечному соціальному явищу, як рецидивна злочинність, неможливо досягти без своєчасного вирішення питань профілактичної роботи, бо відсутність профілактичної роботи дуже дорого обходиться державі, тому що на розшук злочинця, притягнення його до кримінальної відповідальності та утримання в місцях позбавлення волі вимагає великих коштів. Держава не повинна відмахуватися від своїх проблем, а на основі співробітництва з громадськими організаціями проводити роботу по поліпшенню роботи пенітенціарної системи. Особливе місце в системі попередження займає постпенітенціарне піклування, тобто турбота про звільнених з місць позбавлення волі. Організаційно-правові можливості органів місцевого самоврядування щодо забезпечення процесу соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання не відповідають сучасним суспільним реаліям, що склалися і очікуванням суспільства. Аналогічна ситуація склалася також у сфері соціального контролю за звільненими з боку правоохоронних органів, в силу відсутності необхідного правового забезпечення контролю і корекції протиправної поведінки осіб. Існує необхідність привести проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених від відбування покарання у відповідність з сучасними положеннями, пов'язаними як з новим станом розвитку кримінально-виконавчого законодавства, так і з послідовною необхідністю переосмислення деяких теоретичних положень, що визначаються сучасними реаліями.

Постпенітенціарний вплив на осіб, які відбули покарання, є в необхідних випадках єдиною умовою для успішного завершення виправного ресоціалізаційного процесу, а також для попередження рецидиву. Постпенітенціарне попередження прийнято поділяти на:

1. Добровільне – виникає в результаті звернення засудженого за допомогою до офіційних державних органів і громадських організацій.

2. Примусовий постпенітенціарний вплив. Він реалізується через систему адміністративного нагляду [2, с. 111].

Адміністративний нагляд міліції за певною категорією осіб має соціальні і правові передумови (підстави). Соціальна обумовленість адміністративного нагляду викликається тим фактором, що серед осіб, що відбули покарання у виді позбавлення волі на певний строк, коефіцієнт повторної злочинності у багато раз вищий, ніж серед осіб, вперше засуджених. Крім цього, глибока і стійка занедбаність особистості рецидивістів являє серйозну небезпеку для суспільства. Щоб успішно протидіяти рецидивній злочинності, необхідно мати науково обґрунтовану систему попередження цього виду злочинів. Важливою ланкою цієї системи є гласний адміністративний нагляд.

Правовою підставою призначення гласного адміністративного нагляду є вказана в Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [3] антисуспільна поведінка (сукупність протиправних дій). Відповідно до ст. 1 цього закону «адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ, яка має на меті запобігання вчиненню злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них». У ст. 7 даного закону зазначено, що адміністративний нагляд здійснюється міліцією. Адміністративний нагляд згідно із законом може бути призначений до таких категорій осіб: засудженим за тяжкі злочини; засудженим двічі та більше разів до позбавлення волі за умисні злочини; особам, які відбували покарання за злочини, пов'язані з незаконним виготовленням та обігом наркотичних речовин. Адміністративний нагляд призначається терміном від 1 до 2 років і не може перевищувати строки погашення або зняття судимості. Безпосереднє виконання нагляду покладається на дільничного інспектора міліції за місцем проживання піднаглядного.

Ст. 7 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» визначає порядок здійснення адміністративного нагляду. Так, «осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, беруть на облік, фотографують, а у разі необхідності у них беруть відбитки пальців. Працівники міліції зобов'язані систематично контролювати поведінку цих осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду». Правила адміністративного передбачають право працівника міліції відвідувати житло піднаглядної особи, стежити за тим, щоб вона не залишала місце проживання в установленний час, не перебувала у заборонених для неї місцях. Піднаглядний

зобов'язаний з'являтися до органу внутрішніх справ від 1 до 4 разів на місяць. Порушення цих правил тягне за собою адміністративну відповідальність, а за самовільне залишення особою місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк до обраного місця проживання особи, щодо якої встановлений нагляд у разі звільнення з місць позбавлення волі – кримінальну відповідальність [4, с. 60]. Слід зазначити, що частими є випадки, коли особи, звільнені з місць позбавлення волі, не перебувають у визначене місце проживання і не реєструється у територіальному органі внутрішніх справ, що у свою чергу ускладнює здійснення профілактичного контролю зі сторони органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим було б доцільним притягати за таке порушення цих осіб до адміністративної відповідальності. Звичайно, що профілактичну роботу з такими особами можуть проводити також і психологи міліції.

Як зазначено у п. 80 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями «з самого початку відбування строку покарання слід думати про майбутнє, яке чекає в'язня після його звільнення». Соціальні питання повинні вирішуватися на рівні кожної людини. У всіх країнах у перший рік після звільнення вчиняється найбільше число повторних злочинів [5, с. 153]. Звичайно, зусиль адміністрації і вихователів кримінально – виконавчих установ у вирішенні проблем адаптації звільнених до умов життя на волі недостатньо. Необхідні соціальні програми адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, з урахуванням їх соціально – психологічної типології. Найважчий час для реадaptaції – період від трьох місяців до року. Саме в цей період необхідно проводити інтенсивну роботу по соціальній реабілітації звільненого з відповідним соціально-правовим забезпеченням. Мається на увазі організація контролю за його поведінкою в побуті і громадських місцях [6, с. 350]. Також у цей період дуже важливу роль повинна мати чітка взаємодія установ виконання покарань і міськ(рай)органів внутрішніх справ у попередженні злочинів серед осіб, звільнених від відбування покарання, оскільки без узгоджених зусиль цих правоохоронних органів, спрямованих на протистояння цьому негативному соціальному явищу, ефективне вирішення завдань запобігання рецидивній злочинності неможливе.

Таким чином, попередження рецидивної злочинності – складний і багатогранний соціальний процес, який повинен будуватися на основі дотримання законів, прав і свобод людини, планування заходів попередження злочинності, координації зусиль всіх суб'єктів попереджувальної діяльності.

---

1. Злочинність в Україні: стат. збірник // Державна служба статистики України / відповідальний за випуск Калачова І., 2011.

2. Кобец П.Н., Власов Д.В. Предупреждение рецидивной преступности в России: монография / под ред. доктора юридических наук, профессора, академика РАЕН С.М. Кочои. – М.: ВНИИ МВД России, 2006. – 125 с.

3. Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі»: від 1 грудня 1994 р. із змінами від 21 червня 2001 р., 10 липня 2003 р., 20 січня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №52. – Ст. 455; 2001. – № 40. – Ст. 193; 2004. – № 7. – Ст. 49; 2007. – № 11. – Ст. 198.

4. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю.В. Нікітіна. – К.: Національна академія управління, 2010. – 496 с.

5. Старков О.В. Криминопеналогія: учебное пособие / О.В. Старков. – М.: Изд-во «Экзамен», 2004. – 480 с.

6. Бедь В.В. Юридична психологія: навчальний посібник / В.В. Бедь. – Львів: «Новий Світ» – 2000, К.: «Каравелла», 2002. – 376 с.

Н.І. Устрицька

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Важливим напрямом дослідження проблеми права людини на життя є її вивчення крізь призму діяльності владних органів, зокрема правоохоронних. Адже робота органів внутрішніх справ безпосередньо впливає на стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина. Конституційне закріплення права на життя людини та громадянина викликало необхідність розробки механізму забезпечення і реалізації цього права, важливу роль в якому відіграють саме правоохоронні органи.

Гарантії прав громадян України на життя закріплені сьогодні у низці міжнародно-правових документів, серед яких насамперед слід вказати такі: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання; Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Крім цих, загальновизнаних та універсальних правових інструментів захисту прав людини, доцільно вказати такі, що безпосередньо стосуються роботи правоохоронних органів: Кодекс поведінки ООН для посадових осіб з підтримки правопорядку; Основні принципи ООН по застосуванню сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримки правопорядку; Звід принципів захисту всіх осіб, підданих три-

манню під вартою або ув'язненню у будь-якому вигляді; Декларація про поліцію Ради Європи; Європейський кодекс поліцейської етики.

Крім того, контроль за належним забезпеченням дотримання прав людини здійснюється Європейським судом з прав людини. Зокрема Суд нагадує, що стаття 2 Європейської конвенції, яка забезпечує право на життя, вважається одним з найфундаментальніших положень у Конвенції (*Velikova v. Bulgaria*, 2000, §68). «Зобов'язання держав-учасниць набуває особливого виміру, коли справа стосується затриманих, оскільки затримані цілком знаходяться під контролем органів влади» (*Slimani v. France*, 2004, §27). «...Суд вирішив, що держава повинна надати пояснення щодо кожного ушкодження, яке виникло під час перебування під вартою, або інакшого позбавлення волі, – обов'язок, який стає особливо настійним, коли особа померла» (*Keenan v. United Kingdom*, 2001, §90). «На державі лежить обов'язок звітувати за будь-яке ушкодження, яке виникло під час тримання під вартою, що стає особливо нагальним, якщо особа померла» (*Trubnikov v. Russia*, 2005, §68). «Зобов'язання органів влади надати пояснення щодо поводження з особою під час утримання під вартою є особливо нагальним, коли особа згодом померла або зникла» (*Salman v. Turkey*, 2000, §99). «...Суд вважає, що коли затриманий помирає через проблеми із здоров'ям, держава має надати пояснення щодо причин смерті та щодо лікування, наданого цій особі до її смерті. За загальним правилом, сам факт, що особи померли за підозрілих обставин, перебуваючи під вартою, має порушити питання, чи виконала держава свій обов'язок захистити право особи на життя» (*Slimani v. France*, 2004, §27). «Коли особу взяли під варту в доброму стані здоров'я, а згодом вона виявляється мертвою, держава зобов'язана надати вірогідне пояснення подіям, які призвели до смерті, без чого органи влади мають бути визнаними відповідальними з погляду ст. 2 Конвенції» (*Anguelova v. Bulgaria*, 2002, §110). «Як і в інших випадках, що стосуються смерті під час тримання під вартою, держава зобов'язана надати задовільне й правдоподібне пояснення причин смерті...» (*Mojsiejew v. Poland*, 2009, §62) [1, с. 13–14].

Відповідно до цього можна зробити висновок, що це внутрішній бік діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення права на життя людини та громадянина і полягає в тому, щоб органи внутрішніх справ та їх службові особи не порушували це право та виконували свої обов'язки. Дана діяльність полягає у підборі, навчанні та моральному вихованні співробітників. Крім того, внутрішня сторона діяльності характеризується тим, що співробітники застосовують заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю на законних підставах; використовують правові та організаційні форми і методи при забезпеченні цього права.

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Конвенції позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене з порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [2].

Діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення конституційного права на життя людини і громадянина має також зовнішній бік, котрий полягає в таких основних напрямках діяльності: здійснення ефективної профілактичної діяльності з попередження порушень права на життя; своєчасне припинення порушень даного права; своєчасне розкриття цих діянь; прийняття невідкладних заходів до якнайшвидшого поновлення права на життя тощо.

Таким чином, діяльність підрозділів органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації права на життя людини та громадянина є сукупністю однорідних, конкретних за своїм характером та правовою природою дій (адміністративних, розшукових, організаційних тощо), що мають об'єктивне зовнішнє вираження та здійснюються в межах Конституції України, законів та інших нормативно-правових актів, за допомогою яких здійснюється практичне виконання завдань органами внутрішніх справ та структурними підрозділами щодо створення сприятливих умов для реалізації права на життя, його охорони та захисту.

---

1. Права людини в діяльності української міліції / [Захаров Є.Ю., Мартиненко О.А., Батчаєв В.К.]; за заг. ред. О.А. Мартиненка, Є.Ю. Захарова. – 2010. – Київ-Харків: Права людини, 2010. – 276 с.

2. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

Ю.А. Хатнюк

ФУНКЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Завданнями державно-правової реформи є створення дієвих механізмів охорони й захисту прав та свобод людини, систематизація та вдосконалення законодавства; зміцнення начал громадянського суспі-

льства та зміцнення державно-правової системи; вдосконалення практики правотворення, правореалізації і контролю за виконанням закону; підвищення рівня правової культури, правосвідомості громадян і подолання правового нігілізму.

Права людини – це ціннісний орієнтир, який дає змогу застосувати «людський вимір» не лише до держави, права, закону, законності, правового порядку, а й до громадянського суспільства, оскільки ступінь його зрілості значною мірою залежить від стану справ з правами людини, від їхнього обсягу й реалізації.

Україна як держава виконує функції головного гаранта дотримання й захисту прав та свобод людини, оскільки її конституція проголосила саме це найвищою цінністю.

Особливу роль серед органів системи виконавчої влади, на які покладено захист прав і свобод людини, відіграють правоохоронні органи, зокрема органи внутрішніх справ. До компетенції міліції входить захист життя, здоров'я, прав і свобод, власності громадян, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань. Органи міліції забезпечують особисту безпеку громадян, попереджають правопорушення, охороняють громадський порядок, розкривають злочини, розшукують злочинців, піклуються про безпеку дорожнього руху, захищають власність, виконують кримінальні покарання.

Особливе становище органів внутрішніх справ зумовлене обсягом і складністю їх роботи у галузі здійснення правоохоронної діяльності, а також тим, що на них покладається основний тягар боротьби зі злочинністю та роботи з профілактики й запобігання злочинів з метою реалізації єдиної державної політики боротьби зі злочинністю, яка є складовою внутрішньої політики суверенної та незалежної України. Крім того, органи внутрішніх справ найчисленніші серед правоохоронних органів України.

Діяльність органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод людини багатоаспектна, результати її залежать не тільки від професіоналізму та самовідданості співробітників міліції, а й від ступеня довіри до них з боку широких верств населення, налагодження співпраці правоохоронних підрозділів та окремих працівників з громадськими об'єднаннями та громадянами.

Органи внутрішніх справ – це правоохоронні органи виконавчої влади, яким відведена відповідальна роль у механізмі правової держави. Вони беруть участь у реалізації внутрішніх і зовнішніх функцій держави – здійснюють діяльність у сфері захисту економіки й довкілля від злочинних посягань, стоять на сторожі законності та правопорядку; співпрацюють на міжнародному рівні щодо забезпечення світового порядку; мають за мету захист та охорону прав і свобод людини.

Функції органів внутрішніх справ визначаються завданнями, які вони повинні виконувати. До основних функцій органів внутрішніх справ належать: організація та забезпечення охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю; захист прав і свобод громадян, держави від протиправних посягань; організація та забезпечення безпеки дорожнього руху; здійснення оперативно-розшукової діяльності; проведення дізнання та попереднього слідства у кримінальних справах, що належать до їх компетенції.

Міліція є єдиною системою органів, які входять до структури Міністерства внутрішніх справ України, вона виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) роботу.

Основними завданнями органів внутрішніх справ України є: захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорона громадського порядку і забезпечення безпеки громадян; боротьба зі злочинністю; попередження злочинів, їх припинення, розкриття й розслідування, розшук осіб, які скоїли злочин, вживання заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли здійсненню правопорушень; забезпечення виконання кримінальних покарань, участь у ресоціалізації засуджених; забезпечення безпеки дорожнього руху; охорона і захист державних об'єктів, майна всіх видів власності.

Діяльність міліції підпорядкована загальній меті, яка впливає зі ст. 1 Закону України «Про міліцію»: «Захист життя і здоров'я, прав і свобод громадян...» та ст. 5 «Діяльність міліції та права громадян». Повага гідності особистості та забезпечення прав громадян є пріоритетним напрямом її діяльності. Ст. 2 цього закону основним завданням міліції визначає забезпечення особистої безпеки громадян, їх прав і свобод, законних інтересів [1]. Проте можливості щодо забезпечення та захисту особистих прав громадян не безмежні, що насамперед обумовлено компетенцією органів внутрішніх справ у цій галузі. Закон зобов'язує працівників органів внутрішніх справ у разі обмеження прав і свобод громадян, яке може здійснюватися лише на підставі кримінального та кримінально-процесуального законодавства, давати пояснення щодо підстав таких обмежень та роз'яснювати їх права і обов'язки. Крім того чинне законодавство покладає на міліцію обов'язок щодо забезпечення права на юридичний захист затриманих та взятих під варту осіб. Ця норма значно підвищує рівень захищеності особи від необгрунтованих дій з боку міліції.

Виявлення порушень і складання протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 197-201 КУпАП, відповідно до ст. 255 КУпАП віднесено до компетенції службових осіб органів внутрішніх справ. Згідно зі ст. 222 КУпАП від імені міліції розглядати

адміністративні правопорушення, передбачені статтями 202-206 КУпАП, і накладати адміністративні стягнення мають право начальники органів внутрішніх справ та їхні заступники [2].

Гарантування суб'єктивних прав людини органами внутрішніх справ проявляється у забезпеченні особистої безпеки громадян; своєчасному запобіганні, швидкому й повному розкритті злочинів та адміністративних правопорушень; охороні суспільного порядку та забезпеченні громадської безпеки; захисті власності від протиправних посягань; наданні правової та організаційної допомоги громадянам, посадовим особам та іншим суб'єктам у здійсненні їхніх законних прав та інтересів.

Сучасна міліція не стоїть на місці – вона реформується відповідно до вимог сьогодення. А всебічно продумане реформування органів внутрішніх справ сприятиме побудові правової держави, утвердженню та забезпеченню прав і свобод людини.

Актуальною є проблема забезпечення законності в діяльності щодо профілактики правопорушень. Профілактична робота – це складний комплекс заходів, які ґрунтуються на застосуванні закону, знаннях психології та педагогіки. Ці заходи несумісні з діями, пов'язаними з приниженням людської гідності, обманом, неправомірними обмеженнями прав громадян.

Багатогранність функцій органів внутрішніх справ відносно прав та свобод людини, їх пов'язаність з усією правоохоронною та правовою системами держави, потребують комплексного підходу до підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності. Саме проблеми подальшого вдосконалення системи та структури правоохоронних органів, підвищення ефективності їх діяльності, утвердження й забезпечення прав і свобод громадян, зміцнення законності та правопорядку вирішуватимуться в процесі їх реформування.

Співробітники органів внутрішніх справ утверджують досить таки важливі два принципи: пропорційності і недискримінації. Пропорційність необхідна для дотримання балансу, з одного боку, між повагою та захистом права на свободу думки, совісті та релігії, а з іншого – між захистом громадського порядку та попередженням злочинів. Принцип недискримінації застосовується під час захисту прав людини та під час законного використання повноважень, які обмежують чи звужують це право.

Сьогодні міліція має вжити термінових заходів щодо відновлення співробітництва та взаємодії з населенням і громадськими формуваннями у сфері охорони громадського порядку та профілактики злочинів. Єдність дій усіх учасників, вимога комплексного підходу до боротьби зі злочинністю – основа ефективного вирішення завдань зміцнення правопорядку в Україні.

Стан справ щодо організації діяльності правоохоронних структур і органів у сфері взаємовідносин із суспільством й окремою людиною, незважаючи на існуючу правову регламентацію порядку дотримання прав і свобод людини, вимагає визначити нові організаційно-правові заходи щодо контролю суспільства за діяльністю цих структур і органів та встановити сувору відповідальність посадових осіб за невиконання ними своїх прямих обов'язків щодо людини, яка визнається в Конституції України вищою соціальною цінністю [3].

---

1. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Приватне життя і поліція – Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/pravo/privatne_zhittya_i_politsiya_-_rimarenko_yu_i

С.В. Хилюк

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВИЛА NULLUM CRIMEN SINE LEGE ЯК СКЛАДОВОЇ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Латинську максиму *nullum crimen sine lege* (нема злочину без закону) ввів в юридичний обіг Л. Фейербах для позначення одного з складових принципу законності у кримінальному праві. Проте процес формування цієї основоположної засади кримінального права бере початок з Стародавнього Риму (відповідні згадки є у працях Цицерона) та Середньовіччя (окремі складові *nullum crimen sine lege* були закріплені у Кримінальному Уложенні «Кароліна» (1532р.)) [2]. Вагомий внесок у становлення принципу законності в цілому та окремих його складових зробили мислителі епохи Просвітництва. Зокрема, Чезаре Беккарія на основі теорії суспільного договору обґрунтував, що злочини та покарання за них може визначати законодавець як представник всього суспільства, застосовувати відповідні норми повинен суд, причому він не може довільно тлумачити закон [9, с. 91–93]. Це було значним досягненням правової думки.

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки серед вчених нема єдиного розуміння змісту принципу законності. Вони не лише по-різному визначають набір та зміст компонентів цього прин-

ципу, але й розходяться у фундаментальному (філософському) його розумінні. Так, Джорж Флетчер зазначає, що є позитивне та негативне розуміння законності. Квінтесенцією позитивного підходу є обов'язок держави шляхом, встановлення кримінально-правових норм та їх застосування, притягнути всіх винних до кримінальної відповідальності для захисту інших громадян, а для забезпечення контролю над небезпечними особами допустимим є, навіть широке тлумачення кримінального закону. Саме таке розуміння принципу законності домінує в Німеччині. Відповідно до негативного розуміння законність зводиться до гарантування захисту індивіда від свавілля держави, а тому тлумачити кримінальний закон можна лише буквально. Це є характерним для США [3, с. 207–208]. П.-А. Альбрехт наводить вагомі аргументи на користь того, що запорукою успішного розвитку та гармонізації кримінального права в Європі є примат прав людини [1, с. 272].

Починаючи з 1945 року правило *nullum crimen sine lege* як складова принципу законності відображено більш, ніж в десяти міжнародних правових актах про права людини [2], в тому числі й у ст. 7 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини Ради Європи (1950) (далі у тексті – Конвенція). Відтак Європейський Суд з прав людини (далі у тексті – ЄСПЛ), застосовуючи вказану норму у розгляді більш як 70 справ, дав власне розуміння правила *nullum crimen sine lege*, яке становить безсумнівну цінність для кримінального права України з огляду на високий авторитет цієї наддержавної інстанції та положення ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (де практика Європейського суду з прав людини визнана джерелом права в Україні).

Аналіз рішень показує, що ЄСПЛ тлумачить правило *nullum crimen sine lege* наступним чином:

1. Лише закон може визначати склад злочину та встановлювати за нього покарання [6, §114; 5, §52]. Проте, на відміну від класичного підходу до трактування *nullum crimen sine lege*, який бере початок від Ч. Беккарії, під законом ЄСПЛ розуміє не лише нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий законодавчим органом, а писане та неписане право, яке наділене відповідними ознаками, в тому числі доступністю та передбачуваністю [4, §100]. Положення закону про злочини та покарання є передбачуваними якщо: а) вони чітко визначені в самому законі [6, §114]; б) особа з допомогою наявного судового тлумачення може встановити, яка поведінка є кримінально-караною [5, §52]. Закон відповідає вимозі передбачуваності, навіть, у тих випадках коли для оцінки правових наслідків свого діяння особі потрібно звернутися за консультацією до професійного юриста [6, §114], а також коли можливі варіанти тлумачення відповідної нор-

ми описані та обґрунтовані в науковій літературі [4, §36]. Показовим прикладом є справа Йоргіч проти Німеччини. Заявник був засуджений за акти геноциду, вчинені на території колишньої Югославії, хоч його дії були спрямовані не на фізичне чи біологічне знищення певної етнічної групи, а на знищення її як соціальної одиниці. ЄСПЛ констатував, що на момент вчинення відповідних дій у 1992 році багато судових органів тлумачило поняття геноциду вузько (*як дії спрямовані на фізичне чи біологічне знищення певної етнічної групи – уточнено мною С.Х.*). Проте, деякі автори вже дали більш широке тлумачення цього поняття, яке й було взято за основу у вирішенні справи Йоргіча судами Німеччини. У рішенні наведено перелік наукової літератури, де обґрунтовано відповідне розуміння ознак складу злочину геноциду. Тому, на думку ЄСПЛ, є всі підстави вважати, що заявник міг передбачити, у випадку необхідності за допомогою юриста, що його поведінка оцінюватиметься як геноцид, а отже немає порушення ст. 7 Конвенції [4, §36, 113].

2. Застосування норми національного кримінального права до діяння, яке цією нормою не охоплюється, є порушенням принципу *nullum crimen sine lege*, й відповідно, суперечить Конвенції [6, §110]. Тобто окремі випадки неправильної кримінально-правової кваліфікації є порушенням ст. 7 Конвенції. Зокрема, три з чотирьох видів неправильного застосування кримінального закону, виділених В.О. Навроцьким [10, с. 616-617], суперечать ст. 7 Конвенції, а саме «підміна» статей КК, «надлишкове» застосування статей КК, безпідставне застосування статей КК. Серед українських юристів побутує думка, що ЄСПЛ не розглядає питань, пов'язаних з кримінально-правовою кваліфікацією. Можливо, це стало однією з причин, з огляду на яку громадяни України не звертаються до ЄСПЛ з приводу порушення ст. 7 Конвенції. Хоча у рішенні Йоргіч проти Німеччини ЄСПЛ пояснює, що застосування національного законодавства належить до компетенції органів влади відповідної держави, а ЄСПЛ досліджує правові та фактичні помилки лише в тому випадку, коли вони ведуть до порушення Конвенції [4, §102]. У вказаній справі ЄСПЛ підтвердив правильність кваліфікації дій заявника судами Німеччини як геноциду. У справі Кононов проти Латвії ЄСПЛ визнав, що національні суди неправильно оцінили дії заявника як злочини проти людства, натомість констатував, що в його діях є загальнокримінальний злочин, на який поширюються положення про давність притягнення до кримінальної відповідальності [6, §140].

3. На думку ЄСПЛ недопустимими є зворотна дія кримінального закону в часі [6, §114], поширювальне тлумачення кримінально-правових норм, в тому числі й аналогія кримінального закону [4, §100].

4. ЄСПЛ вважає, що держава, яка керується принципом верховенства права, має законну підставу порушити кримінальну справу проти осіб, які вчинили злочини в часи колишнього режиму [7].

5. З практики ЄСПЛ випливає, що бланкетність кримінально-правових норм узгоджується з правилом *nullum crimen sine lege*, оскільки під законом, який передбачає злочин та покарання за нього ЄСПЛ розуміє як писане, так і неписане право. Більше того у рішенні S.W. проти Сполученого Королівства зазначається, що судова практика як джерело права сприяє прогресивному розвитку кримінального права [8, §35-36]. А в справах Кононов проти Латвії та Штрелец, Кресслер і Кренц проти Німеччини додатковою підставою кваліфікації визнано міжнародні нормативно-правові акти [7].

---

1. Albrecht P.-A. *Securitized Societies: The rule of Law: History of a Free Fall* / Peter-Alexis Albrecht. – BWV-Berliner Wissenschafts-verlag: Intersentia, 2011. – 346 p.

2. Claus Kress *Nulla poena nullum crimen sine lege* // Max Plank Encyclopedia of Public International Law [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.uni-koeln.de/jur-fak/kress/NullumCrimen24082010.pdf>

3. Fletcher George P. *Concepts Of Criminal Law* / George P. Fletcher. – New York: Oxford University Press, 1998. – 214 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books?id=eCa5NQ8UpIC&printsec=frontcover&dq=Fletcher+criminal&hl=uk&sa=yGpDXsgaltYGoBA&ved=0CCwQ6AEwAA>

4. ECtHR, *Jorgic v. Germany* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>

5. ECtHR, *Kokkinasis v Greece* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>

6. ECtHR, *Kononov v. Latvia* [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>

7. ECtHR, *Streletz, Kessler and Krens v. Germany* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>

8. ECtHR, *S.W. v. United Kingdom* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>

9. Бекария Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Бекария. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 184с.

10. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

Розділ III

ІНШІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

В.М. Адам

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Функції держави традиційно розглядаються як основні напрями впливу держави на суспільство з метою виконання цілей, завдань та призначення держави. Саме через здійснення своїх функцій держава виконує своє призначення

Слід зазначити, що в Україні здійснення державою екологічної функції згідно статті 16 Конституції України [1] розглядається як обов'язок держави.

Окремі аспекти екологічної функції держави розглядали такі дослідники як Н. Макаревич, А. Архіпов, В. Андрейцев, В. Петров, Ю. Верніков, В. Грекул та інші.

Разом із тим проблема дослідження механізму реалізації екологічної функції українською державою є актуальною в сучасній українській державі. Це пов'язано як з складною екологічною ситуацією в багатьох територіальних громадах України, так і з питанням спрямованості екологічної діяльності держави.

Пошук шляхів захисту довкілля пов'язується з тим фактом, що наслідки техногенної діяльності все інтенсивніше впливають на якість людського життя, а негативний характер таких наслідків все менше піддається довгостроковому прогнозуванню.

Особливість екологічної функції держави полягає в тому, що вона спрямована в минуле (усунення наслідків екологічних катастроф), в сучасність (використання природних ресурсів, напрацювання ефективних механізмів захисту екологічних прав) та в майбутнє (захист генофонду та збереження екологічної рівноваги).

Екологічна функція в ході держави зазнає поступового ускладнення і поглиблення. Так, зокрема, закріплення окремих складових екологічної функції в ст. 16, 50, 85, 92, 106, 110 Конституції України [1] передбачає формування сукупності правовідносин, які необхідні для забезпечення екологічної функції держави. Слід зазначити, що для ефективної реалізації державою цієї функції вона повинна збирати та

обробляти інформацію щодо наявного екологічного стану в країні в цілому і в окремих регіонах зокрема та прогнозувати наслідки відповідної техногенної діяльності або природних подій.

Разом із тим реалізація екологічної функції передбачає не лише закріплення відповідних конституційних норм, а й прийняття відповідних правових норм на рівні законів та підзаконних актів.

Така діяльність також передбачає формування екологічно-орієнтованої ідеології діяльності держави. Одним із таких підходів є ідеологія «сталого розвитку».

Разом із тим, екологічна функція передбачає проведення відповідних заходів, спрямованих на втілення правових норм на практиці у відповідності з вказаними вище ідеологією та принципами.

З цією метою держава здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонії у взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Сучасна екологічна ситуація повинна розглядатися як така, що має кризовий характер. Йдеться не лише про подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, але й загрозливий стан басейнів рік та якості питної води в Україні; катастрофічний стан довкілля в промислових центрах України, не вирішеність питання переробки побутових відходів, забруднення Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; незбалансована система використання природних ресурсів, низький рівень екологічності технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві та на транспорті. В свою чергу згадані екологічні проблеми негативно впливають на якість життя громадян України, породжуючи численні захворювання пов'язані саме з негативними екологічними факторами.

За сучасного екологічного стану в Україні нежиттєвою державою або іншими екологічно-орієнтованими інституціями активних заходів щодо забезпечення належного стану довкілля може призвести до депопуляції окремих територій – зон екологічного лиха [2, с. 184]. Особливого значення для реалізації екологічної функції держави має участь громадськості, і, зокрема, екологічних громадських організацій, в контролі за діяльністю держави, зокрема шляхом моніторингу або громадських слухань. В окремих випадках (при частій зміні керівництва органів державної влади) громадські екологічні організації забезпечують інституційну пам'ять держави у механізмі реалізації екологічної функції, зокрема нагадуючи новому керівництву про рішення щодо тих чи інших

екологічних питань, прийнятих попереднім керівництвом, в тому числі і відповідно до міжнародно-правових договорів, визнаних Україною.

Варто зазначити, що нерідко вимоги, які стоять перед інституціями механізму реалізації екологічної функції держави і відповідна юридична практика випереджають розвиток нормативної складової цього механізму [3, с. 5].

Слід зазначити, що удосконалення механізму реалізації екологічної функції держави потребує передачі низки повноважень у сфері реалізації екологічної функції держави від органів державної влади до органів місцевого самоврядування, а так само посилення залучення екологічних громадських організацій до контролю за реалізацією цієї функції. Таке ускладнення інституційної підсистеми механізму реалізації екологічної функції держави матиме своїм наслідком підвищення якості реалізації екологічної функції [4, с. 4].

Здійснення екологічної функції українською державою передбачає формування певного механізму реалізації.

Так, Нестеренко Н.М. визначає механізм реалізації екологічної функції як систему правових, організаційних, економічних, технічних та інших засобів, що застосовуються людиною, суспільством і державою, спрямованих на охорону навколишнього середовища, забезпечення раціонального природокористування, забезпечення екологічної безпеки людини й інших об'єктів, дотримання екологічного правопорядку [5].

На нашу думку до механізму реалізації екологічної функції держави слід, очевидно, включити наступні елементи:

1) інституційний або суб'єктний – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, неурядові екологічні організації, міждержавні екологічні організації, міждержавні органи, які мають повноваження в сфері захисту довкілля.

2) ідеологічний – формування та утвердження певних ідеологічних засад та принципів відповідно до яких має будуватися державна політика у цій сфері, наприклад концепція «стійкого розвитку» (sustainable development), екологічна держава, тощо;

3) нормативний – прийняття та удосконалення юридичних норм, що забезпечують втілення відповідного екологічно-орієнтованого правового регулювання, перш за все в рамках екологічного права.

4) прагматичний або практичний – практика діяльності відповідних інституцій, правовідносини, що виникають у зв'язку із практичною діяльністю держави або інших екологічно-орієнтованих інституцій у сфері захисту довкілля, забезпеченні екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генфонду українського народу або безпосереднього використання.

Таким чином ефективне забезпечення екологічної функції українською державою передбачає як одну із складових механізму дії передбачає забезпечення нею екологічних прав як меж, які встановлюються для уникнення втручання держави в певні сфери, а так само передбачають позитивний обов'язок держави здійснити низку організаційних, правових, економічних, соціальних, науково-технічних, санітарно-гігієнічних, освітніх та інших заходів для захисту таких прав [6, с. 246, 255]

Отже, під механізмом реалізації екологічної функції держави слід розглядати сукупність інституційних, ідеологічних нормативних, практичних, організаційних елементів взятих у взаємодіючих та взаємозалежності через які здійснюється діяльність української держави у сфері охорони довкілля, забезпечення правового регулювання природними ресурсами, гарантування екологічної безпеки, покращення стану довкілля, підтримання екологічної рівноваги, збереження генофонду, а також захисту екологічних прав.

---

1. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кисельов М.М. Національне буття серед екологічних реалій / М.М. Кисельов, Ф.М. Канак. – К.: Вентурі, 2000. – 250 с.

3. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии / Ю.С. Шемшученко. – К.: Знання, 1989. – 540 с.

4. Яковенко О. Управління регіонами: збалансування повноважень та відповідальності органів влади / О. Яковенко // Урядовий кур'єр. – 2000. – 25 жовт. (№ 195). – С. 4.

5. Нестеренко Н.М. Органи прокуратури в механізмі реалізації екологічної функції держави / Н.М. Нестеренко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління. – № 3. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAPSV_pdu/2011_3/St_2.pdf

6. Степаненко О. Екологічні права // Права людини в Україні – 2011. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є.Ю. Захарова / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Харків: Права людини, 2012. – С. 243–255.

О.О. Барабаш

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЄВІСТЬ НАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД ЯК ВИЩОЇ ФОРМИ ЗАХОЧЕНЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВІ

Державне заохочення виражає визнання заслуг особистості, ступінь корисності її діяльності для суспільства, слугує ефективним

стимулом в розвитку професійної і суспільно-політичної активності громадян.

Як зазначено в Законі України «Про державні нагороди України», державні нагороди є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною.

Виділення державних нагород як найвищої форми (виду) в системі засобів правового стимулювання зумовлена їх значущістю, яка полягає в [1, с. 143–144]:

1) застосуванні для відзначення заслуги найвищого порядку, найбільшої державної і суспільної значущості;

2) виокремленні їх на рівні законодавства, що також передбачає правову регламентацію встановлення та застосування;

3) відзначенні від імені держави;

4) державному і суспільному визнанні публічних заслуг;

5) складності і багаторівневості процедури нагородження;

6) найвищому місці в офіційній ієрархії заохочень;

7) гарантуванні державою.

До державних нагород відносяться: звання Герой України; орден; медалі; відзнака «Іменна вогнепальна зброя»; почесні звання України; Державні премії України; президентські відзнаки.

На думку О.М. Кисельової, нагороди є специфічними позитивними санкціями, що стимулюють доволі значну, соціально-корисну поведінку в межах держави і суспільства загалом. «Можна визначити державні нагороди як вищу (виключну) позитивну міру (форму) заохочення, «найсолідший юридичний пряник», оскільки вони пов'язані з великими благами, почесною, славою. Вони супроводжуються офіційною, урочистою процедурою» [2, с. 134].

Необхідно підкреслити роль державних нагород в процесі стимулювання правомірної поведінки. Ю.А. Агешин підкреслює, що «стимулююча дія нагород розпочинається набагато раніше – з моменту їх заснування. Саме поява можливості удостоїтися честі бути нагородженим стає стимулятором поведінки, формує в людини установки, направлені на досягнення поставленої цілі» [3, с. 143].

О.М. Кисельова вважає, що, враховуючи особливість заслуг, які відзначаються орденами та медалями, їх можна розглядати в якості універсального політико-правового способу впливу на особу. Водночас почесні звання та інші заохочення застосовуються за значно менші заслуги з урахуванням професійної приналежності [2, с. 137].

В контексті проблем функціонування нагородної системи України дуже цікавим є документ під назвою Концепція вдосконалення

нагородної справи в Україні, що схвалена Указом Президента України від 18.08.2005. У цьому документі висвітлені деякі аспекти згаданої проблематики.

Так, у документі зазначається, що основні проблеми реалізації державної нагородної політики спричинені насамперед відходом від демократичних принципів нагородження і полягають у не-об'єктивності оцінки в деяких випадках заслуг відзначених державними нагородами осіб, невідповідності кількості нагороджених реальним показникам економічного, соціального розвитку держави, масовому відзначенні всупереч законодавству осіб з нагоди різних дат адміністративно-територіальних одиниць, окремих населених пунктів, підприємств, організацій та установ, нерідко без погодження та обговорення в установленому порядку пропозицій, без додержання вимог щодо послідовності та періодичності відзначення, що призвело до безпідставно різкого зростання кількості нагороджень.

Важко не погодитися із зазначеним формулюванням. І справді, така практика, як приурочення державних нагород до різноманітних ювілеїв (50-ти, 60-ти річчя і т.д.), не сприяє зміцненню авторитету державних нагород. Як влучно зазначає О.М. Кисельова, «не можна сказати, що це найбільш «творчий» вік, частіше за все це нагорода за минулі заслуги, що відзначені лише у пенсійному віці». Правозастосовувач повинен пам'ятати, що нагорода (тим більше державна) – це не дорогий подарунок на день народження, а сильний стимул для активізації людського потенціалу, найбільш повна дія якого проявляється не лише в теперішньому часі, але й в перспективі» [2, с. 143]. Державні нагороди все частіше стають інструментом політики, популізму, задоволення кон'юнктурних амбіцій. Особливо перед виборами влада активізує свою нагородну діяльність. Відбувається масова «роздача» нагород, звань, премій за невідомо чим «заслужену» поведінку [2, с. 145]. О.М. Кисельова слушно наводить слова Ш. Монтеск'є, який говорив, що «великі нагороди служать признакою занепаду... поява таких нагород вказує на те, основні начала правління зіпсовані, що, з однієї сторони, поняття честі втратило попередню силу, а з другої – ослабили громадські добродіє» [2, с. 145].

Таким чином, існує низка проблем у сфері застосування державних нагород. Завдання держави – їх вирішити.

Слід зазначити, що у вже згадуваній раніше Концепції вдосконалення нагородної справи в Україні було визначено низку відповідних заходів, спрямованих на вдосконалення цієї сфери діяльності держави, зокрема:

– удосконалення процедури внесення клопотань про нагородження, забезпечення ефективної взаємодії органів державної влади, які забезпечують реалізацію нагородної політики в Україні;

– запровадження прозорого механізму визначення кількості осіб, які можуть бути нагороджені, з урахуванням, зокрема, чисельності працюючих у регіонах, галузях господарства та інших сферах діяльності, суспільної значущості відповідної діяльності, забезпечення внесення центральними та місцевими органами виконавчої влади подань про нагородження після узгодження кандидатур зазначеними органами та органами місцевого самоврядування, які готуються на підставі клопотань трудових колективів підприємств, установ, організацій, а також творчих і професійних спілок, політичних партій та громадських організацій, що мають всеукраїнський статус;

– забезпечення гласного висування кандидатур для нагородження у трудових колективах підприємств, установ, організацій незалежно від типу і форми власності, максимальної відкритості проходження пропозицій щодо нагородження через відповідні комісії та державні органи з використанням можливостей відповідних веб-сторінок центральних та місцевих органів виконавчої влади;

Однак, із сумом приходиться констатувати, що зазначені заходи не були виконані або, якщо й виконані, то з «нульовим» ефектом, так як з часу схвалення зазначеної Концепції у 2005 році ситуація у сфері застосування державних нагород не змінилася.

Вирішення означених проблем дасть змогу забезпечити державним нагородам України необхідний авторитет, що в свою чергу сприятиме більш якісному стимулюючому впливу на поведінку суб'єктів права.

---

1. Трофимов Е. В. Государственные награды в Российской Федерации (правовые аспекты) / Е.В. Трофимов. – Хабаровск: Магеллан, 2007. – 170 с.

2. Киселева О.М. Поощрение как метод правового регулирования: дис. .... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ольга Михайловна Киселева. – Саратов, 2000. – 197 с.

3. Агешин Ю.А. Политика, право, мораль / Ю.А. Агешин. – М.: Юрид. лит., 1982. – 160 с.

О.В. Бурнадз

ВИДИ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ПРАВознавстві (ВНУТРІШНЄ І ЗОВНІШНЄ ПОРІВНЯННЯ)

Порівняння правових систем однієї і тієї ж правової сім'ї дозволяє вивчити їхні загальні закони розвитку, виявити причини розходження в цих правових системах, що обумовлені географічними, конкретно-історичними та іншими чинниками, знайти для тих чи інших

умов способи правового регулювання і вивчити питання можливості взаємного засвоєння юридичного досвіду в галузі правотворчості й правозастосування.

Для релігійних правових систем таке порівняння можливе як у рамках однієї «сім'ї» (приміром, католицького та візантійського канонічного права) так і між віддаленими релігійними системами (наприклад, ставлення до іновірців, засудження чи умовний допуск самогубства вірян тощо в різних релігіях).

Порівняння всередині однієї держави (федеративної чи унітарної) може бути охарактеризоване як внутрішнє. Внутрішнє порівняння дозволяє дати загальну характеристику визначеної національної правової системи.

Порівняння між державами (суб'єктами міжнародного права) та їхніми правовими системами характеризується як зовнішнє. Цей же поділ дійсний і для релігійних правових систем.

Для зовнішнього порівняння релігійних правових систем не має принципового значення те, скільки правових систем воно охоплює.

Порівняння у світовому масштабі називається універсальним чи глобальним і дозволяє з'ясувати місце і взаємостосунки, взаємозв'язки основних правових систем сучасності на правовій карті світу. Предметом глобального (макро) порівняння є основні правові системи сучасності. Воно може здійснюватись як на рівні правових систем сучасності в цілому, так і на рівні провідних галузей права, а також у раціональному аспекті. Глобальне порівняння поєднує майже всі аспекти порівняльно-правових досліджень.

Як зазначають німецькі компаративісти у сфері міжнародного приватного права Х. Кох, І. Магнус, Вінклер фон Моренфельс П., метою порівняльно-правового дослідження є загальна систематизація і структуризація будь-якої з частин права. Чим складнішою є сфера, яка підлягає порівняльно-правовому аналізу, тим глибшими і ґрунтовнішими мають бути знання дослідника щодо основ правопорядку.

Це допоможе йому уникнути помилок під час визначення й оцінки зарубіжного права.

Відтак компаративісту-початківцю не слід захоплюватися глобальним порівнянням [1, с. 327], оскільки основною вимогою здійснення макропорівняння (чи глобального) повинно бути винятково глибоке знання зарубіжного права.

Макропорівняння релігійних правових систем має враховувати процес їхнього формування та функціонування, основні принципи, джерела права, соціальну основу, тому воно значно складніше, ніж мікропорівняння.

Приміром, історико-теоретичні аспекти становлення і розвитку іудейського права, основні принципи іудаїзму та його вплив на форму-

вання джерел права, соціальна основа формування іудейського права, співвідношення класичного іудейського права з західними конструкціями, питання секуляризації, акультурації та ресекуляризації – це проблеми, аналіз яких будується на макропорівнянні. Зайве говорити, що у цьому випадку від дослідника вимагаються енциклопедичні пізнання в галузі історії, богослів'я, культурології, міжнародних відносин, а також географії, етнографії, етнології тощо.

Як зазначає М.М. Марченко, якщо на макрорівні в основному вирішуються загальнотеоретичні проблеми, то на мікрорівні – прикладні практичні питання. Мікропорівняння зазвичай веде до вирішення суто практичних завдань, а саме до можливості використання зарубіжного правового досвіду. Прикладом мікропорівняння в релігійних правових системах може бути інститут кримінальної відповідальності, інститут іпотеки, інститут лізингу [2] тощо.

Приміром, одним з секретів успіху економік деяких держав ближньосхідного регіону вважають законодавчу заборону лихварства (ця пряма вимога міститься в Корані). Підприємці отримують державні кредити під нульовий відсоток; інтерес держави – у податку з обороту.

Компаративісту цікаво було б дослідити цю наукову гіпотезу, застосувавши порівняльні методи, – скажімо, проаналізувавши економіки держав, де діє така заборона, і тих, де кредити підприємцям і фізичним особам видаються під відсотки.

Межа здійснення порівняння на макро- і мікрорівні не є жорсткою. В окремих випадках можна проводити порівняння одночасно на обидвох рівнях. Беззаперечним є факт, що у дослідженнях на макрорівні використовують результати досліджень на мікрорівні.

Порівняльно-правові дослідження релігійних правових систем можна проводити двома способами: нормативним та функціональним.

Об'єктами нормативного порівняння є подібні правові норми, інститути, законодавчі акти. Іноді цей підхід називають формально-юридичним (догматичним) аналізом, доктринальні традиції якого були закладені ще на етапі виникнення порівняльного правознавства.

У сучасному світі нормативне порівняння активно використовується в процесі уніфікації права.

Надзвичайно корисним та науково обґрунтованим для аналізу релігійних правових систем бачиться функціональне порівняння, яке ґрунтується не на аналізі правової норми, а на її функціональності в національному праві.

Функціональне порівняння передбачає порівнюваність правових інститутів і норм, навіть якщо вони вирішують діаметрально протилежну чи, навпаки, схожу соціальну проблему (приміром, законодавче регулювання виробництва і збуту алкогольних напоїв в правових системах країн світу).

Коли відбувається запозичення західних конструкцій права в місцеві (або релігійні) правові системи, компаративістів цікавить не виключно трансплантація, а те, яку функцію виконує певний інститут і як максимально він може бути використаний у ролі правового регулятора.

Як зазначає А.Х. Саїдов, функціональне і нормативне порівняння мають право на існування. Відтак він виокремлює і змішане порівняння. Сучасний стан розвитку порівняльного правознавства вимагає саме такого порівняння [3], де можуть домінувати елементи або функціонального, або нормативного.

Як зазначає М.М. Марченко, широко використовують такі форми порівняльно-правового аналізу:

а) описове порівняння, суть якого полягає у дослідженні порядку вирішення конкретних проблем у праві не менш як двох країн;

б) прикладне (чи законодавче) порівняння, метою якого є пошук підходів і рішень для вдосконалення національного права;

в) контрастивне порівняння, покликане сприяти вивченню кардинально відмінних концепцій методів регулювання, що притаманні різним правовим системам, з метою їх глибокого розуміння і ефективного використання [2].

На сучасному етапі розвитку порівняльно-правових досліджень застосовується також бінарне порівняння, коли порівнюється не багато співіснуючих політичних і правових систем, а тільки дві, які паралельно розвиваються.

Найбільш яскравим прикладом бінарного порівняння в сучасній компаративістиці є проведення порівняльного аналізу політичних і правових систем Туреччини та ОАЕ. У процесі такого аналізу виявляються і аналізуються причини досягнення значних економічних результатів Туреччиною та ОАЕ, роль при цьому права, чинники й умови, які вирішальним чином вплинули на технічний прогрес тощо. Відтак дослідники далеко виходять за межі правового аналізу, здійснюючи фактично аналіз соціальної сфери.

Отже, порівняльно-правовий методи дають можливість краще розкрити загальнотеоретичні аспекти релігійних правових систем.

---

1. Кох Х. Международное частное право и сравнительное правоведение / Х. Кох, У. Магнус, П. Винклер фон Моренфельс; пер. с нем. Ю.М. Юмашева. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 480 с.

2. Марченко М.Н. Курс сравнительного правоведения / М.Н. Марченко. – М.: Городец-издат, 2002. – 1068 с.

3. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / А.Х. Саидов; отв. ред. В.А. Туманов. – М.: Юрист, 2000. – 448 с.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Вимога рівності є сьогодні в політичних відносинах найбільш проблематичним принципом. Щодо реалізації права на об'єднання проблема рівності має два різні аспекти. Перший аспект пов'язаний з тим, що всі політичні партії рівні перед законом. Конституція України (ч. 5 ст. 36) вказує на те, що всі об'єднання громадян рівні перед законом [1]. Крім того, ст. 4 Закону «Про політичні партії в Україні» передбачає: «політичні партії є рівними перед законом» [2]. Принцип рівності партій перед законом визначає поширення норм закону на всі партії незалежно від викладених у їхніх установчих і програмних документах ідеології, цілей та інтересів усіх політичних партій. Цей принцип виражається в рівному правовому статусі політичних партій, включаючи їхню правосуб'єктність, права, обов'язки, гарантії, відповідальність. Звичайно, що в цьому випадку не може йтися про фактичну рівність, тому що йдеться про рівні правові можливості. Навіть у рамках одного виду статус об'єднань громадян може бути неоднаковий. Для порівняння можна привести політичну партію, яку поважають і яка має своїх представників в органах державної влади України й органах місцевого самоврядування. Однак є й такі партії, що маловідомі і не мають дійсної можливості впливати на політичні або інші сфери життя суспільства та держави. Із правового погляду у всіх політичних партій рівні можливості. На нашу думку, рівність політичних партій перед законом встановлено для того, щоб унеможливити утворення знову однопартійної системи, яка не допускає існування інших політичних партій і підпорядковує їх своєму пануванню.

Другий аспект полягає в тому, що з принципом рівності партій перед законом тісно пов'язаний принцип рівноправності, який має більш вузьку сферу дії і, по суті, є складовою частиною принципу рівності партій. Якщо під рівністю мається на увазі рівність правового статусу партій, загалом, то рівноправність має на увазі однаковий обсяг наданих партії прав. Обсяг прав не залежить від ідеології, цілей і завдань партій. На цей обсяг впливає безпосередній факт приналежності об'єднання громадян до політичних партій. Так, правом брати участь у виборах користуються всі політичні партії на рівноправній основі. Це один бік цього принципу, який поширює свою дію на партію загалом. Існує й інший аспект, пов'язаний з положенням окремих членів партії, а також з реалізацією права громадян на об'єднання. Держава у своїй діяльності створює громадянам, які входять у партії,

рівні можливості для реалізації конституційного права на об'єднання, на вираження своїх політичних поглядів і на участь у виборах. Принцип рівноправності спрямований також на забезпечення реалізації прав усіх громадян на об'єднання в політичні партії, саме тому не допускається створення політичних партій за ознаками професійної, расової, національної або релігійної приналежності. З іншого боку, усім членам партії повинно бути надане право брати участь у партійному житті на рівних підставах, тому політичні партії повинні створювати чоловікам і жінкам, громадянам України різних національностей, які є членами політичної партії, рівні можливості для представництва в керівних органах політичної партії, у списках кандидатів у депутати і на інші виборні посади в органах державної влади й органах місцевого самоврядування. Принцип рівноправності не заперечує внутріпартійну ієрархію, що існує в політичній партії, як і в будь-якій іншій організації. Адже внутрішня організаційна єдність політичної партії припускає, крім наявності загальних цілей і завдань, також її ієрархічну структуру влади, наявність системи норм і правил регулювання її діяльності. Відповідно, принцип правової рівності виявляється в тім, що відносини вертикальної співвідпорядкованості між членами партії та її керівництвом засновані на закріплених у статуті партії загальних для всіх членів нормах партійної дисципліни, яким вони підлеглі рівною мірою і на добровільній основі.

Правова регламентація політичних партій в сучасних умовах виходить із принципу їх рівності, який закріплюється конституціями та спеціальними законами. Так, згідно зі ст. 41 ч. 2 конституції Молдови політичні партії та суспільно-політичні організації «рівні перед законом» [3]; закон про політичні партії ФРН (§ 5) закріпив рівне суспільне становище партій [4]; у ст. 7 ангольського закону зазначено, що «партії мають право на однакове до них відношення державних установ» [5, с. 56].

Наступне коло питань, які впливають з принципу рівності партій, це відносини між правлячими й опозиційними партіями. Незважаючи на те, що рівність партій закріплюється конституціями та спеціальними законами, юридична відмінність правлячих та опозиційних політичних партій виявляється в тому, що нерідко законодавство встановлює особливий правовий статус опозиційних партій. Ця нова тенденція властива правовій інституціоналізації політичних партій у більшості сучасних держав.

---

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

2. Про політичні партії в Україні: закон України від 5 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2365-14>.

3. Конституция Республики Молдова от 29 июля 1994 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx? regnom=3249&oidn=_0XL0PC2JU#_0XL0PC2JU.

4. О политических партиях: Закон Федеративной Республики Германии от 24 июля 1967 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/280/%D2/20782>

5. Юдин Ю.А. Политические партии и право в современном государстве / Ю.А. Юдин. – М.: Форум – Инфра-М, 1998. – 288 с.

О.І. Гарасимів

«СОЦІАЛЬНЕ ЗЛО» ТА «ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА»: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПАРАЛЕЛІ

Проблеми соціального «зла» завжди привертали увагу вчених. Здавна філософи та юристи, медики і педагоги, психологи і біологи приділяють значну увагу дослідженню девіантної поведінки та її причин, досліджують різноманітні види соціальної патології: злочинність, пияцтво та алкоголізм, наркоманію, проституцію, самогубства тощо. Нині ж проявляються все нові і нові форми девіантної поведінки, що викликає необхідність своєчасного їх дослідження.

На вирішення питання про співвідношення біологічного та соціального в поведінці людини впливає загальний контекст, духовний, соціально-політичний клімат в суспільстві, в якому реалізується конкретна людська поведінка. Досліджуючи поведінку людини як соціальне явище, ми актуалізували уявлення про поведінку людини як про людську діяльність. Тому на рівні об'єктивної діалектики суспільного життя поведінка виступає як спосіб існування людини, суспільства, соціальної групи.

В дослідженні стверджується, що саме в контексті достатньо нового для нинішнього часу гносеологічного засобу – субстанційного дослідницького підходу, котрий відображає безпосередній характер сутності речі, тобто її обумовленість самої собою, а не якимись зовнішніми причинами, стало можливим сформулювати висновок про те, що поведінка є поняття, котре відображає, в тому числі, зміст поведінки як способу існування людини, соціальної групи чи суспільства. Ідея способу існування в плані реалізації субстанційного дослідницького підходу передбачає єдність сутності та існування, де сутність безпосередня, а існування опосередковане. Таким чином, будь-які способи існування, в тому числі і способи існування поведінки характеризуються їх опосередкованістю. У цьому зв'язку поведінка виступає як сутність, а її різноманітні прояви, через які поведінка виявляє себе, виступають як багато-

манітність існування сутності, опосередковані різноманітними об'єктивними умовами та суб'єктивними факторами. В тому числі одним із проявів існування сутності поведінки виступає і девіантна поведінка.

Відмінності між видами і формами існування сутності поведінки досліджуються багатьма науковцями виходячи з їх приналежності до діалектичної або метафізичної (неономіналістської або неореалістської) системи теоретизування, а також виходячи з пізнавальних завдань, що ними вирішуються. Існування сутності поведінки людини, що являє собою стихійно реалізовані дії людини та суспільства, виступають репрезентацією поведінки в контексті неономіналістського спрямування теоретизування. В цьому випадку мають місце такі існування сутності поведінки людини, як: респондентна та оперантна поведінка; імпульсивна, варіабельна та довготривала поведінка. Неореалістичне спрямування, що розкриває поведінку як свідомо здійснювану послідовність дій, яке репрезентує деякий ідеальний конструкт, розрізняє такі існування сутності поведінки, як: інструментальна, ціннісно-орієнтована, ігрова та афективна поведінка. Кожне існування сутності поведінки в контексті діалектичного підходу має свою природу, оскільки опосередковано об'єктивними умовами та суб'єктивними факторами. Так, наприклад, якщо умовою, котра опосередковує сутність виступають соціальні норми, то виявленням існування сутності поведінки будуть виступати нормальна і девіантна поведінка.

Розглядаючи поведінку людини як спосіб існування людини в суспільстві, необхідно враховувати, що вона починається з порушення рівноваги в суспільстві і завершується відновленням рівноваги, тобто має місце відповідна міра поведінки. У дослідженні доводиться, що поскільки поведінка людини розглядається нами виключно на соціальному рівні, постільки мірою поведінки виступає вчинок. І в цьому розумінні діяльнісна сторона вчинку – це те, що він виступає відповідною соціальною дією. Розкриваючи поведінку як основу людської діяльності, вчинок виступає як відповідна соціальна норма. Відповідно, вчинок – є міра поведінки, свідомо запрограмованої на досягнення певного результату відповідними засобами.

Згідно субстанційного дослідницького підходу, поскільки вчинок виступає мірою поведінки як сутності, постільки ж він виступає і мірою будь-якого існування сутності поведінки людини, а відповідно, і мірою девіантної поведінки.

Розмежування поведінки людини на соціальну і девіантну відбувається в залежності від складу та співвідношення дозвільних і заборонних норм, а також соціокультурних особливостей соціуму.

У різних суспільствах різноманітні явища можуть виступати як девіантна поведінка в залежності від прийнятих у суспільстві в якості

основних соціальних норм: це може бути девіантна поведінка відносно норм права, відносно норм моралі та моральності, відносно партійних, релігійних, етичних, ідеологічних норм тощо. Для правової держави девіантна поведінка визначається у відповідності з іншими соціальними нормами права, в неправовій державі девіантна поведінка визначається і відповідно інших соціальних норм.

На основі аналізу основних концепцій (біологічної, психологічної та соціальної) розкривається сутність девіантної поведінки, підтверджується, що вона зумовлена сукупністю біологічних, психологічних і соціальних умов і факторів, до яких необхідно віднести: вроджену фізичну неповноцінність, конфлікт людини із суспільством, що деформує її моральний стан; її соціальне відчуження; дефекти соціальних норм, що характеризуються як загальним зниженням моралі, так і недоліками кримінально-правової основи; деформацію суспільних відносин тощо.

Т.З. Гарасимів

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ЯК ІНСТИТУЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Поняття «девіантність» сьогодні набуло широкого соціального звучання, залишивши тісні рамки психіатрії, психології і зарезервувавши собі місце в словниках філософів, соціологів, психологів і юристів. У практиці реального наукового пізнання відновлення наукового лексику відбувається аж ніяк не механічно, оскільки справа стосується концептуально зумовлених термінів, а не слів повсякденної мови. Стосовно філософії права це означає, що поняття «девіантність» підсилює її концептуальний апарат, а також більш виразно орієнтує її на знання емпіричних методів досліджень, що використовуються психологами та соціологами.

Девіантний аналіз зближує філософію права не тільки з психологією і соціологією, але й з соціальною антропологією під егідою юридичної антропології, оскільки в більшості випадків розглядаються питання, які мають безпосереднє відношення до юридичної практики і її відображення у відповідних теоретичних узагальненнях.

Проаналізувавши та узагальнивши існуючі підходи щодо розуміння поняття «девіантна поведінка», можемо сформулювати наступне визначення: девіантна поведінка (deviant behavior) – це вчинок або дія людини (групи людей), що не відповідає офіційно встановленим або ж таким, що фактично сформувалися в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі) нормам і очікуванням. При цьому під «офіційно

встановленими» зазвичай розуміють формальні, правові норми, а під фактично сформованими – існуючі норми моралі, звичаї, традиції.

Життя людини підпорядковане комплексу природних та соціальних закономірностей про те, які саме якості в людині – природні чи соціальні – справляють більший вплив на формування її поведінки достеменно не встановлено. Тому сутність поведінки людини прийнято розглядати на біологічному і соціальному рівнях, що й знаходить своє відображення у двох основних концепціях: біологізаторській або натуралістичній концепції та соціологізаторській концепції.

На нашу думку, з повною підставою можна стверджувати, що природна сутність людини відіграє роль неодмінної передумови та істотної детермінанти як її формування, так і всього її життєвого шляху.

Із філософських позицій природні і соціальні детермінанти формування людини можна класифікувати як загальні, особливі та одиничні. Перші стосуються людини як ширшого родового поняття. Особливі зумовлюють формування різноманітних історичних, етнонаціональних і цивілізаційних типів особистостей. Одиничні визначають унікальність становлення кожної окремої особистості в онтогенезі. Серед загальних природних детермінант можна вирізнити дві великі групи: внутрішні і зовнішні.

Під «соціальним» маємо на увазі все те, що відрізняє людину і суспільство від природи. Згідно з підходом, заснованим на структурно-функціональному аналізі, суспільство – це система взаємозв'язків і взаємодій людини з різного рівня спільнотами людей і соціальними інститутами. Перша (структурна) з двох названих компонент суспільства включає в себе такі спільноти: родину, навчальний (трудоий) колектив, народність, конфесію – клас (касту, стан, страту), націю, народ, людство. Друга (функціональна) – родину, школу, населений пункт (село, селище, місто), церкву, наукові, виробничі і комерційні заклади, суспільні організації, засоби масової інформації, державу. Кожний із названих структурних і функціональних елементів є детермінантою формування і людини загалом, і особистості зокрема.

Сучасні реалії переконують, що сьогодні не обійтися без філософсько-правового підходу до оцінки кримінально-девіантних дій правопорушників, організованих злочинних і терористичних угруповань. Даний підхід дозволяє встановити продуктивний діалог між представниками різних наукових дисциплін з метою комплексного вирішення актуальних для сучасного світу проблем. Особливу допомогу може надати філософія права, котра вже давно не виглядає абстрактно-умоглядною дисципліною; вона активно контактує з іншими галузями наукового знання, завдяки чому збагачує свою понятійну мову і пізнавальний інструментарій. Це відноситься і до такого нового

для філософії права поняття, як «девіантність», охоплюючи його різновиди («девіація», «девіантна поведінка» тощо). Для його поглибленого аналізу вже недостатньо психологічних або соціологічних методів. Явно назріла необхідність щодо вироблення більш універсальних критеріїв визначення різнотипних форм девіантної поведінки в контексті філософсько-антропологічного та філософсько-правового осмислення проблем людської особистості.

Девіантна поведінка з часів виникнення суспільства завжди являла собою небезпеку для соціальної стабільності, загрозу для життя людей, соціумів, уважалася небажаним явищем, і суспільство намагалось попереджувати та, по можливості, блокувати небажані форми людської життєдіяльності. А методи і засоби попередження девіантної поведінки визначалися соціально-економічними відносинами, суспільним буттям і суспільною свідомістю, заходами примусу та переконання тощо.

М.М. Городній

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ, АКУЛЬТУРАЦІЯ, МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ (У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ)

Секуляризація (від лат. *saeculum* – світський стан) –мирське в контексті взаємодії сакрального і світського, рух від священного до світського; в соціології – процес звільнення всіх сфер суспільного і особистого життя з-під контролю релігії [1, с. 512].

В сучасному розумінні секуляризація – процес звуження сфери взаємодії релігії і Церкви, ослаблення їх впливу практично на всі сфери життя суспільства, на свідомість, поведінку, побут і стиль життя більшості людей. Утвердження світського стилю життя стосується також і релігійної сфери – звужується вплив релігії, трансформується релігійна свідомість мас, разом з тим активізуються світські форми діяльності (в політиці, фінансах і т. д.) релігійних організацій. Секулярними, вільним від релігійної детермінації, не інтегрованим у релігійно-символічну смислову структуру, є важливі сфери життя й інститути сучасного суспільства: держава і законодавство, економіка з її ринковими механізмами, природничі науки і техніка, соціальні та гуманітарні науки, мистецтво [2, с. 512].

Доцільно зазначити, що секуляризація не є одномірним процесом «подолання» релігії. На нашу думку, це складний, внутрішньо

суперечливий і неоднозначний за своїми наслідками процес, який надає швидкого розвитку будь-якій правовій системі. У порівняльному правознавстві інтерес науковців викликає передусім правова секуляризація, яку варто досліджувати через категорію акультурації, як зазначає Ю.М. Оборотов. Правова акультурація – засвоєння і використання правових цінностей, норм, інститутів, процедур, рішень, форм і видів юридичної діяльності інших правових культур, правових систем, правових сімей [3, с. 153].

Як зазначають дослідники, сучасна світська європейська культура сформувалася на основі середньовічної християнської культури, і її слід розглядати, спираючись на спадковий взаємозв'язок з нею [1].

Крістофер Осаке зазначає, що під західною традицією права слід розуміти правову традицію, яка тримається на чотирьох опорах: 1) яка має свої корені у приватному римському праві і зберігає його вплив; 2) утворюється під впливом канонічного права; 3) має високий рівень правової культури, заснованої на принципах легалізму і пуританства; 4) дотримується установок правової держави, що сформовані під впливом філософії природного права [4, с. 14].

Ідеться про вплив канонічного права на західну традицію права, але положення, зазначені в пунктах 3 і 4, окреслюють процес секуляризації.

Підхід Г.Дж. Бермана до західної традиції права характерний визнанням особливої ролі канонічного права. При цьому, на його думку, весь правовий розвиток Європи бере початок в дуалізмі світської і духовної юрисдикції, у множинності світських юрисдикцій, в самому уявленні про автономність світської сфери. Із цієї «суперечки» виникло не тільки правління закону, але й верховенство права [5].

На науково-популярному рівні існує усталене переконання, що саме боротьба між світською і духовною (передусім, папськими престолом) владами послужила основою формування т.зв. західної цивілізації: намагаючись залучитися підтримкою широких мас, государі і Церква визнавали за усе новими соціальними групами (рицарство, міщани і т.п.) їхні громадянські та публічні права. У кінцевому підсумку з цього протистояння й народилася західна демократія. І навпаки, там де Держава і Церква (Візантія, Османська, Російська імперії тощо) працювали злагоджено, розвиток демократичних начал і буржуазного права відбувався уповільнено.

Західна традиція розглядає право як самостійний предмет, що існує окремо від теології, економіки і політики [5]. Відтак розвиток європейських правих систем відбувається завдяки секуляризації як одній з рушійних сил. Проте, як відомо, фундаментальних законів діалектики (і поміж них – закону заперечення заперечення) ще ніхто не

відміняв. У західній традиції права також відбувався і відбувається процес акультурації. У межах романо-германського права у методологічному аспекті для аналізу західної традиції права важливо зазначити, що динаміку розвитку цій правовій системі надає секуляризація та набагато менш помітна ресекуляризація (прикладом останньої може служити заборона абортів в посткомуністичній Польщі, здійснена за наполяганням Костелу).

Успіхи Західної Європи та буржуазних демократій європейського зразка у галузях міжнародно-політичній, економічній, воєнній тощо зумовили певний інтерес багатьох державних режимів, які опинилися перед дилемою модернізації чи зникнення з політичної карти – шляхом перетворення у колонії чи напівколонії імперіалістичних держав. Значущим прикладом вестернізації у правовому розвитку Османської Імперії стало прийняття Конституції 1876 р., яка проголосила принцип особистої свободи і рівності всіх підданих незалежно від віросповідання [6].

Секуляризація в контексті запозичених кодексів західного зрізку чи за західним зразком мала місце у різних мусульманських країнах [7, с. 75–76].

На думку вітчизняного дослідника Ю.М. Оборотова, «правова акультурація» – це засвоєння і використання правових цінностей, норм, інститутів, процедур, рішень, форм і видів юридичної діяльності інших правових культур, правових систем, правових сімей [3, с. 153]. Вчений зазначає, що із діалогу правових культур випливає, що самотність є невід’ємною властивістю національної правової культури, визначеним моментом її існування. Нарощення взаємодії правових культур максимально розширює простір правової культури, вимагає від кожної правової культури стійкості щодо інших правових культур і здатність до освоєння інновацій [3, с. 103].

Отже, розвиток мусульманського права відбувається у нерозривному зв’язку із секуляризацією та акультурацією як взаємопов’язаними процесами, які на нинішньому етапі призвели до явища мультикультуралізму. Сучасна мусульманська правова культура характеризується наявністю діалектичної залежності: секуляризація – акультурація – мультикультуралізм – ресекуляризація.

Для аналізу релігійних правових систем слід застосовувати весь спектр порівняльно-правових досліджень, які активно відображають поняття, ознаки, сутність, джерела, типологічні особливості цих правових систем. Аналіз релігійних правових систем вимагає застосування філософської категорії «порівняння», що дає змогу з’ясувати спільні та відмінні риси цих об’єктів пізнання. Порівняльне правознавство використовує весь методологічний арсенал юридичної науки, тому

методологія компаративістики не може бути обмеженою виключно використанням порівняльно-правового методу і характеризується застосуванням загальних, загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-наукових методів. Особливої уваги при дослідженні релігійних правових систем заслуговують явища секуляризації, акультурації та ресекуляризації, які призводять до мультикультуралізму і надають динаміки розвитку цих систем.

---

1. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-науч. фонд; научно-ред. совет; предс. В.С. Степин; зам. предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2010. – Т. 3. – 692 с.

2. Юм Д. Сочинения / Д. Юм. – М., 1965. – Т. 1. – 642 с.

3. Оборотов Ю.М. Традиції та новації у правовому розвитку: монографія / Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юрид. літ., 2001. – 160 с.

4. Осаке К. Типология современного российского права на фоне правовой карты мира / К. Осаке // Государство и право. – 2001. – № 4. – С. 10–18.

5. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха реформирования; пер. с англ. / Г.Дж. Берман. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ; ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.

6. Религия и глобализация на просторах Евразии / под ред. А. Молошенко, С. Филатова. – 2-е изд. – М.: РОСС ПЭН; Моск. Центр Карнеги, 2003. – 342 с.

7. Кабрияк Р. Кодификация / Р. Кабрияк; пер. с фр. Л.В. Головки. – М.: Статут, 2007. – 476 с.

М.П. Гурковський

ПРИНЦИПИ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства (У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ)

Принцип (лат. *princīpium* – першоджерело, основа) – 1) вихідне, яке не потребує доказів положення теорії (те ж саме, що й аксіома чи постулат); 2) внутрішнє переконання, незмінна позиція чи правило поведінки (те ж саме, що максима чи заповідь). Для Арістотеля принцип – це першопричина; для Декарта – самоочевидна основа мислення і пізнання [3, с. 346].

Традиційніше під принципами розуміють основні начала, положення, керівні ідеї, які лежать в основі виникнення, становлення, внутрішньої будови і розвитку різних явищ соціальних, політичних та інших систем, інститутів й установ [1, с. 36].

Моделюючи вищенаведені поняття, можна їх адаптувати до порівняльного правознавства, де принципи становлять основні ідеї і положення, на основі яких функціонує вся порівняльно-правова матерія.

Виділяють такі принципи компаративістики: порівняльності явищ, інститутів та інституцій; відповідності один одному різних рівнів, врахування історичних, національних, економічних, соціально-політичних та інших умов, в яких виникають і розвиваються порівнювані правові системи; встановлення не лише загальних рис і ознак порівнюваних систем, а й їх особливостей, а також специфічних ознак, властивих окремим системам; порівнювання правової системи не лише у статиці, а й у динаміці [6, с. 14–16].

Слід детальніше зупинитись на вищенаведених принципах, які лежать в основі площини порівняльного правознавства.

1. Принцип порівняльності явищ інститутів та інституцій. Суть його полягає в тому, що в процесі підготовки і проведення порівняльно-правових досліджень слід суворо дотримуватись вимог, згідно з якими «об'єкти порівняння повинні мати змогу порівнюватися», тобто між ними повинен існувати прямий зв'язок. У процесі порівняльно-правових досліджень повинна враховуватися наявність у об'єктів аналізу загальних рис, належність до того самого роду чи виду, наявність в них подібних структур, функцій, загальної сфери застосування тощо.

Відповідаючи на питання, що можна порівнювати, а чого не можна, деякі автори нерідко вдаються до таких ілюстрацій. Наприклад: чи можна порівнювати яблуко і грушу, камінь і мавпу? Чи є в них щось загальне, завдяки чому вони порівнювані, чи у них немає нічого загального й у силу цього вони не порівнюються? Щодо другого прикладу, коли порівнюються камінь і мавпа, стверджують, що це цілком різнорідні об'єкти і порівняння їх закінчуються там, де починаються. Щодо першого прикладу, де порівнюються яблуко і груша, то вважають, що це цілком однорідні порівнювані об'єкти. Стосовно них питання слід ставити у такий спосіб: чи порівнювані вони цілком, чи частково? за якими параметрами їх можна порівнювати, а за якими – ні? (М. Марченко) [1, с. 37].

Аналогічним чином слід вирішувати і питання щодо інших однорідних явищ, інституцій та інститутів, а саме правових систем. Всі правові системи належать до одного і того ж роду інститутів та інституцій, які не тільки можна, але й необхідно порівнювати між собою, переслідуючи як науково-пізнавальну, так і практичну мету.

2. Принцип відповідності різних форм, рівнів та видів, елементів порівняльних систем. Суть його закладена у тому, що порівнянню підлягають лише однопорядкові явища, інститути та інституції, взяті в їх відповідних формах і розглянуті на відповідних рівнях.

3. Важко передбачити результат, якщо порівнювати, скажімо, норми з інститутами, чи галузі права з правовими доктринами, правосвідомістю тощо.

Дотримання цього принципу застосовується в процесі проведення порівняльно-правових досліджень на макро- та мікрорівнях.

При проведенні порівняння на макрорівні акцент робиться на дослідженні методів поведінки з правовим матеріалом, процедури вирішення спорів чи ролі окремих елементів права. На макрорівні порівнюють законодавчу техніку, стиль кодифікації, способи тлумачення різних законодавчих актів, а також обговорюють правову роль прецедентів, значення методології для розвитку права, методика підготовки судових рішень [6, с. 16].

На думку вітчизняних компаративістів, на макрорівні відбувається аналіз усіх структурних елементів правової системи. Це може бути: право, правовідносини, права та обов'язки особи, правова культура і правосвідомість, юридична практика, правова поведінка, система юридичної освіти, законність, правопорядок, система права, система законодавства [5, с. 30–31].

Порівняння на мікрорівні вважає об'єктом не загальні проблеми, а спеціальні інститути чи проблеми, тобто правила, що використовуються для вирішення повсякденних конкретних проблем і конфліктів інтересів (К. Цвайгерт, Х. Кьотц). Загалом слід зазначити, що якщо на макрорівні вирішуються в основному загальнотеоретичні проблеми, то на мікрорівні – як правило, прикладні практичні завдання [6, с. 16]. Серед видів принципів порівняльного правознавства можна виділити правові аксіоми, які не потребують доведення.

К. Осакве виділяє аксіоми порівняльного правознавства, які фактично є одночасно й різновидами принципів: право, як мова і музика, є нормативним вираженням історії, психіки, психології, традицій і культури кожного народу (не має і не може бути двох ідентичних національних правових систем у світі); порівняння правових систем потребує інтелектуальної об'єктивності (немає місця релігійним чи культовим застереженням проти тієї чи іншої правової системи чи проти визначеного народу); порівняльне правознавство потребує діалектичного підходу до вивчення правових систем (у кожній правовій системі є свої позитивні і негативні аспекти, кожна правова система може бути вдосконалена на основі досвіду інших правових систем); порівняльне правознавство поширює і підтримує запозичення ідей однієї правової системи для іншої, але таке запозичення потребує ґрунтовного аналізу для поєднання; правові системи більше подібні одна до одної в галузі приватного права, ніж публічного, оскільки в основі публічного права сильніші впливи політики; мета порівняльного аналізу правових систем – не вихвалити одну систему чи критикувати іншу, а зрозуміти історичні передумови формування кожної з них (в порівняльному правознавстві немає поділу правових систем на тільки «погані» чи тільки «хороші»); незва-

жаючи на історичні розбіжності правових систем, окреслюється процес їх зближення і взаємозапозичення [4, с. 21].

Як зазначає М. Марченко, в сучасному світі здійснюється процес конвергенції романо-германського та англо-американського типу права, саме у формі джерел права [2, с. 277–278].

---

1. Марченко М.Н. Курс сравнительного правоведения / М.Н. Марченко. – М.: Городец-издат, 2002. – 1068 с.

2. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира: учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М.: Зерцало-М, 2008. – 528 с.

3. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2001. – 693 с.

4. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части: учеб.-практ. пособие / Кристофер Осаке. – М.: Дело, 2000. – 256 с.

5. Порівняльне правознавство: підруч. для студ. юр. спец. вищ. навч. закладів / В.Д. Ткаченко, С.П. Погрібняк, Д.В. Лук'янов; за ред. В.Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – 274 с.

6. Харитонов О.І. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / О.І. Харитонов, Є.О. Харитонов. – Х.: Одиссей, 2002. – 592 с.

К. Дедишин

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМИ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНУ ПРАКТИКУ

На певному етапі розвитку суспільства постає потреба в упорядкуванні існуючих в ньому відносин. Неможливо уявити людське суспільство без регулювання поведінки людей за допомогою певних зразків, моделей, масштабів, якими й постають норми права.

Юридичні норми забезпечують гарантоване виконання життєво необхідних правил, без яких функціонування суспільства і держави було б неможливим. Такі правила є тим мінімумом, який покликаний зберігати стабільність політичної і правової системи кожної держави.

Норма права, правова норма чи юридична норма – це загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене або санкціоноване державою правило поведінки, яке впливає на суспільні відносини з метою їх впорядкування, і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю. Вбираючи в себе основні властивості права, вони є мірою свободи та справедливості. Формування правової держави передбачає поступове перетворення права на головний важіль

стосунків людини й держави, держави й суспільства, ось чому соціальний зміст норм права постає на першому місці [1, с. 216].

Класична структура норми права складається з трьох елементів – гіпотези (Якщо...), диспозиції (, то...) та санкції (, інакше...). Слід урахувати, що поняття «норма права» і «стаття закону» не тотожні, бо правова норма – це теоретична конструкція норми, а стаття закону – це форма і спосіб фактичного викладу правової норми. Тому норма права може бути викладена у різних статтях закону або навіть у різних правових актах [2, с. 122].

Як бачимо, норма права, як загальнообов'язкове правило, лежить в самій основі конкретно-регулятивного впливу права на суспільні відносини. Сукупність, система певних норм формує певний правовий інститут, підгалузь, галузь права, право в цілому. Тому безпосереднім є і вплив норми права на іншу юридичну діяльність, зокрема, юридичну практику.

Як бачимо, що юридичні норми охоплюють велике коло правових чи будь-яких інших суспільних відносин, та не кожному із громадян у повній мірі відомо про юридичну практичну діяльність, в процесі здійснення якої норми права задіяні як найобсяжніше.

Сам термін практика має грецьке походження (praktikos – діяльний, активний).

З одного боку, це – мотивована діяльність людини, спрямована на досягнення бажаного особистого чи соціального результату. З іншого – це підсумок, результат, досвід, який отримується внаслідок такої діяльності людини [3, с. 619].

В умовах соціального прогресу, ускладненню соціальних зв'язків відповідним чином змінюється зміст та форми соціальної, а значить, і юридичної практики. На сучасному етапі до змісту юридичної практики (діяльності) відносять не тільки складання документів, консультування та участь у судовому засіданні, а також багато інших юридично значущих дій. До вже існуючого переліку слід додати: попередження, припинення та розслідування правопорушень, притягнення до юридичної відповідальності, виконання покарань, підготовка та прийняття нормативно-правових актів, здійснення правовиховної та науково-дослідницької діяльності, реєстрація та статистичний облік правових явищ, результатів юридичної діяльності [4, с. 41].

Юридична практика за своєю сутністю є удосконаленою правовою діяльністю, оскільки здійснюється суб'єктами права згідно зі сформованими у суспільстві моделями найбільш ефективних і оптимальних дій, необхідних для отримання бажаного суспільного чи особистого результату. Юридична практика впливає на здійснення соціальними суб'єктами діяльності, але і сама відчуває зворотній вплив різних видів

правової діяльності, спрямований на удосконалення та підвищення ефективності цієї практики.

Основними шляхами вдосконалення юридичної практики є засоби правотворчої, правотлумачної та правореалізаційної діяльності, серед яких основними є діяльність юристів – професійних знавців права щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права, надання їм допомоги у складанні правових документів тощо, в процесі яких забезпечується здійснення норм права [3, с. 630].

Комплекс цих засобів становить собою єдиний механізм вдосконалення юридичної практики через призму правових норм, адже вони є ядром та основним об'єктом правотворчості, правотлумачення та правореалізації.

---

1. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.

2. Кириченко В.М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

3. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

4. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – К.: Знання, 2005. – 655 с.

С.М. Дуда

РОМАНО-ГЕРМАНСЬКА ПРАВОВА СІМ'Я: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА (У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ)

Загальні принципи – це положення (правила) об'єктивного права, які можуть втілюватися, а можуть і не втілюватися в законодавстві, але обов'язково застосовуються в судовій практиці і мають загальний характер, вважає французький дослідник права Ж.-Л. Бержеля [1, с. 167].

Традиційно під принципами права розуміють виражені в праві вихідні нормативно-керівні начала, що характеризують його зміст, його основи, закріплені в ньому закономірності суспільного життя. Оскільки зміст права розкривається у вигляді ідей, керівних першооснов-принципів, то й поняття принципу права знаходить свій пізнавальний потенціал головним чином на тому рівні теоретичного осмислення правової діяльності, на якому розглядаються особливості правових систем того чи іншого історичного типу. Власне тоді принципи права і виступають у ролі начал, в яких акумулюються, збираються

воедино, кристалізуються характерні риси права тієї чи іншої суспільно-політичної формації [2, с. 75].

Як зазначає російський дослідник Е.В. Скурко в монографії «Принципи права», романо-германська правова сім'я дотримується секулярної традиції права, що характеризується іманентністю права суспільству та раціональністю, і на основі чого фактично тримається весь західний світ. Іншими словами, секулярній традиції права властива передусім практична безапеляційність визнання вищого авторитету за писаним правом. Писане право наділене вищою юридичною силою. Принципи права в секулярній традиції є продуктом методу, який найбільш рельєфно проявляється в прийнятій юридичній техніці, котра загалом вичерпується логічними прийомами аналізу і синтезу, чи відповідних методів індукції і дедукції, а також аналогії оперування, однак з термінами, за якими можуть приховуватися поняття, що відрізняються від побутового свого застосування та розуміння у відповідній мові та культурі. Слід також зазначити, що власне зміст, який вкладається в термін, що відповідає поняттю в юридичній практиці визначеної правової системи, може сам по собі становити варіант принципу права. Культурно-історичні фактори в секулярній традиції права прийнято, зазвичай, розглядати як факт [3, с. 115–166].

Слід взяти на озброєння концепцію Р. Давида, в якій він зазначає, що основні риси загальних принципів права проявляються в наступному:

1. Існування принципів як у самому законі, так і поза ним.
  2. Їх формування та визнання судовою владою.
  3. Панування загальних принципів над позитивним правом.
  4. Їх загальний характер.
  5. Владний характер, суворість, обов'язковість їх застосування [4].
  6. Загальні принципи не передбачені законом [5].
- Тепер детальніше розглянемо вищенаведені міркування.

1. Існування принципів права як у законі, так і поза ним. У першому випадку вони виводяться з норм позитивного права, а у другому – з правопорядку, що існує в країні. Отже, загальні принципи не обов'язково відтворюються в нормах позитивного права. Це дає можливість виокремлювати загальні принципи, закріплені в законодавстві, та загальні принципи, не передбачені законом [4, с. 96]. Наявність принципів обумовлюється тим, що закон не завжди може адекватно врегулювати суспільні відносини, а найефективнішим засобом у сфері цивільних та цивільно-процесуальних, а також кримінальних та кримінально-процесуальних відносин виступають принципи права [5, с. 108–109].

2. Їх формування і визнання судовою владою. Головним джерелом визнання загальних принципів є судова практика. Вона черпає свої

принципи із закону або зі звичаїв шляхом їх тлумачення. Посилання на деякі принципи, наприклад, принцип справедливості, зустрічається у практиці Касаційного суду Франції вже в XIX ст., коли той обгрунтував рішення щодо незаконного збагачення [4, с. 96].

3. Панування загальних принципів над позитивним правом. Звичайні правові норми є лише окремими випадками їх застосування або винятками. Загальні принципи права є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права. Вони виконують, образно кажучи, функцію головних, опорних елементів конструкції будь-якої юридичної будівлі. Принципи є ідейною основою для позитивного права, визначають стратегічний напрямок розвитку правової системи.

4. Загальний характер. Дія принципів, на відміну від інших правил, що створюються судовою владою, зазвичай поширюється за межі окремих галузей права.

5. Владний характер, суворість і обов'язковість їх застосування [4, с. 96]. Принципи закріплені в законодавстві. Наприклад, у Франції в Декларатії прав людини і громадянина 1789 р. і в наступних конституційних актах закріплено, зокрема, такі принципи: принцип додержання прав людини, принцип національного суверенітету, принцип визнання забороненими лише тих діянь, що є шкідливими для суспільства [1, с. 159] тощо. Також, як зазначає Ж.-Л. Бержель, вперше вони з'явилися в системі міжнародного державного права ще за часів об'єднання націй (тобто в роки Другої світової війни): ст. 38 Статуту Міжнародного Суду, що є додатком до Хартії Об'єднаних Націй, визнає як джерело права загальні принципи права, визнані цивілізованими народами. Тобто мова йде про принципи, що діють у всіх правових системах. Цілий ряд загальних принципів, які фігурують у міжнародних Хартіях чи угодах, закріплені у вигляді законів більшістю країн. У Франції органом, що закликає до прийняття загальних принципів права не тільки в сфері адміністративного права, але також і в кримінальному праві, є Державна Рада. У сучасний період на принципи права у своїй діяльності спираються Конституційний суд і Суд Європейського Союзу. Суд Європейського Співтовариства проголосив, що фундаментальні права є складовою частиною загальних принципів права, дотримання яких гарантує Суд Європи.

Даний принцип використовують суди більшості країн світу, зокрема Німеччини, Італії, Бельгії. Більше того, Цивільний кодекс Італії, наприклад, рекомендує суддям у випадку відсутності відповідних текстів, виходити в процесі прийняття рішень із загальних принципів права [6, с. 151–159]. Конституція Іспанії закріплює, наприклад, принцип «законності»; принцип, відповідно до якого встановлюється ієрархія нормативно-правових актів; принцип відсутності зворотної сили

норм, що містить санкції, які не сприяють здійсненню особистих прав або обмежують їх [4, с. 97]. У Франції в преамбулі Конституції також підтверджуються права і свободи, дані фундаментальні принципи, визнані законами Республіки. Конституційна Рада вказує на те, щоби визнати неконституційними закони, що суперечать даним фундаментальним принципам [1, с. 159].

6. Загальні принципи не передбачені законом. Так, Федеральний Верховний суд і Федеральний Конституційний суд Німеччини у своїх рішеннях зазначають, що Конституційне право не є обмежене текстом Основного закону, а включає також деякі загальні принципи, які законодавець не конкретизував у позитивному праві (нормі). Отже, німецькі суди визнають надпозитивність права, що зв'язує навіть установчу владу законодавця. Наприклад, для визнання відповідності законів та інших правових актів Конституційний суд ФРН використовує принцип пропорційності, відповідно до якого органи державної влади не можуть накладати на громадян зобов'язання, які перевищують установлені межі необхідності, що впливає з публічного інтересу. Це право не закріплене в Конституції ФРН 1949 р., проте цей принцип є суддівським критерієм визначення відповідності (пропорційності) певній легітимній меті засобів, обраних державою і закріплених у правових актах. Він складається з трьох основних положень:

1. Засоби, які обираються законодавцем у нормативно-правовому акті, повинні бути оптимально спрямовані на досягнення легітимної мети.

2. Обрані засоби мають мінімально обмежувати гарантовані конституційні права і цінності.

3. Зазначені в законі засоби повинні розумно й адекватно співвідноситися з цілями, котрі переслідують [4, с. 97].

Коли юристи у випадках, передбачених законом, звертаються до загальних принципів, то слід вважати, що вони діють так, ніби на основі делегованих їм законодавцем повноважень [4, с. 109]. Як зазначає Р. Давид, кожна правова система не здатна обійтися без таких коригувань та застережень, їх відсутність може призвести до розбіжностей між правом і справедливістю [7, с. 108].

Отже, принципи права (або, як їх називає Ж.-Л. Бержель, фундаментальні принципи) відносяться до первинних джерел права РГПС і відіграють особливу роль в законодавчій, правотворчій і інтерпретаційно-правовій діяльності, що є позитивним засобом для врегулювання суспільних відносин.

---

1. Бержель Ж.Л. Общая теория права / Ж.Л. Бержель; под общ. ред. В.И. Даниленко; [пер. с фр.]. – М.: NOTA BENE, 2000. – 576 с.

2. Алексеев С.С. Общая теория права: [учебн.] / С.С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Велби; Проспект, 2008. – 576 с.
3. Скурко Е.В. Принципы права: монография / Е.В. Скурко. – М.: Ось-89, 2008. – 192 с.
4. Порівняльне правознавство: підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов; за ред. В.Д. Ткаченко. – Х.: Право, 2003. – 274 с.
5. Давид Р. Основные правовые системы современности / Рене Давид, Камила Жоффре-Спинози; пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.
6. Правовые исследования во Франции: сб. науч. ст. / РАН ИНГИОН, Центр социальных научн.-информ. исследований, Отд. правоведения; [под общ. ред. В.В. Маклакова]. – М., 2007. – 212 с.
7. Давид Р. Основные правовые системы современности (Сравнительное право) / Рене Давид. – М.: Междунар. отношения, 1967.

О.В. Забзалюк

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА: ФЕДЕРАЛІСТСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ

Період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. на українських землях позначився значною активізацією державно-правових поглядів, серед яких ідеї федералізму займали далеко не останнє місце, а подекуди, просто домінували.

Перемога Лютневої революції сприяла утвердженню та домінуванню автономістсько-федералістських тенденцій в українському визвольному русі. Провідники основних політичних партій, спостерігаючи за революційним перебігом в Російській імперії, щиро сподівалися на вирішення національних проблем в межах єдиного загальноросійського демократичного простору. Вони вважали, що повалення самодержавства відкриє можливості для самобутнього розвитку, задоволення нагальних потреб українського суспільства. Гасло широкої національно-територіальної автономії України у складі Російської демократичної федеративної республіки було визнано першочерговим і набуло підтримки в середовищі політичної еліти та українського соціуму. Це продемонстрували й перші постреволюційні форуми вітчизняних політичних партій.

В результаті Лютневої революції в Росії, з новою силою активізувались українські політичні сили, більшість з яких виступила за спільну та узгоджену організацію українського революційного руху. З метою реалізації поставленого завдання була створена Українська

Центральна Рада (далі УЦР), яка стала відображенням внутрішнього компромісу в середовищі українських політичних сил та виступила як інституція, що має здійснювати координаційні функції.

Всі партії менш-більш згоджувались, що майбутня Росія, отже й Україна має спиратись на соціалістичний лад. Різнилися вони в питанні, чи Україна має бути окремою державою, чи теж федеративною, або автономною в демократичній Росії [1, с. 9].

Центральна Рада як політичний та представницький орган революційних верств українського народу заявила про нагальну потребу перебудови суспільного ладу, виходячи з невід'ємного права українців на самовизначення [2, с. 108].

Однак, цілісної програми реалізації та утвердження цього права не існувало. Ідейно-політичні пропозиції та проекти вітчизняної еліти не встигали за стрімким розвитком революційних процесів в Україні. Тому засади своєї діяльності потрібно було концептуально оформити із вже існуючих національно-державних програм.

В історії УЦР можна виділити два етапи: автономістський (березень – жовтень 1917 р.) й державно-уенерівський (жовтень 1917 – квітень 1918 рр.) [3, с. 11]. Перший пов'язаний зі спробами реалізувати ідею національно-територіальної автономії, юридичним констатуванням означеного статусу щодо українських земель, характеризується «політичною війною» між Центральною радою та Тимчасовим урядом [4, с. 14]. Другий – державно-уенерівський – позначений невдалими кроками утвердження автономії й перетворенням Центральної ради на центр боротьби за перебудову Росії на федералістських і демократичних засадах [5, с. 95].

Набуття УЦР всеукраїнського статусу вимагало від її очільників здійснити процес легітимації нової влади не лише в середовищі української інтелігенції, а й серед представників інших верств народу. Якщо для першої соціальної групи усвідомлення ролі УЦР було зрозумілим, то для селянства й робітництва її образ постав як черговий революційний орган без конкретної програми перетворень. Тому, була висловлена ідея проведення Всеукраїнського національного конгресу, який би задекларував право українського народу на широку автономію.

Та й «аналіз виданих Центральною Радою офіційних й нормативних документів дозволяє говорити про цілеспрямовану політику, направлену на появу реальних підстав автономії та федерації» [6].

На Всеукраїнському конгресі 15 вересня 1917 р. одностайно були прийняті резолюції, лейтмотивом яких було сприйняття Росії як федеративної демократичної республіки. У головній постанові 3'їзду народів «Про федеративний устрій Російської держави» насамперед стверджувалося, що лише при такій державній моделі можлива «широка участь громадян в державному житті». По-друге, «республікансь-

кий лад може міцно стояти тільки в федеративній державі». По-третє, центральна влада «може мати довір'я всіх шарів людности і мати силу тільки при федеративному строю». Нарешті, «через те, що Росія складається з багатьох народів, які мають більшу чи меншу національну самосвідомість, різноманітну національну культуру, історичне минуле і в економічному відношенні вони складають окремі своєрідні кола, то єдино придатною формою федерації є така, котра заснована на національній основі» [7]. Цим реально закладались підвалини перебудови колишньої імперії на автономно-федеративних засадах, але події розгорталися так швидко, що цим планам не судилося здійснитися [8 с. 55].

Після проведення Всеукраїнського конгресу політичний курс Центральної Ради був спрямований на утвердження автономного устрою України. Однак, відстоювання автономістських позицій викликало протидію представників Тимчасового уряду. Проголошення I Універсалу сприяло визначенню першочергових завдань. Варто погодитися з В. Солдатенком, що головним завданням Української революції 1917–1921 рр. стало запровадження в життя програми, накресленої I Універсалом, тобто рух до реальної автономії в рамках демократичної федеративної республіки Росії [9, с. 202].

---

1. Терлецький О. Визвольна боротьба українського народу 1917–1921 р. – Лондон: Об'єднання бувших вояків українців, 1950. – 51с.

2. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку / [Солдатенко В.Ф., Бевз Т.А., Бойко О.Д. та ін.] – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 576 с.

3. Верстюк В. Українська Центральна Рада та II Універсали: Третій та Четвертий // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – Вип. 1. – К., 2002.

4. Кудлай О.Б. Центральна Рада – Тимчасовий уряд: боротьба за автономію (березень – жовтень 1917 р.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.Б. Кудлай. – К., 1997. – 19с.

5. Геннадій Корольов. Український федералізм в історичному дискурсі (XIX – початок ХХ століття) / Г. Корольов – К.: Інститут історії України НАН України, 2010.– 150 с.

6. Українська Центральна Рада (4 березня – 9 грудня 1917р.). Документи і матеріали: у двох томах / [упоряд. В.Ф. Верстюк (керівник), О.Д. Бойко та ін.] – К.: Наукова думка, 1996. – (Серія V: Пам'ятки історії України, Джерела новітньої історії України).

7. Нова рада. – 1917. – 17 вересня

8. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз). – К.: Манускрипт, 1995.

9. Солдатенко В.Ф. Внесок М.С. Грушевського в розробку концепції національно-демократичної революції. / В.Ф. Солдатенко // Михайло Грушевський – науковець і політик в контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К., 2002. – С. 202–208.

НАСИЛЬСТВО В СІМ'І ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Світова громадськість визнала насильство однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини в світі. Без подолання цього згубного явища не можна створити умови для самореалізації людини, розвитку демократії, реалізації прав та свобод кожного громадянина нашої держави. В ст. 28 Конституції України [1] враховані міжнародні стандарти прав людини і закріплена норма про те, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ці положення Конституції України відповідають вимогам ст. 5 Загальної декларації прав людини 1948 р. [2] і ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [3].

Крім того, Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. [4], Конвенцію з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [5], Конвенцію ООН про права дитини 1989 р. [6] та ін.

Поширення насильства проти жінок у світі відкрито не визнавалося міжнародною спільнотою до грудня 1993 року, коли Генеральною Асамблеєю ООН була проголошена Декларація про викорінювання насильства щодо жінок [7], яка окреслила основні галузі прояву цього насильства та визначила практичні заходи боротьби з цим соціальним злом. Відтоді насильство у сім'ї розглядається як порушення визнаних міжнародною спільнотою фундаментальних прав людини.

Прийняття низки міжнародно-правових документів та активізація міжнародного руху по боротьбі з насильством стосовно жінок, сприяли тому, що Україна однією з перших серед країн СНД ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї» [8].

Зрозуміло, що насильство щодо жінок є порушенням фундаментальних прав людини, включаючи право жінок на фізичну та психологічну недоторканність, право на життя, право на рівність жінок та чоловіків, однак насильство в сім'ї не можна ототожнювати з гендерним насильством, або насильством у ставленні до жінок. Потерпілим від насильства в сім'ї може бути будь-який член сім'ї, у тому числі й дитина. Так само як і кривдником. Тому порушення прав людини в ситуації домашнього насильства не можна зводити лише до порушення прав жінок.

Проблема насильства в сім'ї над жінками і дітьми в нашому суспільстві є водночас і дуже старою, і новою. Старою – тому що вона існує стільки часу, скільки існує й людська сім'я. Новою – тому що на

сьогодні еволюційна суспільна свідомість дає можливість усвідомити це явище як соціальне зло, як порушення прав певних членів суспільства [9, с. 72].

Стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає його як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Одними з основних форм насильства в сім'ї є психологічне, фізичне та сексуальне насильство. Між даними поняттями форм насильства існують відношення за типом виключення – за своїм обсягом поняття «сексуальне насильство» менше ніж поняття «фізичне насильство», а поняття «фізичне насильство» – менше ніж поняття «психологічне насильство». В той же час, розгляд генези даних форм показує, що психологічне насильство є «грунтом» і «ядром» насильства, його вихідною формою, на основі якої виникають фізичне та сексуальне насильство [10].

Як зазначають фахівці, явище насильства в сім'ї має високу ступінь латентності. Усталені культурні та релігійні традиції, а також стереотипи щодо насильства в сім'ї, як справи закритої, сімейної, яка не підлягає винесенню у сферу публічного обговорення та реагування перешкоджають потерпілим від насильства (перш за все жінкам), скажитися до міліції. Причинами ж того, чому жінки не подають скаргу у зв'язку з насильством, є тиск суспільних і родинних обставин та бажання зберегти відносини. Звернення до міліції у фактах домашнього насильства відбувається не після першого випадку насильства, а лише після повторних випадків його вчинення. Таким чином реальна кількість фактів насильства в сім'ї є значно більшою ніж та, яка фіксується правоохоронцями.

Одним із напрямів попередження насильства в сім'ї можна вважати вдосконалення його правової оцінки, яке багато в чому залежить від усвідомлення громадськістю та самими жінками того, що насильство в сім'ї є злочином. Широка роз'яснювальна робота повинна проводитись державними органами спільно із неурядовими громадськими організаціями, що в перспективі мало би посилити превентивний ефект заходів, здійснюваних у сфері попередження насильства в сім'ї.

---

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.

2. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року (неофіційний переклад) // Урядовий кур'єр від 10.12.2008 № 232

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966/1979. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085

5. Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

6. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

7. Декларація про викорінування насилля щодо жінок від 20.12.1993. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506

8. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70.

9. Ноур А. М. Насильство в сім'ї в Україні: стан проблеми, пошук шляхів розв'язання / А.М. Ноур // Український соціум. – 2004. – № 3 (5). – С. 70–76.

10. Попередження насилля в сім'ї – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua/mariinskiy/ua/publication/content/17611.htm>

М.В. Калінін

ВІДНОСИНИ «ЛЮДИНА – ДЕРЖАВА» У ЗАХІДНІЙ ТРАДИЦІЇ РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СВІТОГЛЯДНІ ПЕРЕШКОДИ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

За останні роки світова спільнота переживає серйозну кризу, котру можна охарактеризувати не просто як економічну чи фінансову, але – соціальну, навіть, цивілізаційну. В цих умовах стає важко зберігати надбання гуманістичної традиції державорозуміння і державотворення. Все частіше з різних континентів можна почути голоси про необхідність «сильної держави», допустимість державного свавілля, а отже нехтування інтересами людини заради суб'єктивних владних цілей.

Тому, актуальним стає звертання до витоків західної філософської традиції розгляду відношення «людина-держава», котре еволюціонувало протягом тисячоліть, під час у жорстоких протистояннях, війнах і революціях. Багато помилок вже було зроблено, суспільство проходило через неприємні, болючі епохи, повертаючись до старих істин або породжуючи нові.

Серед дослідників, котрі сьогодні активно розробляють дану проблематику, провідні зарубіжні та вітчизняні філософи та правники: Г. Радбрух, Б. Жувенель, В. Авер'янов, В. Нерсисянц, П. Петровський, П. Рабінович, та інші.

Стало традицією, першою сходинкою до осмислення відносин між людиною і державою, вважати діалог Сократа із своїм учнем Критоном, що висвітлена іншим його учнем Платоном [1, с. 111]. На пропозицію здійснити втечу із в'язниці напередодні страти Сократ відповідає категоричною відмовою, в обґрунтування якої формулює чотири принципи:

1) Закони порівнюються з батьками: мешканці полісу повинні коритися їм як заради власної користі, так і на підставі природної залежності.

2) відносини Законів із мешканцями полісу засновані на домовленості між ними: Закони забезпечують справедливе регулювання полісного життя, а мешканці відповідають їм законслухняністю.

3) порушення одного Закону означає загальну непокору до всіх Законів разом.

4) мешкання в полісі, який людина може залишити, але не залишає, означає мовчазну згоду підкорятися його Законам (зокрема, судовим вирокам), навіть несправедливим, оскільки порушення Законів саме по собі є порушенням справедливості [1, с. 97].

Традиційно ці принципи визначають як «принципи політичної покірності» [2, с. 99]. Але насправді вони ґрунтуються на визнанні свободи волі людини. Так, вона має право свідомо відмовитись від благ, що пов'язані з опікою полісу – і при цьому не порушити перший принцип. Щодо другого принципу, то він вочевидь ґрунтується не на сліпій покірності, а на свідомій взаємовигідній домовленості (договорі) між полісом і людиною. Логічним складником цього договору є третій принцип. Щодо четвертого принципу, то він взагалі є принципом свободи в природному вигляді. Адже людина в разі незгоди із Законами полісу має право вибору одного з трьох варіантів: підкоритися їм; докласти зусиль до їх зміни на кращі в цьому полісі; змінити своє місце проживання на інший поліс – з кращими, як на його смак, Законами. Причому кожен з цих варіантів вибору Сократ вважає справедливим. Отже, сократівські принципи слід вважати «принципами законслухняної свободи», а «Критон» – першим у західній правничій думці маніфестом свободи волі.

Подальший розвиток західної філософської традиції державорозуміння показує, що протягом тисячоліть вдалося створити гідний образ людини в державі, яка є вільною духовно, політично й економічно, має право вибору й здатна це право свідомо реалізувати.

Практичною реалізацією західної філософської традиції державорозуміння, відношення «людина-держава», на сьогодні є Європейський адміністративний простір, побудова якого ґрунтується на наступних основних принципах:

– принцип скасовності (або можливості відкликання) незаконного адміністративного акта ґрунтується на неприпустимості негативного впливу нормативно-правового акта на права громадян;

- принцип недискримінації означає, що подібні справи не розглядатимуть по-різному, якщо немає об'єктивних підстав для диференціації;
- принцип юридичної визначеності – один з основних принципів європейського адміністративного права, відповідно до якого всі суб'єкти права повинні керуватися у своїх діях правовими приписами;
- принцип пропорційності запозичений з німецької концепції;
- принцип поваги до фундаментальних прав людини та громадянина впливає з положень Європейської конвенції з прав людини та їх тлумачення Європейським судом з прав людини;
- принцип субсидіарності означає, що рішення мають прийматися на найнижчих рівнях і забезпечувати ефективність запропонованих заходів, що призводить до передачі владних повноважень всередині ЄС з наднаціонального на національний рівень;
- принцип належного управління поєднує вимоги щодо використання найкращого досвіду управління та запровадження інституту омбудсмена для розгляду скарг на неналежне управління, що мали місце в діяльності установ та організацій ЄС;
- принцип прозорості розвинувся під впливом скандинавських принципів належного врядування, у європейському праві стосується переважно доступу до офіційних документів;
- принцип застосування: право ЄС безпосередньо діє на тих, кого стосується, не потребуючи інкорпорації або імплементації європейських норм до національного правопорядку [3].

Отже, існуючий режим адміністративно-правового регулювання ЄС – це реальний показник стану реалізації відношення «людина-держави», принципу верховенства права у державі та суспільстві.

Натомість, режим адміністративно-правового регулювання в Україні має далеко не європейський вигляд. І головним чином через те, що у нас і досі зберігається стара радянська, а точніше «неорадянська» ідеологія державної (зокрема і виконавчої) влади, за якою людина позиціонується не як суб'єкт, інтересам якого повинна служити держава, а як підвладний об'єкт, щодо якого спостерігається панування інтересів держави, зокрема державного апарату управління [4, с. 191].

Один із провідних вітчизняних правознавців В. Селіванов зазначає: «що і до сьогодні в Україні в системі вітчизняної юридичної науки панує суто позитивістський підхід до пізнання права і держави, увага зосереджується головним чином на політичному аспекті їх функціонування, продовжуються спроби пристосувати реальні правову і державну дійсність до інтересів і бажань владарюючих соціальних сил, майже ігнорується людська сторона права і держави тощо, що робить сучасне чинне право неефективним» [5, с. 70].

Зрозуміло, що таке невизнання за правами особи окремого статусу, не розуміння «абстрактного права на піклування та повагу» як фундаментального і аксіоматичного щодо інших прав та необхідності індивідуально-конкретного застосування загального змісту закону позбавляє концепцію правового позитивізму сучасного гуманістичного значення [6].

Існує світоглядне протиріччя між поглядами на відношення «людина-держава» у європейській традиції, їх реалізації при розбудові Європейського адміністративного простору та пануючим на теренах України підходом до сутності держави і права, котрий став основою діяльності вітчизняних представників всіх гілок влади.

Відсутність теоретичних правових основ державотворення, підміна їх іншими чинниками (егоїстично-владними інтересами, неправовими законами, суб'єктивно визначеними поняттями чи прецедентами) перетворює державу у антидемократичну й антигуманну, позбавляє її суспільного прогресу.

Переважаючий на сьогодні в Україні суб'єктивізм прийняття рішень представниками влади, як правило, відкидає теоретичні, зокрема напрацьовані тисячоліттями філософські, правові, аргументи, зосереджує свої зусилля на досягненні позірного успіху, нехтує основними правами громадян. При цьому, зокрема, правоохоронні органи стають інструментом втілення суб'єктивних бажань і амбіцій, втрачають суспільну мету своєї діяльності.

За таких умов входження України в Європейський простір стає принципово неможливим. На цьому важкому етапі розвитку нашого суспільства необхідно зрозуміти важливість гуманістичних цінностей, прав людини, свободи особистості, впроваджуючи інститути громадянського суспільства, відкритість політики, високу правову культуру нових лідерів нації, представників законодавчих, судових, виконавчих та правоохоронних органів, а також всіх громадян.

---

1. Макачук В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. – Вид. 4-те, доп. – К.: Атіка, 2004. – 616 с.

2. Графский В.Г. Всеобщая история права и государства: учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – 752 с.

3. European Principles for Public Administration. SIGMA Papers: # 27/19-Nov-1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eupan.org>

4. Козаков В.М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні: монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 284 с.

5. Селіванов В. Людський вимір сучасних українських держави і чинного права// Юридичний вісник. – 2007. – № 1. – С. 70–71

6. Петровський П. Філософські основи методології державного управління // Демократичне врядування. – 2008. – Вип. 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Edu/2008_14_15/fail/Petrovskiy.pdf

ІНТЕГРАТИВНА ФУНКЦІЯ ПРАВА, ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЬЯТЬ

Попри загальновідомість терміну «інтеграція», у сьогоденні в юридичній науці натрапляємо на різні значення та багатогранні властивості понять, наділених інтегративною функцією. Відтак існує доцільність провести змістовне порівняння шляхом співвідношення понять інтегративної функції в праві, юридичній науці та порівняльному правознавстві.

У сучасній юридичній науці великого значення надається визначенню та розкриттю змістового наповнення функцій права, якими вважаються основні напрямки впливу права на людину та суспільство, що розкривають його сутність і призначення [1, с. 119]. Серед основних функцій права у сьогоденні зростає значення інтегративної функції.

Інтегративна функція права забезпечує об'єднання всіх правових інститутів із правовою поведінкою і правовою діяльністю в єдине ціле, їх взаємодію з іншими соціальними інститутами, які й дають змогу забезпечити цілісність соціуму. Роль цієї функції має постійно зростати в умовах трансформації українського суспільства, створення консенсусних стосунків соціальних груп, поєднання розвитку демократії з відповідальністю, підвищення довіри населення до держави, підтримання суспільного спокою і соціального миру.

Завдяки своїй загальнозначимості та загальнообов'язковості право займає особливе місце в цій системі соціальних регуляторів. У зв'язку з цим сучасний американський соціолог права Л. Мейх'ю говорить про те, що право стимулює процес соціальної інтеграції, з одного боку, шляхом адекватного тлумачення сенсу основних соціальних цінностей, а з іншого – за допомогою репресивних механізмів, які є в розпорядженні різних правозастосовних органів (суду, прокуратури, поліції тощо) [2, с. 163–164].

Отже, інтегративна функція права здійснюється на двох рівнях:

– правовому (об'єднує правові норми, інститути та галузі в межах правової системи);

– суспільному (єднає соціальні групи та суспільні інститути в єдиний соціум).

Юридична наука (тобто, наука про право) також виконує комплекс функцій у суспільстві. Ними виступають основні напрямки її впливу на соціальні явища, насамперед на здійсненність основоположних прав, на юридичне право й державу, а також на суспільні відносини, на формування і розвиток особи [3, с. 211]. Чимало науковців наго-

лошують на присутності інтегративної функції юридичної науки [4, с. 74], яка полягає збереженні цілісності знань про державу та право, не зважаючи на наявний плюралізм праворозуміння, а відтак безліч концептуальних підходів.

При розробці інтегративних підходів до осмислення права, прагнучи конструювання певних якомога ширше узагальнюваних дефініцій та концептуальних моделей, ми неспроможні подолати того цілком зрозумілого «релятивізму», що є необхідним наслідком саме нашого культурно зумовленого та індивідуально суб'єктивізованого бачення права, а також його місця у системі світобуття, однак такі підходи є більш наближеними до реальності правових об'єктів, ніж догматико-моністичні методології [5, с. 87].

Відповідно, вони мають вищий «легітимізаційний потенціал» у тому розумінні, що здатні забезпечувати більш реалістичні та буттєво виправдані норми. Напроти ж, «абсолютизація будь-якого підходу призводить до перетворення гіпотези чи теорії в догму, а застосування такої догми в практиці державно-правового будівництва спричинює відхід від магістрального історичного шляху розвитку цивілізації». Тож, у плані запобігання таких наслідків потрібен «інтегральний підхід як синтез соціологічного, економічного, природного та психологічного підходів» [6, с. 129].

Отож, юридична наука інтегрує різні підходи до праворозуміння та уявлення про право в єдину систему, комплекс державно-правових знань.

Серед інших просвітницьких, наукових і практичних завдань важливим напрямом розвитку порівняльного правознавства є його інтегративна функція. Вона надає чітку орієнтацію в розробці способів гармонізації та зближення законодавств, а також у серії послідовних дій держав у напрямку до даної цілі [7, с. 129].

Порівняльне правознавство повинне забезпечити сприятливий політичний і психологічний клімат для переговорів, обговорень і досягнення домовленостей. Реалізуючи інтегративну функцію, відбувається обмін правовою інформацією і доступ до баз даних, формується система співстановлюючих класифікаторів законодавств, словників і понять, організують та проводяться різні публічні заходи [8, с. 65].

Практична значимість і потреба в уніфікації права на міжнародному, національному та регіональному рівнях зберігає свій пріоритет перед усіма іншими факторами і на сучасному етапі розвитку суспільства і держави. Вона ж у вирішальній мірі обумовлює в даний час і характер взаємозв'язків і взаємодій між уніфікацією права, з одного боку, і порівняльним правознавством – з іншого.

Зрозуміло, що на всіх попередніх етапах розвитку інститут уніфікації та порівняльного правознавства, так само як і на всіх наступних

етапах, характер цих відносин у теоретизації та практичному плані ніколи не залишався незмінним. Однак основні параметри цих взаємин, основні шляхи та напрямки їх взаємодії залишаються постійними.

Це виражається в тому, що за допомогою порівняльно-правових досліджень, шляхом виявлення загального та особливого в порівнюваних правових системах створюється реальна база для уніфікації зафіксованих в них правових норм, принципів, ідей, підходів до вирішення спірних питань, окремих правових інститутів [9, 1].

Порівняльно-правові дослідження, а точніше – матеріал, отриманий в результаті цих досліджень, дозволяє знайти найбільш оптимальні форми проведення уніфікації права, найбільш ефективні методи і засоби її здійснення. Порівняльно-правові дослідження дозволяють визначити і в кожному конкретному випадку докладно розкрити різні види уніфікації права, її рівні та стадії. Отож, порівняльне правознавство сприяє гармонізації законодавств різних держав, а відтак їх інтеграції у міжнародні співтовариства.

Таким чином, інтегративна функція і її зміст у праві, юридичній науці та порівняльному правознавстві має певні відмінності, обумовлені особливостями наведених юридичних понять. Право за допомогою своїх регулятивних властивостей інтегрує правові та суспільні інститути в єдину систему, юридична наука інтегрує знання про державу та право, а порівняльне правознавство – створює умови для інтеграції держав у міжнародні спільноти. Водночас вони виступають складовими частинами загального інтегративного процесу державно-правових явищ та виражають їх об'єднуючі і системоутворюючі властивості.

-
1. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права. – К.: Атіка, 2007. – С. 119.
  2. Землянинова Е.А. Інтегративная функция права: история исследования, понятие, особенности // Молодежь в науке. – 2009. – Ч. 2. – Минск, 2010. – С. 163–164.
  3. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – Львів: Край, 2008. – С. 211.
  4. Петришин О.В. Право як соціальне явище: особливості юридичного підходу // Проблеми філософії права. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 74.
  5. Невідомий В. Виправданість закону і правопорядку як предмет комплексних філософсько-правових досліджень // Право України. – 2011. – № 6. – С. 87.
  6. Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибрані наукові праці. – Чернівці, 2008. – С. 129.
  7. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. – М.: Норма, 1996. – С. 40.
  8. Ситар І.М. Порівняльне правознавство: основні категорії. – Львів, 2009. – С. 65.
  9. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение. Общая часть. – М.: Зерцало, 2001. – С. 184.

НЕРІВНІСТЬ ПЕРЕД ЗАКОНОМ

Разом із здобуттям державної незалежності України, ми всі, побулися тяжкого гніту адміністративно-командної системи, стали вільними економічно, захищеними юридично, відчули себе по-справжньому незалежними громадянами вільної держави. Беруся довести, що не так все добре у сфері прав та свобод наших громадян. Основний принцип співвідношення прав та обов'язків, який реально діє в нашій державі очевидний для всіх: великі права – мала відповідальність, малі права – велика відповідальність. Часто державні мужі, що досягли найвищих посадових вершин практично позбавлені відповідальності за будь-які свої дії чи бездіяльність. За останні роки прірва між відповідальністю одних і безвідповідальністю інших сягнула за межі здорового глузду. Ми не помічаємо, а швидше за все хочемо помічати, що нині відбувається штучна криміналізація українського суспільства.

Думаю, ми даремно поспішили викинути з назви наших судів слово «народний». Адже він називався народним не тому, що в складі його був ліквідований інститут народних засідателів, і не тому, що народ був вершителем правосуддя, а, в першу чергу, мабуть, тому, що в переважній більшості саме простий народ був об'єктом карної політики цього суду. Розумію, що покараною має бути кожна крадіжка, кожне умисне посягання на ті самі права громадян чи держави. Але як пояснити доречність кримінального покарання за крадіжку п'яти буханців хліба людині, в якій керівні державні мужі без всякого покарання відібрали грошові заощадження, що роками зароблялися тяжкою працею. І в зв'язку з цим цікаво було би перевірити, чи зашили на своїх рахунках в ощадних касах гроші ті люди, які за характером своєї діяльності та високих посад були вчасно інформовані, наприклад, про найперше підвищення цін удесятеро? Чи вони та члени їх родин, на відміну від мільйонів простих людей, встигли забрати свої заощадження з безвідповідальної державної ощадно-банківської системи?

Цинізм кримінального законодавства та судової практики щодо простого громадянина просто вражає (прикладів достатньо). Говорити сьогодні про те, що незнання закону не звільняє від відповідальності за скоєне, виглядає блюзнірством, бо саме держава створює такий правовий інформаційний вакуум, за якого навіть часто-густо працюють за газетним законодавством. Мільйони простих громадян позбавлені можливості належно ознайомитись з діючим законодавством, а проголошений правовий всеобруч в Україні залишається черговою деклара-

цією благих намірів. Знову ж таки – приклад співвідношення відповідальності: держава, яка жодним чином не виконала своїх зобов'язань перед громадянами щодо належного інформування їх про діюче законодавство, не караючись при цьому навіть докорами сумління.

Слід зазначити, що ситуація в кримінальному судочинстві України сьогодні мало чим відрізняється від часів тоталітарного режиму. Існування таких «законів» часто мало кваліфікованих, а почасти і зовсім професійно не здатних працівників правоохоронних органів за показники в роботі з розкриття злочинів, щодня не праведно калічить сотні людських доль, караючи їх невідповідно суворо порівняно до скоєного правопорушення.

Найстрашніше полягає в тому, що на тлі глобального державного значення проблем, ніхто не звертає уваги на ці негативні явища. Намагається захистити інтереси держави, нації, проте не звертають уваги на інтереси окремо взятого громадянина. Як і досі, уявлений соціальний (чи соціалістичний) суспільний інтерес превалює над інтересом людини. Ситуація, що створилася на сьогодні в кримінальному судочинстві, не лише позбавлена здорового глузду, це кричуще порушення права кожної людини, громадянина на справедливість покарання за вчинене правопорушення, на відповідність покарання щодо скоєного.

---

1. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року.

2. Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні / М. Орзіх// Право України. – 1992. – № 4. – С. 7.

3. Заяць Н. Місце органів внутрішніх справ у реалізації прав людини / Н. Заяць// Право України. – 1998. – № 9. – С. 21.

Л.Ю. Кишакевич

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ЖАНДАРМЕРІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Правоохоронні органи в кожній демократичній державі відіграють дуже важливу роль у здійсненні правосуддя та забезпечення правопорядку. Проголосивши принципи створення нової держави на основі права, влада Західноукраїнської Народної Республіки з перших днів її створення приступила до організації власної правоохоронної системи.

Великі заслуги у державному будівництві та забезпеченні правопорядку в повітах краю належали державній жандармерії. Під час ліквідації старих органів влади було повністю розпущено стару австрійську жандармерію. Вона, в основному, складалась з поляків та австрійців, а українців була тільки незначна кількість. Спочатку міліція рекрутувалась з людей, які не мали до неї стосунку, а до міліції вступали тільки тому, щоб не йти на фронт. Тому міліція не могла виконати покладених на неї завдань. На початку листопада Українська Національна Рада спільно з Начальною Командою Галицької Армії прийняла рішення про утворення корпусу державної жандармерії [1]. На місцях планувалось створити окружні команди державної жандармерії, міські та сільські станиці жандармерії.

Державна жандармерія будувалась на матеріальній базі колишньої австрійської жандармерії. Правовою основою продовжувало бути австрійське законодавство, що регулювало діяльність жандармерії. На початку своєї діяльності жандармерія підпорядковувалась Державному секретареві військових справ і жандарми носили військові звання, які збереглись за ними і після передачі жандармерії Державному секретарству внутрішніх справ.

Для удосконалення роботи державної жандармерії та йдучи за прикладом демократичних країн Європи, Українська Національна Рада 15 лютого 1919 року внесла зміни до австрійського закону про жандармерію від 25 грудня 1894 року. У законі вказувалось, що «жандармерія підлягає в справах служби публічного безпеченства державним повітовим комісарам – в справах військових, економічних, адміністративних, вишколення і контролю служби своїм комендантам жандармерії» [2].

Жандармерія фінансувалась з державного бюджету, чисельний склад визначався Державним секретарем внутрішніх справ. Чисельний склад окремих станиць визначав комендант жандармерії спільно з державним повітовим комісаром. Окремим розпорядженням уряду мало бути визначено використання жандармерії для потреб суду та прокуратури.

Жандарми отримували офіцерські звання після складання спеціального іспиту. У склад екзаменаційної комісії входили службовці Державного секретарства внутрішніх справ та жандармські офіцери. До жандармерії приймалися особи, які були громадянами ЗУНР, мали високі моральні та духовні здібності, добру фізичну форму і вік не менше 20 та не більше 40 років [3].

Навесні 1919 року державна жандармерія налічувала 6 булавних старшин, 25 сотенних старшин і хорунжих, 1000 заводових (дійсних) жандармів, 4000 пробних (стажистів) жандармів (українського і авст-

рійського вишколу) та біля 3000 міліціонерів [4, с. 40]. Службовці корпусу державної жандармерії отримували заробітну плату та інші виплати, які відповідали оплаті військовослужбовців Української Галицької Армії. Крім того вони отримували додаткові виплати, які відносились тільки до жандармерії. Розпорядженням Державного Секретаріату від 4 квітня 1919 року підвищено зарплату та виплати рядовим жандармам, стажистам та вдовам і сиротам за померлими і загиблими жандармами.

Всього територія держави поділялась на 23 відділення жандармерії. Народна міліція, яка була утворена в перших днях існування держави продовжувала діяти за бажанням громад, з метою самооборони та охорони громадського правопорядку. Вона перебувала на утриманні цих громад.

Весною 1920 року, коли розроблявся план повернення на територію держави, однією з перших Диктатор Є. Петрушевич дав вказівку розробити законодавчу базу для діяльності жандармерії та план створення її станиць [5]. Це стало ще одним підтвердженням важливості ролі, яку відіграла жандармерія в державному будівництві ЗУНР. Було розроблено нові проекти закону про жандармерію та «інструкцію служби жандармерії». Проект закону значно відрізнявся від попереднього закону про жандармерію ЗОУНР. Він більш деталізував права і обов'язки жандармів, порядок зарахування на службу осіб рядового та офіцерського складу жандармерії, підстави застосування зброї та ряд інших положень. Проект закону також враховував нове законодавство про жандармерію, яке було прийняте в Австрії, Угорщині, Польщі та Чехословаччині. Інструкція служби жандармерії складалась з 109 статей і в ній детально регламентувались права і обов'язки жандармів [6].

В цілому можна сказати, що у правоохоронних органах ЗУНР працювала значна кількість підготовлених спеціалістів і вони, в цілому, виконали поставлені перед ними завдання.

---

1. Державний архів Львівської області. – Ф. 257 – Оп. 1 – Спр. 72 – Арк. 6.

2. Вістник Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Випуск 3. – 2 березня 1919 р. – С. 11–12.

3. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 163 – Арк. 13–20.

4. Тищик Б. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. / Б. Тищик, О. Вівчаренко. – Коломия, 1993.

5. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 163 – Арк. 1–44.

6. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 163 – Арк. 2.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ПРАВознавстві (у контексті прав людини)

Порівняльно-правовий метод вимагає діахронного та синхронного структурування. Діахронний зріз відображає розвиток державно-правових явищ в історичному аспекті тієї чи іншої релігійно-правової системи. Наприклад, розвиток джерел в мусульманському праві, починаючи з Корану, Суни, Іджми і Кіясу і т. д. Діахронний підхід дозволяє краще зрозуміти реальний стан речей у сучасних релігійно-правових системах, їх соціальну самотність.

Синхронні особливості порівняльно-правового методу спрацьовують у формі зіставлення й аналізу локалізованих державно-правових явищ, що існують у сучасний період на макро- і мікрорівнях. Це може бути порівняльний синхронний аналіз релігійних правових систем, джерел права чи особливостей розвитку окремих інститутів, а саме судової системи і т. п.

Порівняльно-правовий метод дає змогу розкрити історико-теоретичні аспекти становлення та розвитку релігійних правових систем, вказати при цьому на джерела, проблему співвідношення класичних джерел із сучасними у даних правових системах, зазначити принципи секуляризації та ресекюляризації, а також акультурації у релігійних правових системах. Особливо такий метод спрацьовує при аналізі типологічних особливостей релігійно-правових систем.

1. *Методологічні підходи.* У компаративістських дослідженнях це «ансамбль», поєднання взаємозалежних наукових методів, певним чином взаємопов'язаних між собою, які синтезуються з порівняльно-правовим методом. У деяких випадках відбувається поєднання порівняльно-правового методу з історичним, логічним і т. д., що призводить до появи нових потенційних можливостей порівняльно-правового методу, який підтверджує гіпотезу у межах предмета дослідження.

Наприклад, *історичний підхід*, заснований на вивченні державно-правових явищ у їх розвитку. Цей підхід є актуальним для з'ясування історико-теоретичних аспектів становлення і розвитку релігійних правових систем індуського, мусульманського, канонічного та іудейського права, адже для розуміння природи сучасного йому явища компаративіст має з'ясувати генезу держави і права в історичному аспекті (наприклад, історичний досвід утворення Халіфату та розповсюдження ісламу – в хронологічних рамках епохи – через тисячу років дається взнаки на сучасних радикальних ісламістських концепціях і правових доктринах ваххабізму та ін. екстремістських течій).

Аналогічно спрацьовують наступні підходи: *логічний* – об'єктивні закономірності виникнення, розвитку і функціонування держави і права розкриваються шляхом їх виявлення на вищих стадіях існування, де концентровано виражаються основні риси історичної еволюції; *герменевтичний підхід* ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення та інтерпретації юридичних текстів, а останні можуть мати форму як нормативно-правових актів, так і правових доктрин, а також наукових гіпотез і концепцій вчених [1, с. 116]. Герменевтика – мистецтво пояснювати й повідомляти нам те, що було сказане іншими і дійшло до нас від попередніх поколінь. Це пояснення відбувається завдяки власним зусиллям інтерпретатора щодо витлумачення тих моментів, які безпосередньо не можна зрозуміти [2, с. 10]; *ціннісний (аксіологічний) підхід* ґрунтується на низці філософсько-соціологічних концепцій, згідно з якими людські діяння можуть бути осмислені лише у співвідношенні з цінностями (благами), якими визначаються норми й цілі поведінки людей [1, с. 1116].

У порівняльному правознавстві аксіологічний (ціннісний) підхід застосовується при зіставленні розуміння цінності права в релігійних правових системах, цінності акультурації західного права для релігійних національних правових систем; *синергетичний підхід*. За допомогою цього підходу державно-правові явища досліджуються як системи, що самоорганізуються, виникнення, зміна яких ґрунтується на випадкових процесах, особливо в їх кризових, нестабільних етапах.

С.С. Сливка під синергетикою розуміє науку, яка досліджує самоорганізуючі процеси, що відбуваються у Всесвіті і здійснюються за єдиними природними законами, які мають еволюційний характер [3]. У даному визначенні домінує точка зору філософії права, де будь-яка система залежить від точки біфуркації і будь-яка система потребує наповнення позитивним компонентом, який буде давати розвиток цій системі.

Синергетика у класичній формі займається поняттям невірноваженості, кризи, еволюції, самоорганізації, ймовірності, випадкових і закономірних процесів, флуктації, проблемами біологічної еволюції, еволюції людських культур [4, с. 11–12].

Усі наведені елементи становлять основу творення порядку. Саме засобами синергетики можна дати відповіді на глобальні виклики людства, з якими стикається розвиток сучасної цивілізації, адже синергетика відкрита до нових теорій і концепцій, які формуються у конкретних дисциплінах, особливо природничих; успадковує міждисциплінарні зв'язки з такими неюридичними дисциплінами, як кібернетика; є толерантною до нових методів і гіпотез.

Її ознакою є філософська діалоговість і рефлексивність щодо філософських традицій різних спрямувань, часів і народів з метою рефлексії власних основ і принципів [5, с. 12].

У сучасному світі синергетика формує особливий мегарівень культури, рефлексивний інструментарій аналізу її розвитку, методологію міждисциплінарної комунікації і моделювання реальності.

Порівняльне правознавство, послуговуючись синергетичним підходом у вивченні релігійно-правових систем, може констатувати, що запозичення зарубіжних концепцій, теорій, ментальних особливостей призводить до нелінійних процесів, які відбуваються в тій чи іншій правовій системі [6, с. 272–277].

Прикладом може служити запозичення Туреччиною періоду Кемаля Ататюрка західної конструкції права; воно й досі дістає неодноточні оцінки («сірі вовки» та інші ісламістські групи); *поведінковий (біхевіористичний) підхід* акцентує увагу на дослідженні й інтерпретації державних правових явищ з позиції домінуючого значення їх поведінкових характеристик, тобто процесів взаємодії з навколишнім середовищем. Зокрема, зміна стану (державної, правової, релігійної системи) залежить від зовнішніх впливів, зміни навколишнього середовища, що зумовлює закономірний розвиток [1, с. 1117].

Предметом компаративістських досліджень, виходячи з даного підходу, є правомірна і неправомірна поведінка, правова активність і правова діяльність, судова діяльність, юридична діяльність, правове спілкування і т. д.

Сутність методу біхевіоризму полягає в тому, що за зовнішніми поведінковими ознаками можна визначити ступінь співмірності поведінки із правом, тобто визначити, правомірною чи неправомірною є поведінка суб'єкта у (тому чи іншому) соціокультурному просторі [7].

Біхевіористичний підхід активно застосовується при аналізі джерел мусульманського права. Серед його найавторитетніших джерел – Суна, «Достовірний збірник» Імама аль-Бухарі (810–870 рр.); «Одержання бажаного із джерел правових норм» аль-Асколоні (1372–1449 рр.) тощо. Вони були складені на основі легендарних переказів про життя і вчинки Магомета (Мухаммеда). До уваги бралися не лише активні дії та прями настанови засновника ісламу, але й умовчання, конклюдентні дії, безпосередня поведінка в спірних ситуаціях і т. п.

Окрім цього, у дослідженнях релігійних правових систем активно застосовують й системний, гуманістичний, кібернетичний, інституціональний, структурний, функціональний, функціонально-структурний, системно-функціональний, комплексний методологічні підходи.

Усі вони можуть певним чином моделюватися, поєднуватися, що лише підсилює порівняльно-правові дослідження в межах релігійно-правових систем індуського, іудейського, мусульманського та християнського канонічного права.

---

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко]. – К.: Ін Юре, 2003. – Т. 1. – 1231 с.

2. Гадамер Ганс-Георг. Герменевтика і поетика: вибрані твори: пер. з нім. / Гадамер Ганс-Георг. – К.: Юніверс, 2001. – 288 с.

3. Сливка С.С. Філософія права: навч. посібник / С.С. Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.

4. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой: пер. с англ. / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Изд-во КомКнига, 2005. – 296 с.

5. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеоклассической науке и в образовании / В.Г. Буданов. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 232 с.

6. Сырых В.М. Логические основания общей теории права: в 2 т. / В.М. Сырых. – М.: Юстицинформ, 2000. – Т. 1. – 528 с.

7. Балинська О.М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ПАІС, 2008. – 232 с.

Ю. Красневич

ПРАВО ЛЮДИНИ НА НОСІННЯ ЗБРОЇ: ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Ставлення держави до озброєння її громадян є показником того, наскільки ця держава діє в народних інтересах. Розбудова демократичної держави європейського зразка передбачає посилення всіх механізмів захисту прав, свобод, життя кожної людини у разі загрози з боку злочинних елементів. У суспільстві активно обговорюється питання запровадження вільного продажу вогнепальної зброї як одного з можливих варіантів протидії населення актам насильства, бандитизму, хуліганства.

З часів козацької доби до нас дійшла висока культура поведіння зі зброєю. Мабуть, є потреба виховувати у наших громадян подібне ставлення до неї. Це виховання потрібно розпочинати з того моменту, коли дитина вперше бере до рук ще іграшкову зброю. Уже на цьому етапі дорослі мають допомогти засвоїти на все життя азбучну істину: не наводь на людину навіть іграшковий пістолет. А потім курс виховання культури поведіння зі зброєю має тривати в школі, інсти-

туті. Багато для цього можуть зробити військовослужбовці, ветерани війни, військової служби. Вони добре знають те, що всі правила зберігання й застосування зброї писані кров'ю. Тому їхнє слово буде особливо переконливим у пропаганді безпечного поводження зі зброєю.

Вільна торгівля зброєю існувала до 1906 року і в Російській імперії. У кожній збройовій лавці можна було без обмежень купити, наприклад, наган, який коштував 16–20 карбованців (це зарплата робітника за місяць). Цікаво, що така система придбання короткоствольної вогнепальної зброї не позначалася на криміногенній ситуації. Приміром, на той час у Москві щорічно фіксувалося лише. від одного до чотирьох убивств і 6–20 розбійних нападів із застосуванням такої зброї. З 1906 року почали продавати револьвери і пістолети за наявності довідки – дозволу місцевих стражів порядку [1, с. 164].

У Радянському Союзі право носити при собі зброю мали члени партії і, звісно, представники силових структур. Але після замаху на життя одного з лідерів партії Сергія Кірова в 1934 році партійців позбавили цього права.

Питання легалізації носіння короткоствольної зброї в Україні досі залишається відкритим. Конституція України говорить, що «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека вважаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3) і закріплює право кожного «захистити своє життя й здоров'я інших людей від протиправних зазіхань» (ч. 2 ст. 27) [2].

Кримінальний кодекс України встановлює поняття, сутність і ознаки необхідної оборони, як обставини, що виключає злочинність діяння (ст. 36), закріплюючи конституційні права й крім кримінальної відповідальності у випадку адекватного самозахисту громадянина від протиправних зазіхань. Якщо справа про самооборону із травматичною зброєю в руках дійде до судового розгляду, балістична експертиза визначить, з якої відстані стріляли й куди цілилися, а суд на підставі наявних у справі даних буде оцінювати, наскільки реальною була загроза життю й здоров'ю. Якщо в суді буде доведено, що у була можливість вистрілити з мінімально припустимої дистанції в «дозволену» частину тіла, або можливість не застосовувати зброю зовсім, то, особа, що обороняється з великою часткою ймовірності може з потерпілого перетворитися в підсудного за перевищення заходів необхідної оборони [3].

Відповідальність за перевищення заходів необхідної оборони досить суворя. За нанесення легких тілесних ушкоджень – до 2-х років обмеження волі, середніх до 3-х років позбавлення волі, тяжких від 5-ти до 7-і років позбавлення волі, а за вбивство по необережності – до 10 років.

Отож, слід пам'ятати, що перевищенням меж необхідної тягне за собою кримінальну відповідальність, в той час як необхідна оборона – невід'ємне право особи, зумовлене наявними реаліями у глобалізованому суспільстві та гарантоване законодавством цивілізованих держав.

---

1. Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений / В.С. Нерсесянц. – М.: Наука, 1986. – 843 с.

2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

3. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Н.Я. Лепіш

АКТИ НЕОФІЦІЙНОГО БУДЕННОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Буденне (побутове) тлумачення норм права – є одним із видів неофіційного тлумачення, що полягає у з'ясуванні норм права будь-якими суб'єктами права на основі життєвого досвіду, фактів повсякденного життя відповідно до рівня їх правосвідомості. Воно виражає правові почуття, емоції, уявлення, що діють в сфері психіки громадян у зв'язку з використанням прав і використанням обов'язків; ставлення до права в цілому і конкретного нормативно-правового акта зокрема [1, с. 583].

Сутність актів буденного (або побутового) тлумачення норм права полягає в тому, що вони є безпосередньою дійсністю процесу з'ясування і роз'яснення змісту правових норм без зв'язку з правозастосовчою діяльністю. Даний інтерпретаційний акт має істотне значення для успішної реалізації громадянами своїх прав і законних інтересів.

Якість актів буденного тлумачення визначається рівнем правової культури громадян, посадових осіб, суспільства в цілому. Буденне тлумачення спрямоване насамперед на себе і найближче оточення, рідних і близьких. Учасники відносин, спілкуючись на побутовому рівні, виробляють свої стереотипи поведінки в правовій сфері. У ході цього спілкування засвоюються одні й заперечуються інші правові приписи. У буденному тлумаченні правових приписів беруть участь не тільки конкретні особистості, але і групи, колективи людей. Важливо, щоб у них було позитивне ставлення до права.

Творцями актів буденного тлумачення є також іноземці, особи без громадянства. Таким чином, на думку Ю.М. Тодики, буденне тлу-

мачення здійснює найширше коло суб'єктів правового спілкування в порівнянні з іншими видами неофіційного тлумачення норм права. Причому це люди з абсолютно різним рівнем правосвідомості і правової культури, досвідом в області права. Учасники, які формують акти буденного тлумачення мають дуже широкий спектр думок, оцінок, установок відносно тих або інших правових приписів. На це впливає цілий комплекс об'єктивних і суб'єктивних чинників, і передусім освітній, інтелектуальний потенціал особи, її досвід в правовій сфері [2, с. 63–64].

У актах буденного тлумачення норм права, на думку І.Ю. Настасяк, відображаються такі основні риси:

1. *Формування відношення до права і закону на рівні масової психології.* Відомо, що поведінка людини зумовлена не тільки особистими, а й суспільними інтересами. Здійснюючи індивідуальний вчинок, людина шукає підтримки у правилах масової психології. При цьому домінуючими елементами формування відношення до права є правові відчуття і емоції. Відомі юристи надали важливого значення правовим відчуттям і емоціям. Наприклад, Л.І. Петражицький в основу своєї теорії права поклав правові емоції. Він вказував, що це головні чинники життя людини, у зв'язку з чим решта психічних процесів – інтелектуальні і вольові – відіграють підпорядковану, незначну роль.

Кожен нормативний акт, набувши чинності, одночасно вступає у сферу почуттєво-емоційних відносин або масової психології. Відбувається тісна взаємодія нормативного акта з емоційно-вольовою сферою учасників правовідносин, які є носіями суспільних відносин. Участь у буденному тлумаченні формує основу не тільки правової культури, а і звички виконувати акт тлумачення.

2. *Широке коло учасників тлумачення* передбачає плюралізм думок. Це, на наш погляд, є показником демократичних процесів у праві. У буденному тлумаченні беруть участь групи і колективи людей. Їхню діяльність завжди слід розглядати через призму того, наскільки ті або інші учасники, залежно від соціальних, юридичних якостей, впливають на процес формування «думки про право»: згода чи незгода з правом – ось результат впливу неофіційного тлумачення.

3. *Практична спрямованість, пов'язана з дотриманням громадянами правових заборон, при виконанні юридичних обов'язків або реалізації суб'єктивних прав.* Під час тлумачення і реалізації нормативних актів громадяни керуються різними мотивами. Однак пріоритет мають ті, які володіють практичною спрямованістю. Виходячи з цієї залежності, видається за доцільне виділити певні групи громадян.

Перша група громадян виконує нормативні акти через повагу до законодавства. До другої групи належать громадяни, об'єднані об'єктивними умовами життя, де певна частина нормативних правил

виконується незалежно від їхнього бажання в досягненні практичної мети. Третя група учасників правовідносин виконує закони через страх перед покаранням.

4. *Пошук у тлумаченні задоволення моральних потреб учасників.* Норми моралі і права постійно взаємодіють між собою, а деколи і конкурують, заломлюючись в свідомості людини, формуючи етичну установку особи [3, с. 198–199].

Як і інші види актів неофіційного тлумачення, акти неофіційного буденного тлумачення норм права можуть мати усну або письмову форму вираження. Зазначені інтерпретаційні акти можуть проявлятися у вигляді: кінозйомок, звукозапису, бесіди, листів, діалогів [4, с. 183].

Наприклад, письмова форма актів використовується в заявах і зверненнях у державні органи і громадські організації про відновлення порушеного права або про роз'яснення змісту юридичного обов'язку.

Важливою є і усна форма буденного тлумачення. Вона проста і доступна кожному. Обговорення, а значить, і тлумачення певного закону відбувається гласно. Кожна людина володіє здоровим глуздом, з урахуванням життєвого досвіду може дати тлумачення правової норми. Особливе місце з-поміж усних форм актів буденного тлумачення являється радіо, телебачення, кіно [3, с. 199–200].

Акти буденного (побутового) тлумачення як результат неофіційного буденного тлумачення норм права, мають важливе практичне значення для проблеми реалізації права й інтересів громадян.

---

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: (Енциклопедичний курс): підручник. – Вид. 2-е, перероблене і доповнене. – Харків: Еспада, 2009. – 752 с.

2. Тодика Ю.М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика: Монографія. – Х.: Факт, 2003. – 328 с.

3. Тлумачення правових норм: навчальний посібник / Ірина Юрїївна Настасяк. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – 336 с.

4. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 333 с.

І.Б. Лесько

НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ У 1939–1945 РР.

Права людини належать їй від народження, тому вони є природними, невід'ємними і невідчужуваними. Окремо зупинимось на дослі-

дженні питання щодо набуття та припинення права власності на Західній Україні у 1939–1945 рр.

Основним положенням для визначення моменту виникнення права власності стали ст.ст. 66–67 ЦК УРСР.

Серед способів виникнення права колгоспно-колективної власності розрізняли: усуспільнення, передачу у власність майна, що залишилося від дорадянських кооперацій, допомога з боку держави, кооперативне виробництво й будівництво, а також загальні цивільно-правові способи. При цьому вирішальне значення мав перший спосіб - усуспільнення, розглянуте як добровільний акт передачі в суспільну власність засобів, які належали до того окремим громадянам, що вступає в колективне господарство. У відповідності зі ст. 4 «Примірним статутом сільськогосподарської артілі» [2] усуспільненню підлягали: весь робітнич худоба, насінні запаси, кормові запаси в розмірах, необхідних для усуспільненої худоби, господарські будинки, а також всі підприємства з переробки продуктів сільського господарства. Особливо підкреслювалася допомога кооперації з боку держави у формі передачі колгоспам експропрійованих у промисловості засобів виробництва, передача в безстрокове користування землі, а також - конфіскаваного майна заможних власників.

Підставами для припинення права власності на певні об'єкти в окупаційний період було декілька юридичних фактів. Такими юридичним фактами в основному виступали:

1) позбавлення права власності з вимог суспільної необхідності:

а) націоналізація – відбувався примусовий перехід майна із приватної власності поміщиків, великих та дрібних власників майна у власність радянської держави на підставі декларацій прийнятих 27–28 жовтня 1939 р. Радянська націоналізація була безоплатно, тобто колишнім власникам не виплачувалося жодної компенсації за вилучене у них майно. Радянський режим увів державну монополію на землю і узаконив принцип рівного землекористування.

б) реквізиція пов'язана із вилученням майна у зв'язку із воєнною необхідністю. Відповідно до ст. 69 ЦК УРСР реквізиція майна у власників допускається тільки в порядку, встановленому декретом про реквізицію та конфіскацію майна приватних осіб та товариств, з винагородою власника по середніх ринкових цінах, які існують на момент вилучення майна. Військовим було надано право проводити вилучення транспортних засобів та іншого необхідного для потреб оборони майна як у державних, громадських і кооперативних підприємств і організацій, так і у окремих громадян [1].

У період німецької окупації реквізиції підлягали тільки радіоприймачі та голуби, які знаходилися у населення західноукраїнських земель.

в) позбавлення права власності на майно, яке не могло належати на праві приватної власності, мало місце при виключенні майна із цивільного обороту або при обмеженні його в участі в ньому за відсутності у власника дозволу на володіння ним. Вилучення майна з цивільного обороту за часів становлення радянської влади носило явно виражений економічний характер і закріплювалося в законодавстві, головним чином, з метою утворення державної власності на засоби виробництва і майно військового призначення. У часи німецької окупації влада зобов'язувала місцеве населення здавати військове майно, зброю, амуніцію, боєприпаси, вибухові матеріали. Такі ж вимоги застосовувалися до осіб, які мали в приватному користуванні зареєстровану зброю.

2) позбавлення права власності за вчинення власником правопорушення: конфіскація майна.

Відповідно до ст. 40 Кримінального кодексу УРСР конфіскація майна здійснювалася в примусовому й безоплатному відчуженні на користь держави всього або певного судом майна засудженого, що є його особистою власністю або частково у загальній власності. Конфіскації не підлягали необхідні для засудженого і його родини предмети домашнього побуту які слугували засобом існування, знаряддя, ремісничого або сільськогосподарського виробництва.

Отже, можемо зробити висновки, що в зазначений вище період практикувалося примусове обмеження прав власності на рухоме і нерухоме майно, насильницька колективізація земель, реквізиція сировини і матеріалів (законодавство передбачало, що будь-які товари і механізми могли бути вилучені у власника, якщо цього вимагали інтереси держави).

---

1. О военном положении: Указ Президиум Верховного Совета СССР от 22 июня 1940 года // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г / под ред. к. ю. н. Мандельштам Л.И. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – С. 213–215.

2. Примерный устав сельскохозяйственной артели, принятый II Всесоюзным съездом колхозников-ударников и утвержденный советом народных комиссаров Союза ССР и Центральным комитетом ВКП(б) 17 февраля 1935 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917–1967 гг.). – Т. 2. – М.: Изд. полит. лит., 1967. – С. 519–530.

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зауважимо, що у вітчизняній правовій науці категорія правового статусу правозастосовної діяльності суб'єктів як спеціального різновиду соціально-професійного статусу, що розглядається з позиції загальнотеоретичних підходів і критеріїв та виступає комплексною фундаментальною проблемою юридичної науки, досі, на жаль, так і не стала предметом спеціального розгляду. Якщо правильним є твердження, що правовий статус громадянина не може бути невизначеним, то це ще більшою мірою стосується правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності, який не може довільно охоплювати додаткові непередбачені законодавством повноваження.

Вважаємо, що, досліджуючи особливості правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності, потрібно брати за основу принципове положення про те, що правовий статус зазначених вище суб'єктів є спеціалізованою модифікацією правового статусу щодо конституційного статусу громадянина. Під час моделювання оптимальної структури елементів правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності потрібно враховувати такі моменти: правовий статус суб'єктів застосування права є спеціальним різновидом загального (конституційного) статусу громадянина; взаємозв'язок загальних і особливих складових елементів правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності; необхідність цілісного правового забезпечення соціального становища суб'єктів правозастосовної діяльності; однорідність і логічний взаємозв'язок усіх елементів правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності, а також конкретність і визначеність кожного з них. Такі умови створюють можливість не лише для реалізації кожного з компонентів правового статусу суб'єкта правозастосовної діяльності, а й для здійснення правозастосовної діяльності, забезпечення її ефективності в сучасних умовах. Водночас, як видається, соціальний зміст зумовлює наявність і відповідних юридичних форм – елементів правового статусу суб'єкта правозастосовної діяльності. До таких правових явищ вважаємо за потрібне зарахувати: юридичні державно-владні повноваження, права, обов'язки, обмеження і гарантії, а також юридичну відповідальність.

Безперечно, стрижневим, специфічним елементом політико-правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності є юридичні державно-владні повноваження, що віддзеркалюють діяльну, державно-владну і правову природу статусу вказаних суб'єктів і де юридичне владне повноваження виступає не лише як основний інструмент виконання правозастосовних функцій, а й як засіб практичного втілення їх у життя.

До обов'язків суб'єктів правозастосовної діяльності пропонуємо зарахувати такі вимоги: 1) дотримання Конституції України та норм чинного законодавства держави; 2) забезпечення ефективної роботи і виконання завдань правозастосовних органів відповідно до їх компетенції; 3) недопущення порушень прав і свобод людини і громадянина; 4) безпосереднє виконання покладених на суб'єктів правозастосовної діяльності посадових обов'язків; 5) своєчасне і точне виконання рішень своїх безпосередніх керівників; 6) збереження державної таємниці й інформації про громадян, яка стала їм відома під час виконання обов'язків, а також іншої інформації; 7) постійне вдосконалення організації роботи і підвищення професійної кваліфікації; 8) добросовісне виконання своїх службових обов'язків, що поєднується з виявом ініціативи і творчості в роботі суб'єктів правозастосовної діяльності.

Варто звернути увагу і на права, які, на наш погляд, мають бути надані суб'єктові правозастосовної діяльності: 1) забезпечення належних організаційно-технічних умов, необхідних для виконання посадових обов'язків; 2) ознайомлення з посадовим регламентом й іншими документами, які визначають його права і обов'язки на заміщуваній посаді у правозастосовному органі; критеріями оцінки ефективності виконання посадових обов'язків; показниками результативності професійної службової діяльності й умовами кар'єрного зростання; 3) відпочинок, що забезпечується встановленням нормальної тривалості службового часу, наданням вихідних днів і неробочих святкових днів, а також щорічних оплачуваних основної і додаткової відпусток; 4) оплату праці й інші виплати відповідно до чинного законодавства та контракту; 5) одержання у встановленому порядку інформації і матеріалів, потрібних для виконання посадових обов'язків, а також на внесення пропозицій про вдосконалення діяльності правозастосовного органу; 6) доступ у встановленому порядку до відомостей, що становлять державну таємницю, якщо виконання посадових обов'язків пов'язане з використанням таких відомостей; 7) доступ в установленому порядку у зв'язку з виконанням посадових обов'язків до державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, інших організацій; 8) ознайомлення з відгуками про його професійну службову діяльність та іншими документами до внесення їх в особисту справу, матеріалами особової справи, а також на залучення до особової справи його письмових пояснень та інших документів і матеріалів; 9) захист персональних відомостей про суб'єкта правозастосовної діяльності; 10) кар'єрний ріст на конкурсній основі; 11) професійна перепідготовка, підвищення кваліфікації і стажування в порядку, встановленому чинним законодавством; 12) членство у професійній спілці; 13) проведення за його заявою службової перевірки; 14) захист своїх прав і закон-

них інтересів у зв'язку із службовою діяльністю, враховуючи оскарження до суду їх порушення; 15) медичне страхування відповідно до законодавства; 16) державний захист власного життя і здоров'я, життя і здоров'я членів сім'ї, а також належного йому майна; 17) державне пенсійне забезпечення відповідно до чинного законодавства [3, с. 342].

Одночасно до елементів правового статусу правозастосовної діяльності суб'єктів варто зарахувати правові обмеження і юридичні гарантії. Зауважимо, що проблема обмежень і гарантій щодо контексту державно-владної діяльності була вже предметом наукового осмислення учених-юристів. Так, А. Малько досліджує ці питання зі ширших позицій у контексті інформаційно-психологічних засобів правового регулювання [1, с. 69]. На думку А. Петришина, правові обмеження і гарантії, покликані їх компенсувати, потрібно розглядати, передусім, як окремі елементи правового статусу, разом з іншими компонентами – повноваженнями, правами, обов'язками і відповідальністю. Для повнішого з'ясування сутності і призначення цих категорій, як вважає дослідник, їх потрібно схарактеризувати як парні юридичні категорії, які безпосередньо віддзеркалюють особливості правового режиму регулювання цього різновиду суспільних відносин [2, с. 49]. При цьому, будучи внутрішньо взаємозв'язані, обмеження припускають і гарантії, які їх компенсують, вирівнюючи тим самим загальний «баланс» можливостей правового статусу, бо самі собою обмеження без правових компенсацій можуть значно погіршити правовий статус суб'єкта, зробивши його одностороннім й емоційно непривабливим, і навпаки, додаткові необґрунтовані реальними потребами гарантії можуть істотно видозмінити положення суб'єкта, його мотивацію, знецінити соціальний сенс діяльності, для ефективного виконання якої вони, власне, і створюються.

---

1. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве / А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – 250 с.

2. Петришин А.В. Статус должностного лица: природа, структура, специализация / А.В. Петришин. – Киев: УМК ВО, 1990. – 74 с.

3. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 2001. – 672 с.

Н.Я. Муринець

МОТИВАЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ

Агресія – форма активності суб'єкта, детермінована певними причинами, які не завжди мають усвідомлюваний характер. Мотиви

будь-якої активності найчастіше пов'язані з глибинними першопрічинами, тому їх важко спостерігати безпосередньо. Згідно із сучасними теоріями особистості у психології, розуміння мотивації може сприяти глибшому розумінню психіки суб'єкта (дитини) в її цілісних проявах, насамперед, його актуальної поведінки, не обмежуючись пізнанням індивідуальних особливостей. Мотивація пов'язана з двома важливими механізмами психіки, що мають в основі тенденцію «до сили» – прагнення до досягнення бажаного результату, успіху, або ж бажання уникнення невдач, помилок. Поєднанням понять «мотив» і «мотивація» можна пояснювати та прогнозувати виникнення девіантної поведінки, що є необхідним моментом у контексті пізнання внутрішніх глибинних психологічних детермінант поведінки особи, зокрема дітей. Якщо мотиваційний фактор задіяний на функцію прогнозування, то його розуміння є надзвичайно важливе у контексті запобігання агресивним діям.

Поняття «девіація» окреслює велику кількість різноманітних дій, які «порушують фізичну або психічну цілісність іншої людини (або групи людей) включаючи дітей, спричиняють матеріальні збитки, перешкоджають здійсненню її намірів, протидіють її інтересам або ведуть до їх знищення». Поняття «девіація» окреслює велику кількість різноманітних дій, які «порушують фізичну або психічну цілісність іншої людини (або групи людей) включаючи неповнолітніх, спричиняють матеріальні збитки, перешкоджають здійсненню її намірів, протидіють її інтересам або ведуть до їх знищення» [1, с. 365]. Е. Фромм відзначав, що багатозначність слова «девіація» створює плутанину у літературі, адже цим поняттям позначаються також характеристики сексуальної поведінки [2]. Дж. Доллард визначає агресію як акт, метою якого є нанесення шкоди живому організму. Тому девіантність завжди має антисоціальний відтінок, і може проявлятися як у дитячій сварці, так і у війнах державного масштабу. Дж. Тедеші, Р. Сміт та Р. Броун відносять дію до категорії агресивності, якщо вона «включає в себе обмеження можливостей поведінки іншого (найбільш явно – шляхом використання влади, примусу та покарання); спостерігач сприймає дію як таку, що навмисно наносить шкоду його інтересам або інтересам об'єкта впливу (тобто як зловмисну та егоїстичну дію) незалежно від того, чи прагнув свідомо суб'єкт до нанесення шкоди; дія видається спостерігачеві як така, що суперечить нормам та є протизаконною, зокрема, якщо вона виглядає неспровокованою, образливою та неадекватною приводу, який її викликав» [3, с. 57].

На феномен девіантності вчені звернули увагу ще в античні часи. Він пояснювався як вроджений потяг до зла, а також як набута форма поведінки та реакція на напружену життєву ситуацію. Ж.-Ж.

Руссо, намагаючись пояснити девіантність як агресивність, вбачав причиною зла та деструктивності суспільство та його устрій, а не людську природу. Згідно з його концепцією, людина народжується доброю та розумною, і якщо у ній розвиваються деструктивні нахили, то їх спричиняють насамперед негативні обставини та неадекватне виховання. Т. Гоббс вказував на необхідність дотримання соціальних норм та обмежень, щоб контролювати деструктивну людську природу, оскільки агресивні імпульси є вродженими і вони важко піддаються переорієнтації [4, с. 486]. На неминучість вродженої агресивності вказували З. Фрейд, К. Лоренц та інші учені представники психоаналітичного спрямування. На сьогодні маємо дуже багато наукових публікацій з проблеми агресії та агресивності, проте все ж недостатньо висвітлені аспекти глибиннопсихологічної детермінації агресії. Це пояснюється, очевидно, складністю та неоднозначністю цієї проблеми, яка, безумовно, потребує нових шляхів наукового дослідження та розробки практичних засад її психологічного пізнання та корекції. Ми схильні вважати, що оскільки поняттям «девіація» окреслюються майже усі деструктивні тенденції, то є небезпека втратити з поля зору першопочатковий імпульс (мотив), у результаті якого відбувається руйнівна дія. Дані тенденції досить різноманітні, психіка у кожного суб'єкта індивідуально-неповторна, тому складність може полягати у диференціюванні агресивних проявів, що важливо враховувати при дослідженні мотивації девіації. Слід віддати належне сучасним науковцям, які дещо прояснили суть девіантності. За їх визначенням певні дії розподіляються як: спрямування на руйнацію та як дії, призначені для захисту, тобто пов'язані з конструктивною метою. Проблема, на наш погляд, полягає у визначенні об'єктивних і суб'єктивних критеріїв оцінки цих дій. Адже з суб'єктивної точки зору будь-яка особа, у тому числі дитина може за допомогою захисного механізму раціоналізації означити власний потяг до руйнації як захисний або такий, що має конструктивну (часто просоціальну) мету. До того ж навіть зовнішньому, об'єктивному спостерігачеві досить важко визначити деструктивну тенденцію до руйнування через її замаскованість.

Таким чином, агресія – це енергетика, в якій поєднуються різноспрямовані імпульси добра і зла, яку неможливо нівелювати, глобально змінити та переорієнтувати. Суб'єкт усвідомлює певні потяги, але не усвідомлює їх енергетичної детермінації, тому зберігається спонтанна тенденція об'єктивування її у поведінці.

---

1. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Николай Иванович Конюхов. – Воронеж: ППО «МОДСК», 1996. – 224 с.

2. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Эрих Фромм. – М., 1994. – С. 8-11.

3. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: в 2 т./ Хайнц Хекхаузен; под ред. Б.М. Величковського. – М.: Педагогика, 1986. –Т. 1. – С. 38.

4. Майерс Д. Социальная психология: интенсивный курс / Дэвид Майерс; [пер. с англ.]; 4-е междунар. изд. - СПб.; М.: Прайм-Еврознак; Олма-Пресс, 2004. - 510 с.

Л.А. Ніжиборська

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМАТИВНОГО І НЕНОРМАТИВНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Нормативна система є хоча і найважливішою, однак не єдиною регулятивною системою. Водночас, примат нормативного регулювання над казуальним вже неодноразово підкреслювався в юридичній літературі. Соціальні норми як моделі, взірці належної з точки зору суспільства, соціальних груп і їх членів поведінки є найбільш поширеними і ефективними засобами соціальної регуляції і соціального контролю при вирішенні низки соціальних завдань [1, с. 3].

Соціальна взаємодія індивідів в процесі виробництва, обміну та розподілу матеріальних благ неминуче призводить до зіткнення свідомості і волі учасників соціального спілкування, конфлікту інтересів та потреб індивіда і суспільства. Ця обставина визначає необхідність соціальної регуляції, у тому числі і нормативної, яка зумовлена не лише ускладненням потенційно конфліктних відносин, а і типовістю подібних соціальних взаємозв'язків, яка визначається, передусім, їх повторюваністю.

Потреба у соціальній взаємодії з'являється одночасно з виникненням праці і обміну на ранніх етапах розвитку суспільства. Ця особливість соціального розвитку прекрасно схарактеризована у відомій цитаті Енгельса: «На відомому, дуже ранньому етапі розвитку суспільства виникає потреба охопити загальним правилом акти виробництва, що повторюються день у день, розподілу й обміну продуктів і потурбуватися про те, щоб окрема людина підпорядкувалася загальним умовам виробництва і обміну» [3, с. 86].

На ролі повторюваності явищ і подій особливо наголошував В. Нерсесянц, підкреслюючи, що вона, окрім іншого, стала основою особливого – судово-прецедентного – шляху нормотворення. У повто-

реннях, схожості, аналогіях тощо поступово викристалізуються норми-прецеденти завдяки відбірковому механізму схвалення й «ідеалізації» певних явищ і дій. Таким механізмом нормотворення загалом було, звичайно, саме соціальне життя в усіх своїх виявах [5, с. 14].

Повторюваність явищ і подій виявляє внутрішню закономірність їхнього розвитку. Процес взаємодії людей охоплює і їхні взаємовідносини (виробництво, обмін, споживання), і їх відношення до природи (розвиток продуктивних сил). Відтак закономірні зв'язки, що виникають в процесі такої універсальної взаємодії, набувають універсальної форми нормативності, яка притаманна процесові природно-історичного розвитку суспільства. О. Дробницький, аналізуючи процес становлення норм, пише, що із стихійної взаємодії індивідів народжуються нормативи, які стають якісно новим утворенням. Фактично сформована взаємодія людей утворює загальноприйнятну форму поведінки, яка стає «нормою», «правилом», примусовим взірцем і еталоном для індивіда і спільноти людей [2, с. 212].

Соціальна діяльність детермінована об'єктивними законами суспільного розвитку. Зв'язок людей, що визначається способом виробництва і набуває усе нових форм, виявляється в нормативності їх поведінки. Соціальна норма генетично породжена системою суспільних зв'язків і відносин. Є. Лукашева зауважує, що об'єкти обміну виступають тими цінностями, які людина прагне отримати, освоїти, і тому обмінні відносини набувають нормативно-ціннісного характеру, а повторювані стійкі зв'язки, виникають в процесі обміну діяльністю, благами матеріального і духовного характеру, стають звичними еталоном соціальної поведінки. Так формується об'єктивна нормативно-ціннісна система, яка акумулює відносно стабільні соціальні зв'язки [4, с. 14–15].

Реальні, об'єктивні відносини людей і груп в суспільстві, зумовлені соціально-економічними, політичними, правовими, ідеологічними чинниками соціального життя, є основою і соціальних норм, і їх нормативної природи.

Співвідношення нормативного і ненормативного може відбуватися лише на підставах, що мають властивості порівнянності і вимірності. Відтак доцільно співвідносити нормативне і ненормативне регулювання суспільних відносин за такими підставами, як: суб'єкти і об'єкти регулювання; засоби регулювання; час дії регулятора; відтворення в соціальній практиці.

Співвіднести нормативне і ненормативне регулювання за ефективністю не видається можливим зважаючи на різне коло суспільних відносин, що є об'єктами регулювання. Відносини, ефективно впоряд-

ковані нормативними регуляторами можуть об'єктивно не піддаватися впливу ненормативних регуляторів і навпаки.

Порівнюючи суб'єкти нормативного і ненормативного правового регулювання необхідно мати на увазі, що суб'єктами нормативного регулювання можуть бути особи, які через свій соціальний статус (і правовий, і неправовий) здатні встановлювати загальнообов'язкові, неперсоніфіковані норми поведінки учасників суспільних відносин.

Відтак некоректною є пануюча в науці позиція, згідно з якою об'єктами ненормативного регулювання виступають тільки індивідуально-ситуативні стосунки. Можна говорити, що індивідуально-ситуативні відносини переважають з-поміж об'єктів ненормативного регулювання, проте і загальні, типові, повторювані, неперсоніфіковані відносини також можуть виступати об'єктами ненормативного регулювання.

За засобами нормативне і ненормативне правове регулювання відрізняються тим, що основним засобом нормативного регулювання є соціальні норми, ненормативного – інші соціальні засоби впливу.

Нормативне регулювання характеризується, зазвичай, дією регулятора незалежно від виникнення, зміни або припинення тих або інших соціальних наслідків, на виникнення, зміну чи припинення яких спрямована дія регулятора. Водночас, ненормативні регулятори, здебільшого, припиняють дію після виникнення, зміни або припинення соціальних наслідків, на виникнення, зміну або припинення яких вони були спрямовані.

На нашу думку, і нормативні, і ненормативні правові регулятори мають здатність до відтворення в соціальній практиці. Так, рішення суду як ненормативний акт може мати преюдиційне значення при вирішенні спору між тими ж сторонами.

Таким чином, є підстави стверджувати, що нормативне і ненормативне правове регулювання взаємозв'язані, співвідносяться та мають спільні сутнісні властивості.

---

1. Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения / М.И. Бобнева. – М.: Наука, 1978. – 310 с.

2. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности / О.Г. Дробницкий. – М.: Наука, 1977. – 332 с.

3. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави. У зв'язку з дослідженнями Льюїса Г. Моргана / Ф. Енгельс. – К.: Політвидав України, 1981. – 186 с.

4. Лукашева Е.А. Права человека: учебник для вузов / Е.А. Лукашева. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 573 с.

5. Нерсесянц В.С. Право в системе социальной регуляции. История и современность / В.С. Нерсесянц. – М.: Знание, 1986. – 64 с.

НАУКОВА ФУНКЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

На основі порівняльного правознавства активно провадяться наукові дослідження у різноманітних сферах юридичної діяльності.

Виокремлюються цілі напрямки наукових досліджень. М. Марченко зазначає, що порівняльне правознавство як міждисциплінарна і одночасно багатодисциплінарна юридична наукова дисципліна сприяє не лише розвитку загальнотеоретичних чи історичних досліджень, але й впливає на наукові дослідження у сфері галузевих юридичних наук [1, с. 185].

Науковці виділяють три стадії розвитку порівняльного правознавства як відносно самостійної галузі знань. Від компаративістів вимагалось відрізнити лише в загальних рисах «континентальне право» від «загального», релігійні норми від нерелігійних, а також розрізнити правові інститути, які називаються соціалістичними і капіталістичними. Праці у сфері порівняльного правознавства набули академічного, дослідницького характеру. На відміну від першої стадії розвитку порівняльного правознавства, коли автори у своїх висловлюваннях «надзвичайно рідко виходили за межі законодавчих і доктринальних текстів і дуже рідко доходили до рівня порівняльного аналізу конкретної матерії – окремих галузей, норм права та інститутів», на другій стадії багато дослідників сконцентрували увагу на таких сферах реалізації права в різних країнах, як торгівля, фінанси, банківська справа, інвестиції. У зв'язку з посиленнями у післявоєнний період економічними, фінансовими, торговельними та іншими взаємозв'язками між різними, і передусім, західними країнами, різко виросла потреба в порівняльному аналізі судової і адміністративної практики та у порівняльному дослідженні нормативного матеріалу цих країн [1, с. 186–187].

На сучасному етапі розвитку порівняльного правознавства як наукової дисципліни західні автори-компаративісти знову основну увагу концентрують не тільки на порівняльному аналізі емпіричного матеріалу у вигляді конкретних норм, галузей права та інститутів, але й на пошуку теоретичних, концептуальних і доктринальних аспектів його розвитку, характеризується комплексним пізнанням порівняльно-правової матерії у взаємозв'язку з процесом вивчення неправової матерії. Вихідним положенням вважається теза про неможливість всебічного дослідження складної, багатоаспектної і багаторівневої порівняльно-правової матерії в контексті соціологічної, історичної, політологічної та іншої матерії [1, с. 187].

В процесі проведення наукових пошуків у сфері порівняльного правознавства досліднику-науковцю слід належним чином оволодіти

іноземними мовами, а також досконало знати історію, культуру, економіку, політику, щоб розбиратися в національних та інших традиціях, розуміти культурні тенденції правового розвитку. Наприклад, при аналізі змішаного типу права, а саме правової системи Швеції, слід з'ясувати історію, культуру, економічний розвиток цієї країни, що тільки більш глибоко посилює порівняльно-правові дослідження.

Вітчизняний компаративіст О.Д. Тихомиров зазначає, що у нових геополітичних, світоглядних, економічних та інших умовах, на посткласичному етапі розвитку науки повинна формуватися інша інтерпретація порівняльного правознавства. Зокрема, акцент у даній сфері варто ставити на порівняльні дослідження з використанням соціогуманітарних наук, що посилює компаративістські дослідження і зумовить прогнозування права на іншій світоглядній основі [2, с. 68].

Юридична компаративістика – це метод і наука, і наука про метод, і міждисциплінарні дослідження в межах юридичних наук, дослідження зв'язку неюридичних наук. А врешті вона віддзеркалює плюралізм наук щодо права і залежних від нього явищ на основі одного із загальнонаукових методів і способів світогляду – порівняльного.

Юридичну компаративістику характеризує не тільки інтеграція та диференціація наук (наукових досліджень) компаративістської спрямованості, їхня дисциплінарність і проблемність, розподіл і об'єднання, але й синтез наукових досліджень, практики й інших форм світогляду безпосереднього життя людини [3, с. 68].

Західні компаративісти також зазначають, що, крім названих тенденцій, на сучасному етапі прослідковується тенденція органічного з'єднання концептуального аналізу з емпірико-прагматичним. В результаті цього в поле зору потрапляють не тільки правові системи як цілісне утворення, але і її компоненти (правова культура, правові інститути; ролі, які виконують сторони-учасники правового процесу; кримінально-правовий, адміністративно-правовий і цивільно-правовий процеси; первинні (загальні, глобальні) і вторинні (локальні) норми права і т.д.) [1, с. 189].

М.М. Марченко виділяє наступні наукові проблеми сучасного порівняльного правознавства: проблема планування, координації і систематизації наукових порівняльно-правових досліджень; розробка і вдосконалення понятійного апарату наукової і навчальної дисципліни порівняльного правознавства [1, с. 193].

Понятійний апарат порівняльного правознавства складається із двох видів категорій і понять: 1) властивих самому порівняльному правознавству; 2) запозичених ним із інших юридичних наук.

До першої групи категорій і понять відноситься саме поняття порівняльного правознавства, поняття правової сім'ї, правової карти

світу, правової географії, національної правової системи, поняття порівняння, порівняльного методу та ін.

Друга група категорій і понять включає в себе всі ті, які виробляються в рамках галузевих та інших юридичних наук і які обслуговують, передусім, дані юридичні дисципліни. Це поняття права, закону, правової культури, правового звичаю, правової норми, правового інституту і багато інших [1, с. 193].

Понятійний апарат навчальної дисципліни порівняльного правознавства формується разом з даною академічною дисципліною і відповідно до встановлення та вдосконалення постійно розвивається. Зокрема це зумовлено різноманітністю тлумачення права в тих чи інших правових системах. На цій основі модифікується поняття права та правових категорій в тих чи інших правових системах.

Крім названих проблем, в процесі порівняльно-правового дослідження виникають і інші проблеми, а саме: співвідношення порівняльного правознавства як науки з порівняльним методом, місце і роль порівняльного правознавства як самостійної галузі знань в структурі правової теорії, ціннісний підхід в процесі порівняльно-правових досліджень і т. д. [1, с. 198].

До наукових проблем слід віднести: співвідношення порівняльного правознавства та національного права (їх взаємовплив); європейське право і порівняльне правознавство (інтеграційний підхід); порівняльне правознавство і міжнародне право (саморозвиток); ідентифікація правової системи України з романо-германським типом права; поняття та структуризація правових систем сучасності: англо-американської, романо-германської, змішаної (скандинавської та латиноамериканської), релігійно-звичаєвої (індуської, мусульманської, іудейської, канонічної), філософсько-традиційної (японської та китайської), звичаєво-традиційної (країни Африки та Мадагаскар).

Одним із завдань порівняльного правознавства є активізація порівняльно-правових досліджень на рівні галузевих та прикладних наук.

---

1. Марченко М.Н. Курс сравнительного правоведения / М.Н. Марченко. – М.: Городец-издат, 2002. – 1068 с.

2. Тихомиров О.Д. Юридична компаративістика і порівняльне правознавство: наукознавчий підхід / О.Д. Тихомиров // Південноукраїнський правничий часопис. – 2006. – № 1. – С. 66–70.

3. Правовые исследования во Франции: сб. науч. трудов / РАН ИНИОН. Центр социальных научно-информ. исслед. отд. правоведения; под общ. ред. В.В. Маклакова. – М., 2007. – 212 с.

ПРО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Серед закріплених в Конституції України прав людини (розділ 2) [1], мова йде про гарантію (ст. 22) права на працю (ст. 43), яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. За часів СРСР ідеологи КПРС вели розмови про існування в майбутньому так званої «комуністичної праці», яка подолає соціальні протиріччя між працівниками розумової і фізичної праці, сільськогосподарських, індустріальних, управлінських і виконавчих видів праці [2, с. 346]. Соціальні протиріччя на сьогодні залишилися, а форм їх прояву мають зміни, що обумовлені в певній мірі реалізацію громадянами України та іноземцями в Україні права на працю.

Право на працю громадяни України, мають також іноземці і реалізують його шляхом працевлаштування з вибором місця роботи, відповідно до набутої професії та рівнем освіти і стану здоров'я.

У більшості випадках праця іноземців є нелегальною і непов'язана з виробництвом.

Слід звернути увагу на те, що стосовно іноземців і осіб без громадянства право на їх працю має особливості, які обумовлені в угодах, а також за наявності в них дозволу на працевлаштування, виданою державною службою зайнятості України.

Використання праці іноземців або осіб без громадянства без дозволу державної служби зайнятості України суб'єктами господарювання карається притягненням до відповідальності.

В значній мірі реалізація права громадянина на працю можлива і залежить від:

- а) вільного вибору професії;
- б) роду занять і роботи (ст. 2 КЗпП України) [3].

Крім того, трудове законодавство України передбачає і забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. (ст. 2-1 КЗпП України)

Реалії сучасного соціально-політичного і економічного розвитку України свідчать про те, що рівність трудових прав громадян України, не завжди є забезпеченою, хоча і гарантується державою. Це викликано наявним безробіттям, незайнятістю населення, скороченням виробництва в окремих галузях господарства низькими розмірами грошової оплати за виконану працю та інше.

В цілому реалізація громадянами права на працю залежить від зайнятості населення, під якою розуміють діяльність громадян, що пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що приносить їм задоволення у грошовій або іншій формі [4, с. 30]. Існуючий на сьогодні статус безробітного (ст. 2. Закону України № 803-ХІІ), «дозволяє» окремим категоріям громадян проживати за рахунок суспільства, «забуваючи» при цьому про свою участь у суспільно-корисній праці.

Законодавчим закріпленням права на працю передбачено нормами права, в тому числі й адміністративного.

Адміністративне законодавство України передбачає відповідальність за протиправні, виконані дії чи бездіяльність які посягають на права і свободи громадян (ст. 9 КУпАП) [5].

Разом з тим, глава 5 «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення», а більш конкретно лише ст. 41 КУпАП «Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці» містить закріплення відповідальності порушника (посадової особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та громадян-суб'єктів підприємницької діяльності) за інші порушення вимог про працю.

Відсутність офіційного тлумачення, щодо, «інших порушень вимог про працю» вимагає доповнень частини вказаної диспозиції, а також відповідальності за її порушення.

Так, у судовому порядку порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці розглядаються протиправні дії передбачені частиною першою ст. 41 КУпАП.

Розгляд порушень вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці (ст. 231 КУпАП) та органами, установами і закладами державної санітарно-епідеміологічної служби (ст. 236 КУпАП).

Такий підхід законодавця щодо розгляду справ про порушення права на працю переліченими органами сприяє захисту адміністративно-правових відносин у цій сфері.

Для прикладу. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 6.XI.1992 р. «Про практику розгляду судами трудових спорів» вимагає від судів «всесірної охорони конституційного права кожного на працю, яке включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується...» [6, с. 73].

Автори проекту Концепції реформування публічної адміністрації в Україні пропонують реформувати інститут адміністративної відповідальності в частині застосування адміністративних стягнень лише адміністративними органами, а не судом [7, с. 30]. Ми вважаємо, що конституційне право на працю повинно бути захищено в судовому порядку.

Право складати протоколи про адміністративні правопорушення (ст. 255 КУпАП) за порушення права на працю має досить широкий

перелік посадових осіб, що повинно забезпечувати відновлення порушеного права. До них слід віднести: державних інспекторів, головних державних інспекторів, начальників управлінь і відділів та їх заступників спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці (ст. 231 КУпАП).

Юрисдикційні повноваження вказаних посадових осіб регулюються адміністративним законодавством України, а їх контролюючі і наглядові функції поширені на всіх суб'єктів трудових відносин.

Слід зазначити, що проблема адміністративно-правового захисту права особи на працю в Україні існує. В позитивному аспекті її розв'язання забезпечено і гарантовано Конституцією України та національним законодавством. Прикладне вирішення вказаної проблеми нажаль стримується існуючими в українському суспільстві умовами і причинами як об'єктивного так і суб'єктивного спрямування які негативно впливають на реалізацію громадянами права на працю.

-
1. Конституція України. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 96 с.
  2. Научный коммунизм: словарь / Александров В.В., Амвросов А.А., Ануфриев Е.А. и др.; под. ред. А.М. Румянцева. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1980. – 381 с.
  3. Кодекс законів про працю України. – К.: Націон. книжковий проект, 2011. – 96 с.
  4. Карлицький С.М. Трудове право України: навч. посіб. – Вид. 2-е перероб. – К.: Прецедений, 2006. – 210 с.
  5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. – К.: Паливода Г.І., 2011. – 96 с.
  6. Постанови Пленуму Верховного Суду України з цивільних, господарських та адміністративних, справ таких. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 420 с.
  7. Концепція реформування публічної адміністрації в Україні. – К.: Центр політико-правових реформ, 2005. – 43 с.

Г.Я. Пашуля

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВПЛИВИ НА ДЕРЖАВУ В УМОВАХ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЇ

Глобалізація найчастіше розглядається як процес інтенсифікації взаємозв'язків між різними формами організації суспільного життя, що призводить до стану взаємозалежності між компонентами системи взаємозв'язків. В той же час глобалізації неможливо дати якість єдине

чи просте визначення. Так, з точки зору українського дослідника Ю. Павленка, хоча характеризувати сучасність як епоху глобалізації нині стає узвичаєним, проте зміст цього поняття залишається ще далеко не розкритим.

Досліджуючи це явище, стає зрозумілим, що глобалізація являє собою більш багатосторонній процес, який неможливо зводити лише до економічних складових. В 1985 р. соціолог Р. Робертсон розширює зміст терміну. Глобалізація розглядається як соціальний процес, внаслідок якого зникають географічні кордони соціальних та культурних систем.

Науковцями глобалізація розглядається як процес становлення глобального суспільства та глобальної людини. Глобалізація забезпечує інтеграцію народів та держав у єдиний світовий простір. Процеси глобалізації призводять до змін у найважливіших соціальних інститутах сучасної цивілізації: змінюється роль держави, цінності свободи та демократії, зовнішньополітичні стратегії та геополітичні установки, відбуваються «порушення» ціннісно-нормативної системи суспільства.

В умовах глобалізації ускладнюється структура світового розвитку, трансформуються цінності та норми життєдіяльності людей, видозмінюється система взаємодії між ними (глобальні відносини), встановлюються нові пріоритети у розв'язанні глобальних системних проблем. У результаті цього формується така нова форма соціальної організації як глобальне суспільство.

Глобалізація як процес характеризується об'єднанням між народами та початком зародження глобальних форм співіснування людства.

Основним механізмом становлення глобального суспільства є глобальна взаємодія, під якою Р. Кеохейн та Дж. Най розуміють такий тип руху через державні кордони матеріальних та нематеріальних предметів, в якому щонайменше один з його акторів не є представником держави або урядової організації однієї частини світу, а інший – іншої.

В умовах глобалізації велику роль відіграють механізми політики, економіки та культури, саме від них, з точки зору Дж. Модельські, залежить баланс розвитку глобального суспільства, адже політика є механізмом підтримання стабільності, справедливості та безпеки, економіка – механізмом виробництва благ та ринкового обміну, культура – механізмом відтворення стандартів, цінностей та знань. Відповідно до цього вводяться поняття глобальної політики, економіки та культури, які забезпечують глобальний рівень розв'язання проблем у межах всієї планети.

Починаючи з 2000 року вченими формується новий підхід до розуміння сутності глобалізації, здебільшого вони прагнуть переосмислити свої погляди по-новому відповідно до умов розвитку сучасного світу, реально усвідомлюючи, що єдиним принципом у поясненні її змісту є теоретична розробка та визначення альтернатив. Саме тому,

сучасні дискурси про глобалізацію, присвячуються розробці основних гіпотетично-образних моделей світу, які начебто мають замінити в майбутньому традиційну аксіоматику, яка має прийти на зміну старої парадигми світоустрою.

Переломним етапом розуміння сутності глобалізації можна вважати 2002 рік – появу постмодерністської хвилі, відколи формується нове уявлення про глобалізацію як усесторонній процес, який замикає на собі усі сфери людської життєдіяльності, відповідно до чого вона перетворюється на предмет спеціального аналізу в межах кожної окремої наук. Починаючи вже з 2003 року у світовій науковій практиці формується нове уявлення про глобалізацію як цивілізаційний переворот, який може привести до зворотного ходу суспільного розвитку.

Класифікацію глобальних проблем можливо здійснювати:

- 1) За джерелами виникнення;
- 2) За їх характером.

За джерелами виникнення глобальні проблеми характеризуються двоїстістю, яка свідчить про нерозривний зв'язок природних і соціальних процесів. Їх можна класифікувати наступним чином: «людина-природа»; «людина-людина».

За характером глобальні проблеми можна класифікувати наступним чином:

- проблеми переважно соціально-політичного характеру (запобігання ядерної війни, припинення гонки озброєнь, мирне розв'язання конфліктів, зміцнення системи загальної безпеки);
- проблеми переважно соціально-економічного характеру (відсталість та зубожіння);
- соціально-екологічні проблеми, зумовлені забрудненням довкілля, раціонального використання природного потенціалу планети;
- проблеми Людини (забезпечення прав і свобод).

В світовій науковій думці існують різні точки зору відносно сутності глобалізації. Розуміння глобалізації різняться в залежності від теоретичних позицій авторів.

В межах реалістичної парадигми глобалізація розуміється перш за все як процес еволюційного розвитку світу.

В межах ліберальної та неоліберальної парадигми глобалізація розглядається як якісно новий етап розвитку політичної структури, людства в цілому.

Вплив глобалізації на державу та її інституції, зокрема: становлення глобальної економіки; загальносвітова інформаційно-комунікаційна революція ігнорувати не можна. Розширення інституціалізованих арен політичної мобілізації, що виходять за межі державних кордонів; стимулюють процес демократизації світової спільноти. Зрос-

тає роль та спроможності розмаїтого конгломерату нових суб'єктів влади – недержавних акторів. Обмеження територіального суверенітету держав призводить до все тіснішої інтеграції у транснаціональну та субнаціональну спільноту.

---

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник / О.Ф. Скакун – Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

2. Проблемы теории государства и права: учебное пособие. / под. ред. М.Н. Марченко. – М.: «ПРОСПЕКТ», 1999. – 504 с

3. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К.Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.

4. Тихомиров Ю.А. Социальные управляющие системы // Советское государство и право. – 1970. – № 5. – С. 67–68.

5. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія / Р.В. Войтович; за заг. ред. В.М. Князева; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К.: НАДУ, 2007. – 679 с.

Ю.О. Піх

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ЗАХІДНОЇ ТРАДИЦІЇ ПРАВА З МУСУЛЬМАНСЬКИМ ПРАВОМ У КОНТЕКСТІ СЕКУЛЯРИЗАЦІЇ

Державне право, з однієї сторони, саме сприймає ісламські норми (наприклад стосовно порядку формування і компетенції державних органів), а, з іншого боку, включає принципи, які служать конституційною основою ісламізації правової системи в цілому (а саме – визнає мусульманське право основним джерелом законодавства). Як зазначає Л. Сюкійянен, державне право є провідною галуззю, яка закріплює основи суспільного і державного устрою, принципи організації і діяльності державного механізму [1, с. 112].

Вплив ісламу і мусульманського права на сучасне державне право можна аналізувати по-різному. У вузькому сенсі він зводиться до внесення в сучасне законодавство з метою практичної реалізації окремих принципів і норм, розроблених середньовічними юристами в рамках *ал-ахком ас-султанійя* – галузі, які сучасні дослідники іноді іменують мусульманським публічним правом).

Мусульманське державне право включає в себе принципи, інститути і норми мусульманського права, що регулюють структуру держави і правове становище його окремих органів. Традиційне державне мусульманське право носить ісламізований характер. Стосовно

основ побудови і функціонування державної влади в мусульманській державно-правовій доктрині існують два підходи: шийтський; сунітський.

Шийтське уявлення про державу (владу) – відстоює власне сакральний характер розуміння влади і держави. Для цього підходу характерною є концепція *імаму*, суть якої полягає в концентрації всіх владних повноважень в руках непогрішного *імама*, наділеного властивостями напівбожественного характеру. Сучасне трактування даної концепції відводить особливу роль шийтським релігійним діячам як посередникам між простими мусульманами та імамом. Вся державна влада має базуватися на мусульманському праві, регулюючи не тільки організацію і діяльність держави, але й усі інші суспільні відносини і навіть особисте життя мусульман [1, с. 113].

Сунітська теорія організації органів державної влади вбачає передусім пов'язаність усіх її органів мусульманським правом і орієнтацію їхньої діяльності на здійснення приписів цього права [1, с. 113]. Тут присутнє більш лояльне помірковане ставлення до інших держав і народів.

Як зазначає М.А. Сапронова у праці «Арабський Схід: влада і конституції», 1980-ті роки були відзначені новими та небувалими спалахами релігійних настроїв, поглибленням духовної ісламізації суспільства, що вплинуло на політичне становище в окремих країнах і в регіонах в цілому. Нова хвиля ісламізації арабського суспільства має ряд глибинних причин: економічних – погіршення матеріального становища мас, поглиблення прірви між багатими і бідними, швидкий чисельний приріст незаможних прошарків, які живуть нижче прожиткового мінімуму; соціальних – розпад традиційного суспільства, ріст маргінальних прошарків, неграмотність і т.д.; політичних – нерозвинутість чи відсутність державних організмів, що регулюють соціальні чи політичні конфлікти, неврегульованість ближньосхідного конфлікту; ідеологічних – крах соціалістичної системи, нездатність багатьох політичних режимів виробити оптимальні механізми політичної влади [2, с. 14–15].

Прикладом всеосяжних впливів ісламської державно-правової концепції може служити побудова органів державної влади у Саудівській Аравії.

Традиційна ісламська політична концепція виходить з того, що завданням верховної влади мусульманської держави є збереження і захист ісламської віри, а також шаріату. Саудівська Аравія – батьківщина ісламу. Ісламське право тут ніколи не залишало своєї ролі панівного джерела права і до цього часу залишається стрижнем правової системи [3, с. 561].

Саудівська Аравія – країна, де іслам – це не тільки державна релігія, але й по суті основний закон держави, що визначає характер державного і суспільно-економічного устрою, систему державних

органів, порядок їхнього утворення і діяльності, обов'язки підданих. Владні світські і релігійні структури в цій державі співіснують надзвичайно тісно або переплетені [2, с. 16].

Правове становище королівської сім'ї Саудів закріплене Основним законом про владу 1992 р. – актом конституційного характеру. У відповідності з ним, влада в країні належить нащадкам короля – засновника Абдель Азіза Абдель Рахмана аль-Рейсама Аль Сауда по чоловічій лінії [3, с. 561].

Стаття 1 прийнятого в 1992 р. положення «Основи системи влади» виголошує: «Королівство Саудівської Аравії – суверенна арабська держава. Його релігія – іслам, конституція – Книга Всевишнього». Виключну роль шаріату в королівстві передбачає Ст. 48 вказаного документа, яка гласить: «Суди зобов'язані застосовувати норми шаріату при розгляді ними справ у відповідності з Кораном і Суною, а також законами, декретированими правителем на основі Корану і Суни». Складава Ісламу в цій державі поширюється у всіх сферах суспільного життя, зокрема, у моралі, культурі, етиці, в масовій свідомості і поведінці. Також суворо забороняється поширення іншої релігії, зокрема іноземцю-християнину заборонено носити натільний хрест, за це він може бути покараний в судовому порядку [48, с. 16].

Глава держави – король одночасно є главою Ради міністрів, Верховним головнокомандувачем збройних сил. Він наділений правом оголошувати війну, надзвичайний стан і всезагальну мобілізацію, призначати посадовців на всі відповідальні цивільні, військові і дипломатичні посади. Рада міністрів є виконавчим органом, формується королем, перед яким несе юридичну відповідальність. Консультативний орган (фактично парламент) є дорадчим органом, що висловлює свою думку стосовно проектів *нізимів* (законів), які готуються Радою міністрів. Цей консультативний орган призначається королем в складі голови і 60 членів, терміном на чотири роки. Діяльність політичних партій, профспілок офіційно заборонені [3, с. 561].

Зупинимось на правовій системі не монархічного Ірану. За формою правління Іран – республіка, де сильний вплив має шіїтська політична концепція, що надає формі правління в Ірані особливої специфіки. Згідно Конституції 1979 р. та закону 1981 р., заборонено діяльність політичних партій і неісламський організацій.

Роль ісламу в основних законах інших мусульманських держав проявляється більшою чи меншою мірою. В більшості арабських країн конституції проголошують іслам державною релігією (Алжир, Туніс, Марокко та ін.). Виняток становить Ліван, де у наш час налічується 17 основних релігійних общин, а основними релігіями вважаються іслам і християнство. Згідно ст. 1 Суданської Конституції 1998 р.:

«Держава Судан є країною расової і культурної гармонії та релігійної терпимості». Іслам є релігією більшості населення, а християнство і традиційні релігії мають широке розповсюдження.

В Марокко, Лівії, Йорданії, Судані основним джерелом права вважається Коран. Аналогічна норма визначена в Конституції Єгипту 1971 р. – визнання особливої ролі ісламу в суспільному розвитку. В праві Лівії за Каддафі було встановлено, що: «Священна книга Коран є Конституцією Соціалістичної Народної Арабської Джамахірії».

Відтак сучасний етап державно-правової розбудови органів державної влади і державного права в мусульманських держав, а також конституційні процеси в арабських країнах відзначаються доволі широким використанням приписів ісламу і норм шаріату.

---

1. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики / Л.Р. Сюкияйнен. – М.: Наука (Главная редакция восточной литературы), 1986. – 255 с.

2. Сапронова М.А. Политический процесс в арабских странах: учеб. пособие / М.А. Сапронова; Моск. гос. ин-т междунар. отн. – М.: МГИМО; Университет, 2008. – 320 с.

3. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / отв. ред. А.Я. Сухарев. – М.: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2000. – 840 с.

В.В. Рожко

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК МЕЖА СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Розсуд – це невід’ємна частина у вирішенні судових справ. Переваги його застосування судом можна охарактеризувати таким чином. По-перше, застосування судового розсуду сприяє тому, що у кожній конкретній справі виноситься ухвала, яка відображає особливості даного конфлікту. По-друге, розсуд надає судді можливість проявити гнучкість при вирішенні судової справи. Це відбувається в тих випадках, коли суддя бере до уваги всі приватні обставини, які могли б вплинути на рішення у справі, але не могли б бути нормативно закріплені.

І.А. Покровський під суддівським розсудом розуміє «право вільнішого тлумачення, заповнення і навіть виправлення закону згідно вимогам справедливості і веління суддівської совісті» [1, с. 90]. Але ж «свобода» – це «відсутність яких-небудь обмежень у будь-чому» [2,

с. 704]. Суддя, ухвалюючи рішення на основі такого розсуду, обмежений певними межами, встановленими в законі для розсуду. Розсуд суду в процесі має конкретні межі. Наявність яких-небудь обмежень ставить під сумнів дослідження розсуду за допомогою такої філософської категорії, як свобода [3].

Можемо погодитися із М. Толчєєвим, який вказує на те, що «в звичайному розумінні розсуду не існує, бо суд не володіє ніякою свободою вибору, а повинен прийняти єдино правильне рішення» [4]. Думку М. Толчєєва слід розуміти декілька ширше: навіть при судовому розсуді суд може винести тільки одну ухвалу - законну і обґрунтовану, тобто яка узгоджується із цілями і принципами процесу і яка відповідає вимогам законності, обґрунтованості і вмотивованості.

А.В. Молотов відзначає, що в науці виділяються два типи обмежень суддівського розсуду: процедурні (що зв'язують суддю відносно способу, за допомогою якого проводиться вибір між наявними варіантами рішень, інакше – вимога справедливості суддівського розсуду) і матеріальні (що зв'язують суддю відносно доводів, які він бере до уваги, тобто вимога розумності) [5, с. 147].

О.А. Попкова ж бачить тут лише один тип і вважає, що як межа судейського розсуду виступає справедливість [6, с. 10]. Не підлягає сумніву, що центральною і визначаючою категорією, гуманістичною домінантою суддівського розсуду є справедливість. Римляни так і писали: «*aequitas et bonum est lex legitima*» - «справедливість і благо є закон законів» [7, с. 210]. Звичайно ж, римські судді були прихильниками неухильного виконання законів. Але ті, що далекоглядно тлумачать закон, включаючи в поняття справедливості людяність, рекомендували також «*pro aequitate contra jus dicere*» – виступати за гуманність, проти букви закону [8].

Знаменитий старогрецький філософ Демокрит вважав, що ніщо у світі не відбувається без природної причини, підкреслював у своєму вченні об'єктивну природу справедливості. Несправедливим він рахував все те, що осоружно природі. По думці Епікура, справедливість, як відповідність людей космічному порядку, виявляється у договорі як те, що корисно всім його учасникам. Для середньовічної думки характерне уявлення про те, що джерелом справедливості є божественна воля [9, с. 35].

Як писав І. Зейме: «Де немає справедливості, немає і свободи, а де немає свободи, немає і справедливості» [10, с. 537]. Найбільш яскраве свій вираз ця думка знайшла в учення Г.В.Ф. Гегеля. На його думку, конституція, в якій «розумна воля доходить до свідомості і розуміння самої себе», і є «...реальна справедливість як дійсність свободи і розвитку її розумних визначень» [11, с. 120].

Справедливість вимагає, щоб всі індивідууми володіли рівним правовим статусом, без урахування їх індивідуальних особливостей. З іншого боку, абсолютна юридична рівність може обернутися важкими соціальними наслідками для мало захищених категорій громадян. Рівні «правила гри» хороші для порівняно однакових суб'єктів.

Ідея відносності уявлень людей про справедливість була висловлена ще Гераклітом: «У бога чудово все, і добре, і справедливо, люди ж одне вважають справедливим, інше – несправедливим». Гегель вказував, що мета, яка переслідується не оглядаючись на формальності закону, може перетворити правосуддя на свавілля, оскільки спирається тільки на свободу волі [12, с. 79].

Як писав Вольтер: «Абсолютна справедливість недосяжна також як абсолютна істина; але справедлива людина відрізняється від несправедливого своїм прагненням до справедливості і надією її досягти як правдивий від брехливого – своїм жаданням істини і вірою в неї» [13, с. 70].

Межі судового розсуду слід розглядати як необхідні умови винесення єдино вірного, законного і доцільного рішення у справі. Судді доводиться вибирати один з мільйонів варіантів рішень, яке не завжди ґрунтується на законі, унаслідок його відсутності, і тому керуватися потрібно, точніше – обґрунтовувати його слід посиланнями в мотивувальній частині вирішення на аналогію закону, а іноді – взагалі на аналогію права.

Щоб підвищити авторитет суду, на наш погляд, необхідно, в першу чергу, звузити суддівський розсуд. виправдовуючи широкий суддівський розсуд, зазвичай посилалися на вказівки В.І. Леніна про те, що суди зобов'язані, з одного боку, абсолютно точно дотримувати єдині, встановлені для всієї федерації закони, з іншої – враховувати все місцеві обставини [14, с. 204]. У ту історичну епоху ленінські вказівки про індивідуалізацію покарання цілком себе виправдовували. Тоді тільки починалася робота із створення нового законодавства. Практично судам ще нічим було керуватися.

За останній час українська правова система істотно відновила і змінила свій вигляд. Держава стала на шлях ринкової економіки і побудови правової держави, що ніяк у свою чергу не могло відбитися на правовій системі держави. Перехід і перебудова на абсолютно інший лад життя держави змусив законодавця істотно піддати зміні законодавство.

Ніхто не заперечує, що тільки тоді буде забезпечено гармонійний розвиток людини в країні, гарантовані його конституційні права і загальнолюдські цінності, коли існуватимуть справедливі суди. Немає правосуддя – немає нічого. З часу проголошення незалежності

реформування судово-правової системи України стало одним з пріоритетів держави.

-
1. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – С. 90.
  2. Ожегов С. И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 2000. – С. 704.
  3. Ермакова К. П. Понятия и субъективные пределы судебного усмотрения // СПС Консультант Плюс.
  4. Толчеев М. Судейское усмотрение // ЭЖ-Юрист. – 2004. – № 26.
  5. Молотов А.В. Судейское усмотрение в деятельности Конституционного Суда Российской Федерации: сб. статей / под ред. В.Ф. Воловича. – Томск, 2004. – С. 147.
  6. Попкова О.А. Пределы судейского усмотрения в гражданском процессе // Журнал российского права. – 1998. – № 2. – С. 10.
  7. Влияние римского права на становление института обязательствного права в России: вопросы теории и истории: диссертация / И.В. Макарова. – Волгоград, 2005. – С. 250.
  8. Латинско-русский словарь. – Русский язык-Медиа, 2005, Дворецкий И.Х. 200 тыс. слов и словосочетаний.
  9. Мальцев Г.В. Социальная справедливость и право. – М., 1977. – С. 35.
  10. Борохов. Э.Энциклопедия афоризмов (Мысль в слове). – М., 1998. – С. 537.
  11. Философская энциклопедия: в 5 т. – М., 1970. – Т. 5. – С. 120.
  12. Гегель Г. Философия права. – М., 1990. – С.79.
  13. Мальцев Г.В. Социальная справедливость и право. – М., 1977. – С. 70.
  14. Ленин В.И. Полн. собр. соч. – С. 204

Г.Я. Савчин

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Після створення нормативної бази з виконання покарань, а саме прийняття першого радянського Виправно-трудоного кодексу, потребувало нового підходу до комплектування кадрів пенітенціарних установ. Були вжиті заходи з регламентації порядку проходження служби. Декретом ВЦВК і СНК РРФСР від 25.03.1925 року затверджений Статут служби по місцях ув'язнення. Відповідно до вказаного Уставу визначався порядок прийому, проходження служби й звільнення співробітників з місць позбавлення волі. Таким чином, наприкінці 20-х

років ХХ століття в основному сформувалася концепція підготовки кадрів для пенітенціарних установ.

У пенітенціарній літературі тюрма розглядалась як складний державний комплекс, в якому особливе місце займав тюремний персонал і, в першу чергу, начальник тюремної установи. В зв'язку з цим велика увага надавалась розробці моделі цього посадовця. Професор І.Я. Фойницький зазначав, що «питання про осіб, які керують тюремною діяльністю, – є корінне питання тюремної політики» [1, с. 427]. Він вважав, що кандидат на посаду начальника тюрми повинен був досконало знати функціональні обов'язки і мати досвід практичної роботи. Його призначенню повинна була передувати обов'язкова робота протягом певного часу на посаді помічника начальника тюрми; він повинен був мати вищу юридичну освіту; володіти організаторськими здібностями і керівними навичками. Функції начальника тюрми учені поділяли на адміністративні, господарські та виховні.

З погляду самих працівників в'язничної системи робота в ній ніколи не була престижною і дуже часто направлення на роботу до виправно-трудових установ фактично мало характер дисциплінарного стягнення, хоч і меншого за своєю суворістю, ніж звільнення [2, с. 47]. В роботі працівників виправно-трудових установ часто мали місце факти перевищення службових повноважень зі сторони адміністрації: незаконне надання відпусток, використання робочої сили не за призначенням, знущання над ув'язненими із застосуванням фізичної сили і т. ін. У повноваження адміністрації входило призначення порядку заохочення та стягнення, порядку придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності, надання побачень тощо. Проте часто такі повноваження були неправомірними.

У 1939 році заступник Народного комісара внутрішніх справ СРСР комісар державної безпеки 3-го рангу В. Меркулов підписує наказ від 23.10.1939 №001289 «Про Положення про Головне тюремне управління НКВС СРСР». В Положенні зазначається:

1. Головне тюремне управління входить в склад Народного комісаріату внутрішніх справ Союзу ССР.

2. Головне тюремне управління керує всіма тюрмами Союзу ССР.

3. Начальник Головного тюремного управління безпосередньо підпорядковується Народному комісаріату внутрішніх справ Союзу ССР і його заступникам.

4. В своїй роботі Головне тюремне управління керується законодавством Союзу ССР, наказами Народного комісаріату внутрішніх справ Союзу ССР і діючими Положеннями.

5. Кадрова робота і фінансування тюремних управлінь і відділів, відділень і тюрем покладається на Відділ кадрів і Центральний фінан-

сово-плановий відділ НКВС ССРСР і реалізується відповідно за згодою Головного тюремного управління.

Примітка: робота з кадрами тюрем безпосередньо підзвітна Головному тюремному управлінню, здійснюється другим відділом Головного тюремного управління.

Завдання Головного тюремного управління:

- охорона тюрем, політична, спеціальна і бойова підготовка начальницького і наглядового складу тюрем;
- організація тюремного режиму і контроль за її дотриманням;
- звіт прибулих і вибулих засуджених і контроль за виконанням термінів утримання їх у тюрмах;
- агентурна робота серед особового складу тюрем;
- агентурна робота серед засуджених;
- забезпечення нормальної експлуатації тюремних будівель, планування ремонтно-будівельних робіт і перевірка їх виконання;
- керівництво санітарної служби в тюрмах і контроль над санітарним станом тюрем;
- мобілізаційна підготовка тюрем та ін. [3, с. 211–212].

В період війни знову назриває кадрова розстановка сил, оскільки мобілізована частина йде в Червону армію. Для нормального функціонування місць позбавлення волі, у воєнний період, потрібно швидко набрати особовий склад для охорони і адміністративної роботи. Беруть всіх, хто не придатний до служби і навіть жінок. Більшість працівників не те, щоб не мали відповідної професійної підготовки, а навіть не мали уяви про специфіку роботи в місцях позбавлення волі. З таким особовим складом можна було тільки вирішувати мінімальні завдання. Починаючи з 1943 року відкривалися спеціальні школи з навчання і підготовки командного і керуючого складу охорони в місцях позбавлення волі. Значна частина спеціалістів різних служб з числа практичних працівників готувалася на місцях, шляхом закріплення за ними досвідчених працівників.

Штати Управління виправно-трудових таборів і колоній НКВД УССР на 1944 р. складалися з: керівництва; канцелярії; відділів: оперативно-чекістського, оперативного, ОБХС, слідчого, звітної групи, політвідділу, відділу кадрів, комплектування, звітного й організаційно-штатного, адміністративно-господарського і комунально-побутового; воєнізованої охорони різних категорій; політчастини; штабу; частин: служби і розшуку, режиму і нагляду, підготовки і господарської; інспекції ВПО, відділу звіту і розподілу; 1-го відділення – звітно-статистичного, 2-го – особових справ і звільнення, 3-го – комплектування і етапування; відділів: культурно-виховного, санітарного, бойового спорядження, організаційно-інспекторського, технічного поста-

чання трьох відділень, масових робіт, виправно-трудова робіт, сільськогосподарського; ветінспекції. Окрему групу складає торговий відділ з промислово-товарним відділенням, продовольчо-товарним відділенням, плановою групою, контрольно-звітним бюро, бухгалтерією; відділ капітального будівництва, плановий відділ, фінансовий з головною бухгалтерією; група звіту по сільськогосподарських роботах; відділень боєприпасів, капітального будівництва, розрахункового; карточного бюро та ін. [4, с. 57–61]. Штати по областях були набагато меншими. Візьмомо для прикладу, штати відділення виправно-трудова робіт УНКВД в Ізмаїлівській області на 1944 рік. В керівництво входив начальник відділення, заступник начальника відділення, старший інспектор, інспектор, помічник інспектора, старший бухгалтер, три вахтера, обслуговуючий. До інспекції виправних робіт входило п'ять начальників інспекцій і три інспектори. Такий документ про склад штату підписаний начальником Управління Виправно-трудова таборів і колоній НКВД УССР підполковником Держбезпеки Колесником. [5, с. 107–110].

Після закінчення війни постала проблема переосмислення пріоритетних напрямів діяльності адміністрації місць позбавлення волі. Завдання трудового використання ув'язнених постало гостро, проте основна увага була зосереджена на умовах проживання, зміцненню режиму утримання, посиленій виховній діяльності адміністрації.

У 1946 році організовувалися спеціальні курси з підготовки інспекторів особового складу і технічного оснащення у зв'язку з заміною колишніх ув'язнених вільнонайнятими працівниками. В 1947 році ЦК ВКП(б) приймає спеціальне рішення про направлення підкріплення органів внутрішніх справ спеціальними людьми, які готові виконувати поставлені перед ними завдання. Зміцненню режиму, посиленій боротьбі із злочинністю в місцях позбавлення волі, втечами ув'язнених займалися оперативно-чекістські апарати охорони. Завдяки співпраці різних служб можна було досягнути поставлених завдань в оперативній роботі і охороні.

Проаналізовані архівні матеріали дозволяють зробити висновок, що кадрова робота безпосередньо залежала від нормативної бази, політичного режиму, історичних подій. Вона орієнтувалася на Тимчасові інструкції, положення, накази і циркуляри. Накази були цілком таємні «СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО» і нетаємні, циркуляри також поділялися на секретні і несекретні. Кадрову роботу можна проаналізувати зі звітів, доповідних записок, довідок, які готувалися щомісячно, щоквартально, під час перевірок. Відповідно їй приймалися заходи для покращення роботи відділу кадрів. Цікавило начальство й житлово-побутовими умовами підлеглих, кращим працівникам надавалися до-

даткові відпустки, готувалися накази по особовому складу для преміювання, відзначення. Наголос робився на трудовій дисципліні.

1. Фойницький И. Я. Учение о наказании в связи с тюремномедением. – Спб.: Юристъ, 1889. – 498 с.
2. Ягунов Д. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування: монографія. – Одеса: Фенікс, 2009. – 316 с.
3. ГДА СБУ. – Ф. 9 (Накази органів держбезпеки СРСР). – Спр. 84. – Арк. 211-212.
4. Архів МВС України. – Ф. 6. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. 57-61.
5. Архів МВС України. – Ф. 6. – Оп. 2. – Спр. 38. – Арк. 107-110.
6. Архів МВС України. – Ф. 46. – Оп. 1. – Спр. 77. Арк. 56-58.

О.М. Сенік

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «УЧАСНИК» І «СУБ'ЄКТ» ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

Метою комплексного дослідження суб'єктів правового конфлікту є їх визначення і характеристика. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання: 1) розмежувати поняття «учасник» і «суб'єкт» конфлікту; 2) встановити, хто може виступати учасником правового конфлікту; 3) визначити коло суб'єктів правового конфлікту; 4) дати характеристику індивідам і організаціям, що можуть бути суб'єктами правового конфлікту, проаналізувати їх правосуб'єктність на прикладі конкретних галузей права.

Визначення учасників і суб'єктів конфлікту – не лише важливе теоретичне, але і практично значуще завдання. У деяких конфліктних ситуаціях це буває у край важко зробити, коли, наприклад, істинні суб'єкти чітко не визначені, невідомі. Іноді справжні організатори протистояння приховують свою дійсну роль і свідомо вишукують уявних винуватців подій (наприклад, іноді міжнаціональний конфлікт служить прикриттям для протистояння політичних та інших сил).

Участь у конфліктному процесі може бути різною і неоднорідною. Окрім власне конфліктуючих сторін досить багато осіб і груп, які так чи інакше долучаються до конфлікту. Візьмемо, наприклад, масові безпорядки. Натовп чинить опір міліції. З одного боку, люди кидають каміння, громлять приміщення тощо, з іншої – певні сили правопорядку намагаються запобігти цим безчинствам, тобто вступають в протистояння. Але як оцінити увесь натовп, який так чи інакше бере участь в цих безладах і виконує різні дії? Якщо суб'єктом конфлікту вважати увесь натовп, то

усіх людей треба притягати до відповідальності. Але, звичайно, сотні чоловік ув'язнювати ніхто не буде. Тому потрібно розмежування суб'єктів і учасників конфлікту. Ототожнення ж їх вестиме до великої плутанини в розумінні процесів, що відбуваються у самому конфлікті.

Категорія «учасник конфлікту» ширша за категорію «суб'єкт конфлікту». Учасником конфлікту може бути будь-яка людина, організація або група осіб, які беруть в ньому участь, іноді і не усвідомлюючи завдань і мети конфліктного протистояння. Ним може виявитися навіть стороння особа, що випадково опинилася в зоні конфлікту і не має в ньому власного інтересу. Окрім того, учасник конфлікту може абсолютно не мати можливості впливати на його розвиток [1, с. 119].

Суб'єктом конфлікту слід вважати особу, групу або організацію, які знаходяться у безпосередньому протиборстві. Отже, суб'єкт конфлікту – це протиборча (та, що конфліктує) сторона. Протиборчими сторонами можна назвати тих учасників конфлікту, які «безпосередньо здійснюють активні (наступальні або оборонні) дії один проти одного» розвиток [2, с. 86]. У конкретному конфлікті обов'язковими є дві протиборчі сторони, а інші (у конфліктній взаємодії можуть знаходитися дві, три і більше сторін (наприклад, протистояння декількох спадкоємців), і кожна зі своїми завданнями) можуть або вступати в протидію або виходити з конфлікту. Саме протиборчі сторони є ядром конфлікту, тобто ті, хто безпосередньо завдають збитків один одному, а до периферії конфлікту відносять усіх інших осіб, що беруть у ньому участь і можуть постійно доповнюватися.

У юридичному конфлікті окрім суддів і посередників учасниками можуть бути підбурювачі, організатори, посібники, пасивні свідки, очевидці тощо [3, с. 116]. Одні з них мають свої цілі в конфлікті, наприклад – спровокувати, розв'язати конфлікт між кимось (підбурювачі), спланувати конфлікт, намітити його розвиток (організатори, що не є однією з протиборчих сторін), сприяти конфлікту якими-небудь способами, підтримати ту або іншу сторону конфлікту або обидві сторони одночасно (посібники), запобігти, зменшити інтенсивність і гостроту протиборства, вирішити конфлікт (посередники і судді), інші – без цілі, ніби спостерігають збоку.

Отже, категорія «учасники конфлікту» ширша, ніж категорія «суб'єкти конфлікту». Перша поглинає другу. Учасників конфлікту можна класифікувати на:

- 1) основні (обов'язкові) – суб'єкти правового конфлікту (протиборчі сторони);
- 2) неосновні (необов'язкові): а) підбурювачі – особи, організації або сама держава, що підштовхують іншого учасника до конфлікту. Надалі сам підбурювач може і не приймати участі в конфлікті; б) орга-

нізатори – особи (групи), що планують розвиток конфлікту. Організатор як неосновний учасник – самостійна фігура в конфлікті, що не завжди належить до протиборчої сторони; в) посібники – особи, що сприяють сторонам порадами, засобами, ресурсами і іншими способами. При групових конфліктах (мітинги, страйки, масові безлади тощо) багато присутніх людей фактично виступають як посібники основних учасників; г) посередники, судді – особи, що з'ясовують причини і обставини конфлікту, намагаються припинити процес протидії, впливаючи своїм авторитетом або застосовуючи формальні або неформальні способи вирішення конфлікту; д) пасивні свідки і очевидці – пасивні спостерігачі [1, с. 123].

Усі неосновні учасники конфлікту можуть постійно змінюватися. Одні виходять з протиборства, замінюються іншими, долучаються нові учасники, через що конфлікт не припиняється. На відміну від них протиборчі сторони в конкретному конфлікті незамінні.

У конфлікті не можна підмінювати основних учасників неосновними. Бо така підміна, по-перше, порушує права суб'єкта, а по-друге, може затягувати процес, сприяти не досягненню бажаного результату. Таку практику потрібно викоринювати. А якщо вона закріплена законодавчо, то вносити зміни до законодавства.

---

1. Толстик В.А. Техничко-юридические приемы выявления, устранения и преодоления формально-логических противоречий // Проблемы юридической техники: сб. ст. / под ред. В.М. Баранова. – Н. Новгород, 2000. – С. 108–130.

2. Уткин Э.А. Конфликтология: теория и практика. – М.: Тандем; ЭКМОС, 2000. – 272 с.

3. Фролов С.Ф. Социология: сотрудничество и конфликты: учеб. пособие. – М: Юристь, 1997. – 240 с.

І.М. Ситар

ОЗНАКИ КАНОНІЧНОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Наявність категоріальних понять «канонічне» і «церковне» право. Канонічне право створюється самою Церквою і складається з норм, що встановлені церковними соборами та постановами пап, визначають не тільки церковні, але й інші правовідносини, які впродовж Середніх віків були під її юрисдикцією. Гарольд Дж. Берман у праці «Західна традиція права: епоха формування» зазначає, що нова

система канонічного права, створена в XI–XII ст., включала лише ті види правових відносин, які охоплювалися юрисдикцією Церкви як корпоративного правового утворення. Кожна людина в західному християнському світі жила, керуючись канонічним правом і нормами світського життя.

Із системи церковного (так би мовити церковного конституційного права) поступово виділилися пов'язані зводи регулятивних норм, що стосуються й інших галузей права. Так, із юрисдикції Церкви щодо здійснення таїнств поступово сформувалася сукупність норм права, що стосуються шлюбу і сім'ї, щодо заповітів – норм спадкового права; щодо бенефіцій – норм права власності; щодо присяг – норм укладання договорів; щодо гріхів – норм права, які стосуються злочинів і деліктів. У цьому розрізі сформувався і звід норм судового процесу. Вказані норми і категорії виникли й розвинулися передусім в процесі діяльності церковних судів. Так були виокремлені підсистеми права, кожна з яких мала власні структурні елементи й елементи всієї системи в цілому [1, с. 218–219].

Канонічне право, вирішуючи передусім церковні питання, поступово трансформувалося у окрему галузь права й одночасно урегульовувало різноманітні правові відносини в праві позитивному, до прикладу, кримінально-правові, цивільно-правові, сімейно-правові тощо. Незважаючи на те, що церковне право регулює виключно церковні відносини, або в межах церковної громади [2, с. 11], спостерігаємо, що воно – в європейській правовій традиції – успішно асоціювалося в світське цивільне та кримінальне право.

У російській релігійній літературі домінує точка зору, що церковне право, яке фактично створює канони, і є «канонічним». У праці «Російська наука церковного права в першій половині XX ст.: пошук методології» І. Борщ зазначає, що в процесі дослідження російського церковного права слід звертатися до міждисциплінарного дослідження на стику ряду історичних дисциплін (історія Церкви і суспільства, історія політичної думки, історія науки), а також каноніки, філософії права і екклезіології [3, с. 82].

Християнство – одна з провідних світових релігій, що виникла з описів життя, вчення і смерті Ісуса із Назарета (Христа) в I ст. (іудаїстика впевнено датує секту Іешуа Га Ноцрі I століттям до н.е.). Існують три основні напрямки християнства: католицизм, православ'я і протестантизм [4, с. 765]. Виникнувши в Палестині в I ст., воно до V ст. утримувалося головним чином в географічних межах Римської імперії; сфера його політичного і культурного впливу (Вірменія, Східна Сирія, Ефіопія) розширилася у II-й половині I тисячоліття; далі дійшла черга

германських і слов'янських народів; а у XII–XIV ст. – також балтійських і фінських етносів. Поширення раннього християнства відбувалося в умовах поглибленої кризи античних цивілізацій, яка виникла в результаті падіння цінностей рабовласництва [5].

Основними джерелами християнської релігії є Старий і Новий Завіт, вчення та пояснення святих та отців Церкви. Норми цього, нібито божественного за походженням, права є першоосновою і найвищим началом церковного права. В цьому підході потрібно дуже обережно трактувати кожний рядок Святого Письма, і щоб правильно зрозуміти та уникнути «святотатства», «ересі», ми уважно вивчаємо пояснення «всього», бо саме їм Господь відкрив істину через їх смиренне та подвижницьке життя.

Християнство – найбільш фундаментальна монотеїстична релігія світу, яка з моменту виникнення трансформувалася й стала основою для створення т.зв. канонічного права. Ще до XII ст. термін «канонічне право» практично не застосовувався, бо не існувало окремих систем правових норм, які б відрізнялися від суто релігійних норм, що регулюють питання віри, культу, тощо. В християнстві завжди була присутня ідея про богосхвальний характер права, всеприсутність Бога у світобудові. Тому порушення норм права завжди розглядалося як гріх. Десять біблійних заповідей були для європейців майже універсальним джерелом права, на фоні яких законодавчі потуги королів і маркграфів видавалися дилетантською інтерпретацією «вічних» цінностей.

Слід в основному погодитись із В.А. Бачініним, який у праці «Християнська думка: соціологія, політологія і культурологія» пише: «Християнство – не звичайна система поглядів, що стоїть в одному ряду з іншими релігійними, філософськими, ідеологічними системами. Його місце особливе: це вершина релігійності, що відкриває людському духу надзвичайні можливості. Людському духу вимагалось пройти довгий шлях, подолати масу перепон, накопичити значний релігійний досвід, перш ніж відкрився той особливий світ Божих одкровень, який яскравим світлом осяяв його душу» [4, с. 7–8].

Людина не повинна відкидати Божих Постанов, а навчитись їх виконувати. Основу Божих Законів, Постанов, Указів, Уставів, Наказів та інших правових актів становить десять Заповідей Божих – зведення провідних законів.

Згідно з ними, людина повинна формувати норми поведінки, моральні, правові, позитивні норми. З десяти Заповідей Божих впливає суть загальнолюдської моралі. Божі Заповіді роблять людину більш люблячою, виваженою, моральною. Тому людина повинна від-

чувати жадобу до знань: вивчати Божі Заповіді та жити за ними, адже в них влада та воля Божа.

Канонізація – це процес, який здійснюється за правилами, взірцями (як у сфері форми, так і змісту); вона заздалегідь передбачена духом і буквою апіорності [42, с. 180].

Канонічне право запозичило багато понять і норм римського права, особливо в питаннях власності, договорів і спадкування. Зокрема, Граціан використовував при складанні Декрету як загальну схему побудови інституцій Юстиніана, так і значну кількість випусок із джерел римського цивільного права. Римська Церква впродовж Середніх віків у всіх своїх мирських справах керувалася виключно римським правом [7, с. 183], ігноруючи відповідні «варварські» правди і закони. Вплив римського та канонічного права завжди був взаємним.

Джерела, прийняті Церквами після розколу, взаємного визнання не мають. Відмінністю східних канонічних (церковно-правових) систем є також ступінь систематизації канонічного права, усунення внутрішніх протиріч на основі формально-логічних методів схоластики.

Східна церква пішла шляхом збереження первісних традицій Вселенських соборів, через що не зазнала широкої переробки та систематизації канонічного права [8].

---

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха реформирования: пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ; Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.

2. Павлов А.С. Курс церковного права / А.С. Павлов. – СПб.: Лань, 2002. – 187 с.

3. Бальтазар Г.У. фон: пер. с нем. Принципы христианской этики / Ратцингер Й. (Бенедикт XVI), Шюрман Х. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. – 83 с. – (Серия «Современное богословие»).

4. Лебедев А.П. Очерки внутренней истории Византийско-восточной церкви / А.П. Лебедев. – СПб., 1998. – 320 с.

5. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-науч. фонд; научно-ред. совет; предс. В.С. Степин; зам. предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2001. – Т. 4. – 605 с.

6. Бачинин В.А. Христианская Мысль: социология, политология, культурология / В.А. Бачинин. – Т. I. – СПб.: Новое и старое, 2004. – 176 с.

7. Аннерс Э. История европейского права: пер. со швед. / Э. Аннерс // Ин-т Европы. – М.: Наука, 1994. – 397 с.

8. Порівняльне правознавство: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / В.Д. Ткаченко, С.П. Погрібняк, В.Д. Лук'янов; за ред. В.Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – 274 с.

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЯВИЩЕ ЛЮДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЗАСОБИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ІНДИВІДА

Як зазначає Ю. Габермас, демократичний шлях розвитку право-людинної концепції передбачає універсальну рівність у поводженні з контекстами людського життя, від яких, власне, й залежить збереження людської ідентичності. А це можливо тільки за тієї умови, що культурні і соціальні відмінності між людьми та їхніми групами будуть сприйматися і враховуватися з дедалі більшою чутливістю до контекстів [1, с. 294], себто з урахуванням образів так званих базових особистостей (за термінологією А. Кардинера) – особистостей, які втілюють у собі фундаментальні складові певних соціуму та культури [2, с. 34]. Саме з огляду на такий – соціокультурний – підхід до прав людини і права в науковій літературі стверджується, що історія й антропологія доводять неможливість існування природного права, визнаного всіма людьми завдяки їхньому розуму [3, с. 15], тобто джерела такого права як впливає з наведеного, слід шукати поза розумовою діяльністю.

Якщо визнати, що вихідним пунктом будь-якого світогляду є поділ світу на «Я» та «не-Я», то антропологічне запитання «Що таке «Я?» повинно розглядатися у контексті протиставлення людині («Я») соціального середовища («не-Я»), тобто суспільства, або, за термінологією М. Рябова, «суспільного людства» [4, с. 93]. Поняття останнього, визначення сутності соціального досі залишається нез'ясованим. В. Петрушенко вказує на те, що сучасні соціологічні та філософські дослідження дають можливість виділити декілька панівних підходів до тлумачення соціальності, соціальних процесів і соціальних якостей: 1) субстратно-редуктивний підхід, згідно з яким в основі соціальності лежать генетичні, біохімічні чи інші матеріально-речові субстрати (Ф. Кріс, Ж. Моно, Е. Уїлсон); 2) інтерактивний підхід, відповідно до якого суспільні зв'язки зумовлені взаємними діями індивідів, включених у загальну систему діяльності (Дж. Мід, Дж. Хоманс); 3) структурно-функціональний підхід, який пов'язує соціальність із певною сукупністю інституцій, що функціонують в органічних зв'язках і забезпечують цілісність соціального процесу (Р. Мертон); 4) менталітетно-трансцендентальний підхід, що намагається покласти в основу соціальних явищ і процесів деякі позачуттєві, вищі чи абсолютні цінності, нормативи, зразки, сенси (М. Вебер, В. Дільтей, М. Шелер) [5, с. 92].

У пошуках відповіді на поставлене запитання, на наш погляд, слід врахувати такі дві аксіоми: 1) суспільство, суспільні відносини є

продуктом діяльності людей – різних «Я»; 2) особистість людини значною мірою формується соціумом, членом якого є ця людина. Отже, філософський аналіз суспільства з метою пошуку відповіді на антропологічне запитання є аналізом людини як відображення певних властивостей відповідного соціуму, зокрема тих, які знайшли прояв у культурі останнього, оскільки саме з культурою пов'язане все те, що спрямоване на самозбереження, відтворення й удосконалення людини і втілене як у предметах матеріального та духовного світу, так і в нормах суспільного життя [6, с. 93]. Тому культуру, за словами О. Лукашевої, можна вважати способом самоорганізації людей через посередництво норм і цінностей [7, с. 29].

До того ж, вартий уваги і той факт, що й філософський аналіз суспільства для пошуку відповіді на запитання «Що таке право?» теж є аналізом людини як відображення тих чи інших властивостей відповідного соціуму, котрі знайшли прояв у його культурі.

Актуалізація «праволюднинної» проблематики в той чи інший період історії людства, на думку О. Аузана (який вважає права результатом суспільних домовленостей), зумовлюється такими чинниками: 1) широтою громадської участі в ухваленні рішень, а точніше, формою державного режиму; 2) історією відповідної соціальної спільноти (в світлі історії права або набувають значущості для соціуму, або з певних причин знецінюються); номінальною ціною права (економічну оцінку кожному праву можна дати, виходячи з конкретно-історичних умов); наявністю соціальних груп, які володіють необхідними ресурсами та бажають переглянути чинну на певному етапі систему правил поведінки (цінність таких правил в історії тим вища, чим менший вплив на них мають вказані групи) [8, с. 43–64].

Звертаючись до проблематики прав людини, Ф. Фукуяма зазначає, що світова політика значною мірою замикається на питанні про людську гідність і про бажання її визнання. Людина постійно вимагає від інших визнання своєї гідності або як особистості, або як члена релігійної, етнічної, расової чи іншої групи, і боротьба за таке визнання має неекономічне підґрунтя. «У минулі часи правителі вимагали від інших визнання своєї вищої цінності як царя, імператора чи пана. Сьогодні люди прагнуть утвердити свій рівний статус як члени раніше недостатньо поважаних або принижених груп – жінок, геїв, українців, інвалідів, американських індіців тощо» [9, с. 212]. Подібного висновку дійшов й Е. Фромм, констатує, що люди народжуються рівними, але різними (у вроджених та набутих під впливом зовнішніх обставин якостях), і органічний розвиток людей можливий тільки за умов поваги до особливостей кожної особистості та культивування унікальності кожної людини. За цих умов, на думку Е. Фромма, рівність людей

означає, що всі вони володіють спільними людськими якостями, всі поділяють загальну трагічну долю, і всі мають однаково невід’ємне право на свободу та щастя [10, с. 27]. Саме спираючись на таке трактування невід’ємності, невідчужуваності прав, Р.А. Познер дійшов висновку про примітивність концепції прав людини, припустивши, що «наше відчуття того, що в нас є певні права, котрих нас було б неправильно позбавляти, є ґрунтовною особливістю людської психології...; ба більше: його можна побачити й у тварин» [11, с. 324].

---

1. Габермас Ю. Залучення іншого: студії з політичної теорії / пер. з нім. А. Дахній; наук. ред. Б. Поляруш. – Львів: Астролябія, 2006. – 416 с.

2. Жюліа Д. Філософський словарь / пер. с фр. – М.: Международные отношения, 2000. – 544 с.

3. Штраус Л. Естественное право и история. – М.: Водолей Publishers, 2007. – 312 с.

4. Рябов Н.И. Диалектика парадигм в исследовании сущности человечества / под ред. В.И. Антоненко. – М.: Социально-политическая мысль, 2007. – 178 с.

5. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія: Монографія. – Львів: Ахілл, 2005. – 320 с.

6. Балашов Л.Е. Занимательная философия: учебное пособие. – 2-е изд. – М.: Издательская корпорация «Дашков и К», 2006. – 128 с.

7. Права человека и процессы глобализации современного мира / отв. ред. чл.-кор. РАН Е.А. Лукашева. – М.: НОРМА, 2005. – 464 с.

8. Аузан А. Переучреждение государства: общественный договор. – М.: Европа, 2006. – 112 с.

9. Фукуяма Ф Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / пер. з англ В. Дмитрика. – Львів: Кальварія, 2005. – 380 с.

10. Нуркаева Т.Н. Личные (гражданские) права и свобода человека: сущность и социально-правовая характеристика: учебное пособие. – Казань: Изд-во «Таглитат» Института экономики, управления и права, 2006. – 60 с.

11. Познер Р.А. Проблемы юриспруденції / пер. з англ. С. Савченка. – Х.: Акта, 2004. – 488 с.

Р.Е. Строчкый,

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД (ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА)

На сучасному етапі розвитку юридичної науки суттєво зростає значення порівняльно-правового методу вивчення державно-правових явищ. Порівняння в теорії держави і права розуміють як процес відо-

браження і фіксації відносин тотожності, подібності в державно-правових явищах, у тому числі в різних країнах світу.

Як зазначає В.М. Сирих, метод – необхідний компонент загальної теорії науки, який становить органічну цілісність, що склалася як система прийомів, способів і використовується для пізнання предмета даної науки, розкриття закономірностей її функціонування і розвитку у всій повноті і всебічності [1].

Порівняння у процесі вивчення права – це засіб пізнання загального, окремого та особливого в державно-правових явищах. Здійснення наукового порівняння відбувається через з'ясування поняття та структурних елементів правової системи, порівняння різноманітних правових масивів, а також через осмислення процесів класифікації правових систем, утворення міждержавних правових систем. Порівняльно-правовий метод дає змогу класифікувати державно-правові явища, виявляти їх історичну послідовність, генетичні зв'язки між ними.

Порівняльно-правовий метод – це сукупність прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їх елементів) шляхом порівняння, під чим розуміється пізнавальна операція, що дає змогу на підставі фіксованої ознаки встановити подібність або відмінність об'єктів шляхом співставлення [2, с. 13].

Як зазначає Л.А. Луць, порівняльний метод (comparative method) – цілеспрямоване застосування порівняння для досягнення певної мети; це відносно самостійний, організований спосіб дослідження, необхідний для досягнення пізнавальних цілей.

Порівняльний метод в літературі трактують як метод визначення невідомого шляхом порівняння з відомим; метод з'ясування якостей чи властивостей явища шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями іншого явища; метод встановлення закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їх властивостей у минулому з тими ж властивостями у нинішньому стані для визначення змін чи тенденцій розвитку [3, с. 11–12]; метод дослідження схожості та відмінності з метою встановлення класифікацій та типології соціальних явищ, а також перевірки гіпотез про випадкові співпадіння шляхом дослідження емпіричного зв'язку та часової послідовності [4, с. 24; 4, с. 280–282].

Як зазначає С.С. Алексєєв, враховуючи значні потенційні пізнавальні можливості порівняльного правознавства, порівняльно-правовий метод допомагає не лише виявити протилежність, відмінності та риси наступності правових систем різних історичних типів і правових сімей, а й (що найголовніше) сформулювати загальнотеоретичні положення і конструкції, виявити закономірності функціонування і

розвитку, які враховують особливості правових систем різних соціальних структур, епох, країн [6, с. 32–33].

Порівняльно-правовий метод насамперед спрямований на дослідження юридичної географії світу, розкриття взаємовідносин, взаємовпливу правових систем сучасності. Він передбачає не просто зіставлення правових систем, а й дослідження закономірностей їх розвитку.

Як зазначає А.Х. Саїдов, процес становлення і розвитку юридичної науки з самого початку був пов'язаний із використанням цього методу [7, с. 44]. Порівняльно-правовий метод не є самоціллю. Це визначальне пізнавальне завдання, як і конкретно-правові методи дослідження. По-перше, порівняльно-правовий метод не можна розглядати у формі певного стандарту; по-друге, важливо визначити його межі (кордони), тобто у яких межах цей метод можна застосовувати найбільш ефективно.

Російський дореволюційний дослідник М.М. Ковалевський наполягав на двох умовах правильного застосування порівняльно-правового методу:

- 1) порівняння не слід обмежувати народами однієї раси або народами, що говорять однією мовою або мають однакову релігію;
- 2) порівнювати можна тільки такі законодавства або правові системи, які перебувають на одному рівні суспільного розвитку.

Порівняльна історія права, звертаючись до питань політико-правового життя народу, жодним чином не повинна обмежуватися простим зіставленням двох або кількох юридичних систем тільки тому, що вони існують одночасно або розташовані територіально близько одна від одної. Порівняння може бути ефективним лише тоді, коли розглядаються юридичні системи або поняття, що належать до однакових стадій розвитку різних народів [8, с. 20–35].

В основі відносин, що підлягають з'ясуванню через порівняння, лежить єдність і багатоманітність безперервно рухомого і мінливого світу.

Тому першою суб'єктивною передумовою порівняння як процесу відображення у пізнанні людини реальних відносин тотожності (схожості) і відмінності є існування реальних речей і явищ, що перебувають у взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємообумовленості та взаємодії. У філософії під тотожністю розуміють категорію, що виражає рівність предмета, явища із самим собою і рівність кількох предметів. Як зазначає відомий російський компаративіст А.Х. Саїдов, «пізнання будь-якого предмета та явища починається з того, що ми відрізняємо його від інших предметів і встановлюємо його схожість з родовими предметами» [7, с. 40].

Тотожність між самими предметами також проявляється у двох формах: по-перше, у формі повної (абсолютної) тотожності, коли

предмети є однаковими за усіма своїми властивостями; по-друге, у формі часткового збігу лише деяких властивостей-функцій, станів тощо (часткова тотожність, яку розглядають конкретно і яка має відмінності [9, с. 21–23].

Як зазначає Л. А. Луць, специфіка об'єкта та предмета порівняльного правознавства обумовлює потребу в конкретних прийомах, що входять до складу порівняльно-правового методу [11].

Як органічно цілісне утворення, він складається з таких прийомів: 1) збір та вивчення фактів; 2) аналіз; 3) абстрагування; 4) порівняння; 5) оцінювання; 6) узагальнення. Особливості об'єкта конкретного дослідження обумовлюють коло прийомів у межах методу. А мета та завдання конкретного порівняльно-правового дослідження, крім зазначених прийомів, можуть обумовлювати потребу у застосуванні й інших, які входять до складу різноманітних загальнонаукових, соціально-наукових методів і є необхідними для досягнення результату [5, с. 23].

Крістофер Осаке зазначає, що успішний порівняльно-правовий аналіз складається з семи поетапних дослідницьких стадій: 1) з'ясування існуючих правил чи підходів в системах А і Б; 2) співставлення встановлених правил з метою пізнання їх загальних чи відмінних рис (властивостей); 3) визначення історичних причин існування даного правила у кожній системі; 4) з'ясування життєздатності, ефективності даного правила у відповідному національному законодавстві; 5) встановлення необхідності (доцільності) внесення змін в існуюче правило чи подолання прогалів у законі системи А шляхом запозичення визначених ідей із системи Б; 6) вивчення обґрунтованості ідей запозичення із системи Б у природно-правову систему А; 7) адаптація запозиченого правила до національних умов правової системи А.

Наукове порівняння охоплює лише перші чотири стадії [10, с. 11].

Відтак до стадій застосування порівняльно-правового методу слід віднести: 1) вивчення правових систем, які досліджуються; 2) визначення позитивних і негативних властивостей цих правових систем; 3) вироблення висновків щодо можливості взаємного запозичення позитивного і негативного досвіду та перспектив розвитку власної правової системи.

Більш глибокий порівняльний аналіз передбачає виявлення не тільки нормативного матеріалу, а й з'ясування соціально-економічних, культурних, національних та інших чинників, які дали основу існування тих чи інших соціальних інститутів, їх призначення.

Спірною є водночас точка зору тих авторів, які обумовлюють застосування порівняльно-правового методу лише аналізом різних правових систем, здійснюваним через співставлення.

На нашу думку, не слід звужувати сферу застосування порівняльно-правового методу лише порівнянням різних правових систем, а використовувати його поряд з макро- і мікропорівняннями на рівні інститутів, галузей, норм.

-
1. Сырых В.М. Логические основания общей теории права: в 2 т. – М.: Юстицинформ, 2000. – Т. 1. – 528 с.
  2. Харитонов О.І. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / О.І. Харитонов, Є.О. Харитонов. – Х.: Одиссей, 2002. – 592 с.
  3. Тилле А.А. Сравнительный метод в юридических дисциплинах / А.А. Тилле, Г.В. Швеков. – М., 1978.
  4. Большой толковый социологический словарь: в 2 т.: пер. с англ. – М.: Вече, 2001. – Т. 2. (П–Я). – 2001.
  5. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: монографія / О.В. Кресін (керівник авт. кол.) та ін.; [за ред. Ю.С. Шемшученка]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – 256 с.
  6. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – М., 1981.
  7. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / А.Х. Саидов; под ред. В.А. Туманова. – М., 2000. – 448 с.
  8. Ковалевский М.М. Происхождение современной демократии / М.М. Ковалевский. – М., 1985.
  9. Бартон В.И. Сравнение как средство познания / В.И. Бартон. – Минск, 1978.
  10. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части: учеб.-практ. пособие / Кристофер Осаке. – М.: Дело, 2000. – 256 с.
  11. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблема інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія / Л.А. Луць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.

О. Тузяк

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗАХІДНОГО ТА СХІДНОГО ПРАВА

Характерні риси та особливості суспільних та правових відносин держав Заходу та Сходу зумовили різні підходи та сутність правового статусу жінки серед держав-представниць.

Довгий час у Західній культурі існувала нерівність у правах чоловіка і жінки, частково це було пов'язано з особливостями релігійних звичаїв (наприклад, до недавнього часу в християнстві жінки не входили в клір). В наш час у багатьох західних країнах (переважно, в країнах Європи, а також в США) спостерігається тенденція зрівнювання в правах жінки і чоловіка. Зміни, що відбулися у ставленні до жінки в ХХ столітті на Заході, найбільш яскраво характеризуються такими процесами, як сексуальна революція і активізація фемінізму [2, с. 35].

Завдяки емансипації жінок, поштовхом до котрої став жіночий рух у Західній Європі, традиційна патріархальна структура суспільства поставлена під сумнів. Сьогодні жінки можуть вільно вибирати майбутню професію та користуються в більшості країн такими ж юридичними правами, як і чоловіки.

Поява фемінізму як теорії була підготовлена такими інтелектуальними течіями Заходу: ліберальна філософія і теорія прав людини; соціалістична теорія, розгляд сексуальності та сексуальної поведінки людини в соціальному і політичному контексті. Крім того на феміністичну думку великий вплив здійснили ідеології молодіжного протесту, боротьби чорношкірих за громадянські права, утопії контркультури, ідеї сексуальної революції.

Першим проявом масового поширення феміністичних ідей став рух суфражизму – рух за надання жінкам однакових з чоловіками виборчих прав, що зародився в Англії наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. Також суфражистки виступали проти дискримінації жінок в цілому в політичному і економічному житті, активно застосовували ненасильницькі методи громадянської непокорі.

Під «другою хвилею» фемінізму розуміють ідеї та дії, пов'язані з жіночою визвольним рухом, яке почало розвиватися з 1960-х років і виступало за юридичну та соціальну рівність жінок і чоловіків. «Третя хвиля» стала продовженням «другої хвилі» і реакцією на її фактичну невдачу. Поява «третьої хвилі» відносять до 1990-го років [2, с. 16].

Що стосується Сходу, то правове становище жінки в мусульманському суспільстві, а також система правил і норм, що регулюють взаємодію жінки з соціальними інститутами – традиційний пункт критики соціального устрою мусульманського суспільства.

Мусульманське суспільство споконвіку було патріархальним, як, утім, і християнське: чоловіки очолювали держави і були головними в сім'ї. Становище представниць прекрасної статі в сучасному мусульманському суспільстві досить суперечливе: в арабських країнах існують деякі законодавчі й узвичаєні заборони для жінок на речі,

доступні чоловікам. Соціальні ролі та функції жінок і чоловіків теж різняться [1, с. 168].

Верховенство чоловіка над жінкою обґрунтовувалося принципами сповідуваної релігії, причому як в ісламі, так і в християнстві. Однак це верховенство не повинно було означати обмеження прав і можливостей жінки, відповідно до, знову ж таки, релігійних догматів тощо.

Для оцінки впливу Ісламу на становище жінок потрібно спершу розглянути статус жінки в доісламській Аравії. Становище жінок в доісламської Аравії залишало бажати кращого. Є дані про умертвіння батьками новонароджених дівчаток через бідність.

Іслам змінив структуру арабського суспільства, реформував гендерні ролі. Деякі дослідники навіть стверджують, що жінки, згідно ісламу, мали більше прав, ніж у деяких західних країнах до ХХ століття.

За Ісламу шлюб розглядається як «договор», в якому згоду жінки було обов'язковим. Жінки отримали право успадкування, яке раніше, в патріархальному суспільстві, давалося тільки родичам чоловічої статі [1, с. 154].

Станом на сьогоднішній день, Шаріат (ісламське право) передбачає значні відмінності ролей чоловіка та жінки в області прав та обов'язків. Відмінності виражаються в питаннях шлюбу, розлучення, юридичного статусу, одягу та освіти.

---

1. Нерсесянц В.С. История политических и правовых учений / В.С. Нерсесянц. – М.: Наука, 1986. – 843 с.

2. Тугаринов В.П. Личность и общество / В.П. Тугаринов. – М.: Мысль, 1965. – 218 с.

М.С. Хариш

ПРО ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ НЕДЕРЖАВНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Однією із головних ознак демократичної, правової та соціальної держави є наявність громадянського суспільства в якому визнаються, забезпечуються і дотримуються законні права, свободи та інтереси людини і громадянина.

Громадянське суспільство – це сукупність сформованих на добровільних засадах громадських об'єднань (інституцій), які діють на засадах самоврядування і за посередництвом яких індивіди реалізують

належні їм невід'ємні права і обов'язки. [1, с. 471] Громадянське суспільство складається тільки з недержавних об'єднань, тобто тих, що утворені приватними особами або їх організаціями. До них належать громадські організації, політичні партії, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки, комерційні організації, масові громадські рухи та інші асоціації громадян.

Конституція України закріпила широке коло прав і свобод людини і громадянина, що зумовило активний розвиток та становлення громадянського суспільства в Україні. Зокрема, стаття 36 Конституції України закріпила право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [2].

Для того що визначити поняття та ознаки недержавної громадської організації, найперше, потрібно визначитися із поняттями «громадська організація» та «недержавна організація».

Визначення громадської організації закріплене Законом України «Про об'єднання громадян» [3]. Згідно з цим законом громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

У вітчизняній літературі поняття «громадські організації» розуміють як добровільні формування громадян, створені у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем. Поняття «громадські організації» звичне для української наукової літератури і практики, практично відсутнє або лише іноді вживається в іноземній правовій літературі та нормативних актах. За кордоном найчастіше застосовують терміни «спілки», «асоціації», «об'єднання» та інші [4, с. 14–15].

В науковій літературі немає єдиного визначення поняття «недержавна організація» (надалі – НДО). Вперше застосували цей термін в Організації Об'єднаних Націй (надалі – ООН), яка у своєму статуті передбачала надати таким організаціям консультативний статус. Коли їхня кількість збільшилась, ООН по-новому визначила та пояснила відносини з ними в інструкції 1966/31, де НДО охарактеризована як «усяка міжнародна організація, що заснована державою або міжнародним договором». Сьогодні існує близько 2 тисяч НДО, визнаних ООН, зокрема міжнародного, національного й субнаціонального рівня. Визначення ООН поширюється й на фракційні групи, бізнесові організації. Проте сам термін НДО набув набагато ширшого вжитку, і його

загалом використовують для назви різноманітних груп, що займаються такими питаннями як захист довкілля, злидні, права жінок, расизм, сексуальні меншини, заборгованість країн третього світу» [5, с. 328].

Британський дослідник П. Рідінг пропонує розуміти поняття «недержавна організація» як: 1) самокероване об'єднання людей, які прагнуть досягти спільної вигоди шляхом спільних дій; 2) організація, заснована на добровільних засадах; 3) соціальна сила, яка забезпечує інтеграцію окремих індивідів у суспільство, сприяє єдності і згуртованості суспільства; 4) спосіб зняття напруги між потребами громади, соціальною політикою і соціальним забезпеченням [6, с. 20].

Майже синонімічним поняттю недержавної організації є поняття неурядові організації. Неурядові організації (НУО) (від англ. Non-governmental organizations – NGOs) – об'єднання людей в організації з метою задоволення їхніх різноманітних інтересів. Ініціатива створення НУО належить самим громадянам і не має на меті отримання прибутку. Їх існування виражає прагнення людей самим впливати на своє життя й на оточення. Неурядові організації створюють для людей можливість брати безпосередню участь у вирішенні тих проблем, які хвилюють найбільше. Наявність розвинутих неурядових організацій, які реалізують різноманітні ініціативи громадян, вважається ознакою розвинутого громадянського суспільства [7, с. 229].

До ознак недержавної громадської організації слід віднести:

– добровільність об'єднання, що означає добровільність членства в недержавній громадській організації, а також добровільність вступу та виходу з неї;

– незалежність недержавної громадської організації від держави, яка характеризується заборонаю втручання органів державної влади в діяльність НДО, за винятком перевірки інформації про очевидні порушення в цій організації чи контролю за додержанням організацією положень статуту, чинних екологічних, санітарно-епідемічних, пожежних норм, контролю за джерелами та розмірами надходжень, сплатою податків, та в інших випадках передбачених законодавством України;

– наявність певної ідеології, системи загальних цінностей і норм, спільної мети та загальної згоди щодо засобів досягнення цієї мети;

– єдність, що ґрунтується на усвідомленні колективної належності до одного об'єднання;

– тісний зв'язок з певним класом або соціальною групою, вираз і відстоювання, насамперед, їх інтересів;

– відсутність державно-владних повноважень, за винятком делегування деяких державних владних повноважень у випадках передбачених законодавством України;

– засобом внутрішньої самоорганізації є самоврядування та саморегуляція. Ця ознака характеризується тим, що громадяни самостійно і добровільно, на основі власних потреб та інтересів визначають необхідність об'єднання в певну організацію, встановлюють мету, способи та напрямки її діяльності, керують її справами, приймають рішення про її розпуск;

– некомерційний характер діяльності;

Ми вважаємо, що недержавною громадською організацією є добровільне, ініціативне, незалежне та неприбуткове об'єднання, пов'язаних спільними інтересами, цілями та ідеями громадян, яке діє від власного імені та створене з метою спільної реалізації її членами своїх прав свобод і законних інтересів.

Найповнішу характеристику недержавних об'єднань громадян доцільно пояснити з використанням їх класифікації за:

1. організаційно-правовими-властивостями: масові об'єднання громадян (політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, добровільні товариства, професійні спілки); органи громадської самодіяльності (народні дружини по охороні громадського порядку); органи громадського самоврядування (ради і колективи мікрорайонів, домові, вуличні комітети);

2. масштабами діяльності: об'єднання громадян які діють на теренах усієї держави; об'єднання громадян які діють в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць; об'єднання громадян, діяльність яких носить міжнародний характер і поширюється на території інших держав;

3. способом обліку членів: ті, що мають фіксоване індивідуальне членство; ті, що не мають фіксованого індивідуального членства;

4. шляхами легалізації: на легалізовані шляхом реєстрації; легалізовані шляхом повідомлення про заснування;

5. віковим критерієм: організації дорослого населення; молодіжні громадські об'єднання; дитячі громадські об'єднання [8, с. 120].

Розглянута проблема характеризує актуальність формування і діяльності недержавних громадських організацій в українському суспільстві та їх вплив на подальший розвиток суспільства, нації і держави.

---

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584с.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

3. Закон України «Про об'єднання громадян». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Громадські об'єднання в Україні / за ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання. – 2007. – С. 130–131.
5. Партії та вибори: енциклопедичний словник / Ю.Р.Шведа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010.-750с.
6. Галабурда Ю. Молодіжний недержавний сектор у контексті становлення громадянського суспільства в Україні[Текст] / Ю.Галабурда // Соціальна політика і соціальна робота. Український науковий і громадсько-політичний часопис. – К., 2001. – № 2 (18). – С. 19–33.
7. Шведа Ю.Р. Політичні партії: Енциклопедичний словни. – Львів: Астролябія, 2005. – 488с.
8. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

**В.В. Шишко,
В.О. Маркова**

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ДІТЕЙ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Зокрема в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1608 (2008 р.) «Дитячі та підліткові самогубства в Європі: серйозне питання громадського життя» наголошується на проблемі самогубств в дитячому середовищі під впливом інформації негативного змісту.

Протягом кількох попередніх років Асамблея також зауважила загрози невідповідного використання мережі Інтернет і потребу в правилах, які регулюють його використання. Самогубства дуже часто прославляються, особливо на веб-сайтах та у певних блогах, а це може призвести до непоправних трагедій. Більше того, спосіб представлення цієї причини у ЗМІ потребує належної уваги, особливо коли йдеться про підлітків, які легко підпадають під вплив Інтернету та телебачення. Відповідно, Асамблея занепокоєна ризиком шкоди від інформації, що передається мережею Інтернет, популяризуючи самогубство Асамблея зауважує, що захист дітей і молоді від такого ризику є частиною загальних зобов'язань країн-членів на виконання Європейської конвенції з прав людини [1].

Заслуговує на увагу ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., що забороняє пропагування у ЗМІ культу насильства та жорстокості, поширення порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини [2].

Зокрема психіатри відмічають: для підлітків характерні так звані резонансні самогубства. Іноді на такий крок юнаків і дівчат штовхають повідомлення про самогубство когось зі знайомих або навіть просто однолітків. І Інтернет тут відіграє чималу роль. Батьки, як правило, не відстежують, чим займаються їх діти в мережі і які ресурси відвідують [3].

Слід відзначити про особливу небезпеку різноманітних груп протиправного характеру в соціальних мережах до яких мають необмежений доступ діти різного віку, користувачі Інтернет ресурсів.

Як відмічають експерти в Інтернет мережі поширені «клуби самогубців» інформація про них набагато швидше поширюється і в них набагато простіше вступити. Таку точку зору, зокрема, висловив глава Асоціації дитячих психологів Олександр Кузнецов. Таких груп немало, відкрити їх досить просто. Окремий інтернет-ресурс для цього не потрібний - є соціальні мережі. Якісь з них доступні для усіх, що бажають, в інші можна потрапити тільки на запрошення друзів або за рішенням модератора. У одних кількість учасників 50 чоловік, в інших - декілька тисяч [3].

Насильство в інформаційному просторі, іншими словами «кібер-булінг», стає однією з причин насильницьких злочинів з метою подальшого використання відзнятого відеозапису та фотографій у повідомленнях електронної пошти, мобільних телефонів (наприклад SMS, MMS), спілкування в чатах, на приватних сторінках Інтернету тощо. Саме це було однією з причин, які слугували для вчинення 22 вбивств групою підлітків Дніпропетровського регіону у 2006–2007 роках. Особливу небезпеку в зв'язку з цим представляє анонімний Інтернет-доступ, послуги якого надають Інтернет-клуби, Інтернет-кафе, навчальні заклади, бібліотеки тощо, створюючи посередницький прошарок між Інтернет-сервіс-провайдером та користувачем мережі [4].

Протягом останніх десяти років наше суспільство і особливо його підростаюче покоління стає об'єктом масового впливу кіно-, теле-, відеофільмів, друкованих видань, які щедро оздоблені сценами насильства, жорстокості та знущання над людиною. Культивація через засоби масової інформації, художньо-творчого мистецтва насильства, сексоманії, алкоголізму, наркоманії призводить до зростання кількості немотивованих злочинів, зокрема вбивств, зґвалтувань, нанесення тілесних ушкоджень, проявів збочень в поведінці людей тощо [5, с. 50].

За даними МОЗу, сьогодні кожна четверта-п'ята дитина потерпає, як мінімум, від одного психічного розладу, кожна п'ята має поведінкові, когнітивні або емоційні проблеми, у кожній восьмій – хронічний психічний розлад. У цілому три відсотки дітей в Україні постійно

потребують психіатричної допомоги, а підтримка досвідченого психолога потрібна чи не кожному [6].

За даними дослідників (І. Черезова, Д. Салюка), вітчизняний підліток у середньому проводить біля телевізора 3–5 годин на добу (для порівняння: польський підліток дивиться телевізор 2–4 години на добу, у вихідні – до 5 годин. У США діти віддають телепрограмам більше часу, ніж навчанню. У Швеції учні впродовж 10 років навчання проводять 18 тисяч годин перед телевізором). Телевізор дає дитині більше інформації, ніж батьки, друзі чи вчителі, і часто діти довіряють їй не менше, а то й більше, ніж рідним і близьким [7].

Зокрема Україні необхідно орієнтуватися і на міжнародні документи, у тому числі і Європейського Союзу, що зобов'язують дбати про інформаційну безпеку малолітніх і неповнолітніх осіб з урахуванням психологічної вразливості останніх. Ст. 22 Директиви «Телебачення без кордонів» Європейського Союзу зобов'язує створити національний орган, покликаний гарантувати захист неповнолітніх від зловживання свободою ЗМІ. А Конвенція про права дитини у ст. 17 декларує, що держави-учасники визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформаційних матеріалів, особливо до такої інформації і матеріалів, які направлені на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини [8, с. 108].

Всеукраїнське соціологічне дослідження, проведене Інститутом соціології НАН України в 2009 році, виявило тривожні тенденції: понад 28% опитуваних дітей готові надіслати свої фотокартки незнайомцям у Мережі; 17% без коливань діляться інформацією про себе і свою родину (адреса, професія, графік роботи батьків, наявність цінних речей у домі тощо); 22% дітей періодично потрапляють на сайти для дорослих; 28% дітей, побачивши в Інтернеті рекламу алкоголю або куріння, хоча б один раз спробували їх купити, а 11% – спробували купувати наркотики; близько 14% опитуваних час від часу відправляють платні SMS за бонуси в онлайн-іграх і лише деякі звертають увагу на вартість послуги. Лише у 18% випадків дорослі перевіряють, які сайти відвідує дитина, тільки 11% батьків знають про такі онлайн-загрози, як «дорослий» контент, азартні ігри, онлайн-насилля, кіберзлочинність [9].

Засоби масової інформації є найбільш ефективними засобами для здійснення інформаційно-психологічного впливу на великі групи людей і тому їх слід вважати складовою частиною стратегічних сил інформаційної війни [10, с. 50].

Слід зазначити, що захист від певних видів інформації є важливим напрямом інформаційної політики. У світі, де інформаційно-

комунікативні технології зруйнували більшість кордонів, які раніше поставали перед інформацією, тепер існують проблеми із захистом від небажаної та незапитуваної чи непотрібної інформації. Проблеми виникають ще й тому, що інформацію кваліфікують як «шкідливу», відповідно до певної культурної традиції, а як «незаконну» – відповідно до норм правової системи [11].

---

1. Слухання в Парламентській Асамблеї 16 квітня 2008 р. (15-го скликання) (див.: док. 11547, Звіт Комітету з соціальних питань, охорони здоров'я та сім'ї, доповідач: п. Бернар Марке). Текст документа ухвалено Асамблеєю 16 квітня 2008 р. (15-го скликання).

2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р

3. Катерина Логачева После гибели подростков в Интернете стали закрываться «клубы самоубийц» [Електронний ресурс]. – Режим доступу://<http://www.vesti.ru/doc.html?id=717371>

4. Виступ Міністра освіти і науки України С.М. Ніколаєнка на спільній колегії МОН, МВС 27.04.2007 р.

5. Микитчик О.В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002

6. Галковська Тетяна. Дитяча психіатрія в лещатах системи // Дзеркало тижня. – №26. – 11 липня. – 2009.

7. Чупрій Леонід. Бранці інформаційного простору // Дзеркало тижня. – № 21. – 05 червня. – 2010.

8. Конвенция о правах ребенка. Международные документы по правам человека: сборник. – Х.: РИФ «Арлис, ЛТД», 2000. – С. 228.

9. Безпека дітей в Інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/26-pozashkilna-osvita-vikhovna-ro-bota-ta-zakhist-prav-ditini/4433-bezpeka-ditey-v-interneti>

10. Толубко В.Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти) / В.Б. Толубко. – К.: НАОУ, 2003. – 320 с.

11. СМІ и Интернет: проблемы правового регулирования / [авт.-сост. проф. В. Н. Монахов]. – М.: ЭКОПРИНТ, 2003. – 320 с.

**В.В. Шишко,
А.В. Саміло**

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОРИЗМ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Говорячи про сутність політичного тероризму, необхідно звернути увагу на те, що політичний тероризм - це один з різновидів тероризму взагалі. Отже, для нього характерні ті елементи котрі властиві будь-якому іншому виду тероризму.

Що ж до специфіки політичного тероризму, то, на наш погляд, вона полягає в наступному: політичний тероризм передбачає застосування насильства для досягнення певних політичних цілей. Тероризм тримається не на будь-якому насильстві, хоча насильство є головною його зброєю, але на програмних установках. Політичним роблять терористичний акт його мотив і спрямованість. Політичний тероризм - це специфічна форма насильства. Політична спрямованість визначає всі акції терористів незалежно від етнічних, соціальних, релігійних факторів або особистих прагнень терористів. Це відрізняє політичних терористів від звичайних бойовиків. Останні ніколи не прагнуть до досягнення конкретних політичних цілей, а свої дії використовують виключно заради збагачення. На нашу думку, політичний тероризм - це система насильницьких дій, не пов'язана з масовою озброєною боротьбою, а скоріше представляє собою тактику політичної боротьби, для якої характерно систематичне застосування ідеологічно мотивованих насильницьких дій.

Щодо, методів і засобів боротьби, то в реальності, політичні тероризм нерозривно пов'язаний з іншими проявами сучасного тероризму та іншими тяжкими злочинами проти миру і демократії. Особливо помітна останнім часом «взаємодопомога» між терористами і кримінальними елементами, організованою злочинністю, різними екстремістськими угрупованнями.

Нарешті, політичний тероризм більш помітний, ніж інші відомі види тероризму, оскільки має справу з владою, часто неефективною і не легітимною в суспільстві.

Резюмуючи вищесказане, зазначимо, що політичний тероризм відображає основу насильства і сприяє його розвитку, даючи йому переваги над правовими, соціальними чи економічними методами вирішення конфліктів у суспільстві. Політичний тероризм формує і підсилює в суспільстві почуття страху, яке стає панівним, пригнічуючи суспільно-політичну, громадянську активність населення. Як і всяке інше дія, спрямована на спричинення смерті, політичний тероризм абсолютно знецінює людське життя.

Нарешті, політичний тероризм здатний привести і часто призводить до згорання державних, юридичних, соціальних гарантій прав і свобод, оскільки він викликає з боку влади контрзаходи, які не завжди узгоджуються з нормами правової держави. Як приклад можна навести дії адміністрації Буша після 11 вересня 2001 року, коли були розширені повноваження поліції і федеральних правоохоронних агентств щодо цивільного населення, а також посилено банківське і імміграційне законодавство.

Специфіка політичного тероризму як засобу влади полягає, насамперед, у використанні примусу для реалізації владної волі чи опору їй. Політичний тероризм є конкретно-історичним феноменом, а отже у різні часи має різні форми та прояви, домінування яких зумовлюється певними чинниками політичного, соціального, культурного характеру.

---

1. Бабієва А. Політичне насилля: теоретичний аспект // Політичний менеджмент, 2005. – № 5 (14). – С. 161–168.

2. Канцір В. С. Сутнісний та змістовний аспекти політичного тероризму / В. С. Канцір // Часовис Київського університету права. – 2010. – С. 266–270. Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chkup/2010_2/266.pdf]

3. Коршунов В. О. Політичний тероризм: інформаційні методи боротьби: автореферат / В. О. Коршунов. – Дніпропетровськ, 2008. – 11 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=policy&id=428&start=1

О.Г. Ярема

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Проблема доказування ОВС об'єктивної сторони адміністративних правопорушень пов'язана із нагальною життєвою необхідністю, що вимагає, з одного боку, покращання якості й ефективності розгляду справ про адміністративні правопорушення, з іншого – забезпечення прав і свобод громадян.

Аналіз судової практики у справах про адміністративні правопорушення вказує на те, що працівники міліції іноді припускаються порушень при оформленні протоколу, зокрема щодо даних, які характеризують об'єктивну сторону адміністративного правопорушення. Так, наприклад, посадові особи ДАІ при оформленні та направленні до суду адміністративних матеріалів про недодержання водіями транспортних засобів правил дорожнього руху та експлуатації транспорту допускали порушення, які призводили до повернення цих матеріалів на дооформлення або до закриття справ [1]. Всі ці обставини і обумовлюють дослідження особливостей доказування ОВС саме об'єктивної сторони адміністративних правопорушень.

Однією з найбільш важливих загальнотеоретичних проблем в аспекті об'єктивної сторони правопорушення є проблема протиправності, суть якої полягає в здійсненні діяння, що порушує норми права, які забезпечуються інститутом адміністративної відповідальності [2, с. 102]. Одним із видів відповідальності за протиправні дії, що посягають на власність, громадський порядок та безпеку, встановлений порядок управління є адміністративна відповідальність.

Якщо говорити більш конкретно, то фактичною (об'єктивною) підставою адміністративної відповідальності є вчинення діяння, передбаченого КУпАП та іншими законами України. В свою чергу, однією із головних підстав правозастосування вважається наявність необхідних і достатніх доказів, зібраних за фактом протиправності дії (бездіяльності), що в сукупності підтверджує наявність складу адміністративного проступку, зокрема його об'єктивної сторони.

В науці адміністративного права під об'єктивною стороною складу проступку розуміють: дію або бездіяльність, негативні наслідки, які завдані проступком та причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками [3, с. 83]; зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на об'єкт, що перебуває під охороною адміністративно-правових санкцій [4, с. 238]; це те в чому проступок проявляється назовні, відповідна поведінка особи, наслідки заподіяної шкоди об'єкту посягання; це відповідний процес протягом визначеного часу [5, с. 438].

Будь-який адміністративний проступок – це акт зовнішнього прояву (поведінки) людини. Адміністративне право, як і інші галузі права, не визнає правопорушеннями психічний стан людини, думки та її внутрішні хвилювання. Відповідно, адміністративно-правові норми передбачають відповідальність тільки за здійснення конкретних дій або за невиконання особою правових обов'язків. У зв'язку із цим, обов'язковою ознакою (елементом) об'єктивної сторони адміністративного правопорушення є діяння людини, що може виражатися в дії або бездіяльності.

Більшість проступків, передбачених адміністративним законодавством, вчиняються за допомогою активних дій: дрібне викрадення чужого майна (ст. 51 КУпАП), завідомо неправдивий виклик спеціальних служб (ст. 183 КУпАП) тощо.

Так само, законом передбачені такі діяння, об'єктивна сторона яких виражається в бездіяльності, а саме: безквитковий проїзд (ст. 135 КУпАП), ухилення від подання декларації про доходи (ст. 164-1 КУпАП) тощо.

Таким чином, ми бачимо, що доказування факту протиправної поведінки, зокрема конкретної дії (бездіяльності) має важливе значен-

ня для встановлення об'єктивності істини на підставі зібраних по справі доказів. Водночас, докази слід визначати не лише як «необхідну передумову для застосування заходів адміністративного примусу», а також – і головним чином – як «необхідну передумову для забезпечення та захисту прав і свобод громадян».

Отже, притягнення до адміністративної відповідальності прямо залежить від встановлення та доведення факту вчиненого правопорушення.

Слід зауважити, що в умовах сьогодення, проблема доказування об'єктивної сторони правопорушення є важливою у змісті інституту адміністративної відповідальності. Це пов'язано із тим, що практика знає численні випадки застосування стягнень без належного та ретельного вивчення матеріалів справи, переважна більшість яких стосується питань, пов'язаних із застосуванням суворих та крайніх заходів адміністративної відповідальності (виправні роботи, адміністративний арешт). Йдеться про те, що норми, передбачені КУпАП, котрі регулюють процес збирання, дослідження й оцінки доказів, мають всебічно забезпечувати належне дотримання правових норм та індивідуально враховувати питання застосування стягнення в кожній окремій ситуації, залежно від особи, ступеня вини та характеру скоєного правопорушення.

Відомо, що перелік джерел доказів з яких може бути отримана та чи інша інформація, передбачений ст. 251 КУпАП. Разом з тим, якщо звернути увагу на даний перелік джерел доказів у справі про адміністративні правопорушення, проглядається той факт, що переважна більшість джерел доказів стосується ознак об'єктивної сторони правопорушення, що вказують на факт протиправності (показання свідків, висновки експертів тощо). Відповідно, встановлення й доведення об'єктивної сторони проступку (протиправної поведінки) стає проблематичним. Звідси й випливають особливості доказування об'єктивної сторони адміністративних правопорушень.

В окремих випадках, факт наявності протиправного діяння можна визначити лише за його наслідками. Втім, джерело доказу, яке б беззаперечно вказувало, що певне діяння, скоєну конкретною особою, відсутнє. За таких умов позиція суб'єкта правозастосування (працівника міліції) нерідко суперечить позиції особи, яка притягується до відповідальності, що створює перешкоди для працівників ОВС в досягненні об'єктивності істини по справі, а відтак – ускладнює процес притягнення порушників до адміністративної відповідальності.

На проблему належного формування й фіксації доказів, що стосується ознак об'єктивної сторони адміністративних правопорушень,

також звертають увагу і науковці. Так, одні для утворення ефективної й діючої моделі адміністративної відповідальності наголошують на запровадженні «принципу конкретності ознак об'єктивної сторони». Даний принцип направлений на унеможливлення подвійного та розширеного тлумачення об'єктивної сторони і має містити якомога менше оціночних понять, а ознаки, що її характеризують, мають бути певним чином виявлені в реальності, описані та зафіксовані [6, с. 125].

Необхідно визнати, що запровадження даного принципу є конче необхідним, оскільки він певною мірою здатний покращити якість провадження в справах про адміністративні правопорушення. Так, даний принцип зобов'язує суб'єкта правозастосування (працівника міліції) ретельно та уважно ставитись до формування доказів, насамперед до ознак, що характеризують об'єктивну сторону правопорушення, котрі відповідним чином мають бути виявлені й зафіксовані в протоколі про адміністративне правопорушення.

Отже належна якість оформлення й відповідна фіксація (конкретизація) ознак об'єктивної сторони адміністративних правопорушень працівниками ОВС у провадженні в справах про адміністративні правопорушення сприяє досягненню об'єктивності істини й законності в процесі доказування, з іншого – забезпечує захист прав та законних інтересів громадян.

---

1. Узагальнення практики розгляду справ про адміністративні правопорушення проти безпеки дорожнього руху у 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua>.

2. Хорошак Н.В. Адміністративні стягнення за законодавством України: монографія Н.В. Хорошак. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 172 с.

3. Голосніченко І.П. Адміністративне право України: основні поняття. Навчальний посібник. / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський, Н.І. Золотарьова; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора І.П. Голосніченка. – К.: ГАН, 2005. – 232с.

4. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.

5. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – Т. 1: Загальна частина – К.: Вид-во «Юридична думка», 2007. – 592 с.

6. Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія / Д.М. Лук'янець. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ ЛЮДИНИ

Питанням становлення та розвитку прав людини у філософсько-правовому аспекті, теорії держави і права, історії держави і права зарубіжних країн, стандартів обмеження прав людини як у міжнародному праві, так і в національному кримінально-процесуальному законодавстві значну увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені Бахін В.О., Бандурка О.М., Граділь О.І., Грошевий Ю.М., Дюрягін І.Я., Ебзеев Б.С., Ігнатенко Г.В., Карпов Н.С., Лобойко Л.М., Маляренко В.Т., Малько А.В., Михайленко О.Р., Назаров В.В., Рабінович П.М., Римаренко Ю.І., Скакун О.Ф., Чиркин В.Є. та ін. Але, незважаючи на це, реалії сьогодення, нові завдання, що висувуються перед правоохоронними органами при розкритті та розслідуванні злочинів, місце суду в процесі захисту прав людини і громадянина змушують нас повертатися до цієї проблеми.

Згідно з науковою систематизацією прав людини в історичному огляді з'явилася теорія трьох поколінь прав людини (Скакун О.Ф. вказує на те, що нині відбувається становлення четвертого):

1) перше покоління прав людини є основою індивідуальної свободи і кваліфікується як система негативних прав, що зобов'язують державу утримуватися від втручання у сфери, врегульовані цими правами (від часу перших актів англійського конституціоналізму XIII–XVII ст., що закріплюють права людини до американських та французьких декларацій та конституцій другої половини XVIII ст.);

2) друге покоління прав людини – соціальні, економічні, культурні права, сформулювалося у процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища та підвищення культурного статусу після Першої світової війни;

3) третє покоління прав людини – колективні права народів (націй), тобто права всього людства, що ґрунтуються на солідарності людей, їх належності до якоїсь спільності (організації), постали і розвиваються після Другої світової війни, відображені формально в документах, що вийшли під егідою ООН.

Щодо четвертого покоління прав людини, то воно пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо. Ці права – результат втручання у психофізіологічну сферу життя людини.

Першим великим правовим актом стала Загальна декларація прав і свобод людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН

10 грудня 1948 р., цей основоположний документ і в даний час має великий вплив у світі. Хоча Всезагальна декларація не являється обов'язковим до виконання документом, більшість юристів доводять, що вона вже здобула обов'язкову юридичну силу на основі міжнародних звичаїв і практики, так як її застосовують в конституціях і судах багатьох країн. 3 вересня 1953 р. була прийнята Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. Цей документ гарантував громадянам держав членів Ради Європи дотримання їхніх конституційних прав, встановлює не лише найбільш вдалу у світі систему норм міжнародного права для захисту прав людини, але й одну з найбільш розвинутих форм міжнародної юридичної процедури.

Три основні риси надають Конвенції особливого значення:

- права і свободи кожної людини гарантовані державами-учасниками, або, як вони іменуються на міжнародно-правовій мові, «Домовленими сторонами»;
- вперше в рамках міжнародного договору про захист прав людини був створений конкретний механізм їх захисту;
- парламенти і судові органи получили тверду основу в області прав людини для прийняття і толкування законів.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає можливість обмеження певних прав людини з аналогічних підстав. Крім того, ст. 18 Конвенції гласить: «Обмеження, які дозволяються цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, можуть застосовуватися лише з тією метою, для якої вони передбачені». Стаття 17 закріплює таке положення: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі або особі будь-яке право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, що викладені в цій Конвенції, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж передбачено в Конвенції».

Для того щоб ефективно захищати права людини і належним чином реагувати на їхнє порушення, були створені органи контролю: Комісія з прав людини, Центр прав людини, Європейський суд, що розглядає порушення прав людини на державному рівні. Чималу вагу мають також і такі міжнародні документи як Конвенція про попередження злочину геноциду і покаранні за нього від 9 грудня 1948 р., Пакт про цивільні і політичні права від 19 грудня 1966 р., Конвенція про припинення злочину апартеїду і покаранні за нього від 30 листопада 1973 р., Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих достоїнство видів звертання і покарання від 10 грудня 1984 р.

Не залишається осторонь цього нормотворчого процесу і Україна. В Основному законі України зазначається, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64). 15 січня 1998 р. набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого з прав людини.

Особливі форми міжнародного контролю передбачено Європейською конвенцією про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р., яку Україна ратифікувала 5 травня 1997 р. Відповідно до цієї конвенції діє Європейський комітет про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Розглядаючи міжнародно-правові стандарти обмеження конституційних прав громадян у кримінальному провадженні, неможливо не зазначити про діяльність Європейського суду з прав людини, рішення якого впливають на удосконалення стандартів обмеження конституційних прав. Україна визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. Відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику суду як джерело права.

Проте, Росія, Туреччина, Румунія і Україна лідирують за кількістю справ, які знаходяться на розгляді Європейського суду з прав людини. Найбільш поширеними зверненнями (скаргами) громадян України до Європейського суду є заборона катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право на свободу та особисту недоторканість. Ці приклади порушення прав людини спонукають до рішучих дій як громадськість, та й правоохоронні органи України.

Реалії сьогодення спонукають до пошуків таких шляхів вирішення спірних питань, які б виходили із кращих досягнень світової правової думки. Є, зокрема, пропозиції (Назаров В.В.), що застосування міжнародно-правових стандартів обмеження конституційних прав і свобод громадян може здійснюватися за кількома напрямками: шляхом дублювання відповідних норм в національному законодавстві або за допомогою інкорпорації норм міжнародного права в національне законодавство. Нам видається, що необхідно більш широко у навчальному процесі у освітніх закладах усіх рівнів запроваджувати вивчення основних документів (міжнародних та національних) про права людини.

ПРАВОВА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І ОBOB'ЯЗКІВ

Можна з упевненістю сказати, що ключовою проблемою в забезпеченні реалізації європейських стандартів прав людини в Україні є формування *правової особи*. Цілком очевидно, що не може бути міцної і стабільної держави без правової особи, яка має реальну можливість брати участь у розбудові правового суспільства. Становлення і розвиток такої особи насамперед залежить від дотримання основного принципу демократичної правової держави – принципу *прав людини*. В нашу епоху цей правовий принцип набув особливого звучання: проблема прав і свобод людини, а отже, і проблема формування правової особи із національної перетворилась в глобальну, загальнолюдську. Сьогодні соціальні конфлікти і локальні війни тримають світ у тривозі. Зростають масштаби і глибина маніпуляції суспільством і особою за допомогою засобів масової інформації. Гіпертрофія і уніфікація культур ведуть до збіднення духовності, в тому числі і правового світу людини. Як результат, спостерігається посилення апатії громадян, оскільки люди втрачають відчуття необхідності своєї участі в політичному і правовому житті.

Саме тому боротьба за людину, яка у повній мірі може носити ім'я правової особи, набирає все більшої ваги. Тому що вміння і бажання використати свої права створює таке суспільство людей, в якому громадська апатія і пасивність, намагання перекласти свої обов'язки по забезпеченню прав людини на державні інститути замінюються раціональною активністю особи в політичній і соціально-правовій діяльності, вимогами поваги до своїх не відчужених прав, розумінням своєї відповідальності за виконання державою законів.

Подвійну природу сутності правової особи можна показати через розкриття принципу прав людини, його *двоєю* природу. З *однієї сторони*, правова держава повинна, відповідно до Конституції і нормативно-правових актів, закріпити і забезпечити природні права людини, дати можливість кожному громадянину можливість вільно ними користуватись. Держава, яка обмежує ці права і дозволяє їх порушувати, не може претендувати на статус правової.

Права – свободи визначають юридичний статус особи. Розширення соціальних прав людини – важливий показник правової держави. Юридичний статус особи (і його дотримання) – одне із фундаментальних ознак правової держави. В цьому розумінні суттєвим момен-

том дотримання прав людини є *юридичний гуманізм*, який визначається як довіра до особистого виміру людини – до її *волі*, яка сприймається як здатність до самоконтролю і самодисципліни. Звідси, ніхто не може вважати, що людина завідомо схильна вчинити злочин, і на цьому висновку притягувати її до відповідальності.

З *другої сторони*, принцип прав людини як необхідну умову передбачає активну правову особу, особу, яка була б не тільки наділена правами, але і вільно користувалась ними. Без забезпечення цієї умови правова держава перетворюється у фікцію. При цьому важливо врахувати два моменти для формування правосвідомості особи, прояву нею громадянської позиції. Особа повинна мати реальну можливість вільно використовувати свої правові повноваження. А можливість ця забезпечується дотриманням демократичного процесуального порядку зміни і прийняття законів, дотримання правової технології. Такий порядок передбачає публічність, гласність, відкритість і довготривалість законодавчої діяльності. Цей порядок повинен забезпечити широкі можливості для вільного включення громадян в законотворчий процес, в осмислення ними майбутніх законів, для врахування громадської думки. Крім того, необхідно забезпечити доступність законів для населення, а також довготривалість їх дії. Все це дає можливість особі заздалегідь підготуватись до змін в законодавстві, а вочевидь, свідомо використовувати ці закони. За таким порядком знімається відчуженість людини від закону. Реалізація законів входить в систему діяльності правової особи.

Разом з тим ці умови самі по собі не створюють правової особи як активного будівничого правової держави. Для цього необхідно, щоб громадяни усвідомили, що вони не тільки володіють правом участі в законотворчій діяльності і здійснюють контроль за державними інститутами, але і мають *обов'язки*. Серед цих обов'язків особливо важливими є ті, які змушують людину боротись за повагу до своїх прав, вести себе як активна правова особа. Суттєвим аспектом цього є створення умов *саморозвитку* правової особи. Необхідно, щоб особа не тільки володіла правосвідомістю і правовою культурою, але і проявляла свою *вільну волю*, свідомо виступала за дотримання принципів правової держави. Важливо, щоб громадяни на ділі апробували свої владно-правові можливості, контролюючи дотримання державою законів і принципу рівності. У випадку їх порушення вони застосовують необхідні правові і політичні акції, які зобов'язують державні інститути виконувати ними ж прийняті закони. Тільки в цьому випадку встановлюється демократична, правова система контролю за державою. І навпаки, при відсутності такого контролю зі сторони громадян у влади не буде жодних причин не використати свою політичну і економічну

владу в цілях, які залишатимуться далекими від захисту свободи своїх громадян.

Стосовно принципів правової держави і формування правової особи в умовах української дійсності, необхідно вказати на наступне. Україна знаходиться в складній правовій ситуації, для якої є характерними, з однієї сторони, проголошення права як формальної свободи, а з другої, порушення багатьох прав громадян. Обмеження і порушення прав людини стали сумними прикладами нашого часу, і особливо це стосується соціальних і політичних прав. Це засвідчує про досить слабкий розвиток інститутів самозахисту людини в Україні, тобто про нерозвиненість правової особи. В цій ситуації стає очевидним, що сьогодні стабільний розвиток українського суспільства і його правової системи неможливі без продуманої і розробленої *антикризової програми*, яка за умови її реалізації забезпечить формування стійкої правової системи суспільства.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адам В.М., викладач кафедри господарсько-правових дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Барабаш О.О., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Біяк О.О., здобувач кафедри адміністративного права та процесу, фінансового та інформаційного права ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права», дільничний інспектор міліції Сихівського РВ Львівського МУ ГУМВС України у Львівській області, старший лейтенант міліції

Брич Л.П., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач навчально-наукової лабораторії Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Броневицька О.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Бурнадз О.В., курсант кафедри з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Васильчак Н.Р., ад'юнкт кафедри кримінального процесу та криміналістики ЛьвДУВС

Висоцький В.М., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного права та адміністративного процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ЛьвДУВС

Вовк М.З., аспірантка кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Галамай О.З., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Гарасимів О.І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Гарасимів Т.З., доктор юридичних наук, професор, начальник факультету громадської безпеки ЛьвДУВС

Говор Ю.О., кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін ЛьвДУВС

Городній М.М., здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Горпинюк О.П., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Гурковський М.П., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права ЛьвДУВС

Денькович О.І., асистент кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка

Демків Р.Я., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного права та адміністративного процесу ЛьвДУВС

Дедишин К., студентка 2-го курсу юридичного факультету Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Дзюдзь М.С., начальник управління Державної пенітенціарної служби України у Львівській області

Дмитрик А.Б., викладач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Дуда С.М., здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Дудоров О.О., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Забзалюк Д.Є., кандидат історичних наук, доцент, в.о. начальника кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Забзалюк О.В., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Захарова О.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ЛьвДУВС

Єсімов С.С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права ЛьвДУВС

Йосифович Д.І., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного права та адміністративного процесу ЛьвДУВС

Калінін М.В., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Кахнич В.С., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Кельман М.С., кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Кишакевич Л.Ю., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Климко Х.С., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Ковалів М.В., кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права ЛьвДУВС

Когут Я.М., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, адміністративного права та адміністративного процесу ЛьвДУВС

Комісарчук Ю.А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики ЛьвДУВС

Коцан Ю.Я., кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Красневич Ю., студент 1-го курсу юридичного факультету Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Крижановський А.С., асистент кафедри кримінального права і процесу Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка»

Крочук М.І., аспірант кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Лепісевич П.М., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Лепіш Н.Я., здобувач кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Лесько І.Б., аспірантка кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Льбунь Р.І., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Маркова В.О., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Мартянова Т.С., аспірантка кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Маслій О.В., прокурор відділу прокуратури Харківської області, юрист 2-го класу

Мельник В.І., оперуповноважений УДСБЕЗ ГУМВС України у Львівській області, капітан міліції

Миша В.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Монастирецька Н.Д., аспірантка кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Муринець Н.Я., старший інспектор штабу Личаківського РВ ЛМУ ГУМВС України у Львівській області, старший лейтенант міліції

Назар Ю.С., кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри конституційного, адміністративного права та адміністративного процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ЛьвДУВС

Навроцька В.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Нагачевський С.В., здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки ЛьвДУВС

Ніжиборська Л.А., аспірантка кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Олійник М.С., аспірант кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Остапенко Л.О., асистент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права та психології НУ «Львівська політехніка»

Пашуля Г.Я., ад'юнкт кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Письменський Є.О., кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Піх Ю.О., здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Пришляк С.О., викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Радейко Р.І., аспірант кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Рожко В.В., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Рудий Н.Я., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Савайда О.І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Савчин Г.Я., ад'юнкт кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Саміло А.В., викладач кафедри управління, правового забезпечення та дізнання Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Сеник О.М., здобувач кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Ситар І.М., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Стасів О.М., здобувач кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Строцький Р.Є., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права ЛьвДУВС

Телефанко Б.М., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Тузьяк О., студентка 2-го курсу юридичного факультету ЛьвДУВС

Устрицька Н.І., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Хариш М.С., аспірант кафедри адміністративного права і процесу Навчально-наукового інституту права і психології НУ «Львівська політехніка»

Хатнюк Ю.А., викладач кафедри конституційного, адміністративного права та адміністративного процесу факультету з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції ЛьвДУВС

Хилюк С.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Львівського національного університету ім. Івана Франка

Шишко В.В., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС

Юрчак І.Р., викладач кафедри філософії та політології ЛьвДУВС

Ярема О.Г., доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права, кандидат юридичних наук Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Яремчук В.Д., кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

Яремчук С.В., кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри загальної теорії держави і права Навчально-наукового інституту права, психології та економіки ЛьвДУВС

ЗМІСТ

Середа Валерій Дотримання прав людини: орієнтація на євростандарти.....	3
---	---

Розділ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Біяк О.О. Поняття системи суб'єктів протидії насильству в сім'ї та їх адміністративно-правовий статус	5
Васильчак Н.Р. Кримінально-правова характеристика хабарництва, вчиненого службовою особою митних органів.....	7
Демків Р.Я. Впровадження міжнародних стандартів у діяльність правоохоронних органів України	10
Дзюдзь М.С. Адміністративно-правовий захист прав людини і громадянина в Україні.....	14
Дмитрик А.Б. Підсудність адміністративних справ щодо оскарження рішення про зменшення бюджетних асигнувань	16
Єсімов С.С. Окремі аспекти захисту права громадян у виконавчому провадженні	20
Забзалюк Д.Є. Запровадження духовної опіки в органах внутрішніх справ як чинник забезпечення європейських стандартів у їх діяльності	23
Захарова О.В. Дискусійні питання ідентифікації особи за ознаками зовнішності	25
Климко Х.С. Функції та завдання органів внутрішніх справ у контексті забезпечення прав і свобод людини	28
Ковалів М.В. Поняття конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина	31

Когут Я.М.	
Принципи поліцейської діяльності.....	33
Коцан Ю.Я.	
Забезпечення прав і свобод людини у діяльності органів внутрішніх справ.....	37
Крижановський А.С.	
Проблеми удосконалення інституту відповідальності за порушення законодавства про референдум.....	39
Крочук М.І.	
Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні гендерної рівності.....	43
Лепісевич П.М.	
Рівень забезпечення міліцією прав і свобод громадян.....	45
Любунь Р.І.	
Забезпечення європейських стандартів прав людини у діяльності органів внутрішніх справ України.....	48
Мина В.В.	
Забезпечення прав людини у роботі органів внутрішніх справ: теоретичні аспекти.....	51
Монастирцька Н.Д.	
Практика Європейського суду щодо дотримання прав людини як джерело права.....	54
Назар Ю.С.	
Взаємодія підрозділів ОВС та державної фінансової інспекції у профілактиці бюджетних правопорушень.....	57
Нагачевський С.В.	
Порушення прав підприємців під час проведення державних закупівель.....	60
Радейко Р.І.	
Практичні аспекти формалізації міжнародних стандартів прав людини у діяльності ОВС.....	64
Рудий Н.Я.	
До питання реформи органів внутрішніх справ України.....	66
Савайда О.І., Галамай О.З.	
Застосування звичаєвих норм у професійній діяльності правоохоронних органів.....	69
Юрчак І.Р.	
Суперечності між обов'язками правоохоронних органів щодо гарантій забезпечення прав та свобод громадян.....	71

Розділ II. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Денькович О.І. Використання практики Європейського суду з прав людини у тлумаченні кримінально-правових норм Конституційним Судом України.....	74
Брич Л.П. Оцінка діяльності української міліції у світлі європейських стандартів прав людини.....	77
Броневицька О.М. Довічне позбавлення волі як альтернатива смертній карі у світлі міжнародних стандартів прав людини.....	88
Вовк М.З. Вік як загальна ознака суб'єкта злочину за кримінальним законодавством деяких європейських держав.....	92
Говор Ю.О. До питання причин, що породжують порушення прав та свобод людини у діяльності ОВС.....	96
Горпинюк О.П. Особливості тлумачення та застосування обмежень приватності в практиці європейського суду з прав людини.....	98
Дудоров О.О., Письменський Є.О. Ще раз про принципи кримінально-правової кваліфікації та реалії правозастосування	101
Маслій О.В. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права (у контексті Кримінального процесуального кодексу України 2012 року).....	106
Мельник В.І. Патрульно-постова служба міліції як майбутній форпост дотримання прав та свобод людини і громадянина	110
Навроцька В.В. Кримінально-правове значення провокативної діяльності	112
Пришляк С.О. Попередження жорстокого поводження з дітьми, зокрема насильства над дітьми в сім'ї у світлі міжнародних стандартів.....	116
Телефанко Б.М. Участь міліції у попередженні рецидивної злочинності	122

Устрицька Н.І.	
Забезпечення права на життя у контексті європейських стандартів прав людини.....	125
Хатнюк Ю.А.	
Функції та завдання органів внутрішніх справ у контексті забезпечення прав і свобод людини	127
Хилюк С.В.	
Окремі аспекти правила nullum crimen sine lege як складової принципу законності у практиці Європейського суду з прав людини.....	131

Розділ III. ІНШІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Адам В.М.	
Механізм реалізації екологічної функції держави у контексті захисту екологічних прав людини	135
Барабаш О.О.	
До питання про дієвість надання державних нагород як вищої форми заохочень у вітчизняному праві.....	138
Бурнадз О.В.	
Види досліджень у порівняльному правознавстві (внутрішнє і зовнішнє порівняння).....	141
Висоцький В.М.	
Принцип рівності у діяльності політичних партій	145
Гарасимів О.І.	
«Соціальне зло» та «девіантна поведінка»: філософсько-правові паралелі.....	147
Гарасимів Т.З.	
Девіантна поведінка як інституція філософії права	149
Городній М.М.	
Секуляризація, акультурація, мультикультуралізм і методологічні засоби дослідження релігійних правових систем (у контексті прав людини).....	151
Гурковський М.П.	
Принципи порівняльного правознавства (у контексті прав людини).....	154
Дедишин К.	
До питання про норми права та юридичну практику	157
Дуда С.М.	
Романо-германська правова сім'я: загальні принципи права (у контексті прав людини).....	159

Забзалюк О.В.	
Українська центральна рада: федералістські тенденції.....	163
Йосифович Д.І.	
Насильство в сім'ї та права людини.....	166
Калінін М.В.	
Відносини «людина – держава» у західній традиції розбудови держави і права та в сучасній Україні: світоглядні перешкоди до євроінтеграції.....	168
Кахнич В.С.	
Інтегративна функція права, юридичної науки та порівняльного правознавства: співвідношення понять.....	172
Кельман М.С.	
Нерівність перед законом.....	175
Кишакевич Л.Ю.	
Організаційно-правові засади діяльності Державної жандармерії Західноукраїнської Народної Республіки.....	176
Комісарчук Ю.А.	
Методологічні підходи у порівняльному правознавстві (у контексті прав людини).....	179
Красневич Ю.	
Право людини на носіння зброї: теоретико-історичний аспект...	182
Лепіш Н.Я.	
Акти неофіційного буденного тлумачення норм права.....	184
Лесько І.Б.	
Набуття та припинення права власності на Західній Україні у 1939–1945 рр.....	186
Мартянова Т.С.	
Особливості статусу суб'єктів правозастосовної діяльності.....	189
Муринець Н.Я.	
Мотивація девіантної поведінки дітей.....	191
Ніжиборська Л.А.	
Теоретичні основи співвідношення нормативного і ненормативного правового регулювання.....	194
Олійник М.С.	
Наукова функція порівняльного правознавства у контексті прав людини.....	197
Остапенко Л.О.	
Про адміністративно-правовий захист права на працю.....	200
Пашуля Г.Я.	
Глобалізаційні впливи на державу в умовах її становлення і трансформації.....	202

Піх Ю.О.	
Проблема взаємодії західної традиції права з мусульманським правом у контексті секуляризації	205
Рожко В.В.	
Справедливість як межа суддівського розсуду	208
Савчин Г.Я.	
Кадрове забезпечення органів виконання покарань у повоєнний період.....	211
Сеник О.М.	
Співвідношення понять «учасник» і «суб'єкт» правового конфлікту	215
Ситар І.М.	
Ознаки канонічного права у контексті прав людини	217
Стасів О.М.	
Права людини як явище людської культури та засоби соціалізації людського індивіда	221
Строцький Р.Є.	
Порівняльно-правовий метод (як засіб дослідження основних прав свобод людини і громадянина).....	223
Тузяк О.	
До питання про правовий статус жінки з точки зору західного та східного права	227
Хариш М.С.	
Про поняття та ознаки недержавних громадських організацій в Україні	229
Шишко В.В., Маркова В.О.	
Інформаційна безпека дітей в умовах сьогодення	233
Шишко В.В., Саміло А.В.	
Політичний тероризм: теорія і практика	236
Ярема О.Г.	
Особливості доказування органами внутрішніх справ об'єктивної сторони адміністративних правопорушень.....	238
Яремчук В.Д.	
До питання про розуміння та реалізацію прав людини	242
Яремчук С.В.	
Правова особа як суб'єкт реалізації прав і обов'язків	245
Відомості про авторів.....	248

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ
У СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

*Тези науково-практичного семінару
7 грудня 2012 р.*

Тези опубліковано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
Забзалюк Д.Є.

Комп'ютерна верстка
Пастушок Г.І.

Друк
Гануцак Н.Я.

Здано до набору 12.11.2012 р. Підписано до друку 03.12.2012 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 15,11.
Тираж 100 прим. Зам. № 193-12.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.